Aytunç Altındal

Türkiye'de Kadın

Genişletilmiş 4. Basım

süreç

AYTUNÇ ALTINDAL

TÜRKİYE'DE KADIN

süreç

SÜREÇ / SİYASAL . KÜLTÜR DİZİSİ: 03 / Genel Sıra: 16 / TÜRKİYE'DE KADIN / Yazan: Aytunç Altındal / Araştırma / Genişletilmiş dördüncü baskı / Kapak fotoğrafı: Gülnur Sözmen / Kapak Düzeni: Ahmet Dura / Dizgi - Baskı: Osmanlı Matbaası / Cilt: Barın Mücellithanesi.

Birinci Baskı : Birlik Yayınları, Ocak 1975
İkinci Baskı : HAVASS Yayınları, Ekim 1977
Üçüncü Baskı : HAVASS Yayınları, Mayıs 1980
Dördüncü Baskı : Mart, 1985
(Her hakkı mahfuzdur)

SÜREÇ Yayıncılık ve Tanıtım Ticaret Ltd. Şti.
Piyerloti Cad. 47/49 d. 8, Çemberlitaş / İstanbul Tel.: 526 85 27
Kısa yazışma adresi : P.K. 50 Aksaray/İstanbul

Zeyno için...

"Tarih'e, kendi amaçlarına ulaşmak için insanı bir araç olarak kullanan bir kişilik gözü ile bakılamaz. Tarih, amaçlarına yönelik insanın faaliyetlerinden başka bir şey değildir."

Karl Marx/Kutsal Aile

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Baskıya Önsöz 7

I. BÖLÜM

İ.Ö. XX. — İ.S. IX. Yüzyıllar Arasında Anadolu'da Kadın ... 15

Anadolu'nun İlk İmparatorluğu Hititler'de Kadın 23
Hititler ile Çağdaş Toplumlarda Kadın 33
İslâmiyet Öncesi Anadolu Kadını'na Eklemeler 39
Sümer'de Kadın 40
İskit ve Hunlar'da Kadın 41
Göktürk ve Uygurlar'da Kadın 43

II. BÖLÜM

İslâmiyet ve Kadın 44

A) İslâmiyet'in Ele Aldığı Kadın 44
B) İslâmiyet'i Kabul Eden Türkler'de Kadın 71

III. BÖLÜM

1299 - 1920 Yılları Arasındaki Tarihcil Dönemde
Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın 85

Müslüman Osmanlı Kadını ve Tanzimat(cılık) 118
Tersine Dönen Kadın Hakları 136

IV. BÖLÜM

Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını 142

Amerikan Kadını ve İstekleri 177
İki Ayrı Kadın Tipi 179
Fahişelik Sorunu 184
Kötü Yol ve Yolcuları 185
Toplumdaki İtici Etkenler 186
Sinema ve Kadın 190
Başka Noktalar 192
Sonuçlar 193
Sonsöz 201

EK : I

Üçüncü Baskıya Önsöz 207
İkinci Baskıya Önsöz 212
Birinci Baskıya Önsöz 222

EK : II

1935 - 1985 Yılları Arasında Yapılan Seçimlerde T.B.M.M.'ne, Kurucu Meclis'e ve Danışma Meclisi'ne Seçilen Kadın Parlamenterlerin Devrelere Göre Dağılımı 225

EK : III

Kadının Durumuya İlgili Uluslararası Anlaşmalar 232
Açıklamalar, Tanımlar, Notlar 236
Kaynaklar 284

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye'de Kadın'ı *1973 yılında yazmaya başladım. İlk kez 1974'de uzun bir özeti Yeni ULUS'da (Ankara, 5-11 Aralık) yayınlandı. Aynı günlerde merhum Abdi İpekçi'nin yönetimindeki Milliyet Sanat'ta da (6 Aralık 1974) konuyla ilgili yaklaşımımı açıklayan bir yazım yayınlandı. 1975'de —Dünya Kadın Yılı— ilk kez kitap olarak yayınlandı (Birlik Yay. 1975). O günden bu yana iki kez daha basıldı ve geldik dördüncü baskıya. Bu on yıllık dönem içinde kitaba çeşitli atıflar yapıldı, yergi, övgü ve eleştiriler yöneltildi.* Türkiye'de Kadın'*dan sayısız alıntılar yapıldı; bir çok araştırmacı tarafından kaynak kitap olarak gösterildi. Kitapla ve görüşlerle ilgili olarak İslamcı çevrelerde de, ne mutlu ki, küfürsüz, sataşmasız, kendi ölçülerinde seviyeli tartışmalar yapıldı. Bu çevrelerin eleştiri ve görüşlerine karşı ben de yanıtlar yazdım ve ne mutlu ki, İslamcı radikal çevreler kendilerine çok ters de gelse görüşlerimi hiç bir ön-sansüre tabi tutmadan yayınlamak medeni cesaretini gösterdiler.*

Genel olarak «İlerici» diye tanımlanan bir çevreden Türkiye'de Kadın'*a iki konuda eleştiri yöneltildi. Bu İlerici-Feministlere göre hiç bir erkek kadınların durumunu kadınlar kadar iyi tanıyıp yazamazdı. Onlara göre kadınların «Psikolojisini» (?) erkekler değil, ancak kadınlar yazabilirlerdi. Ne varki,* Türkiye'de Kadın, *kadınların «Psikolojisini» irdelemek amacıyla yazılmış bir kitap değildi. Son tahlilde SEXIST sayılması gereken böylesi bir eleştirinin de muhatabı olmaması gerekirdi. Ama oldu. Kitap, T.C. Devleti'nde yaşayan kadınların «sınıfsal konumlarını» ve toplumsal/tarihsel durumla-*

rını sergileme çabasındaki bir çalışmaydı. Bu bağlamda sözünü ettikleri cinsiyet psikolojisiyle, penis kıskançlığı ve egemenliğiyle ay hali bunalımlarıyla vs. vs. vs. uzak yakın en ufak bir ilgisi yoktu, olamazdı. Kitapta, düz, hatta kavgacı bir dille T.C. Devleti'nde burjuva kadınlarına «Verilmiş» olan hakların tarihsel, toplumsal, siyasal, iktisadi, dinsel ve kültürel kökenleri ve sebep-sonuç ilişkileri sergileniyordu. Esasta eleştirilen «Feminizm» di. Dolayısıyladır ki, Feminizm'i eleştirdim diye olmadık yergiye muhatab oldum. Çünkü Feminizm «Resmi» Batıcı çevrenin —bu meyanda Masonların— Laisizm'i yerleştirebilmek için vazgeçilmez önkoşul (sine qua non) kabul ettikleri bir araçtı. Feminizm ile Laisizm arasındaki kopmaz bağlara ilk kez bu kitapta açıkça ve net olarak karşı çıkılmaktaydı. Bu da yazarın aforoz ettirilmesi için yeterliydi! Nitekim yapmadıklarını ve söylemediklerini bırakmadılar! Feminizm'i eleştirdim diye Anti-Feminist olmakla suçladılar. Bu küçük kurnazlığın gerçekle hiç bir bağlantısı yoktur. Çünkü, kanımca önemli olan Feminist ya da Anti-Feminist olmak değildir. Ben Feminizm'i de Anti-Feminizm'i de bilimsel olarak kabul etmiyorum. Dolayısıyladır ki, birini diğerine yeğleyerek benimsemiş değilim. Öte yandan «Eşitlik» ve «Eşitsizlik» nosyonları arasında da bir tercih yapmadan ikisinin de gerçekte nesnel olarak varolmadıklarını söylüyorum. Bu bakış açısı nedeniyledir ki Türkiye'de Kadın, *kadınlara burjuva terminolojisindeki kullanımlarıyla «Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik» vaad eden bir kitap değildir.* Rasyonalizm'i, Ampirizm'i ve Metodik düşünmeyi öneren bir çalışmadır, Türkiye'de Kadın. *Bunun ötesinde ne bir iddiası ne de başka bir tercihi vardır.*

Kaldı ki, Feminizm eleştirilemez diye bir kural da konamaz. Daha 1899'da Londra'da toplanan (26 Haziran - 4 Temmuz) Uluslararası Kadınlar Kongresi'nde ve sonrasında Feminizm'in anlam kaymasına uğratıldığı

ve gerçek anlamının saptırılarak konunun eğlence unsuruna dönüştürüldüğünden yakınılmıştır. Bu saptırmalara karşı çıkmak iddiasındaki bazı Feministler (Dikkat, daha 1900 yılında) Feministler'in sadece kadınlar için değil tüm insanlık için olmalarının gerektiği fikrini savunmuşlardı. (Feministes, non pas pour la femme, mais féministes pour l'humanite.) (a)

Aradan yaklaşık 85 yıl geçti ve günümüzde belirli «İlerici» geçinen çevreler kalkıp, yepyeni bir keşifmiş gibi Feminizm'in tüm insanlık için olduğunu, bizim bunu anlayamadığımızı söylüyorlar. Sevsinler... Bunca yıllık Feminist uygulamalar ortadadır. (b) O günlerde kapitalist-emperyalist üretim ilişkileri içinde henüz alternatifi olmadığı için önemli sayılması gereken bu önermenin, günümüzde bir iyiniyet çağrısından başka bir anlam ve önemi kalmamıştır. Çünkü nesnel ve gerçek olan «Toplum» kategorisidir; burjuva Humanizm'i ile toplumsal sorunlara hiç bir kalıcı çözüm önerilememiştir. İnsanlığın toplumsal sınıfsal sömürü ve baskıdan kurtuluşuyla tarihsel yabancılaşmayı kırmasının yolu Akılcılıktan ve Bilimsel olmaktan geçmektedir. Feminizm ise en kestirme deyişle, Bilimsel değildir. Kanımca bu kadar net ve kesin...

Türkiye'de Kadın'*a yöneltilen ikinci eleştiri de benim 8 Mart'a gereken önemi vermeyişimle ilgiliydi. Bu*

---

a) Revue de Morale Social, Septembre 1900 No. 7. II. Annee, pp. 335-349, par Nöelle Roger.

(b) Feminist uygulamalara RAĞMEN ortaya çıkan bir çok aksaklıktan bir tanesine değineyim. Ocak 1985'de İngiltere'de açıklanan bir araştırmaya göre Londra'da her beş kadından biri «tecavüz»e uğramıştır. Bu korkunç rakkamı Lalk olmayan, müslüman ülkelerin başkentlerindeki, örneğin Tahran, tecavüze uğrayan kadınların sayısıyla kıyaslamayı, bizdeki «İlerici Laik Feministlere» bırakıyorum. Bkz. Ask Any Woman, Falling Wall Press, 1985

eleştiride belirli bir gerçek payı vardır. Ama ben bunu bilerek yaptım. Ben törenlere, kutlama ve anma günlerine vs. vs. vs. ve bunların, klasik deyişle «mana ve ehemmiyetine» inanan biri değilim. 8 Mart'tan ne anladığımı daha önce açıklamıştım. (c) Bunları burada bir kez daha yineleyeyim:

«Yetmişüç yıldır kutlanmakta olan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, kanımca, her şeyden önce belirli bir bilimsel dünya görüşünün vazgeçilmez, kopartılamaz bir parçasıdır. Bu nedenle de her yıl törenlerle kutlanması gereken, anlamlı bir özel «gün»ü değil, insanın yaşadığı ortamı rasyonel olarak değiştirme faaliyetine bağlı bir kavrayış ve anlayış sürecini temsil eder. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü böylesi bir süreç olarak ele alındığında kanımca, şu dört husus belirginlik kazanır.

1) 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, özü itibariyle iktisadi taleplerin yeraldığı bir girişimdir. Bazı feminist çevrelerin sandıkları ve göstermeye gayret ettikleri gibi soyut bir «Kadın-Erkek Eşitliği» hareketi değildir. Bu girişimin nihai hedefi işgücünün belirli bir azınlıkca sömürülmesine son vermek ve onun metalaştırılmasını önlemektir.

2) 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, ortaya çıkışı itibariyle siyasal bir girişimdir. Üretimci emek sahiplerinin iktisadi değer ve haklarının siyasal üst yapıyı belirleyebilmesine çalışır. Bazı feminist çevrelerin savundukları gibi «sadece kadınlara özgü bir siyaset» kurmak gibi bir hayali talep değildir.

3) 8 Mart Dünya Kadınlar Günü içeriği itibariyle toplumsal bir girişimdir. Bireylerin toplumlarındaki özel sınıfsal konumlarına özgü koşul ve durumların tespitine çalışır. Bu özel koşul ve durumlardan doğan sorunları ele alır. Bu meyanda doğuştan kadınlara özgü «özel» sorunlara tekil kadın düzeyinde değil, toplumsal

(c) YANKI Dergisi, 13-19 Haziran 1983.

düzeyde çözümler araştırır ve önerir. Kadın-erkek ayrımı yapmaksızın ekonomik bağımsızlaşmayı ve siyasal özgürleşmeyi tesise katılmayı öngörür.

4) 8 Mart Dünya Kadınlar Günü biçimi itibariyle tarihsel bir girişimdir. Toplumun, gelenek tarafından değil, tarih tarafından biçimlendirilmesini (forme edilmesini) öngörür. Kadın cinsinin tarihsel işbölümünden doğan yabancılaştırıcı tüm iktisadi, siyasal ve toplumsal yapay değerlendirmelerden kurtarılarak insani değerlendirmelere yükseltilmesini öngörür.»

* * *

T.C. Devleti'nde İsviçre Medeni Kanunu yürürlüktedir. O İsviçre ki, kadın hareketinin en yoğun olduğu ülkelerden biriydi 1900'lerde... Ve günümüzde hala belirli kanton ve şehirlerinde kadınların oy hakkı yoktur. 1980'lerde bile her türlü iş ve cinsiyet ayırımcılığı, ücret eşitsizliği ve baskı vardır. (d) İsviçre, kadınlarına tanınmış hakları itibariyle, «Çağdaş Uygarlık» diye tanımlanan ölçütlerden çok uzaklardadır —dünyanın en zengin kapitalist ülkelerinden biri olmasına rağmen! (e) Bunun nedeni, İsviçre toplumunun kadınlara haklar «Vermekten» yana değil, onların, örgütlenerek haklar almalarından yana oluşundandır. Kadınlar, örgütlü olarak haklar saptayarak bunların hayata geçirilmelerini istemedikçe— ve bu uğurda yıllar sürecek mücadeleleri göze almadıkça— kimse kalkıp başka ülkelerden kopya çekerek hak vermemiştir. Çünkü genel olarak Batı Avrupa'da egemen olan toplumsal/tarihsel ölçü, «Önce

---

(d) Bkz: Frau Arbeit/Ein Schwarzbuch (SP) St. Gallen, 1 Mai 1984.

e) Sadece İsviçre Bankaları yerli ve yabancı müşterilerine 378 Milyar dolarlık borsa sunmaktadırlar. Bkz: The Wall Street Journal Page 9. 11.1.1985

Devlet» *değil, «Önce Ben»dir. Bu nedenledir ki, bir Batılı için Demokrasi'nin varlığı, Devlet'in yurttaş için olup olmadığıyla anlaşılır. Türkiye'de ise «Önce Devlet» gelir. Birey Devlet'e göre vardır ve olmalıdır. Dolayısıyladır ki, Türkiye'de adına Demokrasi denilen olguyu da, Hakları da Devlet tayin etmiştir. Bu nedenledir ki, Türkiye'de «Önce» liği olan Devlet, kadınlara haklar vermiştir; kadınlarımız sınıfsal/toplumsal/tarihsel bilinçle örgütlenerek ve mücadele ederek kendileriyle birlikte tüm toplumu sivilize edecek, uygarlaştıracak haklar elde etmiş değillerdir.*

Günümüzde iki ülkede de Medeni Kanun değişiklikleri gündemdedir. İsviçre'de de Türkiye'de de bazı değişiklikler yapılması düşünülmektedir. İsviçre'de bazı Feminist-Erkeklerin öncülüğünde hazırlanmış olan inisyatif, halkın doğrudan katılımı gerektiği için imzaya açılmış ve uzun bir süre sonunda zorunlu olan 50.000 imza toplanabilmiştir. Meclis'e verilen bu imzalar sayesinde bir referandum yapılacak sonuçlar belli olacaktır. İlginç olan yapılması düşünülen «eşitlikçi» değişikliklere karşı olan topluluğun başını bir kadının çekmesidir. Türkiye'de ise Devlet bizzat Cumhurbaşkanının ve Konsey'in emri ve onayıyla bir komisyon kurdurmuş ve bu komisyon «Aile Reisliği» dahil yapılması gereken değişiklikleri saptamış ve tasarıyı hazırlamıştır. Devlet Meclis'ten geçmesini isterse geçecek şimdilik gerekli görmezse, yeniden komisyonda dinlendirecektir... «Aile Reisliği» konusunda —ki, bu iki ülkede de erkektir— yapılması düşünülen değişiklikle ilgili olarak daha önce görüş belirtmiştim, (f) Kanımca, «Aile Reisi» değil, «Aile Sorumlusu» denmesi (tanımı) tutarlıdır. Bunun kim olacağını ise her ailenin içinde bulunduğu koşullar belirlemelidir. Bu önerimizin nereye kadar geçerli

---

f) Sanat-Edebiyat 81. 1 Aralık 1981. (Medeni Kanunumuz ve Aile Reisliği)

olduğu henüz belli değildir.

Türkiye'de Kadın'*a yöneltilen bir diğer eleştiri «Eşit işe Eşit Ücret»i savunmuyor oluşumla ilgiliydi. Doğrudur, ben bu standartı eleştiriyorum. Bunun tam ve mutlak olarak uygulanamayacağını ve bir oyalamacadan başka anlamı olamayacağını yazıyorum, söylüyorum yıllardır. Nitekim bu konuyu başlı başına bir kitap boyutunda da işledim. Dileyenler ayrıntıları bu kitaptan izleyebilirler. (g)*

Türkiye'deki ya da bir başka ülkedeki kadınların durumu, son tahlilde bir «Eğitim» değil Siyasal-Kültür sorunudur. Türkiye'de kadın hakları, belirli iktidarlar tarafından belirli amaçlarla yönlendirilmiştir. Reform yapıyoruz diye ortaya çıkanlar, gerçekte, reformları manipule etmişler ve «Tokenism» diye bilinen yolu seçmişlerdir. M. Kemal'in «İdarei Maslahatçılar Esaslı Devrim Yapamazlar» sözü bu bağlamda anlam taşır. Günümüzde Türkiye'deki Kadın Hareketi ise, yıllardır oynanmış olan bu oyunun bilincine ulaşmıştır. Ne mutlu ki, bu konuda Türkiye, bir çok kapitalist-emperyalist ülkeden öndedir. Türkiye'deki sınıfsal bilince ve bilime dayalı kadın hareketi, Feminizm-Anti-Feminizm tartışmasına indirgenmezse, dünyadaki bir çok ülkeye örnek olabilme özelliğini taşımaktadır. Egemen sınıfın ve iktidarlarının tokenizmini başarısızlığa uğratabilme mücadelesi sürecinde yeni kadının nasıl olacağına bizzat kadınlar karar vereceklerdir. Bu mücadelede hedef 1920'lerin Batısı'ndaki «Gynokokratie-Flagellomania» (h) tartışmalarına gerisin geri dönmek değildir. Hedef, mevcut üretim tarzı ve ilişkilerinde, düşünsel ve bedensel

---

(g) Niçin Eşit İşe Eşit Ücret Değil. Süreç Yay. 1984.

(h) Tokenism: Reform yapmak iddiasıyla iktidara gelip, sadece bir kaç sembolik değişiklik yaparak gözboyamaya siyaset biliminde verilen ad.

Gynokokratie; 1900-1940 arasında yaygın olarak tartışılmış

üretimin rasyonalize edilerek, toplumsal-tarihsel yabancılaşmanın ve irrasyonalizmin aşılmasıdır.

* * *

Her türlü engellemeye, karalamaya ve aforoza rağmen Türkiye'de Kadın *dördüncü baskısına ulaştı. Bunun başarısı, gerçekte benden çok bir avuç kararlı insana aittir. Onların üstün gayretleri olmasaydı bu kitap okuruyla buluşamazdı. Kitaba şu ya da bu şekilde emekleri geçen bütün bu genç insanlara en içten teşekkürlerimi sunarım. Bundan sonra bu alandaki mücadelenin gerçek önder ve sahipleri onlardır. Bunu kanıtlamışlardır, biliyorum.*

Aytunç ALTINDAL
Iberg, 12 Ocak 1985

•

bir konudur. Türkçesi olmayan bu deyimi, «Jinekolo(jik) Yönetim», cinsiyeti esas alarak, buna dayandırılmış olan Yönetim, şeklinde açıklamak yetersiz de olsa okura bir fikir verebilir.

Flagellomania: Bu da aynı dönemdeki bir tartışma konusudur, feministler ve anti-feministler arasında. Buna göre, kadınlar düzeni koruyacak sopalı/flamalı erkeklere daima güvenirler ve gereksinirler. Bunun nedenlerinden biri de, kadınların özellikle kilise babalarını yüceltiyor olmalarıdır. Kelime anlamıyla «Flama-Düşkünlüğü» diye çevrilebilir. Bu tartışmalar için Bkz: Feminismus und Kultur Untergang, Dr. E. F. W. Eberhard. Üniversitats-Verleksbuchhandlung, 1927.

İ.Ö. XX - İ.S. IX. YÜZYILLAR ARASINDA ANADOLU'DA KADIN

«...Sonra Hava Tanrısı Tanrıça Hannahannas'a söyledi (sordu): '(Şimdi) ne yapacağız? (Telipinu bulunmazsa) Hepimiz açlıktan ölürüz.'»

Telipinu Mit'i
(Hitit)

İ.Ö. XX. - İ.S. IX. Yüzyıllar arasındaki tarihcil dönem süresince, nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, *Anadolu* (1) adı verilen topraklarda konaklayarak devlet kurmuş yada kurulmuş toplumlar ve devletlerle kaynaşmış tüm topluluklar ve/ile bu toplulukların başlattıkları veya kendilerinden öncekilerden devir alıp değiştirerek veya dönüşümlere uğratarak veya geliştirerek sürdürdükleri toplumsal, iktisadi, siyasal, dinsel ve kültürel yapılar ve bunlarla oluşturulan düzen anlayışlarına uygun biçimde yaşamış olan Anadolu Kadını konumuzun kapsamına girmektedir.

Coğrafi yapısı itibariyle Anadolu, «...Himalayalar'dan Fransa'nın, İspanya'nın ve Kuzey Afrika'nın Atlantik kıyılarına doğru uzanan büyük bir dağ silsilesinin bir parçasıdır. Deniz seviyesinden ortalama üç bin metre yükseklikteki bir platoyu içerir; kuzeyinden ve güneyinden jeolojik olarak yeni sayılabilecek Pontus ve Toros dağlarıyla sınırlıdır... Anadolu birçok topluluğun istilasına uğramış ve sayısız yönetim tarzı değişikliklerine sahne olmuştur.» (2)

Anadolu topraklarını çeşitli toplulukların istilasına uğratan neydi?

«Anadolu'yu cazip kılan herşeyden önce zengin kereste ve her türlü tarımsal ürün bolluğuydu... Anadolu'nun dağlarında zengin maden depoları vardı... Daha İ.Ö. 7000 yıllarında bugünkü Elazığ yakınlarındaki zengin Ergani Maden ocakları civarındaki Çayönü'nde yerli kaynaklardan elde edilen bakır işlenebiliyordu. Bunlardan aletler ve çubuklar yapılmaktaydı; Çatalhöyük'de ise, İ.Ö. 6000 dolaylarında yerli zenaatkarlar maden eritme ve işleme tekniklerini geliştirmişlerdi... Bölgenin İ.Ö. 3000 dolaylarında bir çok küçük şehir devletine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yöneticileri kalelerde yaşamaktaydılar ve iktisadi bakımdan tarıma dayalıydılar, ama gerçek servetleri sahip oldukları metallerden ve bunlardan yapılmış olan ürünlerden kaynaklanmaktaydı.» (3)

İ.Ö. 3000 içindeki yüzyıllarda Anadolu toprakları büyük kitlesel göçlere sahne olmuştur. Bunların en önemlilerinden biri erken Bronz döneminde gerçekleşti. İ.Ö. 2300 yıllarında büyük bir Hint-Avrupalı göç, İstanbul'un Boğazı'nı geçip Anadolu'ya indi. *Luvian* lehçesini konuşan bu göçmenler Marmara Denizi'nden İskenderun Körfezi'ne doğru uzanan alanı diagonal olarak işgal ederek yerleştiler. Yaklaşık bir yüzyıl süreyle işgal ettikleri bölgeleri yağmaladılar. Bu istilalardan kısmen uzak kalabilen orta ve kuzey bölgelerindeki topluluklar ise özellikle Klikya ve Kuzey Suriye'deki ticaret merkezleriyle ilişkilerini genişletmişlerdi (İ.Ö. 2200). (4)

İ.Ö. 2000 başlarında Anadolu'da büyük kültürel değişiklikler olmaya başladı. *Kanesh* şehri öylesine gelişti ve genişledi ki, çevresinde yeni koloniler ve taşra oluştu. Yaklaşık 125 dönümlük şehrin hemen yanıbaşında, Asurlu tüccarlar tarafından kurulan ilk koloni, *Karum* yeralmaktaydı. (5)

Anadolu topraklarındaki bu ilk kitlesel kümelenişler bir tür Beylik(ler) olarak nitelenebilirler. Bunların bir kısmı yarı göçebe ve soya-dayalı (6) kümelenişlerdi. Site devletleri daha sonraki yüzyıllarda bunlardan oluştu. İktisadi, siyasi, tarihsel zorlamalar sonucunda ortaya çıkan bu birliklerden kimileri, savaş sırasında Kral ünvanı ve niteliğini alan çoban-şefli (7) topluluklardı ve orta barbarlık durağından yukarı barbarlık durağına geçmek üzere; kimileri de çoğunlukla dış göçlerle gelmiş ve/veya muhtemelen Sümer ve Akad'ın dış uzantıları oldukları için, yukarı barbarlık durağından sınıflı toplum uygarlığına, dolayısıyla da Kapital edinimini ve birikimini ilk/ilkel olarak ortaya çıkarmış ya da çıkarmak üzere olan toplumlar aşamasına ulaşmışlardı. (8) Ve, genel olarak, bu iki ayrı tarihsel aşamada ve üretim-tarzı içinde oldukları için de aralarında savaşlar, çatışmalar ve iktisadi-siyasi, kültürel alışverişler ve etkilenmeler hiç eksik olmamıştır. Yerel Site devletlerinde, Mezopotamya'dan gelen Asurlu bezirganlarla ticari ilişkiler kurulmuş ve en önemlisi bu ilişkiler yasallaştırılmışlardır. Kayseri Kültepe'deki Kaniş Karumu'nda yapılan kazılardan Asurlu bezirganların ticari anlaşmalarının yanısıra İ.Ö. 2000-1800 yılları arasında Anadolu toplumlarının ve kadınının durumlarını az da olsa aydınlatabilecek belgeler de çıkmıştır.

Öte yandan, resmi tarih anlayışının temsilcilerinden Prof. Gurney'in belirttiğine göre Anadolu'da gerçek tarih Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelişleriyle başlamıştır. (9) Tabiidir ki, Gurney'in «Gerçek» tarih dediği, esasta, yazılı belgelenmiş tarihcil dönemdir ve gerçekte belirli bir zümrenin belgelendirilmiş geçmişini yansıtır. Anadolu'daki yerleşik toplulukların tarihi, hiç kuşkusuz, Asurlu tüccarlarla başlamamıştır. Maddeci Tarih anlayışıyla yapılan değerlendirmede Anadolu'da tarihin tüccarlarla değil, yerleşik üretim-güçleri, üretim-araçları, üretim-koşulları ve üretim-tarzlarıyla bağ-

lantılı olduğu görülür. Buna göre, Anadolu'daki yerleşik ve örgütlenebilmiş toplumlarda başlıca iki sınıf bulunduğu anlaşılmaktadır: üretimci-sınıf ve üretimci-olmayan sınıf. Diğer bir anlatımla, sözkonusu toplumlarda; 1) toplumsal üretimi gerçekleştiren ve artı-değer oluşturan üretken-sınıf ile 2) yönetimi elinde tutan ve-fakat üretimi doğrudan doğruya gerçekleştirmeyen, yani, üretken olmayan egemen sınıf vardı, diyebiliriz. Anadolu kadınının iktisadi-siyasal kimliği ile toplumsal-tarihsel kişiliği onun bu sınıfsal konumu ve toplumsal hiyerarşideki yeriyle sınırlandırılmış ve tanımlanmış durumdaydı.

Anadolu'da kurulan devletlerde ve toplumlarda yaşayan kadınların durumlarını daha iyi kavrayabilmek için bu toplumlarda, o tarihcil dönemde yürürlükte olan bazı başka hususlara da değinmek gerekmektedir. Örneğin bu toplumlarda yoğun bir meta üretimi ve bunlara bağlı olarak alış-veriş vardı. Büyük çapta Kölecilik ve Köle ticareti yapılmaktaydı; çok etkili bir vergi sistemi konulmuştu. Ve beklenebileceği üzre, evlilik kurumuna Devlet'in, yani iktidarı elinde tutan egemen sınıfın doğrudan kefaleti/müdahalesi başlamıştı.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi, sözkonusu tarihçil dönemde Anadolu'da yaşamış olan kadınların hangi iktisadi ,siyasi, toplumsal, dinsel ve kültürel koşullar altında yaşadıklarına ve sınıfsal konumları itibariyle karşılaştıkları değerlendirmelere bakmaya başlayabiliriz.

I) Anadolu'nun bu tarihcil döneminde aile yapısının «İkibaşlı aile» (La famille appariée) aşamasında olduğu görülür. Şöyle ki, «bu aşamada bir erkek bir kadınla yaşar, ama gene de çok karılılık (polygamie) ve uygun fırsatlarda kaçamak yapmak hakkına sahiptir. Ama, ekonomik nitelikteki sebeplerden ötürü, poligamiye nadiren rastlanır; bununla birlikte çoğunlukla, ortaklaşa hayat boyunca kadından çok sıkı bir sadakat

istenir ve eşini aldatan kadın şiddetle cezalandırılır. Ama evlilik bağı iki tarafça da kolaylıkla çözülebilir ve çocuklar, geçmişte olduğu gibi, sadece anaya ait olurlar. (10)

İki başlı aile düzeni, Anadolu'da yapılan kazı ve araştırmalar sonucu bulunan tabletlerden de okunarak izlenebilir. Kültepe tabletlerinden (İ.Ö 1950-1750) Anadolu'da erkek ve kadının evlilikte sahip oldukları hakları incelenmiştir. Bu çivi yazılı tabletlerde evlilikte uygulanan çeşitli usulleri gösteren bilgiler vardır. Evvela evlenen hür kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olduğunu gösteren bir tabletin tercümesini okuyalım:

(Evlenme akdi. Evlenen Çift Anadolu halkındandır.) «(Bay/Erkek) Hiştahsu (Bayan/Kadın) Lamassatum ile evlendi. Eğer (Bay Hiştahsu) onu boşarsa, ona (boşanma tazminatı olarak) iki mine (900 gr. kadar) gümüş ve on çuval zahire verecek: (Bunun) yarısı arpa, yarısı buğday (olacak). (Bayan) Lamassatum evlenirken baba evinden getirdiği iki kadın köleyi, çıkarken beraberinde götürecek. Eğer (Bayan) Lamassatum (evliliğin devamını) arzu etmezse evden çıkacak ve kadın kölelerini birlikte alacak (Bu takdirde kocası kendisine boşanma parası ve bir miktar zahire vermez)» (11)

Hitit-öncesi Anadolu'da görülen iki-başlı-aile ve monogami düzeni beraberinde kaçınılmaz biçimde, *de facto,* kadının metalaşmasını; yani, alınıp-satılabilen mal haline geçmesini de getirmiştir.

«Ailenin daha önceki biçimlerinde erkekler asla kadın sıkıntısı çekmedikleri, tersine, istediklerinden de çok kadına sahip oldukları halde, ilk karı-koca evliliğinin kurulması aşamasında kadın, az bulunan ve aranan bir şey haline gelir. Bundan ötürü, iki-başlı evlenme (mariage appariée) aşamasından itibaren, kadınların kaçırılma ve satın alınmaları başlar.» (12)

Ancak, kadının bu anlamda alınır-satılır mal hali-

ne geçmesi ilkin Anadolu'da başlamış değildir. Mezopotamya'da ilk yerleşikliği oluşturan Sümer'lerde (İ.Ö. 4000?) ve onların efsanelerinde kadının *salt cinsel nedenle* kendisinden yararlanılan toplum-üyesi olduğuna rastlanmaktadır. Ünlü Gılgamış Destanı'nda, herkesi korkutan ve kimsenin başa çıkamadığı Enkidu adlı bir doğa adamının bir yosmanın aracılığıyla güçsüzleştirilmesi düşünülmüştür. (Aynı efsane daha sonra Kutsal Kitap'ta Samson-Dalila efsanesine dönüşecektir.)

II) Saraylı kadınlar kendi adlarına kazınmış mühürler kullanmak hakkına sahiptiler. Yabancılar dahil ilgili her erkekle ticaret yapabilmekteydiler. Bu ticari anlaşmalara kendi adlarına taraf olmaktaydılar. Saraylı Anadolu kadınları özellikle Asurlu tüccarlarla ([13]) ticaret yapmışlardı.

III) Evlilik öncesinde taraflar birbirlerine armağanlar vermekteydiler. Ancak kız, erkeğin ailesinden aldığı armağanlara karşılık armağan vermek zorunluluğu altında değildi. Bu armağanlar daha çok gümüş ve gümüşten yapılma eşyaydı.

IV) Yerli ve hür kadınların yabancı erkeklerle evlenmeleri yasaklanmış değildi. Öte yandan bekaretin mutlaklığı konusunda da bağlayıcı bir kayıta rastlanmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla sözkonusu dönemde kızın bekareti pek fazla bir anlam ve önem taşımamaktaydı ya da böyle bir olgu bilinmiyordu.

V) Erkeği temsil eden tanrıların yanısıra çok sayıda tanrıça da vardı. Bunlar tabiat güçlerinin temsilcileri yada koruyucuları olarak algılanmaktaydılar.

VI) Göreceli olarak, üretimci sınıfın üyesi kadınların büyük bir çoğunluğu ücretli emekçilik/işçilik yapmaktaydılar. Bugünkü anlamıyla profesyonel değillerdi, ancak belirli ücret(ler) karşılığında işgüçlerini satmakta yada kiralamaktaydılar. Köle kadınlar ise, tabiidir ki, ücretli emekçi değillerdi, olamıyorlardı. Kadın işgücüne gereksinim öylesine yoğunlaşmıştı ki, komşu

Mari ülkesinden (Dicle yakınlarında) kadın emekçiler getirilmekteydi. ([14]) Kadınlar çoğunlukla çanak çömlek yapım birimlerinde, dokumacılıkta ve tarımda istihdam edilmekteydiler.

VII) Anadolu'da emekçi kadına nasıl bir ücret ödenmekte olduğu henüz kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kil tabletlerden anlaşılabildiği kadarıyla, Hititler'de kadınlara erkeklerden daha az, yaklaşık yarı yarıya ücret ödenmekteydi ve bu husus yasalara geçirilmişti (Md. 150). ([15]) Hititler'in bu anlayışı kendilerinden öncekilerden devir almış olabilecekleri ihtimalini göz önünde tutarsak, İ.Ö. 1900 yıllarında Anadolu'da genelde kadın emekcilere erkek emekcilerden daha az ücret ödenmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu ücretin toplumsal standartını belirleyebilmek ise bugün için mümkün değildir.

VIII) Tababet daha çok «yaşlı kadın»ın (Anadolu'da Kocakarı denilen) elindeydi. Bu kadınların bir tür büyü ve sihirle uğraştıkları ([16]) ve bir anlamda daha sonraki yüzyıllarda özellikle Orta Avrupa'da yaygınlaşan Alşimistlere öncülük ettikleri söylenebilir.

IX) «Kadim Orta Doğu'da edebiyattan söz etmek mümkün değildir. Çünkü okur yazar bir kitle yoktu.» ([17]) Yine de erkekler arasında okur yazarlık oranının daha fazla olduğu söylenebilir. Öte yandan «Büyük Aile» diye anılan Saray ve çevresindeki kadınların okuyup yazma bildikleri bellidir, çünkü anlaşmalar yapmakta ve mühür kullanmaktaydılar. Emekci kadınlar arasında ise yazılı değil sözlü edebiyat ve buna bağlı olarak gelişen elişleri ve beceriler (Lore) vardı. Bu kadınların Saray kadınlarından ayrı olarak, efsanelere, öykülere ve söylentilere inanmaya çok daha eğilimli oldukları söylenebilir. Çünkü bilgiler, özellikle de kadınlıkla ilgili bilgiler, anneden kızına sözlü olarak aktarılmaktaydı.

X) Hitit-öncesi Anadolu'da bilim ve teknoloji,

kendi koşullarına göre oldukça gelişmişti. Ancak bu gelişmeye kadınların nasıl bir katkısı olduğu hususunda elde bir veri yoktur. Yine de özellikle tıb ve tarımda bazı somut katkıları olmuş olabilir, örneğin bazı aletlerin geliştirilmesi gibi...

Son olarak belirtilmeleri gereken bazı hususları da şöylece özetleyebiliriz. Anadolu'da yapılan kazılardan henüz sözkonusu döneme ait sikkeler (coins) çıkmamıştır. Ancak, aynı amaçla kullanılan «İngot(lar)»a bolca rastlanmıştır. ([18]) Bu bakır külçeler ticarette yoğun olarak kullanılmaktaydılar. Bir çok köle kadının —ve erkeğin— ingot elde edebilmek amacıyla satılmış olmaları kuvvetle mümkündür.

Dinler ve kültler Anadolu'da bir hayli iyi örgütlenmişlerdi. Devlet ise sözkonusu tarihcil dönemde (İ.Ö. 2000) Din kadar güçlü ve etkili şekilde örgütlü değildi. İlginç olan şudur ki, Hitit-öncesi Anadolu'da yaşayan topluluklar daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan, örneğin Yahudi cemaatlerindeki insanlardan çok daha «Secular» (Dinsel özerklik) ortamlarda yaşamaktaydılar. Erkekler gibi kadınlar da Tanrı ve Tanrıçalarını seçmekte özgürdüler. Yüzden fazla Tanrı ve Tanrıça vardı ve bunların büyük kısmı kadınların koruması altındaydı.

Hitit-öncesi Anadolu'da yaşayan topluluklarda kadın-erkek «İş(ler)»inde bir ayrım bulunduğu kesindir. Emekçi kadınların kendilerine uygun görülen işler arasında seçim yapabilme olanakları vardı, bunların ötesinde iş edinmeleri yaygınlık kazanmış bir gelenek değildi.

Üst sınıfa mensup kadınlar, her toplumda olduğu gibi, iktisadi ilişkilerinde diğer sınıfların kadınlarına oranla daha liberal davranabilmekteydiler. Çünkü kendileri üretimi doğrudan gerçekleştirmemekte ve/fakat eşleri ve onların —ve kendilerinin— aileleri sayesinde toplumsal artı-değerden pay edinir durumdaydılar. Bu

da onlara siyasal alanda daha etkili görevler ve roller yüklenmeleri olanağını sağlamaktaydı.

Yine de iki sınıfa mensup kadınların konumu geçen Yüzyıllarla birlikte üretimin merkezileşmesi ve devletin bir araç olarak kullanılır hale gelmesiyle birlikte kaçınılmaz toplumsal-tarihsel değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Emekçi kesime mensup kadınlar giderek mülksüzleşmeye uğrarken üst sınıfa mensup kadınlar, belirli servetler edinmelerine rağmen «Patriyarkalist/Ataerkil» aile ilişkilerine daha fazla boyun eğer ve bağlanır olmuşlardır. Öyle ki belirli konularda kendi başına bağımsızca kararla alabilen üst sınıf kadını yerini yavaş yavaş, sadece eşinin veya babasının veya bir başka aile erkeğinin savunmakta olduğu görüşleri, yani «Patriyarkalizm»i savunan egemen sınıf kadını tipine bırakmıştır.

Şimdi de Hitit Devleti'ndeki kadının durumunu ve merkezi otoritenin belirlediği ortam içindeki konumunu görelim.

Anadolu'nun İlk İmparatorluğu Hititler'de Kadın

İ.Ö. 2000 yıllarında Orta Anadolu'da «Hatti Ülkesi» diye bilinen topluluk. İ.Ö. 1800'lere gelindiğinde en az on küçük beylikten oluşan ve en güçlüleri olan Puruskhanda beyliğinin başkanlığında birleşmiş konfedere nitelikteki Hitit Devleti olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Hititler'in yaklaşık bin yıl süren tarihi ana hatlarıyla, üç devreye ayrılabilir. Kuruluşla, (1800?) başlayan Eski Krallık, birinci devre olarak ele alınabilir. İlk kral Pitkhanas, son kral (16. olarak) Huzziyas II'dir (1470-1460). İkinci devre Hititler'in İmparatorluk dönemidir. İ.Ö. 1460'da kral olan Tudhaliyas II. ile başlar ve Şuppiluliuma II. ile (13. olarak) sona erer (1215?) İmparatorluğun semi-nomad saldırılara dayanamayarak çökmesinden sonra Anadolu, Frigyalılar'ın eline ge-

çer. Bu arada Hititler, Anadolu'nun çok güneylerine ve Filistin dolaylarına inmişlerdir. Ve bu bölgelerde Neo-Hitit Devletleri'ni (Geç Hitit Şehir Devletleri) kurarlar (İ.Ö. 1190/1180 - İ.Ö. 750).

Hititler bin yıllık tarihleri içinde köklü bir devlet; buna bağlı olarak da çok güçlü bir ordu kurmuşlar (19) ve sınıflı-toplumu belirleyen nitelikleri hem geliştirmiş hem de kökleştirmişlerdir. Hititler'in Anadolu'ya miras bıraktıkları devlet biçimi ve yönetim anlayışı çeşitli evrelerden geçerek, ama özünde büyük çapta bir değişikliğe uğramaksızın Osmanlılar'da ve yeni bir aşama ve devrimle Cumhuriyet döneminde de sürerek günümüze dek gelmiştir, denebilir. (20) Hititler'de Devlet «*Büyük Aile*» denen soylu sınıfın *kesin* denetimi altındaydı. (21) Ülkenin yönetimi Saray ve onun atadığı merkez-yöneticileri tarafından sürdürülmekteydi. (22) Bu arada çok önemli bir husus da Asker'in sosyal yapı içindeki işlev ve pozisyonudur. Hititler'de asker —ki Hitit tabletlerinde «*silâh-adamı*» olarak geçer— gerçekte «*araç-gereç-kullanan-adam*»dır; yani zanaatkâr sınıfına dahildir. (23) ve aynı zamanda işçidir.

Hititler'de Saray'ın denetimi altında belirginleşmiş iki sınıf bulunduğu Prof. Gurney tarafından gösterilmektedir. (24) Bunlar, 1) Tımar-sahipleri, 2) Zanaatkâr işçilerdir. Tımar-sahibi, ünvan ve mevkiini doğrudan doğruya Kral'dan alırken; zanaatkâr «*luzzi*» denilen ve toprakağasının istemiyle gerektiğinde «*zorla çalıştırılmaya*» koşmakla yükümlü ve çalışma bölgesindeki yetkili makamca pozisyonlandırılan bireydir. Tımar-sahibi ölünce (ya da ortadan çekilince) tımar Saray'a intikal etmekte, işçinin işlediği topraksa —işçi öldüğü, ya da aradan çekildiği takdirde— köy tarafından alınmaktadır. Hititler'deki bu toprakağaları, devlete vergi öderken, kendilerine bırakılmış olan toprakları yine vergi —kendi saptayacağı miktarda— karşılığında köylülerine-işçilerine kiralayabilmekteydi. (25)

Hititler'deki bu sosyal-yapı, kadını, elbette ki, kendi anlayışına uygun bir düzeyde yaşatmıştır. Ülkedeki kadın nüfusunun tamamına yakın çoğunluğu çalışan ve çalıştırılan-kadın durumundadır. Çanak-çömlek yapımı, dokumacılık, tarım, ev-içi uğraşılar genellikle kadının iş sahası ve yükümlülükleri kapsamındadır. Saray ve çevresinde ise —ki çevredekiler de yabancı değil Kral'ın uzaktan yakından hısım akrabalarıdır tıpkı Osmanlı Sarayı'nda olduğu gibi bir Tavannah/Valde Sultan, saltanatı vardır. Kraldan sonra en yetkili ve güçlü kimse «Tavannah», yani kralın annesidir (26) Hitit monarşisinde, Tavannah'ın Saray'daki en güçlü kadın olduğunu gösteren bir nokta da protokolda Kraliçe'den önde gelmesidir. (27)

Yine Osmanlı'ya benzeyen bir diğer ilginç taraf da Tavannahlar'dan bazılarının sayısız Saray Entrikasına karışmış olmalarıdır. Kral Şuppiluliuma'dan dul kalan Tavannah, oğlu II. Murşil'in (İ.Ö. 1345 - 1315) başına öylesine dertler açmış, ortalığı öylesine karıştırmış ki, oğlu kendisini Saray'dan kovmak zorunda kalmıştır. (28) Öte yandan III. Hattuşil'in (İ.Ö. 1289 - 1265) eşi Kraliçe Puduhepa, devletin yönetiminde adını yazdırmış bir kadındır. Örneğin Kraliçe Puduhepa, Mısır'la yapılan uzun savaşların sonunda imzalanan barış anlaşmasına imzasını koymuştur.

«Bu olay şudur: Suriye beylikleri üzerinde hegemonya iddiası için uzun bir harp devrinden sonra (Kadeş M.Ö. 1294) Mısır ve Hitit İmparatorlukları bir dostluk muahedesinin esaslarını tesbit ederler ve karşılıklı metinler teati edilir (M.Ö. 1278).»

Bu anlaşmanın iki metni olduğu kaydedilmiştir. Biri gümüş tablet üzerinde yazdırılıp Hitit İmparator ve Kraliçesi tarafından mühürlenerek Mısır'a gönderilmiş ve bu metin esas alınarak hiyeroglif ile Karnak ve Ranseum mabetlerine hakkedilmiştir. Diğeri de Mısır kralı tarafından verilen Akatca metindir. Bu tablet Hat-

tuşaş arşivinde bulunmuş olup İstanbul Müzesi'ndedir. Gümüş tablet ele geçmemiştir. Burada bizim konumuzu ilgilendiren cihet, Mısır'a gönderilmiş gümüş tabletteki metnin imzalarını tasvir işlemidir. «Bir tarafında ve ortada tanrı Suteh'in kolları arasında Büyük Hitit hükümdarını temsil eden resim ile şu sözler yazılıdır: Gök Kralı Suteh'in mührü, kuvvetli ve Büyük Hitit Kralı büyük ve kuvvetli kral Murşil'in oğlu bu muahedeyi yaptı ve mühürledi.»

Diğer tarafına Hitit ilâhesinin kolları arasında Hitit Kraliçesi temsil edilmiş ve şu ibare yazılmıştır: «Memleketin hakimi, Arinna şehri güneşinin mührü, ilâhenin hizmetkârı, Hitit Kraliçesi Pudu-Hepa'nın mühürüdür.» Bu tariflere göre kral ve kraliçe aynı şekil ve mahiyette aynı hakların sahibi olarak muahedeyi devlet adına mühürlemişlerdir. Diğer tarafta, Mısır hükümdarının eşi bu hakka sahip görülmüyor, çünkü orada kralın imzası yalnız başınadır. Bu vesika siyasî hak mefhumunun en dikkate değer ilk örneğidir. Bu muahedeye dayanarak iki devlet arasındaki barış devrinde, iki dost hükümdar arasında siyasî muhavere olmuş ve Hitit Kraliçesi adına da ayrıca Mısır'dan mektuplar yazılmıştır.

Böylece Pudu Hepa Ön Asya'nın beynelmilel siyasî tarihinde yer aldığı gibi, kendi memleketinin sosyal bünyesinde de rolü olduğunu biliyoruz. O, Hitit ülkesinde birçok hayır işleri yapmış, adak ve vakıf vesikalarında da onun ismi anılmıştır.

Dikkate değer bir vesika da Pudu-Hepa'nın sarayındaki başkâtibe Kızwadna tabletlerini toplama vazifesini vermiş olmasıdır. Demek ki, Hitit Kraliçesi emirler verip tatbik ettirmek selâhiyetine de haizdir.

İşte bu vesikalara göre Hititler devrinde hanedana mensup prensesler ve bizzat kraliçe, diğer Ön Asya devletlerinde bu asırda tanınmayan haklara sahipti. (29)

Ne var ki, Hitit tabletlerinde Pudu-Hepa gibi ikin-

ci bir Kraliçe'ye ve devlet-yetkilisi kadına rastlanmamakdır. Pudu-Hepa oğlu ve kocasının halefi IV. Tuthalya'nın çok küçük yaşta tahta çıkmış olması nedeniyle devlet işlerinde ve evraklarında adı geçen bir Tavannah olmuştur. Ayrıca, Pudu-Hepa, Hitit Devleti'ndeki bu özel durumunu herhalde biraz da çok ünlü ve nüfuzlu bir Baş Rahip'in kızı olmasına borçludur. (30) Çünkü, eğer Hititler'de bu tür bir «*Saray teamülü*» olsaydı bir değil en az yirmibeş Pudu-Hepa çıkması gerekirdi. Bu nedenledir ki, Pudu-Hepa gibi bir kadın/kraliçe tipinin Hititler'de ne geçmişi ne de geleceği olmuştur; onunla başlayıp onunla bitmiştir. Bu oluşumun nedenini biraz da kocasında aramak gerekir. Çünkü III. Hattuşil, aslında kendi hakkı olmadığı halde Hitit tahtını yeğeninden gasp etmiş bir kraldır. Dolayısıyla, din adamlarıyla da arası açılmıştır. Onların kalbini kazanmak için Pudu-Hepa'ya birtakım ayrıcalıklar tanımış olabilir. Çünkü Kadeş Zaferi'nde imzası olan Ramses'e de (Tahta çıkışının 34. yılı münasebetiyle) kendi kızlarından birini armağan edebilmiş bir kraldır. (31)

Öte yandan görüldüğü gibi, Saraylı kadının durumu —her yerde olduğu gibi— iyidir; gıpta edilen, özlemi çekilen yaşantı biçimidir. Ama bu küçücük azınlığın durumunun iyi olması ülkedeki tüm kadın nüfusunun durumunun «iyi» olduğunu onaylatmaz tabii. Tersine; üretimi gerçekleştiren, ulusu besleyen ve sırtından durmaksızın artık-değer birikimleri geliştirilen büyük kadın çoğunluğunun durumunun «*iyi*» olması gerekirdi— ama, «*Batı Kapitalizmi*»nden önce de varolan «*Doğulu Sermaye*» buna izin vermemiş; daha gerçeği, *sui generis* vermezdi de, Hitit Devleti'nde özellikle borçlandırma sisteminin insafsız baskı ve yöntemleri işlemiştir, denebilir. (32)

Hititler'de aile yapısı ataerkildir. Aile, «iki-başlı-aile» aşamasından «*Tek-eşli-aile*» *(La famille monogamique)* aşamasına geçmiştir.

«Tek-eşli-aile, iki başlı evlilikten, artık taraflardan ikisinin de istedikleri zaman çözemeyecekleri evlilik bağının daha sağlamlaşmasıyla ayrılır. Genel kural olarak, şimdi yalnız erkek bu bağı çözer ve karısını boşayabilir. Sadakatsizlik hakkı, ayrıca, hiç değilse âdet tarafından, şimdiye kadar erkeğin tekelinde bırakılmıştır. (Napoléon Code'u, bu imtiyazı açıkça erkeğe veriyor, yeter ki, düşüp kalktığı kadını karısının evine getirmesin.); ve bu hak, toplumsal gelişme yükseldiği ölçüde, daima daha çok kullanılır; ama kadın eski cinsel pratiği hatırlar da onu yeni baştan yaşamak isterse, bütün önceki dönemlerde olduğundan daha şiddetli bir biçimde cezalandırılır.» (33)

Tek-eşli-aile düzeninin başladığı dönemlerde, düzen-anlayışı erkeğe cinsel ve sosyal birtakım *kesin* hak ve üstünlükler sağlar. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da kadın, gerek kişiliğini, gerekse kadınlığını yitirdikçe yitirir. Cinsel istek öne çıktığı zamanlarda «*güzellenir*», bu arzu giderildikten sonra genellikle erkeğin isteği doğrultusunda *durmaksızın* (ne dinlenme günü —ay halindeyken bile— ne de emeklilik hakkı olmaksızın) ömrü boyunca çalıştırılır. Kadınlık geçmişinden gelme bazı cinsel atılımlara kalkıştığında erkeği tarafından öldürülebilir ve bu cinayetten dolayı erkek ne Devlet ne de toplum tarafından hiç bir şekilde cezalandırılmaz ya da kınanmaz, tersine onur kazanır.

«Hitit kanunlarında Anadolu'da bir evvelki devrin tesiriyle matriyarkal esaslar varsa da, umumiyetle erkek hak sahibi olarak başta gelmektedir. Meselâ, anneye oğlunu veya kızını aileden çıkarma veya yeniden kabul etme hakkını tanımaktadır. Dul bir kadına da kocasının ölümünden sonra veraset hakkını vermektedir.

Fakat bütün bunlara rağmen Hititler'de evlenme müessesesini kurmakta ve veraset hukukunda erkek

kadından önce gelmektedir. Çocukların üzerinde mutlak hâkimiyet babaya aittir. O, çocukların o kadar sahibidir ki, tazminat olarak bir başkasına verebilir (M. 48). Karısını bir başka erkekle yakalarsa öldürebilir, cezası yoktur.» (34)

Oysa, «kadınların henüz *uzun evlerde* (birçok aileden kurulu komünist ev ekonomileri) oturdukları çağdaki ailelerde... Genellikle evi kadınlar yönetirdi; erzak ortaklaşaydı; ama ortak ihtiyaçları karşılamak için kendi payına düşeni getirmekte çok tembel ya da çok beceriksiz davranan zavallı koca ya da zavallı âşığın hali dumandı. Çocuklarının sayısı, ya da ev içindeki kişisel mülkiyeti ne olursa olsun her an için bohçasını yapıp defolup gitme emrini almayı bekleyebilirdi. Ve bu emri alınca, ona karşı direnmeye girişmesi de boşunaydı; artık evde barınamazdı; ona, kendi klanına *(gens'ine)* dönmek —genellikle dışarlıklı olduğu için A.A.— ya da çoğunlukla olduğu gibi bir başka klan içinde yeni bir evlilik aramaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu. Kadınlar, başka her yerde oldukları gibi, klanlar (gensler) içinde de büyük güç idiler. Gerektiğinde, bir şefi görevinden alarak onu basit bir savaşçı sınıfına indirmekte tereddüt etmezlerdi.» (35)

Hitit Devleti'nde Anadolu Kadını'nın durumu toplumda zaten varolan Köleciliğin, aile içindeki aynası gibidir. Kadın, sözde özgür, fakat pratikte *kesinkes* bağımlıdır. (36) Bu bağımlılığı hem ekonomik hem de siyasaldır. Yine bu bağımlılığın sonucudur ki, kültürel faaliyetleri engellenmiş ve köreltilmiştir. Erkek her bakımdan kendini ve entellektüel kapasitesini geliştirirken kadın, hem çalışmaktan zaman ayıramadığı hem de ipin ucunu kaçırmış olduğu için toplumunu ve kendini geliştirmeye entellektüel bakımdan bir katkıda bulunamaz. Engels, Karl Marks'ın «*Ekonomi Politiğin Eleştirisi*»ne yazdığı önsözde bu durumu şu cümlelerle açıklar: «Maddî hayatın üretim tarzı, sosyal, siyasi ve

genel olarak entellektüel hayat sürecini şartlandırır. Tarihte toplumun ve devletin bütün ilişkileri, bütün dinî ve hukukî sistemler, ortaya atılan bütün teorik görüşler, ancak bunlara tekabül eden çağlardaki maddî *hayat şartları* anlaşılırsa ve bu birinciler, maddî şartlardan tümdengelim yoluyla çıkarılırsa anlamak mümkündür.»

«İnsanların varlığını tayin eden şey bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini tayin eden sosyal varlıklardır.» (37)

Bin yıllık Hitit Devleti'nde kadın-sanatçı diye bir olguya rastlanmamış olması da ilginçtir. Ama dans ettirilen, şarkı söylettirilen, cinsel isteklerin giderildiği kadınlar vardır. Hititler'deki ataerkil aile düzeninde, babaya, yani erkeğe tanınan bunca ayrıcalık kadını iyiden iyiye bir «*mülk*» haline getirmiştir. Kadının aile içinde akrabalara devredilmesiyle ilgili yasalar bile konulmuştur. Hitit yasalarından 193'üncüsü şöyledir:

«Eğer bir adam ölür de karısı dul kalırsa, bu dul kadın önce kocasının erkek kardeşiyle evlenecektir. (Bu kardeşin ölmesi halinde) onun babasıyla; baba öldüğü takdirde de kardeşinin oğluyla (yeğen) evlenecektir. (Bu kardeşin ölmesi halinde) onun babasıyla; baba öldüğü takdirde de kardeşinin oğluyla (yeğen) evlenecektir.» (38) Bu yasa günümüz Türkiye'sinde de ölenin kardeşiyle evlenmek şeklinde sürüyordur.)

Hititler'de kadınlarla ilgili yasalardan ilginç sayılabilecek bir diğeri de 190 sayılı yasadır. Buna göre, «*Ölen babanın ardından üvey anneyle cinsel ilişkide bulunmak suç değildir.* (39)

Ayrıca kardeşler arası evliliğe izin verilmediği kazılardan çıkan bir belgeden anlaşılmıştır. Ancak. Prof. Gurney'in belirttiğine göre yasalarda böyle bir bağlayıcı kayda rastlanmamıştır.

Hititler'de «*başlık*» ve «*çeyiz*» isteme düzeni baş-

lamıştır. Daha önceki dönemde salt boşanma sırasında karşılıklı olarak verilen bir tür tazminat bu dönemde evlilik-öncesinde ve aileye —dolayısıyla babanın kesesine— verilmektedir. Ananın ölümünden sonra çocukları yasal mirasçıları sayılmaktadır (M. 27) ve boşanmalarda, yine önceki dönemin tersine çocuklardan sadece biri anaya bırakılmaktadır.

Aynı işe ödenen ücret bakımından kadının erkeğin yarısı kadar ücret almakta olduğunu daha önce de belirtmiştik (M. 150). Görünüşte kadın dilediği gibi mülk ve tasarruf edinme hakkına sahipse de, alış-verişin hiç bir zaman «*müdahalesiz*» veya bağımsız olmadığı ve kendi kafasıyla karar alamadığı da bellidir.

Hititler'de bir de köle kadının durumuna bakalım: (M. 36) «Eğer bir köle hür bir gence başlık öderse; onu içgüveysi olarak alır, onu kimse (karısından) ayıramaz. Hırsızlık suçlarında hürler sınıfına dahil olanlar salt para cezasına çarptırılırken, kölelerin burnu veya kulağı kesilmektedir.»

Prof. Afet İnan, «Kölelerin başka ülkelere kaçtıkları kaydedildiğine göre, bu sınıf halkın Hitit memleketlerinde pek de hallerinden memnun olmadıklarına delil sayılabilir,» diyor. (40)

Hititler'de kölelere karşı —ki bu insanların büyük çoğunluğu da Nam-Ra denilen esirler hariç, Hititlidirler— nasıl acımasız ve aşağılık bir ceza mekanizması işletilmiş olduğu verilebilecek birçok örneğin yanı sıra şu tek örnekten de sezilebilir.

"Ve eğer bir hizmetçi sahibini gücendirirse (vexes,) onu ya öldürürler ya da burnunu, kulağını ya da gözlerini sakatlarlar; ya da o (patron) onu (hizmetçiyi) ve karısını, çocuklarını, kardeşini, kızkardeşini, evlilik aracılığıyla edindiği akrabalarını ve kendi ailesini huzuruna çağırtıp, halkın arasında kendisini lânetlemelerini isteyebilir. Bu kadın veya erkek hizmetçi için değişmez ve eğer o (hizmetçi) ölürse, tek başına ölmez,

bütün ailesi de ona katılır."(41)

Oysa, "Bütün vahşilerle, aşağı ve orta aşamadaki, hatta kısmen yukarı aşamadaki barbarlar arasında kadın sadece özgür değil, ayrıca çok değer verilen bir duruma sahiptir." (42) Çünkü, "Aşağı aşamada bulunan barbar için, kölenin hiç bir değeri yoktur." (43)

Görülebileceği gibi Hititler, büyük bir imparatorluk, büyük bir kültür ve büyük bir uygarlık kurmuşlardır ama toplumlarında insanı en aşağılatan yasalar da yer almakta, bir kişi yüzünden bazen onlarca insan da öldürülmektedir. Bunun nedenini, uygarlığın halkın yararına geliştirilmemiş olmasında aramak gerekir. Hititler'deki uygarlık, geniş halk yığınlarının yararına değil, küçük bir azınlığın yararına geliştirilmiş ve onların istekleri doğrultusunda kullanılmış olduğu için tek-yönlü, tek-sınıfın-malı; dolayısıyla da halkın yararınaymış gibi gösterilen fakat çıkarlar söz konusu olunca halkın başına «*balyoz*» gibi inen bir uygarlık olmuştur.

Dinî inançlar bakımından Hititler çok-tanrılıdırlar. Doğa güçlerini temsilen birçok tanrıya ve tanrıçaya inanç ve saygı duyarlar; onlara bir şeyler armağan edip (adak ve kurban) onlardan bir şeyler vermesini (bereket ve adalet) beklerler. En önemli tanrıça Güneş Tanrıçası Arinna'dır. Tanrılar arasında da kadın-erkek ayırımı vardır. (44)

Hitit toplumuna neresinden bakılırsa bakılsın. Anadolu'daki kadının durumu hiç de «*eşit*» değildir. Alınıp, satılabilmekte, mülk olarak kullanılabilmekte, hatta işlenen suçlara karşılık «*tazminat*» yerine bile geçmektedir. Yasalara göre, «eğer hür bir kimse bir kavga sırasında diğer hür bir kimseyi öldürürse hatasına karşılık ölenin mirasçısına dört erkek ya da kadın verir o da (mirasçı) onu serbest bırakır.» (45)

Önemsiz gibi görülen fakat daha sonra Orta Çağ Avrupası'nda büyük önem kazanan ve onbinlerce insa-

nın diri diri ateşe atılmasına yol açan «*Büyü ve Sihir*» merakı Hititler'de de yaygındır. Özellikle kadınlar tarafından kullanılmaktadır. (46) Büyü ve sihir ile uğraşanlar, aynı zamanda hekim de oldukları için, Hitit toplumunda insan sağlığıyla ilgilenenlerin genellikle kadınlar olduğunu da belirtelim.

Büyü ve Sihirbazlık, Hitit yasalarınca ağır biçimde cezalandırılmıştır. «*İhtiyar Kadın*»lar tarafından yapılan büyülerde çeşitli bilinen konuların yanı sıra cinsel sorunlar da önemli bir yer tutmaktadır. Kazılardan çıkan tabletlerden öğrenildiğine göre cinsel sapkınlıklar ya da (kadında veya erkekte) yerine oturmamış cinsellik için büyü yapılmış olması da ilginçtir. (47)

Anadolu'daki bu ilk imparatorluk dönemindeki kadının durumuyla ilgili olarak giyim konusuna da değinmek gerekir. Kabartmalardan izlenebildiği kadarıyla kadınlar, boyundan ayak bileğine dek uzanan giysiler giymekte ve bellerine kemer takmaktaydılar. Giysinin etek kısmı düz, bazen de dikey pliselerle süslenmiştir. Kollar uzundur. Yine Prof. Afet İnan'ın belirttiğine göre, «Bugün dahi Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Hitit devrindeki kadın kıyafetlerini andıran mahallî kıyafetler vardır. Böylelikle asırların devamında yaşayan bu gelenekleri gözle görmek ve mukayese etmek imkânına sahip bulunmaktayız." (48)

HİTİTLER İLE ÇAĞDAŞ TOPLUMLARDA KADIN

Hititler, İ.Ö. 1800 - İ.Ö. 700 (Prof. Kınal'a göre, 600) yılları arasındaki üç devrelik tarihleri içinde gerek Anadolu'da gerekse Anadolu dışında birçok kavimle siyasî, kültürel ve iktisadî ilişkiler kurmuşlar; bunlardan bazılarıyla zaman zaman savaşmışlardır.

Hitit İmparatorluğu, tarihte Ege Göçleri diye geçen barbar akınlarının sonunda yıkılmıştır. (İ.Ö. 1215 ?). Ancak, Hititler, tarih sahnesinden silinmemişler ve

Anadolu'nun güneyinde ve Akdeniz sahillerinde çeşitli şehir devletleri kurmuşlardır. Anadolu'daki şehir devletlerinin en batıda bulunanı Tabal memleketi idi. Doğusunda Milid Krallığı (Malatya), güneyinden Hilakku (Kiliya) ile komşuydu. Que konfederasyonu da (Danuna Devleti) bir Geç Hitit Şehir Devleti idi. Başkenti Adana-Karatepe olan bu devlet Asurlular tarafından yıkılmıştır. Diğer şehir devletleri ise: Melid; Kargamış; Sakçagözü; Sama'l; Gurgum (Maraş); Kumukh ve Hatay'ı da içeren Hattena'dır. (49)

Geç Hitit Şehir Devletleri, kendilerini Hititler'in devamı saymışlar ve aynı düzen-anlayışının sonuçları oldukları için Anadolu kadınına, Hititler'deki yaşama düzey ve biçimini uygun görmüşlerdir. Bu nedenle tek olarak ele alınmaları gereksizdir. Hititler'de kadın ne durumdaysa, İ.Ö. 1200 - 700/600 arasında Geç Hitit Şehir Devletleri'nde de aşağı yukarı aynı durumdadır.

Şimdi de Hititler'le çağdaş olmuş Anadolu'daki diğer kavimlerdeki kadının durumuna topluca bir göz atalım. Bu kavimlerden başlıcaları; Hurriler, Likyalılar, Karyalılar, Yukarı Mezopotamya ve Fırat havzasında Asurlular; özellikle Harran çevresinde konaklamış olan semi-nomadik Benjaminler (İaminit ?); bu kabileye bağlı olarak Ammanular, Beduinler; Babil'e durmaksızın saldırılar düzenleyen ve Suriye Çölü ile Fırat'ın batısını ellerinde tutan Sutyalılar; yan gruplar olarak Rabbianlar (Benjaminlerin kardeş kavimi); Hanyalılar ve Habirular; Mari Devleti; Hititler'in bir kolu oldukları sanılan Amazonlar (?); Truva dolaylarındaki Assuva Devleti; Frigyalılar (İ.Ö. 13. Yüzyılın sonlarında Ege göçleriyle); Urartu ve Lidyalılar sayılabilir.

Bu kavimlerden çoğu ya küçük devlet olarak tarihten akıp gitmiş, ya da yarı nomad akıncılar olarak Hititler'e (ve diğer büyük Ön Asya devletlerine) sürekli saldırılarda bulunmuş ve zamanla da onların arasına kaynaşmışlardır. Bilinebildiği kadarıyla; Karya (Mani-

sa dolaylarında) ve Likyalılar'da (Muğla dolaylarında) kadın çok önemli bir rol oynamıştır. Bu iki komşu kabilede anaerkil aile hukuku geçerli olmuş, ev ekonomisinde kadın egemen sayılmış ve bu düzen-anlayışı yaklaşık olarak İ.Ö. 4. Yüzyıl'a dek sürmüştür. ([50]) Efsanevi —kimi tarihçilere göre de gerçek— Amazonlar ise, kanımızca tarihte çok önemli bir «*durak*»tırlar. Şöyle ki, kadınlar tarafından kurulmuş ilk ve son devlettir Amazonlar. Tamamen kadınlar tarafından yönetilen ve ona göre, bir düzen-anlayışının egemen olduğu (ordusu, siyasası, ekonomisi hep kadınlar tarafından kurulan) bir topluluktur Amazonlar. Tarihleri henüz tam olarak aydınlatılmamışsa da Ma adlı bir savaş tanrıçasının bir tür silahlanmış rahibeleri oldukları sanılmaktadır. ([51]) Amazonlar; Hititler'le Yunan adalarındaki halklar arasında bir tampon devlet olarak yaşamışlardır. Son derece savaşçı olan bu kadınlar devleti, ancak üç büyük krallığın ordularını (Frigya Kralları Otreus ve Mygdon ile Truva Kralı Priam) birleştirip ortak saldırılarıyla yıkılmışlardır (İliada, III. 184). Frigler ise, Anadolu'ya Ege göçleriyle inen son derece savaşçı semi-nomadik bir kabiledir. Muşkiler diye de tanınırlar. Frigyalılar, Anadolu'ya yerleştikten sonra devlet niteliğini almışlar ve bir Frig kültürü oluşturmuşlardır. Çeşitli madenlerin yanı sıra kristal, onyx, mika da üretilmiş ve heykel yapımında kullanılan «*Sinop Kili*» ilkin Friglerle dış pazarlara gönderilmiştir. Frigler'in bir diğer ünlü metası da halı olmuştur. Bugünkü Türk halıcılığının atası Frigyalılar'dır. ([52]) Frigya'da halı sözcüğünün karşılığı olan Tapis, günümüz Fransızcası'nda da aynıdır. Bu kültür içinde kadının başlıca uğraşıları ,halı ve diğer tür dokumacılık, fildişi ve altın işlemeciliği, çanak-çömlek yapımcılığı ve tarım uğraşıları olmuştur denebilir. Altın işlemeciliğinin mucitleri sayılan Frigler'de heykelcilik de oldukça ileridir. Ünlü Anadolu Tanrıçası Cybele'nin çıplak göğüslerini avuçlamış olarak ya-

pılmış —daha önce hiç bu şekilde gösterilmemiştir— Bir Frig heykeli Boğazköy kazılarında bulunmuştur. Aynı Tanrıça —ki, Doğa'nın Yüce Anası diye bilinir.— Luvice'de Kubaba; Lidyalılar'da Kybele; Yunalılar'da Cybel adıyla tanınır. Frigler'de ayrıca *"Dişi Kaya"* diye bir adı daha vardır. Bu tanrıçanın özelliği çift cinsiyetli oluşudur.

[*NOT: Daha sonra Tanrı Zeus efsanesinde de aynı motivation görülecektir.*]

Hakkında sayısız efsane bulunan Doğa'nın Yüce Anasıyla ilgili olarak en yaygını; Pessinus Kralı'nın damadına aşık olduğu ve kente saldırarak yakıp yıktığı ve kendisindeki iki cinsellikten birini hadım ederek kendini salt kadın yaptığı şeklindekidir.

Asurlular'da kadınlar genellikle tüccar/bezirgan sermayesinin egemen olduğu bir düzen içinde, bunun tarafından konulmuş olan kurallar ve adetler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. *Nin,* Mezopotamya'nın en büyük tanrıçasıydı. Asurlular ve Babilliler bu tanrıçaya tapıyorlardı. Ünlü *Ninova* şehri bu tanrıçanın adına kurulmuştu. Ve bu şehirde, "gökyüzündeki yıldızlardan fazla tüccar vardı." (53) Babil için şunu da eklemek gerekir ki, burada *Harem* bir kurum olarak çok uzun zamandır kullanılıyordu ve poligami varlıklı kesimin erkekleri arasında bir hayli yaygındı. (54) Egemen sınıfın erkekleri arasında çeşitli gerekçelerle birden fazla kadınla evlilik ilişkileri içinde olmak hiç yadırganmıyordu, tersine varlığın ve gücün gösterisi sayıldığı bile oluyordu.

Urartu, Lidya ve Mari Devletleri'nde kadın, bu devletlerin kuruluşundan önce varolan Ön Asya ve özellikle de Hitit sosyal yapılarının öngördüğü biçim içinde yaşamıştır. Nedir ki, Büyük İmparatorluk olayı ile Bölgesel Devlet olayı içindeki kadının durumu karşılaştırılırsa ,kadının, ikincisinde kişiliğini daha az yitirmiş biçimde olduğu görülebilir. İmparatorluklarda tüm alt-sı-

nıfların olduğu gibi, kadının da insancıl değerlendirmesi daha düşük olur. Bu nedenle, halk tabakalarıyla İmparatorluk gücünü ellerinde tutanlar arasındaki toplumsal yabancılaşma, farklılaşma ve kopukluk daha büyük ölçeklidir. Bölgesel Devletler olan Mari ve Urartu'da, bu bakımdan devlet yurttaş ilişkileri, imparatorlukta olduğundan daha birbirine yakın, göreceli olarak daha yurttaştan yanadır. *Paternalizm,* (Hükümet/Devlet'in kendini *Babaca* bir tavır içinde halkına sunması) yürürlükte olduğu için de kadın, elbette ki, göreceli olarak, siyasal değilse bile iktisadî ve toplumsal bakımlardan daha çok hak sahibidir. Diğer kabilelerdeki kadının durumuna ise yarı-göçebeliğe özgü anlayış içinde bakılmalıdır.

Hititler'le yakın ilişkileri olan bir ülkenin kadınından, Mısır'dan da iki örnek verelim: Bunlardan birincisi bir Mısır Kraliçesi ile ilgilidir ve (Hitit Kralı Şuppiluliuma) "Kargamış şehrinin muhasarasındayken, Dahamunniş isimli bir Mısır Kraliçesinden bir mektup almıştı. Kraliçe mektubunda kocası Piphururiaş'ın öldüğünü, kendisinin de oğlu olmadığını, kölelerinden biri ile tabii evlenemeyeceğini, halbuki Hitit Kralının birçok oğulları olduğunu işittiğini ve bu oğullarından birinin ona koca olarak gönderilmesini yazıyordu. Hitit Kralı bu mektuba inanmamış, fakat soruşturma yaptırırken Mısırlı kraliçeden, «Niçin onlar beni aldatıyorlar mı diyorsun? Eğer benim bir oğlum olsaydı memleketimi ve memleketimizi bir yabancıya ifşa eder miydim? Bu tebamdan birini mi kendime koca yapayım? Herkes senin birçok oğlun olduğunu söylüyor, onlardan birini bana ver *o benim kocam olacak.*" şeklinde ikinci bir mektup daha gelmişti. (55) Bunun üzerine beş oğlundan birini yollamış —zaten Hitit kralları evlilik konusunda çok açıkgözdürler. Yendikleri krallara bile kızlarını vererek kendilerine karşı ayaklanmalarını önlemişlerdir çoğu kez. Kızların veya oğulların siyasal çıkarlar için

kullanılması Osmanlı'da da vardır— fakat bu delikanlı Mısır'a Kral olmayı düşlerken yolda Kraliçe Dahamunniş'in düşmanı olan Mısırlı unsurlarca öldürülmüştür. Bunun üzerine babası da Mısır'a savaş açmıştır.

Mısırlı Kraliçe'nin bu girişimi, bir önemli noktayı belirler ki, o da Mısır'da, Hititler'in ünlü Pudu-Hepası'ndan en az 100 yıl önce, *"kendisine yabancı bir ülkeden koca isteyebilecek medenî cesarette bir kraliçenin bulunduğudur."*

O Mısırlı Kraliçe, bu isteğini eğer günümüzde yapabilseydi, derhal diplomatik bir skandal patlak verecek ve bütün dünyanın "renkli gazete ve magazinlerinde", *"Mısır Kraliçesi Bana Koca Bulun Diye Yalvarıyor!"* şeklinde manşetler yer alacak ve kraliçe böylesine doğal olan bir isteğine karşılık dehşetli ayıplanıp alaya alınacaktı.

Öyleyse Mısır'dan vereceğimiz ikinci örneğimiz «*ayıp*»la ilgili olsun.

"İkinci Ramses'in Tanrıça Anath'a özel bir düşkünlüğü/sevgisi olmuş ki, kızlarından birine "Bint-Anath (Anath'ın Kızı: Binti, günümüz Arapçası'nda da Kızı anlamına gelir) adını vermiş ve Per-Ramasse'de yine bu tanrıça adına bir tapınak yaptırmıştır. Ne var ki, devlet kültlerinin ve egzotik ilâhlara tapınmacılığın yanı sıra, mütevazi yaşantılı halkın arasında, tanrılara doğru (yönelik) çok kişisel bir ilişki (ilgi) ve Mısır Dini'nde o günlere dek varolmayan ve *yeni bir şey olan* (altını biz çizdik) bir günah (ve günaha girme, işleme) bilinci de doğup gelişmeye başlamıştır." (56)

*"Ayıp"*ı beraberinde getirmiş olan işte bu *"günaha girme/işleme korkusunun insanların bilincine sokulması olayıdır"*. Mısır toplumunda daha önce varolmayan bu bilincin en çok kadınlar üzerinde işletilmiş olması doğaldır. Sözü edilen egzotik tanrılar ise Mısır'a, Suriye ve Filistin'den ithal edilmişler ve Mısır'a göre

uyarlanmışlardır. O çağlarda —ve bir bütün olarak bütün dinlerde— ulusların birbirlerinden tanrı ve tanrıça almaları —hatta bazı hallerde heykel biçimindeki tanrıları/tanrıçaları çalmaları— olağandı. Her din, bir başka ulusun dinine özde uymakta, biçimde kendine özgü ayrıcalıklar göstermektedir. (Tek - Tanrıcılıkta olduğu gibi.)

İSLÂMİYET ÖNCESİ ANADOLU KADINI'NA EKLEMELER:

Türkiye'de yayınlanmış olan Türk Kadını'nın Hakları ile ilgili yayınlara bakıldığında gerek İslâmiyet öncesindeki, gerekse günümüzdeki Türk Kadınının yerinin belirlenişinde, Anadolu toprakları dışında kurulmuş bazı devletlerin de etkisi olduğunun öne sürüldüğü görülmektedir. Cumhuriyet döneminde bu varsayımlardan yola çıkılarak Türk kadınının tarihçesi Sümerler'den başlatılmış, İskitler, Doğu ve Batı Hunlar da Türk kabul edilerek karşılaştırmalar yapılmış ve Cumhuriyet döneminin kadın tipi belirlendirilmiştir. Oldukça kabataslak çizilen bu kadın tipine etkili olan —model olarak alınan— diğer iki kavim/devlet de Göktürkler ve Uygurlardır— ki, bu iki topluluğun Türkik soydan olmaları öncekilerden daha akla yakındır.

Hepsi de Anadolu toprakları dışında kurulmuş ve Anadolu'daki toplumsal, iktisadî, siyasal, kültürel formasyonlara (kültür birikimlerine) hiç benzemeyen ve değişik karakterdeki sosyal, ekonomik v.d. çevre ilişkileri içinde yaşamış olan bu toplulukların Anadolu Kadını'nı ne denli etkilemiş ya da biçimlendirmiş oldukları tartışmasına girerek konuyu dağıtmaktansa (çünkü böyle bir tartışma ister istemez, örneğin Sümerler'in *Türk* olup olmadıkları tartışmasını da başlatır— iş uzar.) bu devletlerin kadınının durumuna kısaca bakmak daha iyi olur.

SÜMER'DE KADIN:

Yazılı tablet-belgelerden sezilebildiği üzere kadın ilkin Sümer'de toplumsal anlamda erkekten geri kalmaya başlamış ve giderek de toplumu denetleme ve yönetme egemenliğini erkeğe kaptırmıştır. Ancak, bu egemenliği bırakış, hiç bir zaman Hıristiyanlık'taki ve daha sonra da İslâmiyet'teki gibi «*kayıtsız-şartsız*» teslimiyet şeklinde olmuş değildir.

[*Kayıtsız-şartsız derken şu kastedilmiştir: Kadının toplumu yönetim güçlerine iştirakçilikte, ekonomik bağımsızlıkta, toplumsal olaylarda söz sahibi oluşda,* «fikri» *alınmaya değmeyen toplum-üyesi derecesine/düzeyine düşmesi ve olayların kendi dışında gelişmeye başlamasıdır.*]

O döneme değin süren polyandri (kadının birden fazla kocası olması) Urugakina reformlarıyla kesinlikle yasaklanmış ama çocuğu olmayan kadının üstüne erkeğin yeni kadın alma hakkı sürmüştür. Erkeğin kadın üstünde sağladığı bu ilk (yazılı) toplumsal üstünlüğün çıkış noktasında düzenin hazırladığı *"mülkiyet edinmecilik"* düşüncesi/duygusu ile bağlantısı olduğu açıktır. Buna rağmen Sümerli kadının durumu, örneğin Orta Çağ kadınının durumundan göreceli olarak çok daha iyidir. Kadın mahkemede tek başına tanık olabilmekte (örneğin İslâmiyet'te ancak iki kadın tanık bir erkek tanık değerindedir. Kur'an el-Bakara, âyet no. 282); kocasından ayrılmak istemezse mahkemeye baş vurabilmekte ve mallarının yönetimine bizzat sahip olabilmektedir. Kızların evlilik yapabilmeleri ise ana babanın onayına bağlıdır. Soylu sınıftan olan kadınlar kendilerine saray gibi özel mülkler edinebilmektedirler. Kadının işçi ve kalfa olarak çalışma hayatına sokulması ilkin Sümer'dedir. Burada kadınlar özellikle dokumacılık alanında çalışmışlardır. Gerek Sümer'lerde gerekse daha sonraki Mezopotamya krallık-

larında kadınlar hiç bir zaman yönetici ve yasa-yapıcı elitlerin içinde yer alamamışlardır. Gerçi çeşitli yetkilerle donanmış (çoğu kadınsı sorumluluklara dayalı) kraliçeler olmuşsa da hiç biri, örneğin Hititler'deki o tek örnek Pudu-Hepa gibi ülkenin hayatî önemdeki siyasetinde rol oynayabilmiş ve alınan kararlara kralla birlikte imza atabilmiş değildir.

Sümerler çoktanrılıydılar ve bunlar arasında kadın önemli bir yer tutuyordu. Bütün Asya mitolojilerinde olduğu gibi Sümerler'de de kadın bereketin temsilcisiydi. Kadına yapılan bu yakıştırma gerçekte anaerkil aile düzeninden gelmekteydi. Sümerler'deki devlet düzeni ile ilgili olarak da kısaca şunlar söylenebilir: "Eski Sümer çağı vesikalarında şahsî mülkiyet daralmış devlet ve amme mülkiyeti esasları genişlemiştir. Şahıslar sadece küçük mülke sahip olabiliyorlar, mülk bir taraftan şehir beyine, karısına ve çocuklarına, diğer taraftan da ilâhların hâkim olduğu mabede aittir ve bu arazi geniş bir memurlar kitlesi tarafından idare edilmektedir." ([57])

Şimdi de İskit ve Hunlar'daki kadına bakalım.

İSKİT VE HUNLAR'DA KADIN:

İ.Ö. VIII - IV. Yüzyıllar arasında yaşamış ve devlet kurmuş oldukları bilinen İskitler veya Sakalar'daki kadının durumu ile ilgili bilgiler azdır. Ancak, İskitler'de kadının çok önemli bir toplumsal - siyasal etkinliği ve görevi olduğu kazılardan çıkan belgelerden anlaşılmaktadır. Bu görev her İskit kadınının her İskit erkeği gibi savaşçı ve asker olarak yetiştirilmesi geleneğiydi. Buna göre, İskitli göçebelerin kadınları, her savaşta erkekleriyle birlikte dövüşe katılmaktaydılar. Ama bu savaşçı kadınların İskit toplumu içinde çiftçi değil, göçebe olduklarını da belirtelim. Bu bilgiden yola çıkılarak yapılacak bir analoji bizi İskitli göçebe kadınla-

rın erkekleri tarafından (ve düzen tarafından) bilinen biçimlerde sömürülmemekte oldukları hipotezine götürür. Çünkü günümüz toplumu dahil, her toplumda silahlı güçleri, yani Ordu'yu hangi sınıf elinde tutuyorsa yasa-yapıcılığını da o sınıf tekelinde tutmakta ve bir bütün olarak Devlet o sınıftan yana, o sınıfın istekleri doğrultusunda yönetilmektedir. Bu nedenle kadının ordu güçleri içinde belirli bir yerinin ve ağırlığının olması, bazı çıkarcı zümreler tarafından kendisine ve çevresine yöneltilebilecek sömürü/baskı planlarını bir yere değin önleyebileceği ya da geri püskürtebileceği de bellidir. Kaldı ki, İskit geleneklerine göre (Herodot'tan), Kuzey Amerika'nın gerçek sahipleri olan Kızılderililer'deki gibi ,savaşçılar düşmanlarının kafa derilerini yüzmekte ve bunu bir «*şan*» belgesi olarak saklamaktaydılar. (58) Savaşa katılan ve kafa derisi yüzebilen bir İskitli kadın, kendi doğal ve toplumsal haklarına bazı kimselerin olur olmadık yasalar koyarak (keyfî denebilecek) müdahalelerde bulunmasına ses çıkarmadan boyun bükecek değildir herhalde.

[*NOT: Daha önce kendilerinden söz ettiğimiz Amazonlar'ın İskitler'in kadın savaşçıları oldukları da öne sürülmüştür.*]

Hunlar'daki kadın ise Batı ve Doğu Hunları olarak iki ayrı görünümdedir. Doğu Hun'daki kadın daha çok Çin gelenek ve göreneklerinin etkilenmesindedir. Hakan-Hatun statüsü çerçevesinde Doğu Hun kadını toplumunda hiç değilse bir noktaya dek söz ve hak sahibidir. Batı Hun kadınlarının ne İskit ne de Doğu Hun kadınına benzemediği söylenebilir. Çünkü Batı Hunları'nın kendilerinden önce Avrupa'ya gelmiş olan kavimlerle, Bizans'la, Batı Roma'yla ve Fransa'daki kavimlerle her türlü ilişkileri olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan, Batı Hun İmparatorluğu, dolayısıyla bu imparatorlukta yaşayan kadının durumu, yarı-barbar

toplumlardaki üretim ilişkilerinin belirlediği koşullar çerçevesinde değerlendirilebilir.

GÖKTÜRK VE UYGURLAR'DA KADIN:

Prof. İnan'ın belirttiğine göre, Göktürk'ler, (8. Yüzyıl) ve Uygurlar'ın da (8-9. Yüzyıl) ayrı yazı sistemleriyle yazılmış Türkçe belgeleri bulunmuştur. Bu yazılarda kadına ayrı bir yer verilmiş ve Oğuz prenseslerinin siyasî ve toplumsal rolleri belirtilmiştir. Bunlara göre, (Orhun Kitabeleri) aile hukuku, mülkiyet meseleleri kurallara bağlı olarak düzenlenmiştir. Evlilikte ana-babanın onayı gerekmekte ve erkek tarafı kıza ağırlık (Kalıng) vermekteydi. Evli kadın kutsaldı ve tecavüz edenin cezası idamdı. Yüksek sınıftan olan bir kadın halktan olan biriyle evlenemezdi. Sınıflar, soylular ve esirler şeklindeydi. Soylular asker, esirler işçiydi. Kadın aile içinde eşit haklara sahipti. Din olarak hem kadının hem de erkeğin ayrı ayrı tanrıları/tanrıçaları vardı. Şamanizme göre gökyüzü ve güneş (hayatın kaynakları) kadın; yeryüzü ve ay, erkek olarak kabul edilmişti. İyilik tanrıları kadın olarak düşünülmüştü. Kadın giyimi itibariyle kapalı değildir. Hak ve sorumluluklar siyasanın en üst kademesine değin değilse de büyük çapta paylaşılmıştır. Kavimin bütünlüğü ve devletin otoritesinde kadın, erkek ile beraber temsil edilmektedir. ([59]) Bu dönemin kadınının en belirgin özelliği, evlenme çağına gelen kızların eşlerini, *"ne kadar hanım kız, becerikli ve iyi yemek yapar"* şartlamasına uygun olarak değil, ata binmek ve silah kullanmaktaki maharetleriyle seçmekte oldukları-dır. ([60])

II.
B Ö L Ü M

İSLÂMİYET VE KADIN

A) İslâmiyet'in Ele Aldığı Kadın,
B) İslâmiyet'i Kabul Eden Türkler'de Kadın.

> 20. Meryem: "Ben kötü kadın değilim, bir erkekle evlenmedim, benden nasıl çocuk olur" diye sormasıyla, 21. Cibril: "Böyledir", Rabbın: "O, benim için kolay, bir de onu herkese mu'cize ve merhamet kılmak için yaratacağım, o olmuş bitmiş bir şey demiştir." dedi.
>
> *Meryem Suresi*
> *(Kur'an)*

A) İslâmiyet'in Ele Aldığı Kadın:

İlkin İslâmiyet'in hangi ortamda ve hangi ön-koşulların içinde filizlendiğine bakalım. Diğer bir deyişle, İslâmiyet'in doğduğu düzen nasıl bir düzendir onu görelim.

«Islâm'dan önceki Orta Zaman Arap dünyasının büyük çoğunluğu bedevîlerden, yani göçebe aşiretlerden ibaretti. Küçük bir azınlık vahalarda, Mekke ve Medine gibi şehirlerde birleşik bir hayat yaşamakta idi.

Böylece, büyük Arap çoğunluğunu teşkil eden bedevîler, adeta, bir nevi tabiat halinde, infirat halinde yaşıyorlardı. Bunların dış dünya ile temasları pek az-

dı. Ortada, şamil ve müessir bir devlet otoritesi yoktu. Bedevî, fakir ve sert bir tabiat içinde, devlet otoritesinin bir düzen getiremediği bir infirat hayatı yaşamaktadır. Yerleşik hayat, böyle bir birleşik hayat içinde zanaatla uğraşma, adeta şerefsizlik sayılır; bağ sayılır, tahdit sayılır. Bedevî, birleşik hayatın bağlarını kabul etmez. Bu sebeple, bir nevi ferdiyetçidir, hürriyetçidir.

Fakat, tabiat da fakir ve serttir. Bu fakir ve sert tabiat içinde yaşamanın yolu da sert ve haşin metodlarda görünmektedir: Bu itibarla, yağma, hırsızlık, başkasının hakkına ademi riayet caridir. Mülkiyet bir hak halinde kendini empoze etmez, mülkiyet ve hak en kuvvetlinin elindedir ancak. Yağmalar, hırsızlıklar bizzat kendi gücü ile imkânları yaratma adeti, intikamcı bir zihniyeti ve tatbikatı geliştirmiştir. İşte, bu fakir ve sert tabiat içinde, ancak böyle yağma, gasb ve intikam unsurlarına dayanan bir mücadele hayatı yaşanır. Devlet otoritesi olmadığından, herşeyi kendinden bekleme ve kendinin temin etme prensibi caridir." (61)

İslâmiyet, işte böylesine kargaşalı bir Arapvarî düzen içinde doğmuştur. Toplumu denetim, devlet otoritesinden yoksun olsa bile bileği güçlülerin elindedir. Geniş halk yığınları, sayıca az fakat «*kuvvetli*» bir azınlık tarafından baskı altında tutulmaktadırlar. En önemlisi, "*hürriyetçi*" Arap'a hiç uymayan bir konuda, insanın doğal ve toplumsal haklarında, baskıcılar lehine ödünler verilmiş durumdadır. İslâmiyet'in, işte, giderek yitirilmekte olan bu insancıl hak ve özgürlükleri ele alması kendisini başarıya götüren etkenlerin başında gelir. Çünkü İslâmiyet, bu kargaşa ortamında, "*en yoksul bireye dahi saygı duyulmasını öngören*" bir düzen kurulmasını önermiştir. İslâmiyet, kişisel hakları ve bu hakların mülkiyet üzerindeki yansımalarını ele almış ve bunları, daha sonra Hıristiyan Batı dünyasındaki feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini oluştura-

cak bir itici-güç, bir zorlayıcı-unsur biçiminde rasyonalize etmiştir. Bu nedenle İslâmiyet, bir anlamda feodal Batı'yı da etkilemiş ve onun nesnel ve öznel iç unsurlarının *"işba haline"* (doygunluk derecesine) gelmesine yol açarak (zorlayarak) devrimsellik kazanmasına ve kapitalizm sürecine geçmesine katkıda bulunmuştur.

"700'den 1200'e kadar beşyüz yıl süreyle İslâmlık gücüyle, bilimiyle ve uygarlıktaki öncülüğüyle Dünyaya hükmetti. İslâm fetihleri, Avrupa'nın yitirdiği ve yeniden bulma yeteneğinden yoksun bulunduğu Yunan bilimini koruyup ona devretmekle Batı'yı yeniden hayata kavuşturdu. 1000 yılı dolaylarında korku içinde bir Batı *'Kıyamet'in* kopmasını beklerken Müslüman halklar sadece evrensel kültürün rönesansını gerçekleştirmekle yetinmiyorlar, bu evrensel kültüre katkıda bulunuyorlardı." (62)

İslâmiyet'in kargaşalarla dolu Arap âlemine getirdiği yeni unsurları, yine Prof. Bahri Savcı'nın incelemesinden aktaralım:

"1 — İslâmiyet, önce hayat tarzını, hırsızlıktan, intikamdan alakoyucu, uzaklaştırıcı, hırsızlığı, intikamı, gasbı reddedici; başkasının hakkına, mülkiyetine riayet ettirici bir hukuk telakkisi getirmiştir ki, bunlar, bugün anayasalarda ve haklar beyannamelerinde gördüğümüz bazı özel kişi haklarına benzemektedirler.

a) "Şahsî masuniyet hakkı" Müslüman olsun olmasın, İslâm ülkelerinde yaşayan her kişinin, hayatı ve mülkiyeti bir güven içindedir. Bu güvenliği ihlâl edenler yeryüzünde sürgün, el ve ayaklarının kesilmesi, dam (hapis) gibi cezalara çarpılır, ayrıca ahirette de ağır cezalara uğrarlar.

b) 'Kişinin şan ve şöhretinin bir hürmet görme hakkı' da vardır.

c) 'Eşitlik hakkı' dinî hususlar müstesna, Arap olanlarla olmayanlar arasında üstünlük-aşağılık farkı yoktur.

Bu eşitlik hakı ve prensibi ile, İslâmiyet bütün insanları aynı itibar çizgisi üzerine koyarak, birbirlerinden nefrete ve dolayısıyla birbirlerinden intikam alma âdetine son vermek istemiştir. Ayrıca, şu maksat güdülmüştür: Arap olmasalar dahi bizatihi, Arap'tan aşağı olmayanlar, yalnız din bakımından noksanları olup hukukî ehliyeti kazanabilmeleri için, Müslüman olmaları yetecektir.

d) 'Kardeş muamele görme hakkı' müminler birbirine kardeştir. Müslüman olan herkesin, Müslüman camiasında, başkalarından kardeş muamele görme hakkı vardır.

(ve diğer haklardan olarak... «İbadet hakkı", "Din hürriyetleri hakkı", "Suçluların cezalandırılmasını isteme hakkı", "Cemiyet hakkı", "Yeraltı servete katılma hakkı' sayılabilirler.)

— Gerek özel kişi hakları mahiyetinde gözüken, gerekse amme hayatından gelip kişinin amme haklarını teşkil eden bütün hakları, "İslâmiyet, muta kılabilmek için din temeline dayanmıştır: filhakika kişiyi, başkalarının gasbından, yağmasından, intikamından koruyan haklar ile (ki bunlara kişinin özel hakları demiştik) kişiyi, infiratçı hayat tarzından çıkarıp camia hayatı içine sokan ve ona camia hayatının imkânlarını veren haklar (ki bunlara da kişinin amme hakları demiştik) aslında, herşeyin sahibi ve haliki (yaratıcısı) olan Tanrı'ya ait imtiyazlardır. Bütün haklar, Tanrı'dan gelmektedir. Bütün bu haklar, yine Tanrı'ya ait olan yeryüzü devletinde, bu devletin tâbii olan kullara Tanrı tarafından bahşedilmiş, lütfedilmiş imkânlardır.

...Binaenaleyh İslâmiyet'te insan hakları, insanın beşerî varlığından gelen tabii haklarını devlete karşı korumak için değildir. İslamiyet'te bu anlamda, bu mahiyette bir hak ve hürriyetler doktrini gelmemiştir; ancak, insanları haşin göçebe hayatının sert kanunlarından alıp, Tanrı'ya kulluğun ifa edilmesi sahnesi olan

İslam toplum hayatının yumuşak düzenini bir Tanrı atfı olarak icra etmeye yarayan bir hak ve hürriyetler telâkkisi vardır. Bunlar, devlete karşı dermeyan edilen değerler değildir. Çünkü; bunlar, evvela, bizzat devletin de sahibi olan Tanrı tarafından Tanrı'ya kulluk etmenin yolu ve şartları olmak üzere, Tanrı devletine tâbi olunmak için bahşedilmişlerdir. Sonra da İslami telâkki içinde, hayatı göçebe hayatının haşin kanunlarından kurtarıp, bir düzene bağlayan devleti, bu görevini yerine getirebilmek için daima kuvvetli tutmak lâzımdır. O kadar ki, bu özel hak olarak mevcut bulunan Adalet isteme, adalete nail olma hakkını dahi, kişi devletten talep edemez. Tanrı kişilerin bu özel hakkını sağlamak için Resulüne, âdil olmasını emretmiştir. Halife olmanın —yani devlet olmanın— bir şartı da âdil olmaktır. Fakat Halife âdil olamıyorsa, teb'anın, ondan bu hakkını istemesi mümkün değildir." (63)

[*NOT: Halifelik, Emevî ve Abbasîler'de olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda da İslamiyet'in şer'î hüküm ve yasalarına birçok bakımdan ters düşmüş bir kurumdur. İlerde örnekleriyle göreceğiz.*]

İslamiyet, getirdiği *"yeni unsurlarla"* değerlendirildiği takdirde devrimci niteliği olan bir inanç olarak ele alınabilir. Şöyle ki, esas itibariyle İslam, anayasası olan bir dindir. *Şeriat,* bireyin yaşam tarzını düzenler ve yönlendirir. Dolayısıyladır ki, bazı ortodoks müslümanlara göre İslamiyet, diğer dinler gibi bir din değil, bir yaşam tarzıdır. İslamiyet'te *Şeriat*'ın Devlet üzerindeki üstünlüğü tartışılmaz. Bu nedenledir ki, İslami Devlet, esas itibariyle bir Şeriat Devleti'dir. Siyasi alanda İslamiyet, köktenci *(radikal)* çizgiyi izler. Toplumsal alanda ise Gelenekçidir *(Traditionalist).* İlerici görüşleri sadece kendi özel toplumsal geleneğine uyduğu takdirde kabul eder, aksi hallerde ilerleme (progress) ne denli kârlı ve cazip olsa da red edilmeye mahkûmdur. İslamiyet'te Tarih, normative olarak algılanır. İslamiyet, formative ge-

lişmeleri, yalnızca geleneksel normlarına uyduğu takdirde kabullenir. İslamiyet'in belkemiği —Anayasası— durumundaki Şeriat, "Allah'ın açıklanmış iradesidir. Müslüman Devlet'e önceliği vardır. Müslüman cemaati denetler ve/fakat kendisi denetlenemez." (64) Çünkü klasik geleneğe göre şeriat, her zaman ve her yerde geçerli olan her devlet ve toplumla çakışan ebedi standartlar manzumesidir. (65)

Muhammed, İslamiyet'in sadece peygamberi değil, aynı zamanda en üst yasa yapıcısıdır. Kargaşa halinde yaşayan Araplar'a tamamen yeni standartlar ve yükümlülükler getirmiştir. O günün koşulları gözönünde tutulursa gerçekten de akılalmaz bir başarı koymuştur ortaya. İçinde yaşadığı kaotik ortamı radikal bir şekilde inkâra uğratabilmiş ve bunun yerine kozmik ve/veya ebedi bir yasa, *Şeriat* getirmiştir. Araplar arasındaki aşiret atavism'ini (ceddiyet, atacılık) yıkarak yerine, ortak bir Allah —kozmozdan yeryüzüne hükmeden— getirmiştir. Muhammed ve onun Halifeleri siyasi bağlamda önce uzlaşmacı, bu olmadığı taktirde köktenci davranmışlardır. Toplumsal sorunları ise ıslahatlar aracılığıyla, diğer bir anlatımla reformist yaklaşımla çözümlemeyi öngörmüşlerdir.

Kur'anda *"Cahiliyye"* devri şeklinde tanımlanan İslâmiyet-öncesi Arap dünyasında kadın, genel anlamda toplumundaki en alt değerdeki unsurdur. Bu dönemde hayvanların (örneğin deve) bile kadından daha değerli sayıldığı görülmüştür. Kız çocukları bazı durumlarda diri diri ölüme terk edilmekteydiler. Beslenme ile ilgili olarak: Hz. Ayşe'nin dediğine göre kadınlar erkeklerden daha az yemekle yetinmek zorundaydılar ve bu nedenle de hemen hepsi soluk renkli, zayıf ve hastalıklıydılar. Bu dönem Arap âleminde, kadının insan olup olmadığı bile tartışma konusu haline gelmişti. İşte İslâmiyet, kadını içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmış ve hiç değilse, MÜSLÜMAN ARAP ERKEĞİNİN

YARISI KADAR HAKLARA SAHİP MÜSLÜMAN ARAP KADINI STATÜSÜNE YÜKSELTMİŞ VE DE HEP BU STATÜ İÇİNDE KALMASININ KENDİSİ İÇİN HAYIRLI OLACAĞINI İLÂN ETMİŞTİR.

Kadına bu hakların tanınması o günlerin Hıristiyan Batısı'nda bile olmayan bir olaydır. Batı'da rafîzi hareketler içinde kadının göreceli olarak yüksekçe bir yeri olmuştur. Ancak *cathare* hareketlerinin başlayıp yaygınlaşması 9. Yüzyıl'dan sonradır. Arap İslâmiyeti o sıralarda en güçlü dönemini yaşıyordu. (66)

İslâmiyetin ele aldığı Arap kadını kanımızca üç ayrı grup altında (ve tip olarak) değerlendirilebilir:

1) Kur'an'a göre Kadın,
2) Muhammed'e ve Hadisler'e göre Kadın,
3) Kur'an'a, Muhammed'e ve Hadisler'e dayandırıldığı söylenerek oluşturulan Kadın.

Bu kümelendirmeyi şu amaçla yapıyoruz: İslâmiyet, gerçi, tek tip kadın —İslâmiyet'in koyduğu ahlâkî ve toplumsal kurallara gönülden, hatta bir bakıma dogmatikcesine bağlı-bağımlı Müslüman kadın— öngörmüştür ama pratikte bu tek tip kadın Hz. Muhammed ve Dört Halife devrinde belli bir oranda gerçekleştirilmişse de İslâmiyet'in bu önderlerinin ölümlerinden sonra çeşitli nedenlerle —ki bunların başında dinin siyasete alet edilmesi gelir; özellikle de Emevîler'de— yozlaştırılmış ve gerçek benliğinde (özünde) bazı hallerde büyük çapta olmak üzere tahrifatlara uğratılmıştır. Hatta şaşırtıcı gibi gelecek ama Cahiliyye dönemindeki haklarından bile daha geriye itilmiştir.

"İslâm dini, kadın haklarını tesis etmiş, zevce sayısını sınırlamış bilhassa 'Cennet annelerin ayağının altındadır' Hadis-i Şerifi ile kadınların kadrini yükseltmiştir. Yalnız bazı İslâmî hükümler erkeğin kadın üzerine hâkimiyeti şeklinde tefsir edildiğinden İslâm'ın zuhurundan (doğmasından) bir asır sonra kadın, İslâm cemiyetinden çekilmiş ve evine kapanmıştır. Öyle ki,

bir asır sonra Arap kadını Cahiliyye devrindeki haklarından daha geriye gitmiştir. Cahiliyye devrinde Arap kadını, ata biner, kılıç kuşanır, şiir söylerdi. Evlilikte cariye muamelesi görmezdi. Nitekim, Kitabül Egani'de kadınların serbestlikleri uzun uzun anlatılmaktadır.

Şu halde İslâmiyet kadına esasında büyük haklar vermiş olmasına rağmen, bazı ayet ve haadislerin, aslî manalarından farklı tefsirine uğraması, İslâm cemiyetini, kadının tesirlerinden mahrum etmişti." (67)

Bu ters yöne dönüşmenin nedeni kanımızca *"Reform olayı"*nın özündedir. Çünkü her *"reform"* son tahlilde egemen güçlerin lehine sonuçlar verir. Reformculuğun açmazı buradadır. Görüldüğü gibi İslâmiyet kuramsal düzeyde kadına bazı haklar sağlamış, kadının toplumsal durumunda bir reform yapmıştır. —Ama aradan bir yüzyıl geçince yapılan reform tam anlamıyla tersine dönüp kadını hem toplumuna katkıda bulunmaktan alakoymuş hem de egemen güçlerin, dolayısıyla da erkeklerin, kesin buyruğu altına itmiştir. Müslüman Kadın, içine itildiği bu durumdan kendini günümüzde dahi kurtarabilmiş değildir.

Burada durumu somutlayacak bir olayı nakledelim: Cahiliyye döneminde kadının edebiyata ve şiire çok büyük katkısı olmuştur. Hatta bazı Arap kabilelerinde şiir kadının tekelinde olmuştur.

"Arap şiirinin mühim bir konusu mersiyelerdir. Arabistan'da birtakım kadınlar vardır ki, ölüler için ücretle ağlamayı meslek yapmışlardı. Bunlar ölünün evine giderler ve cenazenin arkasından ölünün iyiliklerini anlatarak feryat ederler, ağlarlardı. Bu şiirleri ilk yazanlar kadınlardır. Ölülerde övdükleri şey cömertlik ve cesurluktu. Biraz da intikam tahrik ederlerdi. Bu sahada en ileri gelen kadın şair Hansa'dır. Üç defa evlenmiştir. İslâm devrine yetişmiştir. En büyük Arap şairleri arasındadır. Hazreti Peygamber Hansa'ya şiirlerini okutur ve çok zevk alırdı.

Dört oğlu olmuştur. Hazreti Ömer zamanında, dört oğlu ile beraber Kadsiye muharebesine iştirâk etmiş, oğullarının dördü de bu muharebede şehit düşmüştür. Hz. Ömer kendisine 200 dirhem aylık bağlatmıştır." (68)

Daha sonra ne Arap ne de Osmanlı Edebiyatları'nda —çöküş döneminin sonları hariç— adı büyük çapta ünlenecek tek bir kadın şair yetişmemiştir.

Kur'an'a göre kadın: İslâmiyet Arap dünyasında doğmuş bir din olduğu için ele aldığı kadın da Arap kadını olmuştur. Bu doğaldır. Bu bakımdan konulmuş olan yasalar ilkin Arap kadınının içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir ve onlardan kaynaklanmaktadır. Ve yine bu nedenledir ki, Kur'an'a göre kadın derken akla öncelikle Arap kadını için düşünülmüş ve daha sonra Arap olmayan ulusların kadınlarına da *aynen* uygulanmaya çalışılmış olan yasalar gelmelidir.

Kur'an'daki 114 sureden kadını doğrudan doğruya ilgilendiren sureler şunlardır: Bakara; Al-i İmran; Nisa; Enam; Tevbe, Ra'd; Nahil; İsra; Mu'minûn; Nûr; Rum; Lokman; Azhab; Ahkaf; Muhammed; Fetih; Hadid; Mücadele; Tegabün; Tahrim; Mearic; Kıyame; Tekvir. Dolaylı olarak ilgilendirenlerse: Beled; A'raf; Meryem; Hucurad; Talâk; Mümtahine; Leyl, sayılabilir.

Bu surelerde bir yandan kadının toplumsal konumu ve olması gereken tip biçimlendirilmiş bir yandan da erkekle kadın arasındaki ayrıcalık belirlendirilmiştir. Buna göre Kur'an'da kadın, örneğin ayın hangi günü erkek tarafından boşanabileceğinden (69) erkeğin üstün kılınmışlığına ve kadını dövebileceğine değin (70) çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Kadının yararına olan noktalar varsa da Kur'an bir bütün olarak ERKEĞİ KADINDAN ÜSTÜN KABUL EDER. Bu üstün tutuşun gerekçesi de iktisadîdir. Erkek, kadından üstündür, çünkü onu beslemekte ve ona kendi malından sarf etmektedir— Kur'an işte bu gerekçeyle erkeği ka-

dından üstün görmektedir.

İyi ama kadın erkeğin sırtından geçinen bir parazit mi? Değil elbette. Tersine, birçok halde erkek kadının sırtından geçinmekte. Kadın erkeğin kendisine verdiklerini gerek tarlada, gerek evde, gerekse yatakta fazlasıyla ödemektedir. Hatta, bu çalışmaları bir terazilendirilirse erkekten alacaklı bile çıkabilir. Ama kadının harcadığı bu emeğin içinde yaşadığı düzende bir adı ve karşılığı yoktur, olmamıştır. Bu adsız ve daima borçlu kalınan emekçilik bir toplumsal kurumun kapsamı içine (evlilik kurumu) sokulmuş ve böylelikle de kadının kadınlık görevleri arasına katılmıştır. Sözün kısası; kadın hem yatakta, hem evde, hem tarlada —ya da ev dışında— *durmaksızın* çalışacak ve kendisine bazı hallerde salt soğan-ekmek getirebilen bir erkeğin gönlünü hoş tutacak/edecektir. Kadının erkeğinin kazancını beğenmemesi söz konusu değildir. İşte bu nedenledir ki, kadın evlilik müessesesinde bir köle durumundadır. Toplumunda kölecilik olsun olmasın kadın ailesi içinde iktisadi ve siyasal bakımlardan bağımlı olduğu kocasının (ve bazı durumlarda erkek evlâtlarının) kölesi olur. Bu yargı, elbette ki, kadın nüfusunun çoğunluğunu oluşturan alt-yapı kadını ([71]) içindir. Üst sınıfta burjuvazi içinde, bu durum göreceli olarak sürmekte, ancak sosyo-psikolojik etkinliği birincilerden daha az olmaktadır. ([72])

Kadının adı konmamış olan bu emeği, bir artı-değer birikimi oluşturur. Bu artı-değerler birikiminden, bir anlamda sermayeden, yararlanma önceliği hakkını elinde tutan erkektir.

İşte Kuran'da öngörülen Müslüman kadın tipi, bu nedenledir ki, erkeğin yarısı kadar haklara sahiptir. Kendisinden evinde oturması istenmiş, göz ucuyla dahi olsa helâli olmayan bir erkeğe bakması yasaklanmıştır. Koyu bir İslâmcı olan Mevdudî, ikincisiyle ilgili yasağı şöyle yorumluyor: "...Bu hükümlerde Cenab-ı

Hak elinde açık delil olmadan bir başkasına zina isnat eden bir kimse ile, buna ait haberleri toplum arasında yayan kimselere şiddetli cezalar takdir etmekte, kadın ile erkeğe de yek diğerine göz ucu ile bakmaktan sakınmalarını emretmektedir. Sanki bu kuralları ile İslâm, güzel bir yüze takılıp kalan bakışlarla gönüllerde meydana gelecek tasavvurlardan alınacak lezzete dahi engel olmak için, gözlere kuvvetli bekçiler dikmiş gibidir." (73)

Kur'an'da kadının erkeğin yarısı kadar haklar statüsü içinde olduğunu kesin gösteren bir diğer hüküm de ancak iki kadın tanığın bir erkek tanığa eşit olabileceği hükmüdür. (74) İslamcılar bu hükmün doğru olduğunu, çünkü bir olayın nakledlişi sırasında tek başına olan kadının heyecanlanıp, duygularına kapılacağını —onlara göre kadınlar doğuştan böyle bir zaaf/zayıflık içindedirler— ve olayı aslına uygun biçimde nakledemiyeceğini öne sürmektedirler. Burada ortaya şöyle bir durum çıkar. Madem ki kadınlar doğuştan edindikleri birtakım zaaflarla kolaylıkla heyecanlanıp olayları değişik biçimde yorumlayabiliyorlar, o zaman ister iki kadın olsun, ister oniki kadın olsun olayın naklinde *"duygulara kapılınacağı"* kesindir. Bu bakımdan olayın anlatılışı sırasında iki kadının birbirlerinin hatalarını düzelteceği varsayımı pek tutarlı değildir. Çünkü iki kadından hangisinin daha çok duygularına kapılacağı bilinemeyeceğine göre, kadınlardan biri, diğerinin hatasını düzeltiyorum derken olayı daha da karıştırabilir. Öte yandan Miras hukukunda da iki kadın bir erkeğe eşit tutulduğuna göre, burada da mı «*heyecan*» unsuru rol oynuyor— işte orası pek malûm değildir.

Müslüman Arap erkeğini, özellikle iktisadi nedenlerle, müslüman Arap kadınından üstün tutmak/saymak fikri, gerçekte o günlerin Arap tüccarlarının pragmatizmine ve isterlerine çok uygun düşmekteydi.

Çünkü Watt'ın da gösterdiği gibi, «İslamiyet, öncelikle, çöl bedevilerinin yada köylülerin değil, (şehirli) tüccarların diniydi. İlk müslümanlar çöllerde yaşayan bedeviler değil, Mekke'nin ticaret merkezinde ve Medine'nin tarımsal alanlarında yaşayan kimselerdi. ([75]) Muhammed de bir tüccar ailesinden gelmekteydi ve kendisi de uzun yıllar ticaretle uğraşmıştı.

Kur'an'a göre kadın; Cahiliyye devrinde içinde bulunduğu başıbozukluktan kurtarılmış fakat yasal olarak erkeğin *kesin* denetimi ve iradesi altına sokulmuş, evinde oturması istenmiştir. Kur'an'ın erkeğe tanıdığı bu kesin ve açık üstünlük tüm Arap dünyasında olduğu gibi İslamiyet'i kabul eden Osmanoğulları'nda da sürmüştür.

Muhammed'e ve Hadis'lere göre kadın: Hadis, genel olarak tebliğ ve söylenti (rivayet) anlamına gelir. Muhammed'in ölümünden sonra özel bir anlam kazanarak Peygamber'in sözleri anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Yani, Hadisler, Peygamber'in Kur'an-ı Kerim dışındaki sözleridir. İslâm bilginleri Peygamber'in sözlerini üç kısma ayırırlar :

a) Hem lafzı hem manası Tanrı tarafından olan sözler (Kur'an-ı Kerim). Bu sözlerde Peygamber bir tebliğ vasıtasıdır, tebliğ memurudur. Peygamber nasıl almışsa öyle nakil ve tebliğ etmiştir.

b) Manası Tanrı tarafından Peygamber'in kalbine vahyedilip lafzı Peygamber tarafından açıklanan sözler Hadis'i Kudsi'dir (Kutsal Hadis).

c) Hem lafzı hem manası, Peygamber'e ait olan sözler Hadis'tir.

En ünlü Hadis toplayıcısı, Buharî diye bilinen Buharalı İsmail oğlu Muhammed'dir. Buharî hadiscilerin imamıdır. Sahih-i Buharî başlığı altında topladığı Hadisler'in sayısı 9082'dir ve Buharî bunları 600.000 (Yazı ile: Altıyüzbin) Hadis içinden seçtiğini söylemiştir.

Buharî'nin kitabı, Kur'an'dan sonra en güvenilir kaynaktır.

Hadisler kuvvet itibariyle üç kısma ayrılırlar:

a) Mütevatir olan Hadisler: Peygamber'in olduğundan hiç şüphe edilmeyen hadisler.

b) Meşhur olan Hadisler (Hadis-i Meşhur): Peygamber'in cemaati, yakınları tarafından değil de hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıllarda (8. ve 9. yüzyıllar) nakil ve rivayet edilen hadislerdir.

c) Ahad Hadisleri, (Hadis-i Ahad): Bir kimsenin birçok kimseden ya da birçok kimsenin bir adamdan rivayet ettikleri hadislerdir.

Hadisler'in doğruluğu konusunda şu ölçülere önem verilmiştir:

a) Hiç bir hadis Kur'an hükümleriyle çelişmez,

b) Hiç bir hadis akıl ve mantıkla çelişmez,

c) Hiç bir hadis ahlâka aykırı olmaz,

d) Hiç bir hadis Peygamber'in gerçek kişiliğine aykırı olmaz,

e) Hiç bir hadis geri düşünceleri destekler, beşer gelişmesini önler mahiyette olamaz. ([76])

Buna göre Hadisler, birinci anlamda Muhammed'e göre kadın tipinin belirlenmesine yardımcı olacaklardır. Bunun yanı sıra da, İslâm büyüklerinin düşündükleri ve olmasını istedikleri Müslüman kadın tipini tasvir ederler. Bu arada şunu da belirtelim: İslâmiyet'in ilk yüzyılından sonra Muhammed'in düşündüğü Müslüman-kadın-tipi, yerini o, nasıl sayıldıkları kestirilemeyecek olan 600.000 hadisten, Hadis-i Meşhur ve Hadis-i Ahadlar'da çizilen kadın tipine bırakmıştır. Bu tür hadislerin çokcasının «rivayetlere/söylentilere» dayandığı ve de birçoğunun «uydurma» olacağı kesindir. Uydurmalara dayalı hadisciliği en iyi şekilde İslâm Rafızi (sapkın) örgütlerinden izleyebiliriz. Ne var ki, bu örgütler —mezhep ve tarikatlar— İslâm dünyasında, özellikle de Osmanlı ve İran İmparatorlukları'nda,

fazlasıyla etkili olmuşlardır. Ve bunlardan bazıları örneğin Babilik/Bahailik, İslâmiyet'i yozlaştırıcı nitelikte kabul edilmişler ve bizzat İslâmiyet'in lider kadroları (Halife ve Şeyhülislâmlar) tarafından yasaklanmışlar; onlarca kutsal sayılan kitapları, «uydurma» olarak ilân edilmişlerdir. Günümüz Türkiye'sinde, «uydurma İslâmiyetçiliğin» en somut örnekleri Nurculuk, Ticanilik, Süleymancılık gibi gizli ve fanatik İslâm Rafızi örgütleri, tarikatlarıdır.

Şimdi Muhammed'in düşüncelerindeki Müslüman kadını, bizzat kendi sözleri olan hadislerden izleyelim. Elbette ki, tüm hadisleri ele alabilmeye olanak yoktur. Bu nedenle oniki örnek vermekle yetineceğiz:

1) Ekrem oğlu Zeyd'den: Resulüllah;

«Ey yüce Allah'ım, menfaat vermiyen ilimden, korkmıyan kalbden, doymıyan nefsden ve kabul olunmıyan duadan sana sığınıyorum.» derdi. (Müslim-Tirmiz) (77)

2) «Kadının camisi evidir.» (78)

3) Ebu Umame'den: «Resulûllah'tan işittim, veda hutbesinde: Kocasının izni olmaksızın hanım hiç bir şey infak etmez,» dedi. Soruldu: «Ey Allah'ın hak peygamberi! Yiyecekten de mi vermesin?»

Resulüllah: «Yiyecek, mallarımızın en faziletlisidir,» dedi. (Tirmizi) (79)

(İstanbul Merkez Vaizi ve eski Tekirdağ Müftüsü Ali Arslan'a göre bu hadisin yorumu şöyledir.)

«İZAHI: Yiyecek dahil, her şeyde kocasının iznini almadan malından tasarruf eden hanım, günahkâr olur. Hanımın anne ve babası veya evlâtları misafir gelirlerse kocasının yedirmeye izni yoksa, yedirirse mes'ul olur. Eğer bu takdirde yedirir ve hediye verirse onlar da kabul ederlerse o günahkâr, onlar da hırsız olurlar. İnsanların çoğu bu durumdan gafildirler, haberleri olsun...»

4) Resulüllah buyuruyor: «Kesinlikle derim ki,

bir erkek, bir hanımla başbaşa kalırsa üçüncü arkadaşları şeytan olur.» (Tirmizi) (80)

5) Amir oğlu Ukbe'den:

«Resulüllah mübarek hanımlarına altın ve ipekliyi (Allah'ın emriyle) men'etti. 'Eğer cennetin altın ve ipeklisini seviyorsanız, dünyada bunları giymeyin' buyuruyordu.» (Nesai ve Hakim) (81)

6) Aişe'den: «Resulüllah'dan sordum: Kadının üzerinde kimin hakkı daha büyüktür? «Kocasının» buyurdu. Erkeğin üzerinde kim daha büyük hakka sahiptir? Resulüllah: «Annesi» diye buyurdu.» (Bezzar ve Hakim) (82)

7) İbn-i Abbas'dan:

«Cennete baktım, cennetliklerin çoğu fakirlerdi; cehenneme baktım, oradakilerin çoğu kadınlardı. İbn-i Ömer'in rivayetinde: «Cehennemliklerin çoğu zenginlerle, kadınlardı» yani Allah'a inanmayan kısımlarından olan azgın zengin ve azgın kadın idi...» (83)

8) Kocasının zevcesi üzerinde bulunan hakları hususunda:

«Bu hususta en şifa verici söz:

Nikâh bir nevi köleliktir. Binaenaleyh kadın (teşbih yoluyla) kocasının kölesi sayılmaktadır. O halde, mutlak bir şekilde nefsi hakkında Allah'a isyan olmayacak bir tarzda koca, zevcesinden neyi isterse zevcenin onu yerine getirmek suretiyle itaat etmesi lâzımdır.

Kocanın zevcesi boynundaki hakkının büyüklüğüne dair birçok hadis-i şerifler varidolmuştur. Ezcümle Allah'ın Resulü şöyle buyurmaktadır:

«Hangi kadın, kocası kendisinden razı olduğu halda ölürse, o kadın cennete dahil olur.» (84)

9) Hz. Fatma gelin edilip, Hz. Ali'nin evine götürülürken, Resulüllah kendisine şöyle nasihat etmişti: «Nefsini (bedenini) temiz tut. Dilinle Rabbini zikreyle.» Fatıma:

«Bedenimi nasıl temiz tutayım?» Resulüllah:

«Su ile temizlenmekle. Kocan sana baktığı zaman ferahlasın. Gözlerine sürme sürmekle. Çünkü sürme kadınların ziynetidir. Ey Fatıma! Başına zeytinyağı sür. Başına zeytinyağı süren kadına şeytan zarar vermez. Ey Fatıma! Kocan sana baktığında, gözlerini yumma ki, muhabbetin artsın. Kocan başka tarafa baktığı zaman, sen onun yüzüne bak ki, bir ay oruç tutmuş gibi sevap kazanmış olasın. Ey Fatıma! Kocan seni yatağa çağırdığı vakit gitmemezlik etme ki, Allah'ın lânetini kazanmış olmayasın. Ey Fatıma! Cinsî münasebette kocana lâtife et, şakalaş ki, sana muhabbet etsin. Böylece başkasına muhabbet beslemesin: Ey Fatıma! Kocanın ayıbını, kusurunu başkasına açma. Çünkü bu sebeple, Allahü Tealâ'nın, meleklerin, peygamberlerin, sonra da kocanın gazabını kazanmış olursun. Ey Fatıma! Bu vasiyetleri (öğütleri) bana Cebrail Aleyhisselam söyledi.» (85)

10) Allah'ın Resulü:

«Kocanın eşinin boynundaki hakkından birisi; kocası onun nefsini istediği zaman, o devenin sırtında ise dahi, nefsini kocasından men'etmemelidir.» (86)

1) Aişe validemiz buyuruyor ki:

— Genç bir kız Allah'ın Resulüne gelip:

«Ey Allah'ın Resulü! Ben gördüğün gibi bir genç kızım. Çok kimseler tarafından istenmekteyim, fakat evlenmekten kaçınıyorum. Acaba kadının boynunda kocanın hakkı nedir?

Resulüllah:

— Eğer kocanın tepesinden ayağına kadar bütün bedeni irinler içinde kalıp hanımı o irinleri lisaniyle (diliyle) silerse, yine de ona karşı teşekkür etmek vazifesini eda etmiş sayılmaz.

Genç Kız:

— O halde ben evleneyim mi?

Allah'ın Resulü:

— Evet evlen. Zira evlenmek, evlenmemekten daha

hayırlıdır.» (Hakim, sahih bir senedle, Ebu Hureyre'den) (87)

ve;

12) «*Cennet annelerin ayakları altındadır.*» (88)

Görüldüğü gibi: Muhammed'in düşüncelerine göre Müslüman kadını çokluk evinde oturacak (ibadet için bile dışarı çıkması pek hayırlı değil); çok az konuşacak (çünkü dedikodu yapabilir, fakat insan konuşmadan bilimi nasıl yapar da öğrenir orası belli edilmemiş); erkeklerin işleri sayılan işlere karışmayacak (yani, iktisat ve siyasayla ilgilenmeyecek, çünkü bunlar erkek işi olarak topluma kabul ettirilmiş); kocasının yemeğini, giyimini hazır etmekte kusur etmeyecek (çünkü erkek, tüm vücudu yarayla/cerahatle kaplı olsa ve karısı bu cerahati diliyle yalasa bile hakkı ödenmeyecek olan eşi bulunmaz (!) bir yaratık); devenin üstünde de olsa(yani bir yola gitmek üzere de olsa) eğer kocası kendisiyle sevişmek istemişse *derhal* inip erkeğin şehvetini giderecek... ve cennetin annelerin ayakları altında olduğunu düşünüp, teselli bulacak. Kısacası; erkekten ne gelirse gelsin ses etmeyip «*sineye çekmenin*» yollarını bilecek, sabır gösterecek, daha gerçeği; kendini afyonlayıp, kandıracak. Buna karşılık erkekler de kadınlara karşı insaflı olacaklar! İnsaflı olmak göreceli bir olgu olduğundan, kadının yazgısının erkeğin düzenden özümleyip işlettiği, kişisel yargılarına göre saptanacağı açıktır. (Bir hatırlatma olarak belirtelim ki, İslâmiyet'te *Kader*'e inanmak zorunludur.) *Öte yandan, bir kadının üstündeki en büyük hak kocasına aittir; her erkeğin üstündeki en büyük hak ise annesine aittir. Manipulation* (Manüpülasyon: şaşırtmaca; aldatarak yolundan/yönünden saptırma) diye buna denir işte. Çünkü bu hesapla, her kadın kocasına mahkûm, fakat oğluna egemendir. Ancak, baba yaşadığı sürece erkek evlât ilkin babasına karşı sorumludur. Babanın ölümünden veya aradan çekilmesinden sonra ailesi içinde

yine egemen-unsur olacaktır. Çünkü iktisat ve siyasa erkekten sorulacaktır— kadından değil. Bir nokta daha var: Kadın, tüm yaşantısı süresince erkeğinden (kocasından) emir almaya şartlandırılmış olduğu için kendi düşünsel faaliyetlerini tembelleştirmiş olacaktır. Ayrıca, belirli olayların dışında kalmaya itilmiş olduğundan ve buna bağlı olarak da aklı erse de ermese de kocasının alacağı kararı onaylamak zorunda bulunduğundan, kocanın aradan çekilmesi halinde, şaşırıp kalacaktır. Bu durumda, eğer varsa, ailesinin bir başka erkeğinin vereceği emirleri ve alacağı kararları uygulamaktan başka yapabileceği pek bir iş yoktur. Bu durumlar gözönünde tutulursa kadın için gerçekte toplumsal, iktisadî ve siyasal bakımlardan somut haklanın varolmadığı ortadadır.

İslâm büyüklerinin *tasvir* ettikleri Müslüman kadın tipinden örnekler vermeye geçmezden önce ilginç bir durumu da aktaralım.

«İslâmiyet'in kurucusu Muhammed, İ.S. 632 yılında —sıtma sanılan— bir hastalığa yakalanarak vefat etmiştir. Muhammed, ölümünden sonra yerine kimin geçeceği, Müslümanları kimin yöneteceği, kamu işlerini kimin göreceği hakkında hiç bir öğütte ya da vasiyette bulunmamıştı. Peygamberin dostları, yakınları Müslümanların ileri gelenleri toplandılar ve Aşerei Mübeşşere'den (cennete gidecekleri Peygamberce kendilerine müjdelenmiş olan on kişiden) biri ve bunların ilki olan, yaşlı erkekler içinde İslâmlığı ilk kabul etmiş bulunan *'çok doğru ve sözünün eri'* olduğu için Sıddık diye anılan, Peygamber'in kayınbabası, Kuhafe oğlu Ebu Bekir'e biat ettiler (egemenliğini tanıdıklarını bildirdiler).

[*NOT: Aşerei Mübeşşere — Cennete gidecekleri Peygamberce kendilerine müjdelenmiş olan on kişi: 1 — Kuhafe'nin oğlu Ebubekir, 2 — Hattab'ın oğlu Ömer, 3 — Affan'ın oğlu Osman, 4 — Ebu Talib'in oğlu*

Ali, 5 — Übeydullah'ın oğlu Talha, 6 — Avvam'ın oğlu Zübeyr, 7 — Avf'ın oğlu Abdürrahman, 8 — Cerrah'ın oğlu Ubeyde, 9 — Zeyd'in oğlu Said, 10 — Ebu Vakkas'ın oğlu Sa'd.]

Böylece Ebubekir, Müslümanların kamu işlerini yönetmek üzere, Peygamber'in yerine geçti, yani Peygamber'e vekil, halef, Halife (yerine geçen) oldu. Adına da Halife-i Resulullah (Tanrı Elçisi'nin Halifesi) dendi. Merkezi Medine şehri olan Halifelik, bir devlet başkanlığı gibi tarih sahnesine çıktı.

Bu devletin temel dayanağı, anayasası Cebrail ile Peygamber'e, Peygamber aracılığı ile kullara gelmiş olan Tanrı buyrukları idi...» (89)

Bu on kişilik listede bir tek kadın bulunmaması ilginçtir. Hani ya, «*cennet annelerin ayakları altındaydı?*». Oysa, cennete girecekleri Muhammed tarafından *garanti edilen* ilk on ad arasında tek *anne* yoktur. Muhammed'in, bir tek Müslüman kadınını cennete *direkt* girmeye lâyık görmemiş oluşu ve bunu garanti etmemesi (herhangi bir kadına *açıkça* böyle bir müjdede bulunmamış olması) doğrusu mânidardır. Kaldı ki, İslâmiyet uğruna şehadet rütbesine erişen (şehit düşen) birçok kadın vardır: «Ta Hz. Peygamber devrinden günümüze kadar İslâm kadını hem ordular için dünyanın en cesur mücahitlerini ve mert yiğitlerini yetiştirmiş, hem de zaman zaman bizzat harbe iştirak etmiştir. Hz. Peygamber zamanında kadınlık İslâm uğruna ilk şehidini vermiştir. Kadın, İslâm'ın ıstıraplı «Mekke devri»nde dini uğrunda erkekle birlikte her türlü işkenceye katlanmış, zaman zaman hariç memleketlere hicret etmiş, Müslümanlara tatbik edilen muhasara ve açlık devresinde açlık yüzünden gözü önünde can veren evlâdının dayanılmaz acısını çekmiştir. Mekke devrinin sonlarına doğru Medinelilerin Resul-i Ekrem (s. a) ile yaptıkları siyasal ve dinî mahiyetteki gizli anlaşmalarda kadın da hazır bulunmuştur.

... Kadın, İslâm ordusunun yaptığı seferlerin birçoğuna katılmış ve ordunun yaralı gazilerini nakil ve tedavi etmek, şehitlerini taşımak, mezar kazmak, yemek pişirmek, su taşımak, levazım muhafızlığı yapmak gibi birçok hizmetler ifa etmiştir. Ayrıca bizzat kılınç ve ok kullanmış, düşman öldürmüş, kendisi de gazi ve şehit olmuştur.

Ensar Müslümanlarından Ümmü Umare (Nesibe) Hanım Uhud Savaşı'na katılmıştı. Bir ara İslâm ordusunda çıkan bir panik neticesinde Resulullah efendimizin etrafında kalabilen on küsur kişi içinde Ümmü Umare kılıcını çekmiş Resulullah'ın etrafında savaşıyordu. Bir düşman süvarisini öldürmüş, kendisi de birkaç yerinden yaralanmıştı. Hz. Peygamber, «Uhud gününde sağa sola her baktığımda Ümmü Umare'yi yanımda savaşır gördüm,» buyurmuşlardır...» (90)

Şimdi de, İslâmiyet'in kuruluşunda ve yayılmasında hizmetleri geçen bazı İslâm büyüklerinin düşüncelerindeki Müslüman-kadıntipi'nden birkaç örnek görelim :

1) Ali'den:

«Cennette bir çarşı vardır, orada alış-veriş yoktur. Ancak, erkek ve kadınların poz poz resimleri vardır. Kişi hangi sureti sever ve isterse derhal Allah'ın izniyle o şekle girer.» (91)

2) Ebu Umame'den:

«Türkücü ve rakseden cariyeleri ne alın, ne satın ve ne de onlara bu sanatı öğretiniz. Çünkü onların üzerinde yapılan ticarette hayır yoktur, onların alış-verişlerinden gelen para haramdır. (Nasdan bir kısım var ki, konuşmanın fuzulisini satın alır, ta ki onunla Allah yolundan saptırsın) mealindeki ayet-i celile bu gibi cariyeler hakında nazil olmuştur.»

(Tekirdağ Müftüsü Ali Arslan tarafından yapılan yorumu şöyle.)

«İZAHI : Peygamber-i zişan bu gibi cariyelerin

alış-verişini haram kılmıştır. Çünkü fasıklığa vesile olurlar. Radyo ve televizyon gibi medenî araçlar vasıtasıyla olsa bile, gaflete vesile olan rakkaselerin seslerini ve rakslarını seyretmek ve dinlemek haramdır.

Zurnacılar, tanbur ve benzeri lehv (faydasız uğraş) aletleri, ayet-i celilenin (Lehvel hadis) tabirine dahildir. Çünkü Allah yolundan sapıttırır ve kalbi paslattırır...

Biz Müslüman olarak radyo ve televizyon gibi aletlerin hayırlı taraflarından —Kur'an, mevlid, tarihî sohbet ve iyi ahlâk dersleri gibi— istifade etmeli, gaflete vesile olan türkü ve şarkılara önem vermemeliyiz.» (92)

3) Abbas oğlu Abdullah'dan:

«Şüphesiz türkü söylemek kalbde nifakı bitirir.» (Ebu Davud)

«İZAHI: Gina (türkü söylemek) ister erkekten, ister kadından olsun başkasına dinletmesi haramdır. Hele kadınlardansa daha şiddetleşir haramlığı... Çünkü kadının tümü, sesi ve bedeni avrettir. Şarkı ve türküler gafletli günleri hatırlatır ve o zamanın fisk-ü fucurunu tekrar kalblerde diriltir. Eğer bu keyfiyet yoksa meselede dikkat etmek gerektir...» (93)

4) Sa'd oğlu Kays'ın hadisinden bir parçadır:

«Eğer birinin diğerine secde etmesini emretseydim, muhakkak kadınlara, kocalarına secde etmelerini emrederdim. Böyle bir emri, Allah'ın kocalar için kadınlara yüklediği haklardan ötürü yapardım.»

(Yine Tekirdağ Müftüsü'nün yorumunu okuyalım:)

«İZAHI: Allah, erkekleri kadınlardan üstün kılmıştır. Kadınlara: «Kocalarınıza itaat ediniz,» diye emretmiştir. Bir mahlûkun diğerine secde etmesi caiz olsaydı, kadınlar kocalarına secde etmekle emir olunacaklardı. Çünkü Allah'tan sonra kadının üzerinde en büyük hak kocasınındır. Zira nafakasını temin etmekle ve her türlü derdine derman bulmakla mükellef kocası-

dır. Kocası onun sadakati, şekaveti, cennet ve cehennemidir.» (94)

5) Ebu Musa'dan:

«Her (harama bakan) göz, zinacıdır. Kadın, koku sürdükten sonra topluluğun yanından geçerse, şöyle şöyledir, yani, başkasının göz zinasına vesile olduğu için, zinacıdır.» (Ebu Davud ve Tirmizi) (95)

6) Ebu Said El-Hudri'den:

«Her gün sabahleyin iki melek bağırıyorlar: Kadınlardan ötürü erkeklere ve erkeklerden ötürü kadınlara veyl (cehennemde bir vadinin adı; kadınların peşinde gezen erkeklerle, erkekleri yoldan çıkaran kadınların satılacağı varsayımlanan vadi) olsun.» (İbn-i Mace ve Hakim) (96)

7) İmam Gazali der ki: «Fahişe (kötü) kadına bakmamak ve onunla konuşmaktan çekinmek vaciptir..» (97)

8) İmam-ı Gazali'nin, Devlet Reislerine Nasihat (Nasihatü'l-Mülûk) adlı eserinde şöyle denilmektedir:

«Cehennem ehli kadınlar şu sıfatları taşırlar:

1) Bir kısmı giyinmeye, kuşanmaya meyilli kadınlar ki, bunlar insanların maymun sıfatlı olanlarıdır.

2) Dünyalık bir nimet bulamayınca vurmaya, kırmaya meyilli kadınlar olup, bunlar köpek sıfatlıdırlar.

3) Kocasına veya başkalarına karşı kibirlenenlerdir. Bunlar, yılan sıfatı taşıyanlardır.

4) Gece-gündüz koğuculuk (dedikodu) edenlerdir. Bunlar da akrep sıfatı taşıyanlardır.

5) Evinde olan eşyayı başkasına satmaya meyilli kadınlardır ki, fare tabiatlı olanlardır.

6) Kocasına yalandan hasta olduğunu göstererek hile yapanlardır. Bunlar tilki tabiatlıdırlar.

7) Akraba olmayan yabancı kimselerin tebrik ve taziyetlerine gitmekle evinde durmayan ve böylece, kocasını üzen kadınlar, karga sıfatlı kimselerdir. Bunla-

rın hepsi cehennemlik olanlardır.

Kadınların bir kısmı ise koyun tabiatlıdır ki, her zaman ibadetle meşgul olurlar. Beş vakit namazı ve diğer farzları eda etmekle beraber kendilerini haram olan şeylerden korurlar. Kocalarına itaat ederler. Bu sıfatlı olan kadınların dünya ve ahiret saadetine nail olacakları hakkında ayet-i kerime vardır.» (98)

9) Abdullah'dan:

«Müslüman kadın, başka bir kadının bedenini görmesin ki, kocasına, ona bakıyormuş gibi onun vasfını yapmasın.» (Buhari ve diğer hadisciler) (99)

10) İbn-i Ömer:

«Kadının tümü avrettir. Muhakkak kadın evinden çıkınca şeytan onu gözetir. Kadının Allah'a en yakın olduğu vakit, evinin derinliğine gömüldüğü vakitdir.» (100)

Gerek Muhammed'in, gerekse onun yakınlarının hadislerinde çizdikleri, olmasını istedikleri ve oluşturdukları Müslüman-kadın-tipi, kesinlikle söylenebilir ki, erkeğe mahkûm kılınmış olan, İmam Gazali'nin tasvirindeki KOYUN-GİBİ-KADIN'dır. Gerçi kadın İslâmiyet'te korunmuyor değildir — ama bu korunma kötünün iyisi olmaktan öte bir anlam ve yükümlülük taşımamaktadır. (Allegorisinde: Koyun da sonunda boynu rahatlıkla vurulabilsin diye beslenir ve korunur.) Çünkü İslâmiyet, bir din olarak «*kötü*» diye nitelendirilen bir düzenden doğmuştur. Diğer tek-tanrılı dinler gibi İslâmiyet de insanı ve onun salt temel hak ve özgürlüklerini ele almış —bu sayede de başarıya erişmiş— fakat bu hak ve özgürlüklerin tarihcil formasyonlarını çözümleyemediği için toplumsal alanda reformist olmaktan ileriye geçememiştir. Kendinden önceki dinlerden etkilenmiş/esinlenmiş (101) ama DİN'in, tarihte ne gibi toplumsal, siyasal, iktisadî ve bunlara bağlı olarak kültürel zorlamaların ürünü olarak ortaya çıktığını açıklayamamıştır. (102) Açıklayamadığı için de, «*bozuk*

düzenin» tamiratı/düzeltisi yönüne gitmiş, yani, her reform hareketi gibi, sorunlara başından değil, ortasından bir yerlerden girerek birtakım palyatif çözümler getirebilmiştir. Kendinden önceki düzenin anarşisine siyasal düzeyde radikal olarak son vermişse de, bu anarşiyi oluşturan iktisadi koşulları ve bunlarla filizlenen kurum ve inançları toptan ve kökten ortadan kaldırıp; eskinin (geçmişin) tüm olumsuzluklarının *kendi kendilerini elemine etmelerini (ortadan kaldırmalarını)* sağlayabilecek bir düzen anlayışını oluşturamamıştır. Bir örnek olarak gösterelim: Cahiliyye devrinde erkeklerin diledikleri kadar kadınla evlilik yapabilme hakları vardı. İslâmiyet bu durumu önleyememiş, sadece en fazla dört kadınla evlilik yapılması sınırını koymuştur. (Aynı hakkın kadınlara tanınmamış olması, erkeğin kadın üzerindeki kesin egemenliğini belgeleyen bir başka kanıttır. Ancak, İslâmiyet'in getirdiği dörtkarılı evlilik biçimi, o günler için reformcu nitelikte bir girişimdir.) Nitekim, «*eski*»nin bazı önemli toplumsal ögeleri, kendi kendilerini yokettirecek doygunluğa (işba haline) erişemedikleri için Muhammed'in ve Dört Halife'nin ölümlerinden hemen sonra, eskisinden belki daha da azgın ve daha güçlü bir şekilde İslâm âlemi içinde kol gezmeye başlamışlardır.

Ve bu nedenle de eskisinden daha çok zararlı olmuşlardır. Çünkü bu kez, «*karşı*» olarak değil, bizzat İslâmiyet'in birer neferi (!) biçiminde; yani, İslâmiyet kisvesi altında onu âlet ederek, kendi çıkarlarının peşinde koşmuşlar — ve kabul etmek gerekir ki, başarılı olmuşlardır.

İslâmiyet'in eski düzeni tam anlamıyla, *kökten* ortadan kaldıramamış oluşunun bir diğer kanıtı da hemen daha 8. Yüzyıl'ın başında (hatta Muhammed'in sağlığında) İslâmiyet'te birçok tarikat ve mezhebin mantar gibi türemesidir. Bunlardan bir kısmı, «*sahte peygamber*» —ki bunlardan bazıları bizzat Bizans ta-

rafından ajan olarak yollanmış ve aslen Hıristiyan olan keşişlerdir ve görevleri gereği İslâmiyet'i yobazlaştırmışlardır— tarafından ve İslâmiyet'i bölmek amacıyla kurulmuşlarsa da, kurulan her mezhep ve tarikat, İslâmiyet'i *hem yaygınlaştırmış, hem toplumsal, siyasal, iktisadî çalkantılara sebep olmuş, hem de yozlaştırmıştır.* Bu yozlaşmalar somut şekilde İslâm'daki tarikat ve mezheplerde izlenebilir. ([103])

Bu yozlaşma sürecinde, Muhammed'in kadınlara tanıdığı haklar da ufaldıkça ufalmış, giderek yokolma derkesine gelmiş, ya da en azından özlerinde saptırmalara uğratıldıkları için/takdirde varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Dört Halife devrinden sonra İslâmiyet'in, özellikle Emevî ve Abbasîler'den başlayarak büyük çapta tahrifata uğratılmış olduğu kesindir. Emevî ve Abbasî Halifelerinin çoğu, Muhammed ne demişse, kitaba uydurup, tam tersini yapmakta adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Muhammed'in bir hadisi bu durumu tümden simgelemeye yeter sanırız:

«Ey Ulu Allah'ım, beni fakir olarak dirilt, fakir olarak öldür ve fakirler zümresinde yaşat.» ([104])

Oysa, Emevî ve Abbasî Sarayları'nda (ve daha sonra bunları kendine örnek edinen Osmanlı Sarayı'nda) Halifeler —ve onlara bağlı olarak Paşalar ve Beyler— daha zengin olmak için yapmadıklarını komamışlardır. Halife, «anayasası Cebrail tarafından yazdırılmış» bir Tanrı-Devleti'nin en yüksek kademedeki sorumlusu ve temsilcisi olduğu için kimse çıkıp da kendisini eleştirememiştir. İslâmiyet'in Saraylı-Halifeler döneminde — ki, bu Dört Halife devrinden sonraki bütün Halifeler kendilerine saray kökeni edinmişlerdir— çoğu kez Şeriat'a da aykırı olan isteklerini «*Kara Kaplı Kitaba*» uydurtarak gerçekleştirmişlerdir.

İşte bu tür manüpülasyonlar/şaşırtmacalar sonucundadır ki, salt kuramsal açıdan ele alındığında İslâmiyet'in Müslüman kadına göreceli de olsa kötünün

iyisi düzeyinde birtakım haklar tanımış olduğu ve/fakat pratiğe bakılarak yapılacak olan son çözümlemede (tahlilde) İslamiyet'in KADINI KORUYORMUŞ GİBİ GÖZÜKÜRKEN SOSYO-EKONOMİK-POLİTİK BAKIMLARDAN ESKİSİNDEN DAHA BETER BİR ERKEK EGEMENLİĞİNE SOKTUĞU ANLAŞILMAKTADIR.

İslamiyet'te aile ve toplum içinde erkeğe tanınan bu egemenlik, örneğin hukuk anlayışında olduğu gibi, kadının doğuştan zayıf ve duygularına *«kolaylıkla»* mağlub olan/kapılan yaratık olduğu inancına bağlanmaktadır. Oysa, salt tarikatlara bakmakla bile erkeklerin de en az kadınlar kadar duygularıyla davranmakta oldukları görülür. Çünkü, ortada tek Kutsal Kitap (Kur'an-ı Kerim) olmasına ve Peygamber'in hadislerinin, yorumlarının bizzat Peygamber tarafından yapılmasına rağmen, daha sonraki kuşakların bazı İslam-ilmi-sahibi erkekleri, hem Kur'an'ı hem de Muhammed'i EN AZ 150 DEĞİŞİK BİÇİMDE YORUMLAMIŞLAR —yorumda duygularda belli ölçüde etkin olabilir; kaldı ki Tasavvuf'da ([105]) duyguların rolü çok daha önemsenmiştir— VE KENDİ ANLAYIŞLARINA UYGUN DİNSEL ÖRGÜTLER OLUŞTURMUŞLARDIR. Bu örnekle de kanıtlanabileceği üzere, İslam hukukunda —tek kadının duygularına kapılarak olayları eksik veya hatalı nakledeceği gerekçesiyle— ancak iki kadının bir erkeğe eşit tutulması görüşünün sakatlığı açıktır.

Öte yandan, *duygu,* bireyde doğuştan varolan bir nesne değildir. Erkek olsun kadın olsun hiç kimse doğuştan *«çok duygulu ya da az duygulu»* olmaz. Çünkü her duygu içinde yaşanılan toplumun/düzenin siyasal, iktisadi ve kültürel koşullarının ve bu koşulların tarihcil formasyonlarının insana yüklediği/verdiği bir anlayışın ürünüdür. Duygular insanın içine, Tanrısal

ellerce gökten zembille indirilip konulmaz; insan, bunları toplumundan ve onun düzen-anlayışından emip, özümleyerek edinir.

Sözün burasında kısaca poligamiye de değinelim. Çokeşli evlilik kurumu İslamiyet'le başlamamıştır. Asur ve Babil'den beri uygulanmaktadır. Kur'an, evliliğe bir sınırlama getirmiştir; bu doğrudur. Ama ne İncil'de ne de Talmud'da birden fazla kadınla evlenmeyin diye bağlayıcı bir hüküm konulmamıştır. Hatta Eski Ahid'de ünlü (kadın) Abigail'in öyküsü, dört - karılılık kuralını da aşar mahiyettedir. Şöyle ki, kadınların en zekisi ve ünlüsü, ilk pasifist diye Hıristiyan aleminde tanınan Abigail, kral David'in sekiz karısından biridir. ([106]) Öte yandan Yahudi cemaatinin önde gelen yorumcularından Steinsaltz'ın belirttiğine göre, «Talmud, bir erkeğin bir çok (several) kadın alabileceği, ve/fakat kadının sadece bir kez evlenebileceği öngörüsü üzerinde temellendirilmiştir.» ([107]) Poligami, yine de her müslüman erkek tarafından değil, varlıklı sınıfın egemenlerince uygulanmıştır, çoğunlukla. Yoksa, yoksul kesimin müslüman erkeklerinin tamamına yakını tekeşliydiler.

Bir bakıma Kur'an, müslüman kadının evrensel ve nesnel koşullarıyla ilgilenmiştir. Hadisler ise, kadının şimdiki zaman içindeki yeriyle ve rolüyle ilgilidirler genellikle. Kuran, kadın-erkek tüm müslümanların kimliğini (identity), Hadisler de kişiliğini (personality) kurmuşlardır, diyebiliriz.

İslâmiyet'in ele aldığı kadın-tipini, bu dinin kurucularınca çizildiği biçimiyle tanımlamaya çalıştık. Şimdi de İslâmiyet'i kabul eden Türkler'deki Müslüman-Türk-Kadın-Tipi'ni görelim. Ama daha önce Türkler'in nasıl ve ne gibi tarihcil zorlamaların/şartların altında ve baskısıyla ve hangi yollarla İslâmiyet'i kabullenmiş olduklarını kısaca izlemekte yarar vardır.

B) İslâmiyet'i Kabul Eden Türkler'de Kadın

Türkler'in İslâm dinini benimseyişleri İ.S. 9. Yüzyıl'da başlar, 11. Yüzyıl'da tamamlanır. Dokuzuncu Yüzyıl'a erişildiğinde İslâmiyet, yaklaşık olarak 200 yıllık bir dindir ve sürekli olarak yayılmış ve yayılmaktadır. Bu ikiyüz yıllık tarihcil dönemin kısa bir toplumsal-siyasal dökümünü yapmak, gerek İslâmiyet'in yayılma gücünü ve içine sürüklendiği toplumsal çalkantıları, gerekse İslâmiyet öncesindeki Türkler'in ne gibi ön koşullarla karşılaşmış olduklarını göstermesi bakımlarından gereklidir.

Özellikle Hz. Osman devrinde başlayıp gelişen İslâm akınları sonunda Libya Çölü geçilerek, Romalılar'ın elindeki Trablus alınmış, Fas kuşatılmış —daha sonra alınmış—, İspanya'ya girilmiştir. İslâm ordularının diğer bir kolu da Horasan ve Taberistan'ı ele geçirmiştir. Bu arada Kıbrıs ve Rodos alınmış, Malta ve Girit adalarına çıkartmalar yapılmış, İslâm donanması Marmara Denizi'ne dek ilerlemişti. Üçüncü Halife Hz. Osman devrinde, İslâm İmparatorluğu böylesine bir yayılma içindeyken dinin siyasal bir araç olarak kullanılması da belirgin biçimde başlamıştır. Emevîler'den olan Hz. Osman, İmparatorluğun yönetiminde kendi ailesinden olanları gözetmiş, böylece de İslâm devletinin yönetimi ve karar-vericilik mekanizması, İslâm dünyasının en zengin ailelerinden olan Emevîlerin denetimi ve egemenliği altına girmiştir. Emevî ailesi, İslâmiyet'i hem gerçek yolundan saptırmış, hem Müslümanlar arasında nifak tohumları saçmış —hem de varolan servetlerini en az yüz kat daha arttırmıştır. Böylelikle İslâmiyet, «*egemen bir zümrenin denetimi ve çıkarları ve istekleri doğrultusunda yönetilen bir din*» haline getirilmiştir.

İslâm İmparatorluğu'nun belki de en kanlı ve aldatmacalarla dolu dönemi Emevî ve bu devleti yıka-

rak yerine kurulan Abbasî devletleri sırasında yaşanmıştır. Emevî Devleti'nin kurucusu Muaviye, siyasal ve iktisadî konularda akıl almaz oyunlar oynamış bir halifedir. Bunun yanı sıra ilginç girişimleri de olmuştur. Örneğin, posta örgütünü kuran ve İslâm devletinde haremağası kullanan ilk halife Muaviye'dir. Son derece kurnaz bir adam olan Muaviye halifeliği hakkı olmadığı halde eline geçirmiş ve yine hakkı olmadığı —hatta yapmayacağına dair söz verdiği— halde halifeliği oğlu Yezid'e intikal ettirmiştir. Muaviye devrinin diğer bir ilginç olayı da Arap ordularının İstanbul'u kuşatmalarıdır. Hz. Muhammed'in torunlarının ve Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in ve yakınlarının (toplam 72 kişi) topluca öldürüldükleri ünlü Kerbelâ olayı da Emevîleri dönemindedir. Muaviye'den sonra halife olan Yezid, kendisine rakip gördüğü Hüseyin'i hunharca öldürtmüştür. (İ.S. 680) Bu kanlı olayın ilginç yanı, Yezid'in kendi haremindeki kadınlar tarafından bile lânetlenmiş olmasıdır. Kerbelâ olayından sonra Yezid'in haremindeki kadınlar, aralarına katılan Hüseyin'in yakını kadınlarla birlikte matem ilan etmişlerdir. ([108])

Abbasîler de Emevîler'den aşağı kalmamışlardır. İ.S. 750 yılında Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın soyundan Ebu Müslim Horasanî, son derece kanlı (salt Ebu Müslim'in 50.000 kadar Emevi'yi öldürdüğü söylenir) savaşlarla Emevîler'i yıkıp Abbasî Devleti'ni kurdu. Böylece halifelik, Abbasoğulları'nın eline geçti. ([109])

İ.S. 910 yılına erişildiğinde yeni bir Müslüman devleti ve halifeliği daha ortaya çıktı. Fatımîler adını alan bu devletin ilginç yanı, adının bir kadına atfen konulmuş olmasıdır. Günümüzde Kerim Ağa Han'ın ruhanî temsilciliğini yaptığı İsmailiye mezhebinin başlatıcısı Şamil Sa'd Ubeydullah tarafından kurulan Fatımî devleti, Hz. Muhammed'in ilk karısı Hatice'den doğan dört kızından en küçüğü olan ve nur yüzlü olduğu için de kendisine «*Zehra*» lâkabı takılmış olan Fatıma ile övü-

nürlerdi. Fatıma, İslâmiyet'in en kutsal kadınlarından biridir. Hem Peygamber'in kızı, hem Hz. Ali'nin ilk karısı (Ali'nin dokuz karısı vardı) hem de Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'in annesidir. Fatımîler, Şiî mezhebindendirler. ([110])

Dört Halife devrinden sonra İslâmiyet'in nasıl sahipsiz kaldığı ve kimin bileği güçlüyse onun çizdiği sosyo-ekonomik-politik doğrultuda yürütüldüğüne en güzel örnek Halifelik kurumudur. Şöyle ki, aynı yıllarda, değişik ülkelerde, değişik kimseler Halifelik yapmaktadırlar:

«Her Halife, kendi egemenliğini tanıyan Müslümanların işlerini yönetiyor, hutbelerde (Cuma günleri camilerde dua ile birlikte yapılan uyarıcı konuşmalar ve öğütler) halifelerinin adlarının söylenmesi ile hangi ülkede hangi halifenin egemen olduğu anlaşılıyordu.» ([111])

İslâm dünyasındaki sosyal değişmeler ve çatışmalar ise henüz II. Halife Ömer döneminde başlamıştı. Üçüncü Halife Osman dönemindeyse, Kur'an-ı Kerim, değişik kimselerin elinde ve dilinde değişik biçimlerde «*tefsir*» (yorumlanır) olmuştu.

«Önceleri bilginler eshabın ileri gelenlerinden ibaretken, artık her yerde müftüler, tefsirciler ve âlimler yetişmişti. Bunlar eshabı muhterem görmekle beraber her noktada onlara uymuyorlardı. Yeni nesiller kendi görüşlerini eski içtihadlara ekliyorlardı.

... Medine'de Peygamber sünneti muhafaza edilmekle beraber Basra ve Kûfe; İran'ın, Şam ve Mısır Roma medeniyetlerinin tesiri altında idiler. Sefahat, servet düşkünlüğü, tatlı yaşama gibi unsurlar İslâmiyet'e giriyordu. Artık Peygamber zamanındaki toplum hayatını sürdürmek mümkün değildi. Hz. Ömer, bu gerçeği sezmiş ve kendisinden sonra İslâm âleminde derin değişiklikler olacağını söylemişti. Medineliler, bu gerçeği anlamış, zorunlu olan değişmeleri faydalı bir

yöne sevketmiş olsalardı İslâm'a çok şey kazandırabilirlerdi. Fakat Medine'de birlik ve dirlik Hz. Ömer'le beraber kaybolmuştu. Medineliler, yarı bedevî olan toplum hayatlarıyla medenî olan çevrelere hükmetmek sevdasındaydılar. Bu imkânsızdı.» ([112]).

Görüldüğü gibi İslâmiyet, İ.S. 7. Yüzyıl'da başlamış ve çok kısa bir zamanda çok çabuk yaygınlaşmış olmasına karşın, bazı durumlarda da o derece çabuk yozlaştırılmıştır. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere, mezhepler ve tarikatlar mantar gibi türemişler, İslâmiyet'i içten içe kemirir olmuşlardır. Her tarikat İslâmiyet'i özde az-çok aynı, fakat biçimde diğerlerinden son derece farklı görmektedir. Bu itibarla, tarikatlar, İslâmiyet'te, göreceli olarak birbirlerine karşıt diye nitelendirilebilecek olan iki yönlü bir *geliştirici-unsur* rolünü oynamışlardır: 1) İslâmiyet'i yaymak, 2) İslâmiyet'i kendi görüşlerine göre yaydıkları için de bölücülükte bulunmak.

Bir örnek verelim :

«ZİNANIN KANUNÎ TARİFİ : Bu konuda fakihler arasında ihtilâflar vardır. Hanefîlere göre, 'Zina, bir erkekle kadının aralarında şer'î bir anlaşma, mülkiyet (cariyelik) ve benzeri münasebetler bulunmaksızın, ön taraftan cinsî münasebette bulunmalarıdır.' Bu *tarife* göre livata (oğlancılık) ve hayvanlara tasallut (hayvanlarla cinsel ilişki) zina kavramına dahil olmamış bulunuyor. Erkeğin, kadın şer'î bir hakkı (nikâh ve cariyelik) veya benzeri bir münasebet (oğlunun cariyesi ile cinsî münasebette bulunması gibi) olmaksızın ön taraftan cinsî münasebette bulunması, zinanın vukuu (olduğu) için kâfi görülüyor. Şafîler de zinayı şöyle tarif ederler: 'Tab'an müştefi (yaratılış itibariyle birbirlerinden lezzet alan) şer'an haram olan iki fercin (cinsiyet uzvunun) birbirine girmesidir.' Malikîler ise zinayı: 'Kadın ve erkeğin şer'î bir hak ve benzeri bir münasebet olmaksızın, ön veya arkadan cinsî münase-

bette bulunmalarıdır.' diye tarif ederler. Bu son iki tarif zinanın bilinen anlamına zıt düşmektedir. Çünkü Kur'an'da bir kelime bir ıstılah olarak kullanılmışsa, mutlaka herkes tarafından bilinen anlamı ile kullanılır. Özel bir anlamda kullanılmış olsa bile kastedilen mefhum (kavram) izah edilmeden (açıklanmadan) bırakılmaz. Nur suresindeki zina kelimesinin de bilinen anlamı haricinde kullanılmış olmasında bir sebep yoktur.» ([113])

Bu ve benzeri daha birçok karşıtlıklar nedeniyle İslâmiyet içinde çeşitli anlaşmazlıklar doğmuş, giderek savaşlar çıkmış ve yıkımlar olmuştu. Aynı nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda da kargaşalıklar, ayaklanmalar, isyanlar çıkmıştır.

Türkler, İslâmiyet'i işte bu kargaşalı döneminde; kendileriyle ilk ilişkileri kuran tarikat şeyhleri ve Arap bezirgânları aracılığıyla tanışmışlar ve benimsemişlerdir. Arap tüccarların Türkler'le ilişkiler kurması herşeyin üstünde, tabiidir ki, iktisadî ve siyasal nedenlere dayanmaktadır. İktisadîdir çünkü, Arap tüccarlar için Türkler, —daha önce Yahudi tüccarlar için de olduğu gibi— «*kendilerine mal satılabilecek bir pazardır.*» Siyasaldır çünkü, Türkler, «*savaşta iyi çarpıştıkları için Arap mütegallibesinin taşınır ve taşınmaz servetlerini en iyi biçimde koruyabilecek ve savaşlarda Arap-yurttaşlar yerine ölüme gönderilebilecek gözüpek bir kavimdir.*» ([114]) Bu arada dinsel öge de var elbette. Çünkü şer'an hangi Müslüman bir kâfiri doğru yola sokarsa, yani Müslüman yaparsa büyük sevap kazanmaktadır. Bütün iş hayatları adam aldatmakla geçen o günlerin Arap bezirgânlarının Muhammed'in vaadettiği cennete «*akça-pakça*» girebilmenin bir yolu olarak pagan ya da şamanist, ama kısaca «*kâfir*» Türkler'i İslâmiyet'e kazandırmak olacağını düşünmeleri doğaldır.

Türklerin Müslüman Araplarla ilk tanışmaları İ.S.

8. Yüzyıl'ın başında başlar. Bu dönemde Türkler, çeşitli toplumsal çalkantılar nedeniyle İran'ın güney bölgesinde sıkışıp kalmış, yarı-göçebe görüntüleri ve şamanist dinî inançları olan bir oymaklar federasyonudur. ([115]) İ.S. 8. Yüzyıl'da başlayan bu ilişkiler kesintisiz sürmüş ve yüzyılın sonlarına gelindiğinde Türkler oymaklar halinde İslâmiyet'i benimsemeye başlamışlardır. Bu kabullenişte en önemli etkenin «*yurt edinebilme sorunu*» olduğu kesindir. Bir yanda çok güçlü bir Abbasî Devleti; Anadolu'da da en az onun kadar güçlü ve köklü bir Bizans vardır. Bu iki büyük devletle başa çıkabilmek için Türk oymakları ne kültürel (uygarlık) ne de iktisadî-siyasal ağırlıklara sahip değillerdir. Ayrıca bu iki büyük devletten biri eski bir din olan Hıristiyanlığı, diğeri de yeni bir din olan İslâmiyet'i temsil etmekte ve yaygınlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bizans'ın uzaklığı ve İslâm devletiyle girift toplumsal, iktisadî, siyasal ilişkiler kurulmuş olması ve Şamanizm'deki mistik özün, kendilerine İslâmiyet'i aşılayan Tasavvuf şeyhlerinin önerilerine «*benzer*» görünmesi Türkler'in, İslâm dünyasına katılmasındaki itici unsur olmuşlardır. Ne var ki, Türkler, İslâmiyet'e girmekle birlikte toplumsal yapılarında kendilerine ve yüzyıllardır süregetirdikleri gelenek ve göreneklere hiç uymayan —hatta bazı hallerde tam karşıt— değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır. Kendi yarı-göçebe kültürleri (!), çağının en ileri uygarlığı düzeyine erişme çabası ve yolundaki İslâm uygarlığı karşısında tutunamamış, yer yer değişikliklere ve yozlaşmalara uğramıştır. İslâm uygarlığıyla tanışmak Türkler'i, iktisadî bakımdan üretim ilişkilerinde birtakım toplumsal değişim ve dönüşümlerde bulunmaya da itmiştir ([116]) Bu toplumsal değişim ve çalkantılar elbette ki, yüzyıllardır kendi gelenek ve inançları içinde, Müslüman-Arap-Kadını ile kıyaslanamayacak kadar özgür yaşamış olan Türk Kadını'nı da etkilemiştir. Türkler'in İslâmî

esaslara göre yeniden düzenledikleri toplumlarında Türk Kadını, tıpkı Müslüman-Arap-Kadını gibi —hatta bazı durumlarda ondan da beter bir şekilde— Müslüman-Türk Erkeği'nin «*kesin*» denetimi ve buyuruculuğu altına sokulmaya zorlanmıştır. Bu arada ilginç olan husus, yine tarikat ve mezheplerdir. Çünkü bazı mezheplerde kadın diğerlerinden göreceli olarak daha serbest (örneğin Şiî'lerde), bazılarında da çok daha baskı altındadır. (örneğin Şafî'lerde. Ve Türk oymakları arasında hem Hanefî, hem Şiî, hem Hambelî v.d. mezhepleri benimsemiş olanlar vardır. İslâmiyet'i değişik mezhepler aracılığıyla benimsemiş olan bu Türk oymakları arasında zaman zaman şiddetli diye nitelendirilebilecek çatışmalar patlak vermiş, kanlı sonuçlar doğmuştur. Ancak burada hemen ekleyelim ki, mezhepler arasında çıkan bu çatışmaların kökeninde iktisadî ve siyasal çıkarlar, baskılar ve sömürüler bulunmaktadır. Mezhepler arasında daha o günlerde başlamış olan iktisadî-siyasal kökenli çatışmalar günümüz Türkiye'sinde de sürmektedir.

Türkler'in devlet kurmaya başlamaları ise:

«Asya ve Afrika'da ilk Müslüman Türk Devleti, IX. Asır'dan itibaren başlar. Abbasî Halifeleri'nin bünyesinde teşekkül eden bu Doğu Türkleri'nin kurdukları ilk devlet Samanoğulları'dır (874-999). Ondan sonra Gazneliler (962-1183), Karahanlılar (932-212), Mısır'da Tulunlar (868-905), Akşitler (935-969) gibi.» ([117])

Bu devletlerden sonra Türkler'in Anadolu'da kurdukları ilk büyük imparatorluk Selçuklular'dır. İ.S. X. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya akınlar yapmaya başlayan Selçuklu Türkleri, XI. yüzyılda Malazgirt savaşı ve zaferiyle (1071) tamamen Anadolu'ya yerleşmişler ve ilk devlet merkezlerini İznik'te kurmuşlardır (1075). ([118])

Selçuklu Devleti, XIII. yüzyılın sonlarına doğru dağılmaya başlamış ve 1250 - 1358 yılları arasında Ana-

dolu'nun çeşitli yerlerinde Tevaif-i Mülûk denilen 22 beylik kurulmuştur. Daha sonra bu beyliklerden Osmanoğulları, Osmanlı Devlet ve İmparatorluğu'nu oluşturmayı başarmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman-Türk kadınının ne durumda olduğuna bakmazdan önce, Selçuklular'daki Türk kadınının durumuna kısaca değinelim.

Selçuklu Devleti, Türk soyundan gelmekle beraber, uzunca bir süre İran'da yerleşmiş ve Acem kültürü ile donanmış olan Türk oymakları tarafından kurulmuştur. Bu Türkler, daha sonra İslâmiyet'i benimsemişler böylece de Arap kültürüne girmişler ve ondan da etkilenir olmuşlardır. Bu bakımdan Anadolu'da Selçuklu Devleti'ni kurarlarken başlıca üç kültürün —Türk, Acem, Arap— oluşturduğu bir kültürler kargaşası içindeydiler. Örneğin, resmi dilleri Farsça, bilim ve dinde kullandıkları dil Arapça'ydı ve sanat ve mimarî anlayışlarında da yer yer Bizans etkileri görülmektedir. ([119]) Bu sosyal kargaşalık içinde Selçuklu kadının durumu, göçebe Oğuz Türkleri'ndeki kadının durumundan çok farklıdır. Göçebe Oğuzlar'da, kadın erkeğinden aşağıda kabul edilmemekte, kabilenin yönetiminde kendisine de danışılmakta, yani, kabilenin geleceğini ilgilendiren kararların alınışında iyi-kötü kendisinin «*fikri*» de sorulmakta; üretimden kendine düşen payı alabilmekte ve cinsiyete göre işbölümü düzeni içinde çalışmaktadır.

Oysa XI. - XIII. yüzyıllar arasındaki Selçuklu kadını, başta, yozlaşmaya yüz tutmuş biçimde de olsa hâlâ süregelen Türk, sonra Acem, sonra Arap, sonra da Bizans kültür-etkilemelerinin oluşturduğu bir düzen anlayışının hazırladığı şartlamalar içinde yaşamaktadır. Anadolu kadınının, gelecekteki Osmanlı Devleti'nde varlığını hiç duyuramayacak hale geçişinin süreci ilkin Selçuklular'da başlamıştır denebilir. Göçebe Oğuz

kadını, ilkin bu tarihcil dönemde Türk erkeğinden *kesinkes* geride kalmaya başlamış, hiç bir toplumsal olayı —sanat, kültür, iktisat, siyaset— yeterince izlenemez olmuş ve Osmanlı'ya gelindiğinde de artık iyice yenik düştüğünden, yaklaşık olarak 600 yıl hiç bir toplumsal olaya damgasını vuramamıştır.

Fakat, Türkiye'de Kadın Haklarını Savunanlar, Selçuklu Devleti'nde adları ünlenmiş bazı Bey karılarının ya da Saraylı Sultanlar'ın durumlarına işaret ederek «*zımnen*» (dolayısıyla, açıkça söylenmeden) tüm Selçuklu kadınlarının durumunun aşağı-yukarı Bey-Hükümdar karılarının durumlarına, göreceli olarak, eşitmiş gibi olduğunun izlenimini vermeyi yeğlemektedirler. Genellemeler yaparak, sadece Saraylı kadınlara özgü davranış ve tasarrufları tüm Anadolu kadınına maledebilmektedirler (teşmil edebilmektedirler).

İşte bir örnek :

«Selçuk hükümdarları Müslüman olmakla beraber, diğer din mensuplarına karşı daima müsamahakâr davranmışlardır. Haçlı seferlerine karşı gelmeleri, kendi memleketlerinin müdafaası bakımındandır. Diğer taraftan Anadolu yerli Hıristiyan kadınlarıyla evlenen Selçuk Beyleri ve hükümdarları olmuş ve hanedana mensup başka dinden olanlar bazen Müslümanlığı kabul etmişler, bazen de kendi dinî inançlarına sadık kalmışlardır. Meselâ bunlardan hükümdar Keyhüsrev'in karısı Gürci Hatun Müslümanlığı kabul etmiş ve Celâleddin-i Rumî ve diğer âlim ve mütefekkirlerle konuşmuş ve muhitinde iyilikseverliğiyle tanınmıştır.

Böylelikle dinî taassup olmadığı gibi kadınların cemiyet hayatında fikir teatisinde bulunduğu da anlaşılıyor.» ([120])

Oysa hiç de anlaşılamaz. Çünkü, a) Gürci Hatun, Türk değildir, tamamen başka bir kültürde (Slavist) yetişmiş, bambaşka bir dinî öğretiden geçmiştir, b) Gürci Hatun, Hükümdar Keyhüsrev'in karısıdır; yani

Saraylıdır. Dolayısıyla da emekçi kadında olmayan, ondan esirgenmiş ve ona yasaklanmış olan birtakım ayrıcalıklara (imtiyazlara) sahiptir ([121]), c) Mevlânâ ile söyleşide bulunabilmesinde «*dönme*» ve hükümdar karısı olması gibi nedenlerin yanı sıra Mevlevilik'teki «*herkese açık*» olma ilkesinin işlemiş olacağı da mantıkîdir. Ama bu bir zaman, «*Dinî taassup olmadığı gibi kadınların cemiyet hayatında fikir teatisinde bulundukları*» yargısını çıkarttırmaz. Çünkü Selçuklular, İslâmiyet'i benimsemiş ve bunu Devlet düzenlerinde uygulamışlardır. Bu nedenle Selçuklular'da «*Dinî taassup vardır ve kadınlar —hatta birçok halde Saraylı kadın da dahil— toplumsal hayatta erkeklerle karşı karşıya oturup fikir teatisinde (karşılıklı tartışmada) bulunamamaktadırlar.*» Selçuklular'da dinî taassup olmadığını öne süren Prof. Afet İnan, onlardan daha ileri ve büyük bir «*medeniyet*» geliştirmiş olan Osmanlılar'da «*teokratik bir sisteme göre yürütülen idarede kadın, taassubun baskısı altında kalmaya mahkûm olmuştur.*» ([122]) demektedir. Bu doğrudur, ne var ki, Müslümanlaştırılmış Türk Kadını, dinî taassubun altına ilkin Osmanlı'da düşmüş değildir. Osmanlı-öncesinde düşmeye başlamış, Osmanlı'ya gelindiğinde iyiden iyiye teslim olmuştur. Selçuklular'da kadınlarla erkeklerin karşılıklı «*fikir tartışmalarında bulundukları*» ise kanımızca Selçuklular'a beslenen sempatiden başka bir şey değildir. Çünkü eğer böyle bir olay söz konusu olsaydı, ne Türk kadını gelecekte Osmanlı'daki durumuna düşer ne de sanat, kültür, siyaset ve iktisatta erkekten bu denli geride kalırdı. Koskoca Selçuklular'da Müneccime Hatun adında yıldız falına bakan bir kadından başka bir tek şair, yazar, düşünür, siyasetçi kadın çıkmamış olması da kadınların bu tür toplumsal faaliyetlerden ne denli tecrit edilmiş olduklarını kanıtlar herhalde.

Selçuklularda Saraylı kadın, *göreceli olarak,* İslam

dininin yoğun baskılarından belli ölçüde uzak kalabilmiştir. Şöyle ki, belki de dünyadaki ilk yarı-gizli «*Kızkardeşlik*» (Kadın Örgütü) geleneği bu Kadınlar tarafından başlatılmıştır. İ.S. 1220 yıllarında özellikle Saraylı kadınların gözetim ve yönlendiriciliğinde olan bu örgüte «*Bacıyan-ı Rum*» deniliyordu. Sadece soylu ailelerin kızları kabul ediliyordu ve özellikle kadınlık sanatıyla ilgili bilgiler veriliyordu kendilerine. Bu kızkardeşlik (Sorority) kuruluşunun üyesi kadınların hemen hepsi başka dinsel inançlardan, çeşitli nedenlerle İslâmiyet'e dönmüş/dönmelerdi. Daha sonra Osmanlı Sarayı'nda da bu gelenek sürdürülmüştür. Bu kadınlara, sadece ev işleriyle ilgili bilgiler değil, silah kullanmak ta öğretiliyordu. Hatta 16. yy. da Anadolu'yu dolaşmış olan Bertrandon de la Broqiulére'in belirttiğine göre, iç batı Anadolu'da «silahlı Kadın güçleri/çeteleri» vardı.

(NOT: Ünlü Sappho, bir tür Zühd taraftarıydı. Lesbos adasına çekilmiş ve özellikle soyluların kızlarını burada eğitmişti. Bacıyan-ı Rum ise, toplumun içinde bizzat Saray'da yöneticilerle evli olan kadınlar tarafından kurulmuş ve yönetilmiş gizli bir örgütlenmeydi. Aradaki fark çok önemlidir.)

Alt-yapı kadını ise dinin baskılarını olanca ağırlığıyla üstünde hissetmiştir. Aynı ülkenin iki ayrı sınıfındaki kadınlar üzerinde ters yönde ağırlık koyan İslamiyet, yeni ekonomi-politiğin getirdikleriyle birlikte Oğuz Türkleri'nde varolmayan feodal bir katmanlaşmayı da oluşturmuş; dolayısıyla iki kadını birbirinden koparmış ve uzaklaştırmıştır. Örneğin, Selçuk Emirleri'nden Bedreddin Mahmut'un karısı Kutlu Melek Hatun, Atabey Medresesi önünde yaptırılan «*Darül-huffaz*» içinde bir kütüphane kurdurmuştur. ([123]) Ancak, bir kadın tarafından yaptırılan bu kütüphanede acaba kaç Selçuklu köylü kızı okuyup, öğrenim yapabilme olanağı bulabilmiştir? Elde bunu belirleyecek belge bu-

lunmaması doğaldır. Ama bu kütüphanede alt-yapıdan hiç bir Müslüman Selçuklu kızın «*kıraat*» edememiş olduğunu söylemek falcılık olmaz. Öyle ki, gerek Kur'an, gerek Muhammed, gerek Hadisler kadınlara zamanlarının çoğunu evlerinde ve ibadetle geçirmelerini buyurmakta, ve olur olmadık nedenlerle evlerinden uzaklaşmamalarını istemektedir. Ayrıca bir kadının evinden çıkabilmesi kocasının, babasının veya kardeşinin veya ailesinden en yaşlı erkeğin izinine bağlı olduğu için de sanmıyoruz ki, alt-yapıdan bir genç kız ailesinin büyüklerine başvurarak, «*Ben kitap okumak için Darül-huffaz'a gitmek istiyorum,*» diyebilmiş ve izini koparabilmiş olsun.

Buna rağmen Selçuklu alt-yapı kadınının ilgi çekici bir özelliği, İslâmiyet'in ağır baskısı karşısında, biraz da ister istemez, bazı eski Türk töre ve geleneklerine sahip çıkması ve bunları sürdürmesidir. Örneğin, Bizans ve İran saraylarında görülen Harem, gerek Selçuklular'da gerekse Osmanlılar'da tamamen Padişah ve onun çömezleri durumundaki Bey/Emir/Paşa'ların, yani egemen sınıfın yönlendirdiği üstyapının *anlayışı* haline gelmiş; emekçi kesimde hiç bir şekilde benimsenmemiştir. Bu benimsemeyişte, elbette ki, eski Türk geleneklerinde Harem-anlayışının olmayışı olgusunun yanı sıra iktisadî neden de rol oynamıştır.

Bir de İbni Batuta (1304 - 1369) meselesi var. XIV. Yüzyıl'ın Anadolu kadının tanımak için bu ünlü Arap seyyahın yazılarından da kaynaklanılmaktadır. Oysa İbni Batuta, «Türk kadınlarının toplumsal hayattaki mevkilerine, itibarlarına hayret eder de bunların sanat ve meslekle iştigalleri hakkında fazla bir şey söylemez.» ([124]). Kaldı ki, yazılarından da anlaşılacağı üzere İbni Batuta, Türk illerine yaptığı gezilerde salt birtakım soylu kadınlarla —ki, itibarlı durumlarına hayret ettiği kadınlar bunlardır gerçekte— ve kadına hoşgörülü

davranma kapısını açık tutmuş bazı tarikatlardaki kadınlarla görüşebilmiştir.

Selçuklular'da kadının ne gibi bir ücretle çalıştırılmış olabileceği hususuna ışık tutabilecek kaynaklar yoktur. Ancak, ücret düzeninin İslâmî esaslara göre ayarlanmış olacağı düşünülürse, kadına yok denecek kadar az bir ücret ödenmiş olacağı akla uygundur.

Kısacası, gerek Selçuklular'da gerekse bu devletin dağılmasıyla oluşan Anadolu Beylikleri'ndeki Türksoylu kadının durumu, Oğuz oymaklarındaki kadının durumundan kötü, Osmanlı'dan iyicedir diyebiliriz. Hitit Devleti dönemindeki Anadolu kadını ile karşılaştırıldığı zaman, Selçuklu kadınının durumunun bir hayli geriye götürülmüş olduğu görülür. Öyle ki, Hititli kadın hiç değilse mahkemede tek başına tanık olabilmekteydi. Müslüman Selçuklular'daysa İslâmiyet'in değişmez yasası, «*iki kadın bir erkek tanık değerindedir*» hukuk anlayışı egemendir. Hititler'den beri sürmekte olan bir diğer gelenek Selçuklular'da da aslına uygun biçimde; yani, amaca ulaşmak için araç olarak kullanılmıştır. Bu gelenek (daha doğrusu teamül) Bey ve Hükümdarların ,ulusun çıkarınaymış gibi göstererek —gerçekte tamamen kendi pozisyonlarını ve çıkarlarını güçlendirmek içindir —kızlarına SİYASAL AMAÇLARLA EVLİLİKLER YAPTIRMALARIDIR. Selçuklular'da ilerde, Bey ya da Hükümdar Baba'ya iyi bir «*parsa*» toplatabilecek niteliklerle —iyi huylu, tatlı dilli, güzel, kocasına işvebaz ve de entrikaya aklı eren— donatılmış Saraylı kızlar yetiştirilmesine önem verilmiştir. Ne var ki, bu «*özenli yetiştirilmedeki*» hedef, kadının toplum içindeki toplumsal, iktisadî, siyasal, kültürel etkinliğinin yüceltilmesine katkı değil, Hükümdar BABA'ya ve Ailesi'ne yeni siyasal, iktisadî olanaklar ve çıkarlar sağlanmasıdır. Bu iyi yetiştirilmiş YEMLERİN satışları (bu evliliklere artık satış gözüyle bakabiliriz çünkü *mihr* olarak 100.000'ler istenmeye ve

ödenmeye başlanmıştır ve bu konuda uzun pazarlıklar yapılmaktadır) sırasında zengin ve görkemli düğünler yapılmıştır. Selçuklu Emir ve Hükümdarları'nın bu düğünlerde harcadıkları altınlar da —gerçekte bunlar devlet kesesinden çıkmaktadır; yani halkın alınterliyle ödediği vergilerdir çoğu— yine aynı hedefi vurmak amacıyla harcanmaktadır: Falanca Emir/Hükümdar'ın ne denli «*zengin*» ve «*güçlü*» olduğunu göstermeye, çevreye gözdağı vermeye ve siyasal arenada puan toplamaya yarasın diye... Belki birazcık da, bazı hallerde babalarından bile yaşlı adamlara «*cebren ve hile ile*» satılan gencecik kızların gönlünü almayı hesaplamışlardır. Ama birazcık! Çünkü Müslüman kızın evlenmesinde ilk ve son söz BABA'nındır, ve BABA'ya bu hak, Kur'an, Muhammed, Hadisler ve adları ünlenmiş İslâm bilginlerince OYBİRLİĞİYLE TANINMIŞTIR.

Ancak, beterin de beteri vardır. Türksoylu-Müslüman-Anadolu-Kadını, daha sonra Tüm Anadolu Beylikleri'ni çeşitli siyasal oyun ya da savaşlarla teker teker tarihin sahnesinden silecek ve yerinde dev bir imparatorluk kuracak olan Osmanlılar'da toplumsal - tarihsel kişiliğini nerdeyse tamamen yitirecek ve yeni bir kimliğe büründürülecek; evde, yatakta, tarlada en ağır koşullar altında çalıştırılan; bir değil iki kez sömürülen, düşünme-yapmasına vakit, olanak ve hak tanınmamış olan toplum elemanı olacaktır.

III.
B Ö L Ü M

1299 - 1920 YILLARI ARASINDAKİ TARİHCİL DÖNEMDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA KADIN

> 123. MES'ELE: «İki avredi olan Zeyd, 'eğer filan fi'li işlersem avretim üç talâk boş olsun' dese, ba'dehu ol fi'li işlese, iki avreti üç talâk boş olur mu? EL CEVAP: Biri olur, tayinde muhayyerdir.»
>
> *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi*
> *(Fetva)*

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk-Osmanlı kadınının toplumsal, siyasal, iktisadî ve kültürel durumunu çizebilmek için, ilkin, Osmanlı'daki düzen-anlayışına kısaca değinmek gerekir. Bu bakımdan, önce birey-toprak-devlet ilişkisine, sonra birey-yasalar ilişkisine sonra da sınıflı Osmanlı toplumundaki bireyin nasıl bir sosyo-psikolojik ortam içinde yaşamış olduğuna bakalım.

«Beylikler döneminde, merkezî otoritenin ortadan kalkışıyla, askerî görevlere bağlı toprak rejiminin soysuzlaştığı, malikânelerin yayılmaya başladığı ve Batı Feodalitesini andıran kurumların belirdiği görülmektedir. Gerçekten, bu dönemde Anadolu Beyliklerinin büyük bir kısmı, «malikâneler» ve «evlâdlık vakıflar» haline girmiştir. Mülk toprak alış-verişinin çokluğunu

gösteren kayıtlar bu olguyu doğrulamaktadır. Evlâtlık vakıflar, İslâmî miras hukukunun toprağı bölücü niteliğini gidermek ve elden geldiğince bir bütün olarak aktarılmasını sağlayarak toprak soyluluğunu sürdürmek amacıyla bulunmuş bir çözüm yoludur. (a)

«Gerçekte büyük toprak mülkiyetinin, bir aile mülkü halinde kuşaklar boyunca elde tutulmasına ve toprağa bağlı yerli bir soylular sınıfının doğuşuna en büyük engellerden biri de, İslâm miras hukukunun mülkü çözücü ve birikimi önleyici etkileri olmuştur. Toprak mülklerinin vârisler arasında paylaşılması konusunda taşınabilir mülklerden ayrı bir miras hukuku tanımayan İslâm hukuku, toprak sahiplerinin büyük mülklerinin birkaç kuşak içinde parçalanmasına yolaçmıştır. Böylece bölüşülen ve giderek etkinlik ve önemini yitiren mülk, devletin kolayca müdahalesine olanak sağlamıştır. Bu bakımdan, «evlâtlık vakıf» sistemi, İslâmî miras hukukunun çözücü etkilerine karşı soyluluk düşüncesinin ve aile bütünlüğü duygusunun bir tepkisi sayılabilir. Bu yolda mülklerini vakıf şekline sokanlar, bir tür «vasiyetname» kılığı kazanan koşullu vakıflarla İslâmî miras hukuku çerçevesini aşmayı ve böylece bir kısım mirasçıları haklarından yoksun bırakarak toprağın bütünlüğünü ve ailenin konumunu sürdürmeyi düşünmüşlerdir. Bu vakıflar bir devlet kurumu niteliği taşıyan, tüzel kişiliği olan ve kamu yararını amaç edinen vakıflardan farklıdır (b)

«İşte, Orhan Bey zamanından başlayarak Anadolu birliğinin kurulmasına çalışan Osmanlılar, karşılaştıkları bu toprak sistemini, merkezî bir yönetim ve devlet otoritesini her kesime ulaştıracak bir düzenle ortadan kaldırmaya yönelmişlerdir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminin, Doğu'da ve Batı'da derebeylerine karşı girişilen bir savaş dönemi olduğu görülmektedir. (c)

«Gerçekten kurucusu olan Osman Bey'e «emirlik»,

Selçuklu Sultanı Alaeddin tarafından bir «ikta (fief)» olarak verildiğinden, başlangıçta canlı bir feodal anlayışın etkisi altında çeşitli toprak temliklerinde bulunmakla birlikte (d) Osmanlılar'ın, kuruluş döneminin belirgin niteliği, Tavaifi Mülük anarşisi içinde doğan ve onun zararına gelişen merkezci bir İmparatorluğun toprak soyluları sınıfıyla uzun bir çatışmaya girişmesi ve bu çatışmanın bir sonucu olarak malikâne sisteminden «sipahi tımarına» doğru bir gelişme çizgisi izlemesidir. Bu politikanın amacı, malikâne tipi toprakların sürekli olarak devlete katılması olmuştur. Şer'an (İslâm hukukuna göre) her türlü saldırıdan uzak olması gerekirken, her dönemde tımara katılmış özel mülk ve vakıfların varlığıyla ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Öte yandan, Devlet İmparatorluk döneminde, aile mülkü halinde korunabilmesi için vakıflaştırılmış olan kişisel nitelikteki toprak mülkiyetlerini de gidermekle uğraşmaktadır. (e)

«Osmanlı devleti böylece, toprağı kendine (miri'ye) mal ederek belli bir düzene bağlamış ve eski mal sahibini de toprağın başında bir çeşit devlete bağlı memur haline sokmuştur. Böylelikle, Osmanlı fetihlerinden önce derebeylerine ait sayılan ve toprağı, yer yer değişen koşullarla devamlı ve irsi bir kiracı olarak işleyen köylü, devletin malı olmuş ve kişilerin elinden kurtarılmıştır. (f)

«Eski kanunlardan çıkarılan sonuçlara göre, Osmanlı Devleti, toprakların devletleştirilmesi işini ağır ve tedbirli adımlarla gerçekleştirmiştir. Fethedilen yerlerde alışılmış kural ve geleneklere olduğu kadar alışılmış kişilere de saygı gösterilmiştir. (g) Gerçekten kuruluş döneminde rastlanan bir başka özellik de toprak ve tarım konusunda bölgelere göre değişen kanunların kabul edilmiş olmasıdır. (h)

«Yeni fetihler sonunda topraklar genişledikçe miri arazi (devlet toprakları) ve buna bağlı olarak da «tı-

mar»lar çoğalmıştır. (ı)

«Gerçekten Osmanlı fethi, her şeyden önce tımar sisteminin yerleşmesi demektir. Çünkü bir ülkede toprakların il yazıcıları tarafından sayılarak (tahrir) tımarlara bölünmesi, fethin son ve kesin aşamasını oluşturmuştur. (j) Merkezî otoriteyi ülkenin en uzak köşelerine yaygınlaştırma mekanizması olan tımar sistemi, Osmanlı devletinin bağımsız birimler şeklinde dağılmasını önlemiştir. Timur bozgunundan sonra Anadolu'da merkezî otoritenin tekrar sağlanabilmesi ancak bu mekanizmayla açıklanabilir. (k)

«Bununla birlikte bütün toprakların tımar haline getirilmesi, ancak Fatih Sultan Mehmet zamanında genel bir nitelik kazanmış ve bunlar «dirlik» adı verilen parçalar halinde, çoğunluk askerî görevlere bağlı kişilere, devlet büyüklerine, din adamlarına, «Hanedan mensuplarına» değerlerine göre, «tımar», «zeamet», «has» şeklinde ayrılarak verilmişlerdir ki, bu sistemin bütünü «tımar sistemi» adını taşımaktadır. (l)

«Tımar sistemi Osmanlı Devleti'nin, bir yandan güçlü bir orduya sahip olmasını ve bu ordunun hazineye yükleyeceği masraflardan kurtulmasını sağlamış, öte yandan toprakların kontrol altına alınmasıyla tımarlı sipahilerin derebeyi olarak belirmelerini engellemesine olanak hazırlamıştır.

«Bir İslâm İmparatorluğu olduğu halde Osmanlılar'da, toprak hukukunun klasik şer'î hukuk kuralların uygun düşmediği açıktır. İslâm hukukuna göre, mülk sahibi bir Müslüman'dan vergi olarak yalnız öşür ve zekât alınabilir. Kolayca anlaşılacağı gibi, bu iki vergi yükümlülüğünün dışında malî bir yükümlülüğü olmayan bir çiftçi sınıfı, imparatorluğun ekonomik yükünü kaldırmaktan uzaktır. İşte, köylünün devlete ait topraklar üzerinde kiracı olarak bulunduğu ve sıkı kurallara bağlı olduğu miri toprak rejimi, resmî İslâmî sistemin gediğini kapatarak şer'î hukuk yanında «örfî»

hukukun doğmasına yol açmıştır. (m) Bununla birlikte bu hukukun Arap fetihlerinin ilerlemesiyle yine İslâmî çerçeve içinde temelleri atılan ve Selçuklular'da biçimlenen bir toprak hukukunun devamı olduğu şüphesizdir.» (125)

Türk-Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bireyin Osmanlı hukukuyla ilişkisi üzerine de özetle şunları aktarabiliriz:

«Tanzimat'a kadar, çağdaş anlamda bir yasalaştırma hareketinin görülmediği Osmanlı İmparatorluğu'nda, bir İslâm devleti olmanın zorunlu bir sonucu olarak en büyük yasanın «Tanrı»nın yasası, yani şeriat olduğu ve özellikle kişi ve aile hukuku alanında ilişkileri düzenleyecek yasaların gereksizliği görüşü geçerlikte kalmıştır.

Eski «kanunname»lerde, bir yandan özel hukukla ilgili yasalarda «fetva» şeklindeki kurallardan oluşan «olgusal hukuk (case law)»un geçerlikte olduğu, öte yandan özellikle ceza yargılarında tek tek durumların dışında, genel kuralların dile getirildiği anlaşılmaktadır.

Bütün tarihi boyunca, teokratik özelliğini koruyan Osmanlı İmparatorluğu'nda, yüksek yönetimsel mevkiler ve yargılama yetkileri Medrese'den yetişmiş kimselere bırakılmış, ülkede geçerli olan hukuk sistemi, dine dayanan fıkıh olarak kalmıştır.

Reform hareketlerinin doğuşuna, yani Batı'nın farklı bir yapısal temele dayanan üstünlüğünün nedeni sayılan askerî ve hukuksal kurumlarının taklid edilmesine kadar dinde dayanağını bulan hukuk sistemi İmparatorlukta geçerliliğini sürdürmüştür.

Ancak, dinsel kuralların tanrısal bir otorite tarafından konulmuş olmaları yüzünden bir değişmezlik özelliği taşımaları, toplumların gelişme süreci içinde doğan yeni ihtiyaçların karşılanmasında ve bölüren

yeni ilişkilerin düzenlenmesinde yetersiz kalmalarına yolaçmıştır.» ([126])

İslâmî miras hukukunun temel ilkeleri (özetle) şunlardır:

a) Bir Müslüman hayatta oldukça, mülkünü mutlak olarak istediği şekilde elden çıkarma ve armağan etme hakkına sahiptir, ama ölümünde cenaze masrafları karşılandıktan ve borçları ödendikten sonra mülkünün geri kalanının ancak 1/3'ü ölçüsünde vasiyette bulunmak yetkisine sahiptir.

b) Kendilerine vasiyetle miras bırakılanların talepleri karşılandıktan sonra geri kalanı hazineye, yani Beytülmal'e kalır. ([127])

«Vâris için vasiyet yoktur» ilkesinden kalkan şer'î miras kurallarına göre, mirascıların ilk sıraları şöyle belirlenmiştir:

a) «Eshabı Feraiz» denilen, belirli pay (farz) sahipleri: Sayıları 12'ye varan bu pay sahipleri belirli paylarını aldıktan sonra geriye kalandan diğer mirascılara pay düşmektedir. Bunlar koca, karı, baba, dede, ana bir kardeşler, kız, oğlan kızı, ana-baba bir kız kardeşler, baba bir kız kardeş, ana bir kardeş, ana,ninedir.

b) «Asabe»ler, yani baba tarafından olan akrabalar; eshabı feraiz'den artan miras kalıntısını alan ve yalnız başlarına olduklarında mirasın bütününü ele geçiren vârislerdir. Bunların da çeşitleri vardır:

İlki, «Binefsihî Asabe»ler, ölüyle bağlantısında kadın olmayan erkek akrabalardır: Bunlar sırasıyla oğul, oğlun oğlu, baba, babanın babası, erkek kardeşler ve oğulları, amca ve amca oğullarıdır.

İkincisi, yalnız olduklarında belirli pay alan eshabı feraizden olmakla birlikte, belli asabe erkek kardeşleriyle bir arada bulundukları sırada «asabe» haline düşen kadınlardır. Bunlar da, kızlar, oğullarla birlikte —oğul kızları, oğul oğullarıyla birlikte —ana-baba bir

kız kardeşler, erkek kardeşleriyle birlikte baba bir kız kardeşler v.b. dir.

Dördüncüsü, «hükmî asabe», yani soydan değil, ancak hükmen asabe sayılan kimselerdir.

c) Zevil Erham: Ölüye yakınlığı olup da adı geçen belirli pay sahiplerinden veya asabeden olmayan kimselerdir.» ([128])

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan kadın olsun erkek olsun her Osmanlı'nın sosyo-psikolojik yapısı ise, yine bu düzen anlayışı tarafından onun aklına sokulmuş ve onu şartlamış olan «ekonomi-politik»de belirlenir. Buna göre:

«Osmanlı toplumunda reaya tıpkı Avrupa feodalitesinde olduğu gibi topraktan daha önemli olan bir üretim aracıdır. Bundan dolayı reaya, Osmanlı mülkiyet ilişkilerinin ışığı altında, sömürülen anonim sınıfı teşkil eder. Reaya bir sınıf olarak sömürülme fonksiyonunu yerine getirmekle mükellef (reayanın Arapça sürü demek olduğu unutulmamalıdır) olduğundan tımarı bırakamaz. Fakat öte yandan, toprak ile arasındaki tasarruf ilişkisinden ötürü raiye-birey hürdür. Tımar sahibinin raiye üzerinde kişisel hiç bir hakkı olamaz. İşte Osmanlı insanının asıl çelişkisi buradadır. Toprakla kendisi arasındaki ilişkiden dolayı hür olan insan devletle ilişkisinde, sömürülen sınıfın bir üyesi olarak sömürülen sürüye dahildir. Böyle olunca insan sömürmeyi içkin bir olay olarak göremez. Osmanlı insanının *yabancılaşması* buradadır. Bireysel hürlük ve sınıfsal sömürülme Osmanlı insanının aslî karakteridir. Kendisi anonim sömürülürken, bireysel olarak, bu sömürme onun için dışkın, yaşanılmayan bir olaydır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı toplumunda *sömüren devlet* her zaman meşru olmuştur.

Osmanlı insanının bu ikili yapısı; yani, bir yandan hür insanken ,öte yandan sömürülen sınıfa dahil oluşu, Osmanlı toplumunda müşahade edilen sınıflar ara-

sındaki seyyalliğin fevkalâde fazla olmasına sebep olmuştur. Osmanlı toplumunda devlet ve reaya her ikisi birlikte, anonim bir niteliğe sahip olduğundan, Osmanlı insanı sömürülen sınıf içinde köylü, hür köylü olarak da efendidir. Birinci niteliği, yani, «genelleşmiş raiyet» oluşu, onu kendi sınıfı içinde kalmaya zorlarken, ikinci niteliği, yani ,bireysel hür raiye oluşu sınıf değiştirmesini kolaylaştırır. Nitekim Osmanlı toplumunda, «raiyetten sipahî yapılmaya her zaman devam edilmiştir.» Tabiatiyle, «sipahilikten raiyeliğe düşmek de hemen hemen umumî bir hadisedir.» Bu toplumda asalete dayanan bir sınıflaşma olmadığından hâkim sınıfa mensup bir ailenin oğlu rahatlıkla reaya sınıfına inebilir.

Dikkate şayandır ki bazı durumlarda askerî (sınıf)ın oğlu defterlere reaye olarak kaydedilmektedir. Askeri menşeyleri gösterilerek ayrı bir kategori olarak tasnif edilirler.

Böylece, Osmanlı insanı bir yandan topluluk içinde erimişken, öte yandan bu topluluktan kolaylıkla kurtulur. Eskiden anonim olan birey, padişahın bir fermanı ile anonim içinden «birisi» oluverirdi.» ([129])

Türk-Osmanlı insanının nasıl bir sosyo-psikolojik ortam ve durumda olduğunu iyice kavrayabilmek için, yukarıda sözü edilen «yabancılaşma»yı ([130]) biraz daha açmakta yarar vardır. Osmanlı insanının yabancılaşmasını, üretim araçları/üretim ilişkileri ile emek-meta-artık-değer çerçevesi içinde ele aldığımızda, devleti elinde tutan egemen sınıfla, yönetilen, ve üretimciliği sırtlamış olan sömürülen emekçi sınıfın arasında dialektik bir çelişki bulunduğu görülür. ([131]) Buna göre sömürülen emekçi sınıf, a) toprağın hem sahibidir, hem değildir. ([132]) Osmanlı'daki egemen sınıf ise a) Devlet'in hem sahibidir, hem değildir, b) üretim araçlarının mülkiyetine hem sahiptir, hem değildir. Osmanlı insanının yabancılaşması işte bu dialektik çelişkide-

dir ve bu tarihcil çelişki beraberinde «*tedirgin-insan-tipi*»ni de kaçınılmaz biçimde getirmiştir. Buna göre, hem köylü, hem de devleti elinde tutan Saray ve çevresi (egemen sınıf) kesin güvenceler —garantiler— içinde değillerdir. Gerçi bu toplumsal güvencesizlik, ve tedirginlik üst-yapının bireyleri için alt-yapıdakilerden daha az gibiyse de *varolduğu* da kesindir. Öte yandan, hem Reaya hem de Saray, çıkarına göre halktan veya Saray'dan yana çıkan —ama çokça Saray'dan yana çıkan— soyut bir Teokratik Devlet tarafından denetlenmektedirler. Teokratik Devlet «*nizamı*»nda bizzat padişah bile «*kul*»dur. Başka bir deyişle, iki taraf da hem birbirini dengede tutmakta hem de korkutmaktadır. *Saray halktan, halk da Saray'dan korkmaktadır.* Diğer taraftan Teokratik Devlet, her ikisinin de korkulu düşüdür. Bu çelişkili düzen içinde YIĞINLARCA «*tedirgin-insan*», BİR AVUÇ «*tedirgin-insan*» tarafından yönetilmekte ve sömürülmektedir. Birincilerin tedirginliği başta siyasal nedenlere bağlıdır. Reaya, elindeki toprağın kendisinin olmadığını, en ufak bir hatası ve ihmali halinde bunu Devlet'e kaptıracağını ve sonunda AÇ KALACAĞINI bilmenin verdiği, «*Yarın ne olur, bilinmez*» korkusunu yaşarken; Saray, halktaki bu tedirginliğin kendi kendine belli bir bilinçliliği oluşturarak toplumsal patlamalara, isyanlara, başkaldırmalara dönüşmesi halinde elindeki olanak ve ayrıcalıkları (imtiyazları) yitireceğinin korkusunu yaşamaktadır. ([33]) Saray, emekçi kesimde bu bilincin oluşmaması için elinden geleni yapmış; dolayısıyla da 600 yıla yakın bir süre, kendisi için tehlikeli gördüğü durumlarda her türlü baskı ve teröre başvurmaktan kaçınmamış; isyanı bastıramadığı zamanlarda da hemen bir kurban ya da ödün vererek (ya bir vezirin kellesini —suçu yüklenen bir vezir— ya da bir padişah değiş-tokuşu) olayın gerçek yönünü saptırmayı denemiş ve başarmıştır. İktisadî ve siyasal istekleri ağır basan, göreceli olarak bilinçli

diyebileceğimiz ayaklanmaları en ağır ve kanlı biçimlerde bastırmaktan (örneğin kuruluş yıllarındaki Babailik ve 15. yüzyıldaki Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa hareketleri) geri kalmazken kendisine zarar vermeyecek ve hatta bazı nedenlerle işine yarayabilecek nitelikte olan akımları da (örneğin Mevlevilik) dikkatli bir hoşgörüyle karşılamıştır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde: yüzeyden bakıldığında son derece sağlam ve güçlü bir Devlet ve İmparatorluk izlenimini veren Osmanlılar'ın gerçekte, bireylerin tek tek «*Yarın ne olur, bilinmez,*» endişesiyle yaşadıkları bir toplum olduğu görülür. Sıradan vatandaşların birçok doğal ve demokratik hakları —ki, bu haklar Oğuz Türkleri'nde kısmen vardır— kısıtlanmış ya da dinsel uydurmacalarla kamufle edilmiştir. Bu düzene karşı gösterilen en ufak bir hoşnutsuzluk ya da direnme karşısında Osmanlı'nın devleti, en küçük fırsatı bile ganimet sayan ZORBA tavrıyla, emekçi kesimin başına dikilmiştir.

Ayrıca, ilerde, Osmanlı'nın çöküşüyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu safhalarında işlemeye çalışacağımız üzere, halkın Saray'dan, Saray'ın da halktan korkmakta olduklarını birkaç yüzyıldır sezinlemiş ve bu karşılıklı korkuyu zaman zaman kışkırtarak kendine ekonomik ve politik çıkarlar sağlamış olan bir «*çıkarcılar-birliği*» (bir anlamda elite'i) de vardır. (134) Bu birlik, hem halkı hem de Saray'ı denetlemekte olan Teokratik-Devlet-Mekanizmasını eline geçirmeyi en az ikiyüz yıldır planlamış ve tarihcil zorlamanın sonucunda da ele geçirmiştir.

Temelinde *tedirginlik ve endişe* yatan böyle bir düzen anlayışı içinde Müslümanlaştırılmış-Türk-Osmanlı-Kadını ne durumdadır?

1299-1920 yılları arasındaki tarihcil dönemde fiilî varlığını sürdürmüş olan Osmanlı Devlet ve İmparatorluğu'nda Türk-Osmanlı kadınının sosyo-politik-eko-

nomik ve kültürel durumunu, a) Saray ve Saray'a yakın çevrelerdeki üstyapının kadını, b) Emekçi sınıfa mensup alt-yapının kadını ayrımına göre ele alacağız.

Osmanlı toplumunda DÜZEN, üst-yapı kadınıyla altyapı kadını arasında bir ayrımcılık siyaseti gütmeyi çıkarlarına ve kamu yönetimi politikasına uygun görmüştür. Altyapı kadınlarının etkilendikleri birçok (sosyal ve dinsel) hükümden, üst-yapının, yani, Saray ve çevresinin kadınlarının etkilenmemiş olması bu ayrımcılığın ilk ve en belirgin kanıtıdır. Öte yandan, egemen sınıf giderek Batı dünyasına açılımlar yapmış, dolayısıyla da Saray ve çevresinin kadınlarıyla Köylü kadınlar arasında varolan uçurum daha da genişlemiştir.

Avrupa'da üç yüzyıl sürecek (14, 15, 16) Rönesans-Aydınlanma Çağı başladığında Osmanlılar oldukça palazlanmış bir devlet görünümündedirler. 15. Yüzyıl'ın ortalarına gelindiğinde Osmanlılar, İstanbul'u zaptetmişler, İmparatorlaşmayı başlatmışlardır. Fatih Sultan Mehmed döneminin ikinci önemli olayı da bizzat Fatih tarafından «*Osmanlı Hanedanı Mensuplarına*» tanınan siyasal ve iktisadî ayrıcalıktır. Buna göre, Fatih dönemine dek kamu yönetimine az-çok katılabilen Hanedandışı unsurlar, kesinlikle Saray'ın buyrukçuluğu altına sokulmuşlardır. Osmanlı Hanedanı'nın, Devlet üzerinde söz sahibi olan diğer unsurlar üzerinde kazandığı bu zafer, salt Saray çerçevesinde kalmak kaydıyla Batı'ya doğru bazı açılımları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Hadis-i Kudsi'lere göre «*tasvir*» çizmek günahların en büyüğü olara kabul edilirken Fatih Sultan Mehmed, yabancı bir ressama yağlıboya portresini yaptırmıştır. ([135])

(NOT : Heykel ve resim Selçuklular'da da yapılmaktaydı ve Selçuklular resim ve heykel konusunda bağnazca kısıtlamalarda bulunmamışlardır.)

Kuruluştan bir yüzyıl kadar sonra Osmanlı Sarayı,

halk sanatından ayrı olarak kendi sanatını ve kültürünü oluşturmaya başlamıştır. Gerek bu sanat gerekse bu kültür İslâm diniyle birçok noktada birbirlerine ters düşmüşlerse de egemen sınıfı oluşturan unsurların sınıfsal çıkarları nedeniyle, biraz da zorlamayla oluşturdukları «*tesanüt-birlik*» içinde aralarında pek bir çatışma olmamıştır. Fakat, Saray'la halk arasında kültürel bakımdan da bir yabancılaşma (karşılıklı uzaklaşma ve farklılaşma) başlamış, dolayısıyla Saray ve çevresinin kadınlarıyla alt-yapı kadınları duyuş/davranış/düşünüş biçimlerinde birbirlerine ters düşmüşlerdir. Selçuklular devrinde iki sınıfın kadınları arasında iyi-kötü organik bir bağ olduğu düşünülebilirse de, örneğin 16. Yüzyıl'ın Osmanlı Sarayı için böyle bir bağdan söz edebilmek kolay değildir.

Şu kesinlikle söylenebilir ki, Türkler'in İslâmiyet'i kabullenişlerinden 19. Yüzyıl'ın ortalarına dek süren 900 yıllık dönem içinde genel anlamda alt-yapı kadını geçen yüzyılları ve çağının uygarca gelişimlerini geriden izlemek zorunda kalmış, dolayısıyla da zihinsel değerde hemen hiç bir ürün *vermeden* ve gelişim *göstermeden* yaşamıştır. Türk-Osmanlı toplumunda erkek toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel alanlarda başını alıp giderken kadın, gündüz tarlada ve ev işlerinde, gece de yatakta kullanılan «*canlı-sıcak-mal*» olarak kalmıştır. İşin acı tarafı, Osmanlı İmparatorluğu'nda alt-yapı kadınının niçin bu durumda olduğunun bilincine bir türlü erememesi ve her şeyi «*Allahtan*»dır deyip kabullenmişliğidir. Oysa, bu tarihcil dönemde erkeklerin kadınların sırtına yükledikleri birçok baskı Allah'tan değil, ağızları laf yapabilen ve çıkarları peşinde koşan bazı «*kullar*»dan gelmekteydi. Anadolu kadınını bu zor koşullar altında köle gibi değil, tam anlamıyla *köle* olarak çalıştıran «*zihniyet*»in tek sorumluları bu kadınların erkekleri midir? Bu sorunun karşılığı elbette ki, hayır'dır. Çünkü Osmanlı tarihi incelendiğinde er-

kek nüfusun çok büyük bir kısmı da —yaklaşık olarak % 90'ı— kadınlar kadar olmasa da, benzer biçimdeki maddî ve manevî bir sömürünün altındadırlar. Öyleyse bu kadınlı erkekli sömürüden kim sorumludur?

Bu sömürünün tek sorumlusu Osmanlı'nın toplum düzenidir. Düzen bu insanları madden ve manen sömürebilmek için onları hep belli bir toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel düzeyde tutmuş —aydınlanmaya yönelik ya da bağnazlığa karşı çıkıcı her türlü girişimi ve hareketi engellemiş, bazı hallerde de biraz da gözdağı olsun gibilerden son derece kanlı biçimlerde bastırmıştır. 15. Yüzyıl'daki Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin'in başlattığı eylemlerin bastırılış biçimi bu duruma somut bir örnektir. Şeyh Bedreddin, (1364-5 - 1420) büyük bir din bilgini olmasına karşın, Osmanlı düzenini toplumsal ,siyasal ve iktisadî alanlarda şiddetle eleştirdiği ve açıkça karşı çıktığı için asılarak öldürülmüştür.

«Çelebi Sultan Mehmed zamanının olayları hakkında bilgi veren kaynaklar, Bedreddin'in idam edilmesini başlıca iki sebebe bağlıyorlar:

1) Mülkiyeti ortadan kaldırmak; bütün mal ve mülkün, halkın ortak malı olduğunu ileri sürmek.

2) Peygamber ve dinler arasında fark olmadığını iddia etmek.» ([136])

«Şeyh Bedreddin, Serez çarşısında çıplak olarak bir ağaca asılmış, yirmi dört saatten fazla asılı durduktan sonra çömezleri tarafından alınarak vasiyet ettiği yere gömülmüş ve üzerine bir türbe yapılmıştır.» ([137])

Şeyhin çömezlerinden Börklüce Mustafa ise, ağır işkenceyle öldürülmüş ve bazı kaynaklara göre, çarmıha gerilerek Manisa sokaklarında dolaştırılmıştır.

Şeyh Bedreddin'i idama götüren gerçek neden mülkiyeti ortadan kaldırmaya ve ortak mülkiyete dayalı bir anlamda, ortaklaşmacı bir düzen kurmaya kalkışmış olmasıdır. Bu düzen içinde kadın, bağımsızdır. Osman-

lı düzen-anlayışının kendisine *asla* tanımadığı bir «*söz hakkı*»na sahiptir. Şeyh Bedreddin'in düzen-anlayışında kadına, çok dikkat çekicidir ki, belli ölçüde —bir bakıma Türkler'in semi-nomadik tarihcil dönemlerindeki sosyal anlayışlarını anımsatan— «*cinsel bağımsızlık*»ın da tanınmış olmasıdır. Şeyh'in İslâmiyet'i eleştirmesi'nin yanı sıra, kadına bu akıl almaz ayrıcalığı tanımış olması da Saray ve çevresini (ilmiye ve seyfiye zümrelerini) çileden çıkarmıştır. Öyle ki, bir yüzyıl sonraki şeyhülislâm fetvalarında bile Bedreddin'in kadınla ilgili görüşleri «*kâfirce*» tutum olarak gösterilmiş ve bunlara uyanların öldürülmelerinin Şer'î hükümlere uygun olduğu belirtilmiştir. Okuyalım :

«970. MES'ELE : Semavetlü taifesinden bir taife, şurb-u hamr (şarap içmek) ettiklerinde birbirinin avretlerini icazetleri (onayları) ile tasarruf eyleseler (kullansalar), mezbûrlara (sözü edilen kimselere) ne lâzım gelir?

«EL.CEVAP: Katli lâzımdır.» ([138])

Öte yandan, DÜZEN'in istediği *adam* olanlara tanınan şu ayrıcalığa bakın :

«123. MES'ELE : İki avreti olan Zeyd «eğer filân fi'li işlersem avretim üç talâk boş olsun» dese, ba'dehu ol fi'li işlese, iki avreti üç talâk boş olur mu?

ELCEVAP : Biri olur, ta'yinde muhayyerdir.» ([139])

Yani, Osmanlı düzeninde bir adam, diyelim ki kumar oynuyor ve bu kötü alışkanlığından vazgeçmek istiyor ve «eğer bir daha kumar oynarsam iki karımdan biri boş olsun» şeklinde bir beyanda bulunuyor. Daha sonra da kendine hakim olamayıp yine kumar oynuyor. İşte bu durumda, olayın tamamen dışında olan ve kendisi adına karar alınan kadın, belki de hiç beklemediği bir anda kocasından boş düşüveriyor. Erkek, iki karısından hangisini boşayacağını seçmekte özgür.

«Sen benden üç talâk boş düştün,» demesiyle bir-

likte kadınlardan biri, sonu belirsiz bir geleceğe itiliveriyor.

Öte yandan Osmanlı Sarayı için «*karı boşamak*» gibi bir olayın zahmeti de yoktur. Hiç bir Padişah/Halife'nin karısını —daha gerçeği karılarından birini veya birkaçını— boşadığı duyulmamıştır. Padişahlar diledikleri kadar kadına «*aynı anda*» sahip olabilmişler fakat Şeriat'ın kesin savunucularından hiç biri çıkıp da «*Olmaz böyle şey! Osmanlı Devleti'nin Padişahı ve İslâm'ın Halifesi durmadan karı değiştiriyor.*» diyebilmek yürekliliğini gösterememiştir. Buna karşılık Padişahlar da din adamlarının gündelik işlerine pek karışmamışlardır. Sözün kısası, iki taraf da birbirinin çalışmalarını görmemezlikten gelmeyi çıkarlarına ve genel siyasetlerine uygun görmüştür. Çünkü Osmanlı'nın kurduğu DÜZEN, egemen sınıfı oluşturan zümreler arasındaki çıkarlar dengesinin bozulmamasıyla varlığını sürdürebilmiştir. İmparatorluğun çöküntü döneminde bu denge bozulmuştu ve Devlet, kuruluştan bu yana Saray'ın tekelinde kalmışken, düzende kendilerine iktisadî ve siyasal üstünlükler edinmiş olan din adamlarının, askerlerin, büyük toprak ağalarının ve nihayet de tefeci-bezirgânların eline geçmiştir. Bir «iç-içelik» zincirlemesi içinde Saray'ın çevresini oluşturan bu unsurlar Devlet'in üstünde ağırlıklarını duyurmuşlar ve kendi çıkarları doğrultusunda birtakım tasarruflarda bulunmaya zorlamışlardır.

Osmanlı Kadını denilince bütün dünyada nedense akla ilkin Harem gelir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Harem Türk icadı değildir. Sanıldığı gibi Osmanlı icadı da değildir. Harem, (ve buna bağlı olarak Selâmlık) Türk-Osmanlı toplumunda XV. Yüzyıl'da başlamıştır. (Kuruluştan kabaca bir yüzyıl kadar sonra). Harem, Osmanlılar'dan önce Kadim toplumlardan beri, Emeviler'de, Abbasiler'de, İran'da ve Bizans'ta vardır.

Osmanlılar Harem olayını Bizans ve İran'dan örnek almışlardır. Bu özeniş daha sonra kaçınılmaz şekilde, Saray'ın çevresinde, beylerin, vezirlerin, paşaların konaklarında da uygulanmaya başlamıştır. Poligami, yani, birden fazla sayıda kadınla evlilik de bu şekilde üst-sınıf içinde yaygınlaşmış ve kesinlik kazanmıştır. Öte yandan ,erkeğin çok kadınla evlilik yapması İslâmiyet'te onaylanmaktaysa da aynı durum İslâmiyet'ten önce, bazı özel koşullar altında (kadının çocuğunun olmaması gibi) eski Mısır'da Firavunlar dönemi), Babil'de (Hamurabi yasalarına göre), Çin'de, Hindistan'da, eski İran'da ve Roma'da (evlilik anlaşması yasal olarak yapılmaksızın) vardır. Diğer bir deyişle, yeryüzünde yeni bir olay değildir ve Osmanlılar'la başlamamıştır. ([140]) Gerek Eski Ahid'te (Yahudiler için) gerekse Yeni Ahid'te (Hıristiyanlar için) «*birden fazla kadınla evlenmeyin*» şeklinde bağlayıcı bir hüküm yoktur. ([141]) Bu gerçeklere bakılarak, Osmanlı Sarayı, Harem müessesesini «*doğal*» sayarak benimsemiş ve uygulamıştır, denebilir Ne var ki Osmanlı Sarayı içindeki Harem ile halkın anladığı ve kendi ekonomik olanakları çerçevesinde uygulamaya soktuğu Harem arasında Harem müessesesinin işlevsel ve anlamsal bakımlardan önemli bir fark olduğu görülmektedir. Birincisinde Harem, Padişah'ın ve bey-paşaların «*kadın-işret*» yeri ilk anlam ve işlevini yüklenmişken, ([142]) ikincisinde «*kadın kısmının yaşadığı yer*» işlev ve anlamındadır. Halkın arasında hareme salt ailenin kadınları (ana, bacı, hala, teyze, v.d.) dahildir. Saray'da ise, Harem'e para ile satın alınmış köleler, cariyeler, odalıklar, haremağaları, sultanlar, valide sultanlar, gözdeler ve padişahın gönlünü eğlendirecek çalgıcı ve oyuncu kadınlar dahildir. Halkın arasındaki anlayışa göre bir evin erkeklerinin Harem'deki kadınlara göz koyması günah ve haramken, Padisah için Harem'deki kadınların (birkaçı hariç) tümü *helâldir.*

Bilindiği gibi, ülkenin yönetimi tek-elden; Saray ve ona «*bağımlı*» zümrelerce yürütülmüştür. Bu bakımdan Osmanlı insanının yaşantısı, çıkarılmış bulunan fermanlardan ve şeyhülislâm fetvalarından izlenebilir. Ahmet Refik tarafından derlenen «*16. Asırda İstanbul Hayatı, 1553-1591, Türk Arşivinin Basılmamış Belgeleri*» ([143]) bu konuda başvurulabilecek bir kaynaktır. Kitapta yer alan belgelerin tümü Osmanlı Devleti'nin resmî kayıtlarıdır. II. Selim dönemine ait olan bu resmî emirlerden bazılarını okuyalım :

(Saray İdaresine dair emirler) : 1) Mısır'dan Saray'a hekim getirilmesine dair, 2) Keşiş Dağından Saray için balık getirilmesine dair, 3) Bursa'dan Saray için buz getirilmesine dair, 4) İngiltere'den Saray için bazı emtia almaya giden bezirgânlarla Kraliçe Elizabeth'e gönderilen name —bu işe gidenlerin başında gerçek adı Nikola olan fakat Ahmet adıyla ticaret yapan bir bezirgân bulunmaktadır—, 5) Saray hamallarının atlarına dokunulmamasına dair —görüldüğü gibi, Saray'a kapılanabilen herkes kendi çapında bir dokunulmazlık kazanıyor—, 6) Rusya'dan samur ve kürk getirilmesine dair, 7) Ebussuud Efendi'nin çeşmesine getirilecek suya dair, ve yine Ebussuud Efendi'nin Macuncu Mescidi civarında yaptıracağı hamama dair, 8) Kızlar Ağasının çeşmesine su verilmesine dair, 9) İstanbul'da mahkemelerin arttırılmasına dair, 10) Yeniçeri şeyhinin camilerde vaız etmesine dair. Kadın Hayatı ve Kadınlar İçin Nizamlar: 1) Yolsuzluk eden kadınların cezalandırılmasına dair, 2) Mahallelerde yaramazlık eden kadınların çıkarılmasına dair, 3) Yolsuz kadınlarla evlenenlerin İstanbul'dan çıkarılmasına dair... Bu ilginç bir emirdir. İlkin emri okuyalım :

İstanbul kadısına hüküm ki Hini tehtişde tutulub habs olunan fahişeleri bazı kimseler nikâh etmek ile almak murad idindikleri istima olunmagin buyurdum ki vusul buldukda onların gibi fevahişi nikâh ile

alan kimselere tenbih idesinki nikâh ettiklerinden sonra İstanbul'da durmıyub ahar yerlere alub gideler. Şöyle ki badettenbih ol makule kimselere aldukları fevahişe ile İstanbul'da duralar giru habs olunalar (Hacı Hızır Çavuşa virildi.) Fi Recep 975 (1567).» ([144])

Demek isteniyor ki; teftiş sırasında uygunsuz halleri görülerek yakalanan bazı kadınlarla evlenenler İstanbul'da oturamayacak, evlendikleri fahişeleri de alarak başka yerlere gideceklerdir. Bu emire uymayanlar tutuklanabilecektir. Bu hüküme göre, tamamen ekonomik nedenlerle fuhuşa sürüklenen birtakım kadınlar, gerçekte bozuk-süzenin suçu olan fahişeliklerinden kurtularak (evlilik yoluyla) yuva kurmaya kalkışsalar İstanbul'da oturamayacaklardır. İşin ilginç yanı, bu çiftin evlendikten sonra gidecekleri İstanbul-dışı kasaba ya da köyde başlıyor. Şöyle ki, aynı tarihcil dönemde yaşayan ve Saray'dan verilen bu fermanı görüp okuyan Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, «*zina*» ile ilgili olarak yayınladığı fetvalarından birinde şöyle buyuruyor :

«676. MES'ELE : Bir kasaba halkına tezvir (söze yalan karıştırmak) ve telbis (bir şeyin ayıbını örterek sahteleştirme) ve hile talim eden (öğreten, gösteren) Zeyde (erkeğe) ne lâzım gelir?

ELCEVAP : Ta'zir ve habs olunur.» ([145])

Fahişe ile evlenen bir adam İstanbul dışındaki bir kasabaya yerleşmeye gittiğinde oraların halkına karısının fahişe olduğunu söyleyecek değildir elbette. Durumu örtbas etmesi, olağan ve akla uygun olan şekildir. Ne var ki Şeyhülislâm'ın da fetvası açıktır: *Bir adam bir kasaba halkına yanlış bilgiler öğretiyor —veriyor— gösteriyorsa bu adam tutuklanır.* Ortada böylesine ağır bir koşul bulunduğuna göre fuhuşa sürüklenmiş olan kadınların «*dürüst*» bir hayata kavuşabilmeleri şansının ne denli az olduğu ortadadır. Kısacası, sömürücülüğe dayalı her toplumda olduğu gibi, Osmanlı düzeninde de «*ortada bırakılmış insandır*» fahişe.

Gelelim diğer emirlere. 4) İstanbul'da çamaşırcı kadınlara dükkân tutturulmamasına dair, 5) Eyüb Sultan'da kadınların kaymakçı dükkânlarına girmemelerine ve bu dükkânlarda Hıristiyan oturtulmamasına dair, 6) Genç kadınların peremelere (bir çeşit sandal) erkeklerle beraber binmemelerine dair, 7) Erkeklerle kadınların birlikte peremelere binmemelerine dair. 8) Esir pazarında cariye satışının fena yoldan yapıldığına dair. (Tamamı sayılan bu sekiz emirdir.)

Ahmet Refik, 17. Yüzyıl'a ait bulunabilen ahkâm defterlerinden resmî vesikaları da derlemiştir. ([146]) Bunlara göre (I. Ahmet dönemi) 1) İncili köşkün inşası için Gelibolu'dan işçi getirilmesine dair —Çağırılanlar Manol, Todori, Aleksi, Dimitri v.d. gayrimüslümlerdir— 2) Yemen'den tülbent getirilmesine dair, 3) Saray'a gelen suyun çalınmamasına dair, 4) Boğaziçi'nde İstinye'de ahaliye alenen şarap satılmamasına dair. 5) Amele ücretlerine dair, —Bu ferman çok ilginçtir: Şöyle ki, bu fermandan öğrendiğimize göre, Hassai Hümayun için Vezir Ahmet Paşa tarafından yaptırılmakta olan bir binada çalışan doğramacı işçiler verilmekte olan ücretleri az bulup işi terk etmişler ve binanın tamamlanması yarım kalmıştır. Bu durum mimarlar başı Mehmet tarafından Padişaha duyurulmuştur. Tarih: 1617. 6) Kadın ve erkek esirlerin nerede satıldıklarına dair, 7) İstanbul'a gelen misk ve amberden Padişah için alınmadan kimseye satılmamasına dair, 8) Birinci Ahmet'in avlandığı korularda başkalarının avlanmamasına ve kömür yakmamasına dair, 9) İstanbul patriğine kimsenin müdahale etmemesine dair, 10) İstanbul'daki Hıristiyanların kıyafetlerine dair.

18. Yüzyıl'ın başlarında Osmanlı Sarayı ve çevresindeki kadınlarla ilgili gözlemlerde bulunmuş olan İngiltere Büyükelçisi'nin eşi Lady Montague, 1717'de ülkesine yazdığı mektuplarda tanıttığı zengin ailelerin, vezirlerin, paşaların eşlerinden ve yaşantılarından söz

etmiştir ([147]) Osmanlı toplumundaki bu üst-sınıf kadınlarının günlük işleriyle ilgili olarak şunları yazmıştır: «Kadınların bütün işleri, komşuya, hamama gitmek, bol bol masraf etmek, daima yeni yeni giyim modaları icad etmektir.» ([148])

Lady Montague'nün saydığı bu işlerin tümü de hem Kur'an, hem de İslâm büyüklerince yasaklanmış işlerdir —ve, tabiidir ki, Şeriat'a da aykırıdırlar.

Burada bir noktaya değinmek gerekiyor. Bu da Saray ile Şeriat'ın birçok olayda birbirlerine ters düşüşüdür. Ama bu ters düşüş «*Kitaba uydurularak*» yapıldığı için din adamları bunları görmemezlikten gelebilmişlerdir. Oysa aynı ulema takımı halkın karşısına çıktıklarında Şeriat'ın her hükmüne mutlaka uyulması gerektiğini söylemişler ve bunlara uymayanları «*zındık*»lar olarak nitelendirip, öldürülmelerine yeşil-ışık yakmışlardır. Birkaç örnek durum görelim :

a) Hadislere göre «raks (dans) haramdır, bunları yapanların (cariyelerin) alınması ve satılması ve bunlara bu sanatı öğretmek yasak ve haramdır. Bunların alış-verişinden gelecek olan para haramdır...» Ebu Umamame'den. ([149])

Oysa, Saray baştan aşağıya, bey ve paşa konakları da oldukça çok sayıda satın alınmış cariyelerle doludur. Üstelik bu cariyeler «*raks*»ın en kıvrağını da buralarda öğrenmektedirler. Ayrıca bu cariyelerin her gece dans ettiriliyor oluşları ve çıplak tenlerine bakılarak şarap içiliyor olması da cabadır. İslâm âleminin en büyük ruhanî lideri olan Padişah/Halife, bu raksları seyretmekte ve «*ihsan*» dağıtmaktadır. (Bu altınlar elbetteki Devlet kesesinden çıkmaktadır.)

b) Kadınların cicili-bicili giyimlerle dolaşması haramdır. «Onları iki kırmızı, yani altın ve boyalı elbiseler cennetten alakoydu.» ([150])

Oysa, Saraylı kadınlar ve bey-paşa karıları her gün

yeni bir giysi, yeni bir takıyla (ziynet) kendilerini süsleyip durmuşlardır.

c) Hazreti Fatıma Validemiz'den :

«Ümmetinin en şerlileri, nefis yemekler yiyen, yemeklerin çeşitlisini tadan, elbiselerin çeşitlisini giyen ve yapmadıklarını söyleyenlerdir.» İbn-i Ebüd ([151])

Osmanlı Sarayları'nda ve bey-paşa konaklarında yenilip, içilenleri saymaya gerek var mı?

d) «Aranızdaki bağları kopartmayınız, birbirinize sırt çevirmeyiniz, yekdiğerinize buğz etmeyiniz, birbirinize hased etmeyiniz. Ey Allahın kulları, kardeş olunuz, Bir Müslüman'a, kardeşini üç günden fazla terketmesi ve küskün kalması helâl değildir.» Enes'den Malik ve Buharî. ([152])

Oysa, Osmanlı Sarayı kardeş kavgası ve kardeş cinayetleriyle doludur. Nerede kaldı kardeş olmak, özkardeşler birbirlerini boğazlamışlardır. Üstelik kardeşlerini öldürerek tahta çıkanlar salt Padişah olmakla kalmamışlar İslâm dininin en büyük ve saygıdeğer ünvanı olan Halifeliği de temsil etmişlerdir.

e) «Ey Ulu Allahım, beni fakir olarak dirilt, fakir olarak öldür ve fakirler zümresinde yaşat.» Hz. Muhammed. ([153])

Oysa, padişahlar ,beyler ve paşaların tek çabası daha zengin olabilmekti. Osmanlı döneminde gerek padişahlar gerekse beyler ve paşaların hepsi zenginliklerine zenginlik katabilmek için yapmadıklarını komamışlardır... Ve Muhammed'in «*İnnema ene ibnu imrc'etin min Kureyş, te'kul-ul kadid.*» (Ben kurumuş et yiyen Kureyşli bir annenin oğluyum) ([154]) şeklindeki Hadisi, görüldüğü gibi salt halk için işletilmiş, DEVLET GÜÇLERİNİ ELLERİNDE TUTANLARA SÖKMEMİŞTİR. ([155])

Bu örneklerden (ve daha nicesinden) ve anlaşılacağı üzere Saray ve çevresi İslâmiyet'te öngörülen pek çok yasağı (haramı) kendileri için uygulatmamışlar-

dır. Çünkü DÜZEN kendi ellerindedir. Bu çelişkili düzende kadının görevi ya tarlada-evde sabahtan akşama dek durmaksızın çalışmak ya da Padişah, bey ve paşa konaklarında sabahtan akşama dek süslenip, geceleri de «erkeğin» gönlünü eğlendirmek şeklindedir.

Osmanlı döneminin Saray kadını, çeşitli etnik ve toplumsal-tarihsel gelişim nedenleriyle (Saray'daki sultanların çoğu dönmedir) kendini Türk-Halk kadınından ayrı tutmuştur. Saray'daki kadının kendine özgü ve Türklükle *pek* ilgisi olmayan bir duygu/düşünüş ve davranış biçimi vardır. Öte yandan, Osmanlılaştırılmış bu kadınların çoğu kökenleri itibariyle ne Osmanlı ne de Türktürler. Kimisi Çerkez, kimisi Rus, kimisi İtalyan, kimisi Rum asıllıdır. Bu kadınların arasında Mari Antuanet'in masraflarına rahmet okutacak Saray kadınları çıkmıştır. Politik çıkarlar nedeniyle üç yaşlarındayken yetmiş yaşındaki vezirle evlendirilen sultanlar olmuştur. ([156])

«Şehirli cemiyet hayatında diğer kaydedeceğimiz bir cihet de Osmanlılar'da belirli bir aristokrasi sınıfının olmayışıdır. Bu itibarla bilhassa evlenmelerde yüksek sınıf veya Avrupa'da olduğu gibi, aristokrasinin belirli kaideleri cari olmamıştır. Meselâ saraya mensup olup da vezirler veya diğer devlet adamları ile evlenen, esirlikten azat edilmiş cariyeler derhal yüksek rütbelilerin karıları olmuşlardır.»

Bu devrede umumiyetle kadının aile dışında sosyal ve fikri hayatta aktif bir rolü olmamıştır. ([157])

Kısacası; Osmanlı Sarayı'nda kadın, İmparatorluğun ilk üçyüz yılında pek etkili olmamışsa da daha sonra, Osmanlıların çökmesine dek bir hayli «*olaya*» karışmış ve belli ölçüde etkili olmuştur.

Şöyle ki; özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra üst sınıf kadınlarının, başta da Valide Sultanların ve Hasekiler'in Devlet'in yönetiminde etkili oldukları Osmanlı Tarihi üzerinde araştırmalar yapan tüm bilim-

adamlarınca kabul edilmektedir. Her Valide Sultan, kendi oğlunun Padişah-Halife olması için uğraşmış ve sayısız entrikaya karışmıştır. Bu kadınların amaçlarından da anlaşılacağı üzere her biri diğerinden daha «Patriyarkalist»ti. Çünkü her Valide, kendi oğlunun Devlet yönetiminde diğerinden daha Otokrat olduğunu kanıtlamakla yükümlüydü. Saray ve çevresindeki egemen sınıfın kadınlarının hiç birinin aklına, üretimci kızkardeşlerinin durumlarını değiştirici «anti-patriyarkalist» girişimlerde bulunmak gelmemiştir. Tam tersine Padişahlığı ele geçirebilmek amaç ve hırsıyla «Patriyarkalizm»i, zaman zaman, egemen sınıfın erkeklerinden bile daha çok savunmuşlardır.

(NOT: Bu ilginç tavır, iktisadi-siyasi, toplumsal-tarihsel yabancılaşmayla bağlantılıdır, ve günümüzde de sürmektedir. Örneğin bir Gandi, bir Golda Meir, bir Thatcher, bir Bendranika kadın başbakanlar olarak iş başına geçmişler ve tereddütsüz savaşlar başlatmışlardır. Zaten patriyarkalizmi savunmayacak olsalar başbakan yapılmazlar!)

Benzer bir etkinlik ülkenin gerçek temsilcisi olan toplumsal-emek-üreticisi-köylü kadın için hiç bir zaman söz konusu değildir. Çünkü Osmanlı toplumunu en geriden izleyen kadın tipi budur. Çeşitli «*hurafeler*»le şartlandırılarak baskı altında tutulmuş kadın tipi budur. Toplumun dışında ve gerisinde yaşamaya itilmiş olan bu kadın, kendi toplumu tarafından yaklaşık olarak 1000 yıl aralıksız kullanılmıştır. Bu bin yıllık dönem içinde ondan daha fazla ezilmiş, sömürülmüş, horlanmış ve aldatılmış ne kadın ne de erkek vardır. Dinine son derece düşkün, doğru olup olmadığını yargılayamaksızın her buyruğa boyun eğen, sesini hiç çıkarmayıp, başını önünden kaldırmayan, ağzına vur, lokmasını al, ister at, ister sat, dilediğin gibi kullan... denilen kadın budur. Düşünsel faaliyetleri her bakımdan engellenmiş ve geri bırakılmış, yolunu bulamamış,

çaresiz kalmış kadındır Köylü Kadın. Aklı çelinmiş ve düşünce-yapma-mekanizması bir sürü uydurmacayla biçimlendirilmiş olan kadın budur. Kökeni ve üzerinden atamadığı bazı töreleri nedeniyle tam anlamıyla (Arapvari) Müslüman olamamış fakat dinine belki onlardan daha çok önem vermiştir. *Zaman zaman ya Türklüğü, ya Osmanlılığı ya da Müslümanlığı ön plâna geçirilmiş, kendisinden ya Müslüman-Türk gibi, ya Müslüman-Osmanlı gibi, ya da Türk-Müslüman-Osmanlı gibi davranması istenmiştir.* Bu çelişkiler karşısında bocalamış; ne yapacağını bilememiş, oradan oraya sürüklenir olmuştur. Kendi adına hiç bir hareket yapamamış, her işi kendisinden istenildiği üzere yapmış ve yapmaya alıştırılmıştır. Toplumsal, siyasal, kültürel ve iktisadî (hele iktisadî) alanlarda hiç söz hakkı olmamıştır. Bazı hakları varmış gibi gösterilmiş ama kullanmaya kalkışınca şamarı yemiştir. Örneğin Kur'an türkü söylemesini yasaklamış değildir. Ancak bir kadının türkü söylemesi ve bunu ev halkından olmayanlara dinletmesi bazı hadislere dayandırılarak haram ve günah sayılmıştır. Oysa bilindiği gibi gerek Arap Sultanları'nın gerekse Osmanlı'nın Sarayları türkü söyleyen (Gına) soylu kılınmış kadınlarla doludur.

Öte yandan, «Köylü kadını İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde evvela erkeği ile beraber müstahsildir (üreticidir). Ziraat işçiliğinin mühim bir kısmını o başarır. Ev ekonomisinde büyük yeri vardır. O, kumaşını dokur, örgüsünü örer, bu suretle ailenin bütün fertlerinin giyimini sağlar; hatta kilimi, halısı ve yatak çarşafı ile, ev döşemesini kendi yapar ve bunun yanıbaşında güzel sanatlar bakımından örnek olan örgü, dokuma ve işler de meydana getirir. Bu aile çevrelerinde de poligami cari olmuş ve bir erkek dört kadar zevce sahibi olmuştur. Fakat kadın burada tamamen iktisadî bir unsurdur. Köylü kadını şehirde olduğu gibi sıkı sıkıya örtünmez, çünkü tarla hayatı ona açık havada ve

erkeği ile beraber çalışma zemini de vermiştir. Buralarda kadın peçe ile değil, başına sardığı örtüsünü kendi köyü dışından gördüğü ve yabancı addettiği erkekten kaçmak için kullanır. Umumiyetle Türk köylü kadınını göçebe ve yerleşik olarak da iki değişik durumda mütalâa etmek lâzımdır. Çünkü Anadolu'nun bazı bölgelerinde yazın yaylaya ve kışın köye göç etme âdetinde olan bu gruplarda kadın her işte erkeğine yardımcı olduğu gibi, atının üzerinde iyi bir binici ve her tehlikede aileyi koruyucu bir karaktere sahiptir. Yörük kadınları Anadolu'da Orta Asya'daki göçebe âdetlerini yaşatmışlardır. Bu asırlarda Müslümanlıkta ortaya çıkan mezhep ayrılıkları bu köylü zümreye daha çok tesir etmiş ve dinî inanışlardaki değişikliklerde kadın-erkek münasebetleri tanzim edilmiştir. Anadolu fanatik anlayıştan bazı bakımlardan uzak kalabilmiş ve kadına karşı müsamahalı davranılmıştır. Rumeli Türk köylerinde, kadın aynı Türk karakterini muhafaza etmiş ve kadın daha çok aktif ve ekonomik bakımdan verimli olmuştur. Dinî taassup büyük şehirle köyler arasında daima her yerde çok farklı olarak tatbik edilmiştir. Padişah fermanları bilhassa giyim ve kapanma bakımından köye hemen hiç tesir etmemiştir. Bu mülâhazalara Türk köylü kadını kendi sosyal bünyesi içinde kalmıştır.» (158)

Prof. İnan'ın da belirttiği gibi, Türk köylü kadını her şeyden önce *üreticidir*. Ne var ki, bu üretimciliğinden kendine hemen hiç bir pay çıkaramamaktadır. Emeği, tamamen değilse bile büyük ölçüde karşılıksız bırakılmıştır. Prof. İnan, «*Anadolu fanatik anlayıştan bazı bakımlardan uzak kalabilmiş ve kadına karşı müsamahalı davranılmıştır.*» diyor. Bu yerinde bir gözlemdir ancak altının çizilmesi gereken bir nokta vardır; Anadolu'da hangi sosyal yapılar kadına müsamahalı davranmışlardır ve bunların yaygınlık ve etkinlik çapı nedir? Bu sorulara karşılık aradığımızda şöyle bir du-

rumla karşılarız. Anadolu'daki bazı mezhep ve tarikatlarda kadına «*hoşgörülü*» davranılmıştır —fakat Osmanlı DÜZENİ bu tarikat ve mezheplere «*hoşgörüyle*» davranmamıştır! Daha önce de belirttiğimiz gibi Şeyh Bedreddin taraftarları kadınlara belli ölçüde —fakat her durumda Arap İslâmiyeti'nden daha ilerde— serbesti ve bağımsızlık tanımışlardır. Nedir ki bunların akıbeti idam olmuştur. Benzer şekildeki hoşgörü Şiî - Sünnî çekişmesinde de vardır. Sünnî mezhebinden olanlar Şiî mezhebinden olanları *kadınlara serbesti vermekle* suçlamışlar ve durmadan çatışmışlardır. Bu çatışma günümüz Anadolu'sunda da zaman zaman politik çıkarlar nedeniyle körüklenir ve aynı toprakların insanları bir avuç politikacının haris çıkarları uğruna birbirlerine boğazlattırılırlar. Bu bakımdan Anadolu'da kadına hoşgörüyle davranılmış olduğu gerçekse de bunun gerisinde yatan olaylar ve iktisadî-siyasal tarihcil gerçekler daha da önemlidir. Ayrıca, poligami konusuna da değinmek gerekir. Çünkü, birden fazla kadınla evlenebilmek erkeğin malî gücüyle de ilgili bir olaydır. Anadolu'da kadın genellikle «mal» gibi satın alınabildiği için, cebinde parası olmayan bir erkeğin, danışıklı ya da danışıksız bir biçimde bir kadını kaçırmadıkça tek kadına dahi sahip olabilmesi zordur. Bu durumda dört karı alabilen bir erkeğin her şeyden önce alım - gücüne sahip olması gerekir. Bu erkek bu parayı verdikten sonra verdiği paranın kat ve katını «*satın aldığı*» kadının sırtından çıkaracaktır. Salt çıkarmakla da kalmayacak, bu «*köle*»nin sırtından edindiği artık - değerlerle kendine bir de «*sermaye-kapital*» kuracak/ edinecektir. Daha gerçeği, sermayesini arttırabilecektir. *Anadolu'da bu dört-karılı sermayedarlık tipini oluşturan erkek, emekçi erkek değil, toprakağası olan erkektir.* Bu nedenle de birtakım toprakağalarının poligamiyi uygulamış olmaları Anadolu'nun emekçi nüfusu *(reaya)* arasında poligaminin geçerli olduğuna ka-

nıt sayılamaz. Anadolu'da poligami, Saray'dan başlayarak beylere, paşalara ve onlardan da büyük toprakağalarına derece derece inen bir olgu olarak kalmıştır. Öte yandan din adamlarıda poligamiyi uygulamışlardır. Görülebileceği üzere, işçi-köylü ve genel olarak EMEKÇİ SINIFLARIN DIŞINDA KALAN VE HİYERARŞİK BİR DÜZEN İÇİNDE EGEMEN SINIFI OLUŞTURAN GÜÇLER POLİGAMİYİ UYGULAMIŞLARDIR. (159)

Köylü kadın, daha önce de belirttiğimiz gibi kültürel düzeyde hiç bir ürün veremeden ve katkıda bulunamadan yaşamıştır. Toplumda, bir kez daha yineleyelim ki, iktisadi-siyasal hiç bir etkinliği olmamış, her iki durum için de «*safra*» gözüyle bakılmıştır. Erkeğin yarısı kadar olan yasal hakları da olmasa *Anadolu Kadını için kendilerine hiç bir karşılık ödenmeksizin çalıştırılmış insanlar* gözüyle bakılabilir.

Diğer yandan, Osmanlı Edebiyatı'nda, soyut «güzel» kadın en çok sevilen ve övülendir. Her şair bu soyut güzele aşıktı, ama gerçek kadın için koşullar şairlerin vaad ettikleriyle hiç mi hiç uyuşmuyordu. (160)

(NOT : Osmanlı toplumunda kadının kölelik durumu yasal olarak vardır. Cariye alım-satımı dînen yasak/haram sayılmış olmasına karşın, Osmanlı toplumunda esir kadınların alınıp satılması ancak 1854 yılında çıkarılan ferman ile yasaklanmıştır.)

Köylü kadını eğitim-öğretimden kesinlikle yoksun bırakılmışken, Saraylı ve bey-paşa karıları ve kızları Osmanlı düzeninin kendilerine sağladığı her türlü öğrenim olanağından yararlanmışlardır. Saraylı ve bey-paşa karılarının doğurdukları çocuklar *mutlaka* saraylı ve —büyük bir aksilik çıkmadığı takdirde— bey-paşa olabilirken, köylü kadınların doğurdukları çocukların % 99.9'u *mutlaka* köylü kalmıştır. Köy kökenli olup da her nasılsa yükselebilmiş olanlarda «*köyün cşrafı*»ndan olanlardır. Örneğin, ilk Osmanlı kadın şairi di-

ye bilinen Zeynep Hatun (öl. 1474) bir kadı (yargıç) kızı ve diğer bir yargıcın karısıdır. Diğer ünlü divan yazarı kadın da Amasyalı Ayşe Hubba Kadın'dır (1589). Kendisi Saray çevresine mensup ve ünlü Akşemseddin'in torunu Şemsi Çelebi'nin eşidir. Şiir yazarak ünlenmiş diğer kadınlar (ki, tümü de 18. Yüzyıl'dan sonradır) benzer şekilde üst-sınıflara mensup kadınlardır.

Çoğunluğu Saray'dan olan varlıklı sınıfın kadınları çeşitli vesilelerle hayır kurumları da kurmuşlardır. Okullar, imarethaneler, vakıflar, kütüphaneler, çeşmeler bunlardandır. Bunların büyük çoğunluğu 18. Yüzyıl'dan sonra yaptırılmıştır. Örneğin, kurucuları kadın olarak bilinen İstanbul'daki 69 okulun tamamına yakın çoğunluğu 19. Yüzyıl'da yaptırılmıştır —ki, bu girişimlerde Tanzimatçılık ilkesinin etkili olduğu açıktır. (Tanzimat hareketini hazırlayanın Saray ve çevresi olduğu unutulmamalıdır.)

Ayrıca, *vakıf* olayının ne gibi amaçlara yönelik olabileceği konusunda daha önce dikkati çekmiştik. «*Evlâtlık vakıfların*» birer vergi/mal kaçırma kapısı olduğu bellidir. Vakıf kurmakla, donör, adını hem *filantropist* (insansever/hayırsever) olarak kamunun aklına sokabilmekte hem de vergi ve servetini kaçırabilmektedir.

Öte yandan, ülke-içi artık-değer birikimleriyle, ülke-dışı savaş kazançlarından oluşan Devlet gelirlerini (Hazine) kullanan Padişah tarafından yaptırılan pek çok eserde, emeği daima karşılıksız bırakılmış olan Türk kadınının büyük üretim payı, daha gerçeği alınteri vardır. Çünkü Osmanlı aile düzeninde kadın, birçok konuda erkekten daha fazla üretimde bulunmuş, dolayısıyla ödenen vergilerde onun katkısı da çok olmuştur. İşin ilginç yanı, «*üretimci*» olan Anadolu kadınının büyük katkısıyla oluşan vergilerin, Devleti ellerinde tutan egemen sınıfın erkeklerince kendi zevk ve işret araçları bazı kadınların şımarıkça masraflarının «*tüketimciliği*»n-

de israf edilmiş olmasıdır. ([161])

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi, özellikle 17. yy.'dan itibaren bozulmaya başladı. Buna rağmen İmparatorluk, dünyadaki en güçlü devletlerden biriydi. Sanayi Devrimi, Avrupa devletlerinde toplumsal-tarihsel gelişimi hızlandırdı ve sınıflar arası mücadeleyi keskinleştirdi. Nedir ki, bu devrim Osmanlı İmparatorluğu'nda benzer etkiyi yapmadı, yapamadı. Bunun bir çok nedeni vardır. Osmanlı Devleti'nde sınıflar-arası mücadele yerine egemen sınıfın kendi içinde mücadele başladı. Osmanlı egemen sınıfı içinde çeşitli çıkar ve fikir birliği grupları oluştu. Kimileri, en genel hatlarıyla, Batıcı-Islahatcı-Liberal, kimileri, Osmanlıcı-Statükocu-Radikal ve İslâmcı çizgiyi benimsediler. Saray ve çevresi ise, İmparatorluğu ayakta tutabilmek için yerine ve zamanına göre bu görüşlerden birini ya da birkaçını benimseyerek uyguladı. 1830'lara gelindiğinde Islahatcıların görüşleri revactaydı ve Saray, Batı standartlarını, geleneksel müslüman topluma aktarmakta tereddüt etmedi. Bu standartlardan biri de «*Feminizm*»di. Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat hareketi resmen, 1839'da bizzat Padişah-Halife tarafından yayınlanan bir Ferman'la başlatıldı.

Gerçi daha önce sözünü ettiğimiz Koçi Bey ve onun önerileri de İmparatorluk'taki aksayan yanları vurguluyordu ama, Paul Coles'un da belirttiği gibi, bu risalede ıslahat değil, geleneksel uygulamalara dönülmesi tavsiye edilmişti .([162]) Ve Tazminat'ın destekleyicileri de, bir anlamda Koçi Bey gibi düşünmekteydiler. Onlar da Şeriat'a aykırı düşmemeyi ilk amaç kabul etmişlerdi. ([163]) Öte yandan Koçi Bey'den ayrı olarak, İslamiyet'in çağdaşlaşmaya (modernization) engel bir din olmadığını, batılılaşma, eşitlik ve temsili hükümet gibi gelişmelere ters düşmediğini tartışıyor ve öne sürüyorlardı .Hatta İslâmiyet'in gerçekte «*Cumhuriyet*» ve «*Demokrasi*»nin uygulandığı ilk cemaat dini olduğunu

belirtiyorlar ve «*Seçim*» müessesesinin imana engel olmadığını vurguluyorlardı. ([164])

İşte bu gelişmeler nedeniyledir ki Osmanlı toplumundaki kadının durumunu bir de, Tanzimat (1839), II. Meşrutiyet (1908) ve Cumhuriyet'in ilânı arasındaki tarihcil dönemde izlemek gerekir. Çünkü bu 84 yıllık dönem, gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Türk - Osmanlı-Kadını için bir «*dönüm noktası/geçiş süreci*» önem ve niteliğindedir. Çöküntü sürecine girmiş bir İmparatorlukta, 19. Yüzyıl süresince çok önemli toplumsal, iktisadi, siyasal ve kültürel değişmeler olmuştur. Bu yüzyıl içinde imparatorluğun egemen olduğu topraklar üzerinde milliyetçi ayaklanmalar, isyanlar ve savaşlar patlak vermiş, Osmanlı Ordusu, tarihinde benzerini görmediği yenilgilere uğramış; OSMANLI'NIN DEVLET'i uluslararası güçlülüğünü yitirmeye başlamış, maliyesi bozulmuş ,gırtlağına dek kapitülasyon ve iç ve dış borçlara boğulmuştur.

Tanzimat öncesinde, Osmanlı'nın çökmekte ve dağılmakta olduğu neredeyse kesin bir yargı haline gelmişti Avrupalı devletler arasında. ([165]) Ancak Osmanlı İmparatorluğu onların umduğu kadar kısa bir sürede dağılmadı. Yaklaşık olarak bir yüzyıl daha direndi. Öte yandan, Berkes, Osmanlı düzeninin teokratik ya da feodal bir düzen olmadığını belirtirken (s. 33 vd.), ABD'nin pek ünlü Dışişleri Bakanı Dr. H. Kissinger, Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal ilişkilerin garip/tuhaf bir karışımını temsil ettiğine değinmektedir.

«Osmanlı İmparatorluğu'nun, 17. Yüzyıl'a dek Orta Avrupa'yı korku içinde tutan güçlü devlet olmaklığı çoktan bitmişti. Üç kıtaya yayılan askeri diktatorya ve feodal ilişkilerin *garip* (altını biz çizdik) bir karışımını temsil eden Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki topraklar birçok değişik şekilde *Konstantinopol*'daki Sultan'dan bağımsız olan satraplar (valiler) tarafından yönetilmekteydi... Sultan'a

bağımlı Avrupalı vasallar arasında, ekonomik, kültürel ve idarî bakımlardan Balkan yarımadasını egemenlikleri altında tutan Rumlar, ayrıcalıklı bir pozisyonu işgal ediyorlardı. Türk donanması büyük çapta Rum denizcilerinden kuruluydu. Yaş (Romanya) üniversitesi Yunan etkisi altındaydı ve Tuna'daki eyalet voyvodalıklarına, Yunanlı soylular arasında atamalar yapmak âdet (teamül) haline gelmiştir. Bu nedenle Rumlar'ın isyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç-yapısına karşı ölümcül bir saldırı oldu... (Bunun sonucunda da) Osmanlılar'da yeniden alevlenen o ilk günlerdeki dinsel fanatizm, Türkiye'nin başkentindeki Rumlar'ın katliamına yol açtı. 1851 yılının Pazar Yortusu'nda İstanbul'daki Rum Patriği, birçok piskoposla beraber, katedralin kapısı önünde asılıverdiler.» (166)

Görüldüğü gibi Osmanlı, «*ceberrut*» DEVLET maskesini takıp, Hıristiyan din adamlarını ipe çekivermiştir... ama sonra ne olmuş?

«II. Mahmut, III. Selim'in başarısızlık ve ayaklanmayla sonuçlanmış olan yenilik hareketlerine girişmenin güçlüğünü anlamakla birlikte, İmparatorluğu çöküşten kurtarmak için Batı'yı taklitten başka bir yol kalmadığı görüşüyle askerî reformların yanısıra öteki ıslahatlara da yer vermiştir.

Kabakçı Mustafa ayaklanmasını bastıran Alemdar Mustafa Paşa, kısa süren sadrazamlığı sırasında, kişisel çabasıyla, iç anarşi ve ayaklanmalarla sarsılmış olan merkezî otoriteyi sağlamak üzere ve Osmanlı Devleti'nin siyasal bütünlüğüne karşı toprak ağalarının geliştirdiği muhalefeti tehlikesiz bir duruma sokmak amacıyla 1808 yılında hükûmet merkezinde ayân ve beyleri toplayarak yedi maddelik bir «*Senedi İttifak*»ın kabulünü sağlamıştır.

Merkezî iktidara sınırlar koyan ve büyük toprak sahiplerinin, sultanın yerel yetkilerini paylaştığını ifade eden bu «*ittifak*»da karşılık olarak ayân'ın yenilik

hareketlerinin gerçekleşmesine çalışılacağı bildirilmiştir.

Alemdar'ın ölümünden sonra II. Mahmut, ıslahatın engelleyicisi saydığı Yeniçeri Ocağını, Balkanlar'daki bir ayaklanmayı bastırmakta gösterdikleri yetersizliğin yolaçtığı genel hoşnutsuzluktan yararlanarak 1836'da kaldırmayı başarmıştır. Ocağın kaldırılması için çıkarılan fermanın gerekçesi de ıslahat hareketlerinde askerî yeniliklerin ağırlık taşıdığını ortaya koymaktadır.

«Yeniçeri taifesi bozulmuş bir güç olarak amacını gerçekleştiremez bir duruma geldiği için, her türlü askerî yenilik girişimlerini ayaklanmalarıyla önlemiştir. O kadar ki, Yeniçeri Ocağı'nın durumu, ülkeyi din düşmanlarının sarmış olması kadar önemlidir.

Yeniçeri örgütünün kaldırılması üzerine, bu kez Prusya'dan çağrılan subayların yönetiminde *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adlı düzenli bir ordunun yetiştirilmesine girişilmiştir. Böylece kendine bağlı ve modern bir ordu kuran II. Mahmut, ayânlarla uğraşmak ve askerî tımarları kaldırmak gücünü kendinde bulabilmiştir.

Yine II. Mahmut döneminde, yeni bir hukuksal düzen kurmak amacıyla ve bu konudaki hazırlıkları yapmak üzere 1837'de Sultan'ın hak ve yetkilerinin yürütülmesini ve kullanılmasını çok sınırlandıracak «*Meclisi Ahkâm-ı Adliye ve Darı Şûrayı Babıâli*» kurulmuş ve yasaların ancak bu meclislerde tartışılıp karar altına alınmasından sonra yürürlüğe girebileceği ilkesi konmuştur.

Yine aynı yılda Keçecizade İzzet Molla'nın hazırladığı ve yeni bir düzenin kurulmasından söz eden «ıslahat layihasında, zamanın en nüfuzlu grubu olan «softa güruhu'nun iddiaları» cevaplandırılmak istenmiştir. Lâyihadaki «mehdi zuhur edecek diyerek tanzimi memalik etmenin (yasalar koymamanın) manası yoktur»

ifadesi hukuk reformları karşısında dinsel tepkinin ağırlığını göstermektedir.

Yine Sultan Mahmut döneminde, 1838 tarihinde, özellikle kadıların yetkilerini kötü kullanmalarını önlemek amacıyla çıkarılmış olan «*Tarikî ilmiye dair Ceza Kanunnâme-i Hümayun*»u ve memurların görevlerini gerçek anlamıyla yapmaları, rüşvetin önlenmesiyle ilgili hükümler getiren ceza yasası kabul edilmiştir.»

«...Bir yandan reformları askerlik dışı alanlara da genişletmek düşüncesi, öte yandan, Batı ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan halka eşitlik ve garanti tanıması yolundaki ısrarlı istekleri 1839 yılında Tanzimat şeklinde gerçekleşen siyasî reformları hazırlamıştır.

«...Düzensizliklerin giderilmesi amacıyla yayınlanan Gülhane Hattında, birbuçuk yüzyıl boyunca süregelen gerilemenin şeriata uymamaktan ileri geldiğinin ileri sürülmesi, Tanzimat'ta da temel olan yasanın şeriat olduğunu ortaya koymaktadır.» (167)

Bunca reformu gerçekleştiren II. Mahmut'un bir Ermeni büyücüsünü Saray'a almasına ne dersiniz? Bu örneği de okuduktan sonra Tanzimat dönemine ve bu dönemin Müslüman - Osmanlı kadınının durumuna bakabiliriz.

«Meryem Dudu yaşlı bir Ermeni kadınıdır. A. Henriquez'in kitabından öğrendiğimize göre bu kadın ilkin hizmetçilik yaparmış. Gece gündüz içki içtiğinden onu bu işten kovmuşlar. Bu kez evlerde çamaşır yıkamaya başlamış. Eline az para geçtiğinden kendisine yeni bir iş aramış. O günlerin İstanbul'unda rastlanan «*Gelincik*» adlı kuruntu (mevhum) hastalıktan yararlanmayı aklına koymuş. Bunun üzerine «*kızoğlankız sidiği*», «*Limon özsuyu*», «*Kırmızı*», «*Damıtık Su*»yla abuk sabuk daha bazı şeylerin karışımından kendine özgü bir kocakarı ilacı düzenlemiş. Ondan sonra, «*Gelinciği bu ilaçla ancak ben iyi edebilirim. Onu bana*

Tanrı öğretti, yanında İsa'yla adaşım Meryem de vardı» gibi saçma sapan sözlerle ilkin çevresini, arkasından her gün girip çıktığı paşa konaklarındaki herbiri bir cehalet timsali hanımefendileri bir güzel kandırmış. Onlar bu önemli haberi kocaları olan çoğu boş kafalı Osmanlı paşalarına duyurmuşlar. Hazretler dururlar mı? «*Efendimiz*» dedikleri padişaha yaranmak için Dudu'nun adıyla marifetlerini Saray'a iletmişler. İşin gülünç olduğu gibi acı yanı, Saray da «*Meryem Dudu*»yu Mal bulmuş Mağribi gibi hemen kapmış. Hatta II. Mahmut, kızıla yakalanan oğlu Abdülmecit'i «*Meryem Dudu*»nun kutsanmış (Takdis) şuruplarıyla tedavi ettirmiş.» ([168])

MÜSLÜMAN-OSMANLI KADINI VE TANZİMAT(CILIK)

Tanzimat hareketinin belli başlı özellikleri nelerdi?

İmparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak amacıyla bazı toplumsal değişiklikler —ıslahatlar— yapılması gerektiği ilkin egemen sınıf ve onun temsilcisi durumundaki Sultan tarafından fark edilmişti. Diğer bir anlatımla, Tanzimat, bizzat egemen sınıf tarafından başlatılmış bir hareketti, ve örgütlü kitlenin belirli haklar elde etmek amacıyla kalkıştıkları bir eylem değildi. İlginç olan, bu girişimde, egemen sınıf içinde başgösteren çatlama nedeniyle ulema'nın yeralmayışıydı. Stanford J. Shaw'ın da belirttiği gibi, Tanzimat, egemen sınıf içindeki baskı gruplarının arasındaki çatışmayı derinleştirmiştir. ([169]) Ulema Tanzimat'a karşı çıktı; gerekçe olarak da bu girişimin İslam'ın düşmanları tarafından düzenlendiğini gösterdi(ler). Islahatçı kesimde ise özellikle bürokratlar ve yüksek rütbeli subaylarla bazı kozmopolit, levanten ve dönmeler yeralmaktaydılar. Ulema, «İslam dininin Osmanlı siyasasındaki asli-anayasal/constitutive rolünün Avrupa'dakiyle kıyaslanamayacak durumda olduğunun bilincindeydi.»

([170]) Bu nedenle Tanzimata karşı çıkıyordu. Çünkü Tanzimat'ın İslam'la, dolayısıyla Osmanlı siyasasını oluşturan «*Gelenek*»le bağdaşmadığı kanısındaydı. Bu karşı çıkışta Ulema, yine de, önemli bir tartışmayı başlatmıştır. Bu bir yöntem tartışmasıydı ve «*Nehyi anil münker / Emr'i bil maruf*» sözleriyle formüle edilmişti. Islahat/Tanzimat; Ulema'ya göre «*Emri bil maruf*» (Kabul edilecek önemde yenilik emri) değildi, «*Nehyi anil münker*» (reddedilmesi gereken)di. Kanımızca, Osmanlı toplumundaki ilk yöntem tartışması bu vesileyle ortaya çıkmıştır!

Öte yandan, İslamiyet'in kurucu niteliğinin öneminin bilincinde olan Ulema, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Avrupa siyasasının esasını oluşturan «sınıfsal çıkarların» bilincinde değildi. Nedir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekte sınıflar bulunmasına rağmen, sınıfsal bilinç oluşmuş ve yerleşmiş değildi. Bu nedenledir ki, ıslahatcılar da, giriştikleri Tanzimatçılık eyleminde sınıfsal bilinçten yoksundular. Dolayısıyladır ki, Avrupa'da artık egemenliği kesin olarak ele geçirmiş olan Burjuva sınıfının ideologlarının kendi çıkarlarını gözetmek amacıyla Tanzimatçılar'ın «Reform» paketlerine eklemiş oldukları tasarıların niteliğini anlayamadılar. Avrupa Burjuvazisi, özellikle de Fransız Burjuvazisi, gerçekte, Müslüman-Osmanlı'nın değil, Osmanlı topraklarında yaşayan (azınlık) Hıristiyan ve Musevî cemaatlerinin lehine olan tasarıları onaylıyor ve onaylatmaya bakıyordu. Müslüman emekçi kesim onların umurunda bile değildi. Nitekim, daha sonraki 1908 hareketini de, ırklar ve dinler arasında tam eşitlik sağladığı gerekçesiyle alkışlamışlardı. Okuyalım Paul Imbert'in 1909'da yazdığı bir önsözden bir bölümü:

«Hem Türkiye, hem Avrupa yeni rejimin kuruluşunu önceden sezinlemiş olmalıydı. Artık Mahmut ve Abdülmecit'in iyiniyetli fakat vakitsiz girişimleri geride kaldı. Ülke uzun süreden beri reformlara hazır-

landı. Otuz yıldır sessizce gelişmekteydi; kararlılıkla ilerleme yoluna girdi. Kimse Osmanlı halkının başta gelen bağlaşığı, iyi günde de, kötü günde de sadık dostu Fransa kadar bundan sevinç duyamaz. Uzlaşma ve özgürlük, ırkların ve dinlerin eşitliği, adalet ve kardeşlik gibi büyük ve sihirli sözler bize Fransız devriminin ilkelerini anımsatıyor...» ([171])

Avrupa ve özellikle Fransız Burjuvazisi'nin desteğini de arkalarına alan Tanzimatcılar ([172]), bu girişimlerinin gerçekte «beşeri kardeşlik» ilkelerine uygun olduğu inancından başka hiçbir nesnel, bilimsel ölçü bilmiyorlardı, dense yeridir. Tanzimat, (1839) daha sonra ünlü Hat-ı Hümayun'u (1856) ortaya çıkardı. Bu fermana göre de, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Müslüman ve Gayri-Müslimler arasındaki ayrılıklar ortadan kaldırılıyor ve tam bir Avrupa standartı —Burjuvazinin buluşu!— olan «Eşitlik» fikri topluma yerleştiriliyordu. Böylelikle İmparatorluk'ta gayri-müslimlerin eşit hakları güvence altına alınmış oldu. ([173])

Osmanlı düzeninde kadınlık haklarının savunulması ilkin 19. Yüzyıl'ın içinde başlamıştır. ([174]) Türk kadınlarının yüzyıllardır süren toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel baskılardan kurtarılmaya çalışılması, Batı dünyasındaki sosyal çalkantı ve değişimlerin de etkisiyle, Sarayın ve çevresinin içte ve dışta uğradığı yenilgiler sayesinde olmuştur. Öte yandan, Osmanlı düzeninde, burası çok önemlidir ki, kadınlık haklarını en çok destekleyen ve savunanlar çıkarcılar birliğini oluşturan unsurlar arasındaki en güçlü elite, yani, kentli (özellikle de İstanbullu) büyük sermaye çevreleri olmuştur. Bu elite'in kadınlık haklarını niçin benimsemiş ve savunmuş olduğuna geçmezden önce, önemli bir hususa dikkati çekelim.

Bilindiği gibi kadınlara ekonomik-politik bağımsızlığın kazandırılması gerektiği yolundaki girişimlere ilkin 18-19. Yüzyıllar, Fransız Komüncüleri başlamışlar-

dır. Daha sonra Osmanlı Basını'nda 1871 Paris Komünü'yle ilgili birçok yazı ve haber yayınlanmış ve bunların hemen tümünde Komüncüler, Sosyalistler, Komünistler birer «*canavar*», «*vahşi*», «*hırsız*» vd. aşağılayıcı yakıştırmalarla Türk-Osmanlı insanına tanıtılmışlardır. Komün'le ilgili yazı ve haberlerin yer aldığı gazetelerin sahiplerinin yabancı (İngiliz ve Fransız uyruklu) kimseler olduklarını da belirtelim. Komün'e ve Komünistlere şiddetle çatılan bu yazılarda bu «*canavar*» zındıkların «*mallarda eşitlik ve çocuklar ve kadınlarda ortaklık*» istedikleri ([175]) safsataları işlenmiştir. Buna rağmen, Osmanlı'da kadınlık haklarını ticaret burjuvazisinin desteklemiş olması bir çelişki gibi görülmemelidir. Çünkü, Kadın Hakları gelişmekte olan Batı kapitalizmi tarafından da ele alınmış ve TIPKI EMEĞİN ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİ SLOGANINDA YERALAN İNCE-KURNAZLIK GİBİ, KADININ ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİ DE AYNI KOŞUTA SOKULMUŞ— ve tabiidir ki, hazırlanan bu tuzaktan Avrupa ve ABD kapitalizmi yararlanmıştır. Bu nedenle, Türkiye'deki elite için Kadın Hakları'nı benimseyip desteklemek, istese de istemese de, kendisi için zorunluydu. Nedir ki, ticaret burjuvazisinin bu *genel tavrı* kendi içinde bir karşıtlığı içermekteydi. Şöyle ki, İstanbullu zengin tüccarlar kadınlara bazı haklar tanınmasından yanayken, aynı çıkarcılar-birliği içinde yeralan diğer zümreler, örneğin Anadolu büyük esnafı, toprakağaları ve din adamları, buna *kesinlikle* karşıydılar. Bu kesin karşıtlığı ileride yeni kurulan Cumhuriyet'in ilk Meclisleri'ndeki oturumlarda daha açık-seçik biçimde izleyebileceğiz. Çıkarcılar birliği içindeki bu çatışma günümüzde dahi bir sonuca bağlanabilmiş değildir ve hemen hemen aynı hızla sürmektedir. 1970'ler Türkiyesi'nde kadının toplum içindeki duyuş/düşünüş ve davranışının nasıl olması gerektiği hakkındaki tartışmalar İslâmcı Millî Selâmet Partisi (MSP) ile Batı kapitalizminin *gerici*

kopyası Adalet Partisi (AP) ve *İlerici kopyası* Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ([176]) arasında sürdürüldü... Ve işin ilginç yanı, kadının iktisadî-siyasal bağımsızlığa kavuşturulması Sosyalizm/Komünizm'in *özünde* bulunan bir «*toplumsal-değişim-isteği*» —ve zorlaması— olmasına karşın, Türkiyeli Sosyalist ve Komünistlerin 1930'lardan bu yana bu konuyla hemen hiç ilgilenmemiş, hatta önemsememiş olmalarıdır.

Batı kapitalizminden aktarma bir burjuva ıslahatçılığı olan Tanzimat'tan sonra Türk-Osmanlı toplumunda birtakım reformist atılımlar *(restorasyoncu* atılımlar demek belki daha doğru olacak, çünkü amaç imparatorluğu tamir edip en az eskisi kadar güçlü yapabilmektir) yapılırken kadınların durumu da ele alınmıştır.

«Kadın meselesinin başlı başına bir konu olarak ele alınması da bu döneme rastlar. Kadın kıyafetleri ve sokağa çıkma yasaklarında hoşgörürlük vardır. 1843'de Tıbbiye'de Ebelik dersleri başlar. İki yıl sonra (İstanbullu — biz ekledik.) 27 Hıristiyan ve 10 Müslüman ebe olurlar. 1864'de de ilk kız sanat okulu açılır. 1870'de kızlar için ilköğretmen okulu açılır. (...) Tanzimat döneminin reformcu havası içinde Namık Kemal, Şinasi, Şemseddin Sami, Ahmet Rıza, gazete ve dergilerde kadın konusu üzerinde durmuşlardır. Batıdaki feminist hareketin de etkisiyle Türk kadınının çeşitli mesleklere girmesini teklif etmişler, görücü usulüyle evlenmenin zararlarını belirtmişler, «*Türk ailesinin geçirdiği sarsıntı*» ya işaret etmişlerdir. (...) Feministlerin istedikleri ile, işçi kadının isteklerinin ayrı şeyler olması manidardır. İşçiler eşitlik, yüksek öğrenim, oy hakkı değil, kadının çalışma şartlarının düzeltilmesini istemişlerdir. Sanayi kesimindeki kadın işçinin erkekten farklı tutulmasının, korunmasının gerekliliği feministler ve liberalizm taraftarlarından başka herkes tarafından kabul edilmiştir.» ([177])

Tanzimat sonrasında Türk-Osmanlı kadınının durumunu şöyle özetleyebiliriz:

Tanzimat'a değin toprak mülkiyeti babadan oğula aktarılabilmekteydi. Kız evlât ancak erkek evlât olmadığı zaman o tarlayı bedelini vererek kullanabilmekteydi. Kadınların bu bedeli ödeyebilmeleri ise —ekonomik bağımlılıktan dolayı— kocalarının kendilerine verecekleri paralarla mümkün olacağından bu taşınamaz mallar yine kadına değil kocasına geçmekteydi denebilir. Tanzimat'ta çıkarılan Arazi Kanunu'yla kız evlâtlara miras yoluyla mülkiyet hakkı sağlanmıştır. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu hak kadının değil erkeğin lehine olmuştur. Ayrıca, Tanzimat'a değin arazinin işletmecisi durumunda olan ilk sivil toprakağaları da bu yasayla arazilerin kendilerine ait olduğunu tescil ettirmişlerdir. Tanzimat'la birlikte evlenen kızlardan alınan «Gelinlik Vergisi» kalkmıştır. (178)

«İlk kız Rüştiyesi (Ortaokul dengi) 1858'de İstanbul'da açılmıştır. Bu devirde erkek ve kız çocuklarına sanat öğretmek işine ilkin Tuna Valisi Mithat Paşa, Rumeli'de başlamış ve yine onun gayretiyle 1869'da ilk kız sanat okulu İstanbul'da açılmış ve 1873'de 17 mezun vermiştir. 1874 yılında kız öğretmen okuluyla birlikte kızlar için açılmış olan ilkokullar üstündeki okulların sayısı 10'dur. Bu okulların tümünde okuyan kız öğrenci sayısı 294'dür.» (179)

Fransa hayranı Reşit Paşa'nın eğitim alanında yaptığı değişiklikler konusunda bir Fransız yazar, Eugene Morel, 1866'da şunları yazmıştı:

«Resmi eğitimi düzenleyen ferman, görüşlerinde ve hükümlerinde en özgürlükcü ve en yüksek bir yapıttır. Avrupa ülkelerindeki programlardan hiçbiri ile karşılaştırılmaktan korkulacak bir şeyi yoktur.

Türkiye daha büyük bir gelişmeye elverişli olan bu durumu Reşit Paşa'ya borçludur; kız okullarını kurduran da kendisidir, annelerin, on iki yaşına kadar ço-

cuklarının çok kez tek eğitmeni olmaları dolayısıyla üzerlerinde çok büyük etkileri olan bir ülkede önemli bir eserdir bu. (...) Böylece İstanbul'da kızlar için 480, erkekler için de 300 olmak üzere 780 okul bulunur. (...) Bu okullar, bizim bazı okullarımız gibi yalnızca parasız olmakla kalmazlar, *öğrencilere para verilir* (a.ç.), bilgi dereceleri yükseldikçe artan bir maaş alırlar.» (180)

(NOT: Kızlar için açılan bu okulların tamamına yakını ilkokul düzeyindeydi.)

Tanzimat sonrasında Kadın Haklarını savunan yayınlardan bazı örnekler verelim. Bu yayınları yönetenlerin Avrupa'da ve özellikle de ABD'de en hızlı günlerini yaşamakta olan Kadın Hakları sloganlarından etkilenmiş oldukları ve bunları Osmanlı toplumunda uygulamaya kalkıştıkları bellidir. Bu yayınların en önemlisi ve o günlere göre en tutarlısı kanımızca *Terakki Gazetesi*'dir. 1868'de yayınlanan bu gazete, kadını (hem de kadın hakkında konuşulması zor bir dönemde) savunabilmiştir. Kadın okurlarından gelen yazıları yayınlamış, bazı tutucu ve yobaz çevrelerde aşırı tepkilere yolaçmıştır. Bu gazetede yeralan ilginç yazılardan iki örnek okuyalım:

Üç hanım imzalı bir yazıda, vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınıldıktan sonra, kadınlar tarafından ödenen vapur ücretlerinin erkeklerinkinin aynı olduğuna göre bu hor görülmenin nedeni sorulmaktadır.

Okuyup yazma bilmeyen bir kadınsa başkasına yazdırıp gazeteye yolladığı bir mektupta şöyle demektedir: «*Çok karılılığın Şer'an caiz olduğuna diyecek yok. Ancak sakın bir karı ile kanaat etmeyin diye bir emir var mıdır? İşte bunu sual ederiz.*»

Terakki, 1868'de ayrıca «*Muhadderat — İslâm Kadınları İçin Gazetedir*» başlığı ile bir gazete daha çıkarmıştır. Bunda yeralan ilginç bir yazı da şöyledir: «İki

kızı okuyup yazma öğrenen yaşlı bir kadın, «*Eski zamanlarda, yani bizim tazeliğimizde, erkeklerin ayıp saydıkları okuyup yazmak bizim gibi kadınların insan arasına geçemeyip hayvan gibi kalmamız için olduğunu şimdi anladım,*» diye yazdırmıştır.

Terakki'de Batı'daki feminist hareketler hakkında sıkca bilgi verilmiş ve İngiliz kadınları örnek gösterilerek Osmanlı kadınının da dikkatleri bu kadınlara ve hareketlere çekilmiştir. ([181])

Terakki'den sonra Vakit, Şüküfezar, İnsaniyet, Aylıne, Parça Bohçası, Aile gibi kadınlar için çıkarılmış birtakım gazete ve dergiler vardır. Bunlardan Şüküfezar.ın imtiyaz sahibi, Arife ve Parça Bohçası'nın kurucuları Hatice Semiha ve Rebia Kâmile adlı kadınlardır. Şüküfezar'ın ilk sayısında yeralan şu yazı dikkate değer: «*Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz, bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek çalışma ve gayret yolunda olacağız.*»

Bu satırlar günümüzden yaklaşık olarak bir yüzyıl önce yazılmıştır. Ne acıdır ki, 1984'ün Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlara politik, ekonomik, toplumsal «*bilinç*» aşılamayı ilk hedef seçmiş *tek* kadın dergisi ve gazetesi yoktur. Tersine kadınlarda «*bilinçlenmeyi*» önlemek için akla gelebilen her türlü uyutmaca ve hokkabazlığa başvurulmaktadır.

İlginçtir ki, 1880'lerde kadınlara eğitimde ve toplumda somut olanaklar sağlanması hususunda en güçlü desteği veren bizzat Sultan Abdülhamid olmuştur. Gerçekte Hamid, ıslahatcılardan hiç hoşlanmıyordu ve onların Batıcılığına karşı Pan-İslamizm'i savunuyordu. Gelenekçiliğe bağlıydı ve Osmanlı tahtına çıkmış en akıllı sultanlardan biriydi. Başta Yahudiler olmak üzere tüm gayrimüslimler son derece özgür ve huzurla yaşadılar Hamid'in 33 yıllık döneminde. Öyle

ki, ünlü bir Yahudi bilimadamının anlatımıyla söylersek, «Avrupa ülkelerinin bir çoğunda sahip olabilmeyi mutluluk sayacakları haklara Osmanlı'da sahiptiler.» ([182]) Öte yandan Pan-İslamist olmasına rağmen, monogamiyi teşvik etmişti ve kendiside öyle yaşamıştı. ([183]) 1914'te Balkanlar üzerine çok önemli bir araştırma yayınlayan ABD'li bilimadamı, William M. Sloane'a göre de Hamid, «en yetenekli politika oportünistiydi,» ([184]) ve «Batılı kafaların anlayamayacakları bir çelişkinin ta kendisiydi. ([185]) Hamid'in döneminde özellikle İstanbul'da tam bir siyasal akımlar anarşisi yaşanmıştı. Sosyal-Demokrasi ve Sosyalizm, Anarşizm'in yanısıra en çok tartışılan akımlar arasındaydılar. *Internationale*'in fikirleri İstanbullu aydınların arasında, belli oranda taraftar toplamıştı. ([186]) Hatta Marx'ın öncüsü olduğu 1. Enternasyonal'in gizli zabıtları, Avrupa'daki gizli polisin zulmünden kaçırılarak İstanbul'a taşınmış ve burada bir süre saklandıktan sonra Amerika'ya götürülmüştü. Özellikle İstanbul'da ilk işçi örgütleri ve grevler de Hamid döneminde gerçekleşmiştir. *L'Action Feministe Socialiste*'in (Sosyalist Feminist Eylem, 1899) programı ise İstanbul'da hayli tartışılmış ancak karar-verici kesimde —Burjuva aydınları ve bürokratlar— taraftar bulamamıştı. Zaten bulamazdı da! Çünkü egemen sınıf ve bu sınıfa mensup kadınlar, kendi hemcinsleri için değil kendi sınıfları için mücadele vermekteydiler. Örneğin, «*Harem'de 30 yıl*» adlı bir kitap yazan Saraylı Melek Hanım, 1872'de yayınlanan bu kitabında, Davison'un da belirttiği gibi, «köylü kadınlara arasıra sempati gösterileri sunmuşsa da, genel olarak onlara tepeden bakmıştır.» ([187])

Kadınlar için yayın yapmış diğer bir gazete de *Hanımlara Mahsus Gazete*'dir. 1895 yılında yayınlanmış olan ve yazarlarının hemen hepsi kadın olan bu gazete, Türkiye'de Kadın Hakları'nın savunucularından

Tezer Taşkıran'a göre şu üç ilkeye sadakat ve hizmet etmiştir: İyi ana, iyi eş, iyi Müslüman. (188)

II. Meşrutiyet'le birlikte Kadın Hakları olayında da bir hızlanma görülür. Yeni yayınlar başlar. Bunlardan Selanik'te yayınlanan *Mefharet,* Hürriyet'in ilanından duyulan kıvancı belirtmek için kapağına «*Yaşasın Millet Meclisi*» sözlerini koymuştur. O güne değin, «*Meclis'i Mebusan - Milletvekillerinin Meclisi*» denilen kurumun gerçekte milletvekillerinin değil, Millet'in olduğunu söyleyen *ilk* yayın organı budur. (189)

II. Meşrutiyet'in kadınlara da özgürlük getireceği sanılmışsa da bu vaad gerçekleşmeyince, Meşrutiyet'in 5. yıldönümünde *Kadınlar Dünyası* adlı bir dergi bunu «*Erkeklerin Millî Bayramı*» diye nitelemiş ve «Halâ yaşamakta olduğumuz bu esaret devresinden bizi de kurtarınız» demiştir.(190)

Bu dönemde kadınların sosyal hizmetler konusunda da bazı girişimleri olmuştur. Örneğin Balkan Harbi sırasında 1918'de Hilâl-i Ahmer — Kızılay Hanımlar Merkezi, 1908'de askere kışlık giyecek yardımı yapan Cemiyet-i İmdadiye, 1912'de eğitimci ve yazar Nezihe Muhittin'in kuruculuğunda Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, yine Balkan Savaşı sırasında dul ve yetimleri gözeten Esirgeme Derneği kurulmuştur. Yaralı askerlere yardım için açılan kurstan 27 kadın diploma almıştır. 1909'da Halide Edip, Teali-i Nisvan (Kadınları Yükseltme Derneği), 1913'de Nuriye Ulviye Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan (Kadın Haklarını Koruma Derneği) kurmuşlardır. 1918'de Asri Kadın Cemiyeti, 1918'de Amerikan Kolej Talebeleri Türk Mezunları Derneği, kadın kuruluşlarından bazılarıdır.

Balkan Savaşı'ndan sonra Türk kadınlığı hakkında yapılan yayınların etkisi görülmüştür. 1913 tarihli İlk Tedrisat Kanunu ile o zamana dek salt il merkezlerinde sıkışıp kalmış olan kız rüştiyeleri altı yıllık kız iptidailerine (ilkokul) çevrilerek belli başlı kaza merkezlerine

yayılmıştır. Meşrutiyet devrinde birçok ilde kız sanayi okulu açılmışsa da sonradan bunların hemen hepsi kapatılmış, ikisi de İstanbul'da olmak üzere iki okul bırakılmıştır. 1917-18 yıllarında İstanbul'daki dört kız lisesinden başka Türkiye'de kız lisesi yoktur. 1922'de TBMM Hükümeti İzmir'de ve Ankara'da kız liseleri açmıştır.

Kızların Üniversiteye girebilmeleri ilkin 1914'de gerçekleşmiştir. *İnas Darülfünunu—Kız Üniversitesi,* adıyla kızlara serbest konferanslar verilmeye başlanmış, yıl sonunda imtihanlarda başarı gösteren kızlar bu okulun ilk öğrencileri olmuşlardır. Sonradan yetişen kız liseleri mezunlarıyla kadrosu genişleyen bu kuruluş 1920'de bağlı olduğu Kız Öğretmen Okulu'ndan ayrılarak öğretimi başka saatlerde ve erkeklerden ayrı olarak yapmak üzere İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmış ve bir süre sonra kız öğrenciler, kadın-erkek ayrımını protesto ederek bir üniversite boykotu başlatmışlar ve erkek arkadaşlarının sınıflarına girmek kararını almış ve uygulamışlardır. Bunun üzerine kızlar ve erkekler aynı sınıflarda öğrenim yapmaya başlamışlardır. ([191])

Görüldüğü gibi Osmanlı toplumunda kadının haklarının ortaya konulmasına ve savunulmasına 1860'larda başlanmıştır. Tanzimat'tan Kurtuluş Savaşı'na değin süren dönemde kadını savunan yazarların tek amacı, kadını toplumda erkekle eşit haklar düzeyine çıkarabilmek, kadının hiç bir konuda erkekten aşağı olmadığını kanıtlamak ve okumuş (ama neyi, nasıl ve nereye kadar okuyabilmiş?), faziletli (genel eğilim olarak Batı kapitalizminin önerdiği ahlâk çizgisinin İslâmcı biçiminde), iyi ana, iyi eş, iyi Müslüman kuşaklar yetiştirilmesine çalışmaktır. Kanımızca bu tarihcil dönem içinde Türk-Osmanlı kadınına *ekonomi-politik'te* bağımsızlık kazandırılmaya çalışılmamış olması ve Kadın Hakları Olayı'nı hep o «*tahrif edilmiş*» kadın-erkek eşitliği ya da *Kadın mı üstün, yoksa Erkek mi üstün* gibi safsata tartışmalarda tutturulmuş olması kasıtlı bir

davranışın eseridir. Bu dönemdeki yayınlara bakıldığında Türk-Osmanlı kadınının siyasete karışmasından ve iktisadî konularda ağırlığını koymasından söz eden yoktur. O dönemde kadın hakları için yazılar yazmış olanların (Ağaoğlu Ahmet, Halide Edip, Celâl Nuri İleri, Selâhattin Asım, Abdullah Cevdet ve Şemsettin Sami gibi) hiç birinin bu konuya ağırlık tanımamış olması dikkat çekicidir.

I. Dünya Savaşı öncesinde salt kadın-erkek eşitliği çerçevesi içinde sürdürülen kadın hakları, Osmanlı ordularının savaştan yenik çıkmaları ve yurdun emperyalistlerce istilâya uğramasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu boyut, Turan ülküsü ve Milliyetçiliktir. Yurdun istilâsını «*tel'in*» (lânetlemek) amacıyla düzenlenen mitinglerde kadın konuşmacılar (Halide Edip, Nakiye Elgün, üniversite öğrencisi Münevver Saime — ki, bu genç kız daha sonra işgal polisinin takibatına uğramış ve ellerinden kaçarak Anadolu'ya geçmiş ve milislere katılarak çeşitli cephelerde çarpışmış ve yaralanmıştır — Sabahat, Meliha ve Naciye Hanımlar) da ateşli söylevleriyle anti-emperyalist bir bağımsızlık savaşı verilmesi gerektiği tezini işlemişlerdir (yıl: 1918 - 19 - 20). Başka bir deyişle, Osmanlı yöneticiliği ve Düzeni batarken, kurtuluş umudu olarak Türkçülüğe sarılınmıştır. I. Dünya Savaşı yenilgisinin (tıpkı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına olan yararı gibi) kadınlara da bir yararı olmuş ve ONLARI YÜZYILLARDIR ERKEKLERİN ELİNDE BULUNAN SİYASETİN İÇİNE SOKMUŞTUR. Türkiyeli kadın artık ülkenin yönetiminde sözünü dinletmek istemektedir — ama acaba bu isteğini gerçekleştirebilmiş midir?

Öte yandan, savaş sayesinde iyice palazlanmış olan ticaret burjuvazisi sınıfsal çıkarlarının o günlerde Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamış olan Sosyalizm'le değil, Kapitalizm'in özünü kavramakla gerçekleşebileceğini sezinlemiştir. Bu nedenle de topluma bu düzen anlayı-

şını yani kapitalizmin ilkelerini şırınga ettirmeye (özellikle politikacıları ve yazarları kullanarak, örneğin adı büyük maliyeciye çıkarılmış olan Maliye Bakanı Cavit Bey gibi) ve uygulatmaya çaba göstermiştir. İşte, 19. Yüzyıl'ın ortalarından başlayarak 1923'e kadar bir hayli aşama kaydetmiş (ve hemen hemen kotarılmış) olan Kadın Hakları Olayı'nın *özünde bir sapmaya uğratılmış olmasında* bu sınıfın çabası ve katkısı çoktur. *Bu gerçek göz önünde tutularak Cumhuriyet dönemine geçişte Türk Kadın Hakları'na salt bir «iyiniyetli» yenileştirme hareketi olarak değil, sistemli şekilde desteklenmiş ve ilerde getirebileceği yararlar göz önünde tutularak, Batı'daki ve Amerika'daki modellerinden saptırılmadan sunulmuş bir «özgürleştirme» olarak bakmak gerekir.* Kadınlara bazı haklar sağlanırken Batı'dan kopya edilen ıslahat ilkelerinden uzak düşülmemeye de özel bir dikkat gösterilmiştir. Bu nedenle Türk-Osmanlı toplumu, ister istemez Batı kapitalizmi içindeki kadın-erkek ilişkileri modeline uygun sloganlarla şartlandırılmış — Sosyalist Kadın tipi, *kasten* kamudan gizlenmiştir. Sosyalizm'e ilgi duyan ve bu ilgilerini yazı ya da şiirlerinde yansıtmaya uğraşan öncü kadınlar, egemen sınıfın savunuculuğunu üstlenmiş basın tarafından olmadık yalan ve iftiralarla lekelendirilmek istenmişlerdir. Bu öncü kadınlardan biri Yaşar Nezihe Bükülmez'dir. Yaşar Nezihe, «*Bir Deste Menekşe*» ve «*Feryatlar*» adlı şiir kitaplarında amele ve köylülerin acılı yaşantılarına değinmiş (ve bunu çeşitli yazılarında da işlemiş) ve besleme basının ağır ve galiz yakıştırmalarına hedef olmuştur. «*Aydınlık*» dergisi, besleme basının bu küfürlerine karşı Yaşar Nezihe'yi savunan yazılar yazmıştır. ([192])

Özetlersek; Cumhuriyet dönemine geçilirken Osmanlı düzeninde kotarılmış ve *rotası* aşağı yukarı çizilmiş olan Kadın Hakları, eski düzeni iyiden iyiye zorlar duruma gelmişti/getirilmişti diyebiliriz. Örneğin, 1917'de kanun mahiyetinde bir kararname yayınlanmıştır.

İslâm hukukuna bağlı olmaktan kurtarılamamış olmasına karşın, bu kararnameyle evlenme işlemine Devlet'in karışabilmesi sağlanmıştı. Buna göre, kocanın karısının üstünde ikinci bir evlilik yapması, ilk karısının onayına bırakılmaktaydı ve boşanmalar da erkeğin keyfî isteğinden bir bakıma kurtarılmaktaydı. (193) Bu nedenle Cumhuriyet'le birlikte her konuda olduğu gibi bu konuda da bazı *reformlar* (köktenci değişimler değil) yapılması Yeni Düzen için kaçınılmaz, hatta zorunluydu. (194)

Şimdi de, çıkarcılar-birliği içindeki elite'in, öz itibariyle varolan düzeni oldukça değiştirebilecek nitelikteki Kadın Hakları Olayı'nı niçin desteklemiş *olabileceği* konusuna gelelim. Kanımızca, bu elite, Kadın Hakları'nı şu on temel neden dolayısıyla desteklemiştir :

1) Batı'daki ve Amerika'daki yeni düzen anlayışı böyle öngördüğü için, ister istemez desteklemek zorunda kalmak,

2) Yurt dışına yapılan hem ziyaret hem ticaret gezilerinde edinilen izlenimlerle oluşan körü körüne hayranlık duygusuyla benimseyip, desteklemek,

3) «*Aman Asrileşelim*» telâşıyla ucuz tarafından kopya çekerek desteklemek,

4) Uğranılan savaş yenilgileri (ve politik gam ve hatalarla) bu elite içindekilerde oluşan Osmanlılık kompleksi nedeniyle Batılılara küçük düşmemek için desteklemek.

(NOT: Dikkat edilirse Batı'yı ve Amerika'yı Türkiyeli insanların gözünde en çok şişiren, büyüten ve yüceltenlerin de bunlar oldukları görülür.)

5) Yüzyıllarca sürmüş dinsel (buna bağlı olarak cinsel) baskı ve bunalımlarla kendi düzenlerine ters düştükleri için Batıcılık Olayı'na sığınarak dinsel ve cinsel rahatlığa kavuşabilmek umudu ve amacıyla desteklemek,

6) Saray ve çevresinin yüzyıllar sürmüş ve genel-

likle kendinden yana yontulmuş her türlü buyrukçuluğuna karşı çıkmış olup, üstteki bu sınıfı *madden* geçebilmek ve kendini onlara kabul ettirebilmek için desteklemek (onların gıpta etmesini gizliden gizliye arzulamak),

7) Kendi elite'ine yeni bir kültür, yeni duyuş, düşünüş, davranış biçimleri uydurabilmek eğilimini bazen bilinçli bazen duygusal atılımlarıyla desteklemek,

8) Kendi elite'i içinde diğerlerinden geri kalmamak için desteklemek (kapitalizm şartlamasının getirdiği rekabetçilik hırsı ile),

9) Batı'da öğrenim görmüş evlâtlarının teşvik ve etkisiyle desteklemek,

10) Ve en önemlisi, kapitalizmin temel iktisadî ve siyasal önerilerini (ilkelerini) öğrenmiş — ya da sezinlemiş — olmakla desteklemek.

Bunların arasında 10. nedenin üzerinde durmak gerekir.

Tüccarlar elite'i, Saray ve çevresinin yüzyıllardır tekelinde tuttuğu yöneticilikten uzun zamandır hoşnut değillerdir. Yapmak istedikleri ticarî atılımlar (ya da vurgunlar!) bir noktaya dayanınca ister istemez halkı tutmak zorunda kalan Saray ve çevresindekilerce engellenmektedir. Geçmişteki acı deneyleri bilen bu kimseler Osmanlı Sarayı'nın çökmeye başlamasıyla birlikte çeşitli siyasal entrikalara, spekülasyonlara, yapay fiat dalgalandırmalarına kalkışmışlardır. [1918 Temmuz'unda Padişah olan Vahdettin'in yayınladığı on maddelik bildiride halkın «*duçar*» olduğu «*Galay-ı Es'ar*» (fiatların yüksekliği) ele alınmış ve İttihat ve Terakki Hükümeti'nden buna bir an önce tedbir alması istenmiştir (3. Madde).] [195] Bu dönemde tüccarlar elite'inin halkın arasında genel hoşnutsuzluk havası yaratmak istediği bellidir. (Bilindiği gibi *denetimli hükümet buhranları, boykot, anarşi, işsizlik* gibi toplumu sarsan olaylar sırasında bazı küçük tüccar, esnaf iflâs ederse de dışa ba-

ğımlı büyük sermaye olağanın üstünde kâr sağlar.) (196)' Bunun kadın haklarıyla ilgisi nedir denebilir? Tüccarlar elite'i, Saray ve çevresine kıyasla halka daha yakın bir düzeyde bulundukları için halkın genel eğilimlerini de üsttekilerden daha iyi gözlemleyip değerlendirebilmektedirler. Kadın hakları topluma getirilmeye çalışılırken, kafaları belli şartlamalar içinde bulunan halkın buna tepki duymakta olduğunu tüccarlar elite'i sezmiş durumdadır. Bu nedenle de kadın hakları tartışmalarını, arkadan arkaya hem körüklemekte ve desteklemekte hem de halkın arasında provokasyonlar oluşturarak varolan «*geçim*» hoşnutsuzluğunu manüpüle etmekte, gözden kaçırtmaktadır. Yani, her zaman olduğu gibi, vurguncu takımı kendi isteklerini gerçekleştirebilmek için şaşırtılan halkı kullanmaktadır. Ama aynı elite kendi çevresi içinde (ailesi ve kendi dengi kimselerin arasında) Batı'nın ve Amerika'nın önerdiği kadınla ilgili her türlü görüntüyü, hatta bazen komikliğe varırcasına kopya etmekte ve uygulamaktadır. Ancak, halkın bu durumdan haberdar olmaması da gerekmektedir. Aynı *gizliliğe uyma kuralı* günümüzün büyük zenginleri ve bunlara özenen politikacıları için de böyledir. Halkın önüne çıkıldığında dindar, alçakgönüllü (mütevazi), hayırsever, fakirbabası, dürüst zengin ya da politikacı portresi çizilirken, kendi çevrelerinde (muhitlerinde) «*yeni piyasa bunalımının nasıl pazarlanacağı*» ya da milletin işlerini izlemek gerekirken falanca şirketin yaptığı ticarî ihlâlden hangi oyunlarla sıyrılabileceğinin planları düzenlenir. Aynı şekilde, bu *elite*, kendi karısının ve kızının «*asrî*» giyim-kuşam edinmesine ve «*asrî*» öğrenim görmesine taraftar olmuş, fakat işçi-köylü - halk karşısına çıkıldığında «*asrîliğin-çağdaşlaşmanın*» gâvur icadı olduğu, çocuklarını Kur'an Kursları'ndan başka hiç bir öğretim kurumuna göndermemeleri salık verilmiş ve istenmiştir. Bilindiği gibi, *elite* Anadolu'da Kurtuluş Savaşı verilirken İstanbul'da yükünü tutmuş,

hem de zaferin kazanılması halinde servetinden olmamak için birtakım hazırlıklar —onların deyişiyle *(gelecek için yatırımlar)*— yapmıştır. Bu adamların hesaplarına göre Mustafa Kemal, savaşı kazanırsa Halife yerinde kalmak kaydıyla bir kenara çekilmeli ve yeni Türkiye'nin yönetimi de Saray'dan çıkma buyrukçuluğu artık iyiden iyiye eline geçirmiş olan bu çevrenin denetim ve yürütmeciliğine bırakılmalıdır. Bu çevrenin Besleme Basını, Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte Amerika'nın Kurucu Babaları'ndan Washington'u örnek göstererek Mustafa Kemal'in bir «*çiftliğe*» çekilmesini resmen ve açıkça istemiştir. Şu satırları birlikte okuyalım:

«Başka bir gazeteci muharrir de, cumhuriyetin ilânı münasebetiyle yaptığı tahlil ve tenkidde: 'Bizi müteessir eden nokta; millî rehberimizin şahsına aittir. En büyük ruhlu adamlar bile, şahsî kuvvet sahibi olmanın cazibesine mukavemet edememişlerdir,' diyor ve bu noktai nazarını, benim nutuklarımdan aldığı sözlerle takviye ettikten sonra, Amerika'nın istikbalini temin eden Washington'un, nasıl çiftliğine çekildiğini ve Meclis'in, hiç bir şahsi nazarı dikkate almayarak yalnız umumî menfaati düşünerek, altı senede kanunu esasiyi (anayasayı) vücuda getirdiğini ve ondan sonra nasıl Washington'a riyaset tevcih edilmiş olduğunu hikâye ediyor ve Kanun-u Esasimizin, bu şekilde tadilinde benim müteşebbis olduğumu hoş görmüyor...

(...) Eğer bu muharrirler, cumhuriyetin ilânı günü, yaygara tarzında hücumlara başlamayıp, evvelâ cumhuriyet ilânını hüsnü telâkki etseler, samimî karşılasalardı, efkârı umumiyeyi *tereddüt ve teşettüre* (altını biz çizdik) sevk edici tarzda değil, fakat cumhuriyetin iyi ve onun ilânının pek münasip olduğunu efkârı umumiyeye (halka) telkin eder yazılar yazsalardı *ondan sonra yapacakları her türlü tenkidatın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat gördüğümüz*

sureti hareket böyle olmamıştır...» (altını biz çizdik) (197)

Mustafa Kemal'in, NUTUK'ta yeralan yukardaki sözlerini okuduktan sonra şimdi de Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Kadın Haklarını Savunma şampiyonlarından, İngiliz mandası taraftarı ve 1974 Türkiyesi'nde dahi Kadın Hakları'na göstermiş olduğu ilgiden dolayı birtakım aydın (!) çevrelerce körü körüne övülüp göklere çıkartılan, REFİK HALİT KARAY'ın 2 Nisan 1920 tarihli Alemdar gazetesinde yayınladığı şu başyazıyı *ibretle* okuyalım: Yazının başlığı ISIRGAN OTU'dur.

«...Bugün Anadolu'yu kaplayan Harekâtı Milliye ve memleketi istilâ eden İttihatçı faaliyeti işte bana bu otu hatırlatıyor. Şimdiye kadar onu daima nazik bir elle tutup koparmaya kalktık, hem ellerimizi daladı hem de daha kuvvetle fışkırıp her tarafı kapladı, bir türlü kazmanın ucunu köküne daldırmak mümkün olmadı. Şimdi görüyoruz ki, vaziyetin tamamen buna müsait olmasına rağmen yine Harekâtı Milliye'yi büsbütün yok etmek mümkün olmayacak... Neden? Zira benim sezdiğime göre İttihat ve Terakki son oyununu da oynadı.

Aldanmayalım, kanmayalım, inanmayalım! İttihat ve Terakki ısırganını kökünden koparmak, kazmayı ta içine daldırmak lâzımdır. Bu defa da yapraklarını yolmak, filizlerini koparmakla iktifa eder, zahiri yokluğuna kanarsak aptallığın son derecesine düşmüş oluruz... Demir bir pençe ile kökünü koparmak lâzımdır... En gür, en heyecanlı ve en şiddetli bir lisanla haykırıyorum, feryat ediyorum; Efendiler; aldanmayalım, aldatmayalım. Fırsattan istifade ile İttihat ve Terakki ısırganının yapraklarını koparmak değil, kökünü kazımak lâzımdır. *Bu ihtarımı tarih bir tarafa kaydetsin.*» (altını biz çizdik) (198)

Görüldüğü gibi, Millî Mücadele'ye karşı olan Besleme Basının, koyu İngilizci köküdışarda başyazarı Refik Halit Karay, Millî Mücadele hareketini salt İttihat ve

Terakki oyunu gibi görmekle kalmıyor, bunun bir de kökü kazınması gereken bir olay olduğunu Türk Milletine yutturmaya çalışıyor... ve bunu da tarihe geçirtmeye niyetleniyor. Aynı Refik Halit, Kadın Hakları'nı savunmakta, diğer birçok kalemşörden daha da ilerideydi! Gerek Cumhuriyet öncesinde gerekse sonrasında bu konuyu defalarca işlemiştir. Aşağıda okuyacağınız ilân ise, 22 Aralık 1974 tarihli Milliyet gazetesinde yer alıyordu:

DÜNYANIN EN BÜYÜK FİLM ŞİRKETİ
FOX'A SATILAN İLK TÜRK FİLMİ
YATIK EMİNE

Dünya Kadın Yılı'nın (1975) arifesinde ve Türkiye'de Kadın Hakları'nın Kazanılmasının 40. Yıldönümünde (Aralık 1974), Türkiye'de emperyalizme bağımlı işbirlikçi Finans-Kapital'in, eski ve koyu bir Milli Mücadele düşmanı ve İngiliz hayranı Refik Halit Karay'ın Yatık Emine adlı bu öyküsünü, «*Türk Kadınının Dramını İşleyen Film*» sloganı/yutturmacasıyla, yurt dışından teknik uzmanlar getirtip, üstün çekim olanaklarıyla beyaz perdeye aktarması ve Türkiye kamuoyuna sunması, kendini *ilerici* kabul etmek ve göstermek iddiasındaki İstanbul burjuvazisinin Kadın Hakları'nı niçin ve hangi yönde desteklemiş olduğunun sanırız ki, yerinde bir kanıtıdır.

TERSİNE DÖNEN KADIN HAKLARI:

Cumhuriyet'in ilânına dek kadın hakları, Batı'daki ve Amerika'daki modellerinden saptırılmadan ve Sosyalist-Kadın-Tipi, Türk kamuoyuna, «*bir tür fahişelikmiş*» (kadının ortak kullanılacağı yutturmacası) gibi gösterilerek getirilmiştir. Ne var ki, Türkiyeli kadınlara, Türkiyeli erkeklerle eşit haklar tanınmasından, gerçekte, İstanbul, Ankara ve İzmir'in yüzyıllardır «*eşitsizliğin doğal bir olgu*» olduğuna şartlandırılmış halklarının bü-

yük çoğunluğu hoşnut değildir. Anadolu ise, hani, tamamen denebilecek çapta karşıdır Kadın'a erkekle eşit haklar verilmesine. İşin gerçeği, Kadın Hakları'yla ilgili gelişmelerden hoşnut olup da hoşnut değilmiş gibi görünen bu *elite* ile, bu hakları Türkçülük, Batıcılık (medeniyet) inançlarıyla içten destekleyen bazı yazarların ve meclisteki bazı Batı-Tipi-Aydın milletvekillerinin dışında hemen hiç kimse bu durumdan hoşnut değildir. Bu arada şunu da saptamak gerekir: *Elite* nasıl bir Yeni Kadın, Sosyalistler nasıl bir Yeni Kadın, Mustafa Kemal nasıl bir Yeni Kadın istemekte ve önermekteler?

Birincilerin oluşturmak istedikleri Yeni Türk Kadını, aşağı yukarı şöyledir: Belli bir öğrenim görecek; evinde olduğu kadar açılacak iş yerlerinde de çalışabilecek; kazancını, başlatılacak olan *tüketim* piyasasına kaptıracak; çocuklarına iyi anne, kocasına fedakâr eş, ve iyi Müslüman olacak yani, kafes ardına çıkarılmış (çünkü çalışıp artık-değer üretmesi gerek), okuma-yazma öğrenmiş (çünkü kafaların şartlandırılması kendileri tarafından yazdırılanları okutmaktan geçiyor), giyimi değiştirilmiş (çünkü Batı'da öyle, üstelik tüketimcilik gerek) ve bunca *beklenmedik* değişimin sonunda dünyaya aval aval bakan — ve kafaları *elite*'in çıkarcı istekleri doğrultusunda şartlandırılmaya hazır KUKLA TÜRK KADINI.

Oysa, kadının iktisadî-siyasî bağımsızlığa kavuşturulması gereğini savunan ünlü iki devrimci, V.İ. Lenin ve A. Kollontai, Yeni Kadın'dan ne anladıklarını şöyle açıklamaktaydılar:

Lenin, Sovyet İktidarı'nın 2. Yıldönümü münasebetiyle verdiği söylevlerden birinde şöyle konuşuyordu: (Söylevin başlığı 'Sovyet İktidarı ve Kadının Durumu'dur).

«Burjuvazi ve onun destekleyicileri bizi demokrasiyi ihlâl etmiş olmakla suçlamaktadırlar. Buna karşılık biz, Sovyet İhtilâli'nin demokrasinin enine boyuna gelişme-

sine daha önce benzeri görülmemiş bir iç-itilim (impulse) verdiğini iddia ediyoruz, o demokrasi ki, kapitalizm tarafından ezilen halk içindir, halkın büyük çoğunluğunun galebe çalabilmesi içindir, (sömürücüler, kapitalistler, zenginler için olan) burjuva demokrasisinden apayrı (emekçi halk için) olan sosyalist demokrasidir.

Kim haklıdır?

(...) Kadınların durumu burjuva ve sosyalist demokrasiler arasındaki farkı en çarpıcı biçimde açıklığa kavuşturur ve ortaya konan soruya en etkili karşılığı verir.

(...) Bir burjuva cumhuriyetinde (yani toprağın, fabrikaların, hisselerin v.b.'nin özel mülkiyeti olan yerde), (bu) en demokratik cumhuriyet olsa bile, kadınlar hiç bir zaman, dünyanın hiç bir yerinde, daha gelişmiş ülkelerin bir tekinde dahi erkeklerinkine tam eşit haklara sahip olabilmiş değilledir. Ve büyük Fransız (burjuva demokratik) Devrimi'nden bu yana 125 yıl geçmiş olmasına karşın bu durum/gerçek böyledir.

«Kelimelerde burjuva demokrasisi eşitlik ve özgürlük vaad eder fakat pratikte *bir tek* burjuva cumhuriyeti dahi, hatta en gelişmişi bile (insan soyunun yarısı olan) kadınları, Kanun önünde erkekle tam eşit (düzeye) yüceltmiş ya da kadınları erkeğe bağımlı kalmaktan ve erkeğin baskısından çekip çıkarmış değildir.

Burjuva demokrasisi özgürlük ve eşitlik üzerine görkemli cümleciklerin, büyük sözcüklerin, müsrifce dağıtılan vaadlerin ve yüksek-perdeden atılan sloganların demokrasisidir, fakat pratikte bütün bunlar özgürlükten yoksunluğun ve kadınların eşitsizliğinin, emekçilerin ve sömürülenlerin özgürlükten yoksunluğunun ve eşitsizliğinin üzerine örtü çeker.

(...) Biz işçi ve köylülere diyoruz ki — bu yalancıların maskesini yırtın, körlerin gözünü açın. Sorun onlara :

İki cinsin eşitliği var mıdır?

Hangi ulus hangisine eşittir?
Hangi sınıf hangi sınıfa eşittir?
Nasıl bir boyunduruktan ya da hangi sınıfın boyunduruğundan özgürlük? Hangi sınıf için özgürlük?

(...) Avrupa'nın en geri kalmış ülkelerinden birindeki Sovyet İktidarı, iki yıllık kısa bir dönem içinde, kadının (haklarında) bağımsızlığa kavuşması, «*güçlü*» cinsle eşit (düzeye) getirilmesi yolunda, dünyanın ileri, aydınlatılmış «*demokratik*» cumhuriyetlerinin tümünün 130 yılda yapamadıklarından fazlasını yapmıştır.

Eğitim, kültür, uygarlık — yüksek-perdeden atılan bütün bu laflar, dünyanın bütün kapitalist, burjuva cumhuriyetlerinde, kadınların evlenme ve boşanmadaki eşitsizliklerine, nikâhsız doğan çocukla «*yasal doğan*» çocuğun eşitsiz kılınışına, erkeğe ayrıcalık veren ve kadın soyunun aşağılanmasına ve horlanmasına yolaçan akılalmazcasına pis, mide bulandırırcasına iğrenç, hayvancasına yabanıl kanunlara eşlik ederler.

Kapitalizmin boyunduruğu, «*kutsal özel mülkiyet*»in baskısı, cahilane kalınkafalılığın despotizmi, küçük-mülk-sahipliğinin tamahkârlığı; en demokratik burjuva cumhuriyetlerini bu pis ve iğrenç yasaları ortadan kaldırmaktan önleyenler işte bunlardır.» ([199])

Şimdi de Kadın'ın bağımsızlığını savunan diğer bir devrimciye, ünlü Alexandra Kollontai'ya (1872-1952) kulak verelim:

«(...) Kadının içsel-tavrında (davranışında) önemli bir devrim olmak zorundadır; kadının iç dünyası büyük ölçüde altüst olmalıdır; erkeğin kendisine kattığı değerleri geri aldığı an, benliğinde, onu iflâsa sürüklenmekten kurtaracak zengin bir kendine-güvence-veren değerler birikimi sağlanmış olmaklığı gerekir. (...) Birçok yüzyıldır kadınların erdemleri, onların insanî nitelikleri, aklî yetenekleri, içsel karakteristikleriyle değil, fakat özellikle burjuva mülkiyetçi ahlâkının onlardan istediği kadınsı değerlere bakılarak ölçülmüştür. «*Cinsel*

saflık/temizlik» cinsel iffet kadının değerini biçmiştir. Cinsel günah yasasını bozmuş olan kadına merhamet yoktur... Ama kadın kendi ayakları üzerinde durmaya, kocasına ya da babasına bağımlı kalmaktan kurtulmaya ve toplumsal mücadeleye erkekle yan yana birlikte katılmaya giriştikçe eski ölçek (kriter) geçersiz, işe yaramaz olacaktır...

Yeni kadın kendi «*insanî yapısını*» yadsımaz, hayattan kaçmaz ve realitenin ona gülücüklerle ayırdığı, bağışladığı bunca «*yeryüzü*» mutluluğuna sırtını çevirmez. Şöyledir yeni kadın: duygusallık yerine kendini disipline etmiştir; teslimiyetçilik ve renksizlik yerine özgürlüğünü ve bağımsızlığını değerlendirebilmek yeteneğindedir; bir «*sevigili*»nin yerini bulmamış (uyumsuz, yabancı duran-alien) niteliklerini massedip (absorb), yansıtmaya yönelik naif bir girişimde bulunmak yerine kendi kişiliğinin kadrini bilir (onu yüceltir); iffetliğin aldatıcı-lâfazanca (hipokratik) maskesini takınmak yerine «*yeryüzü*» mutluluklarındaki haklarını bütünleştirir ve nihayet, aşkın edimlerinde (deneylerinde) aşağılanmış statüyü ortadan kaldırır. Karşımızda erkeğin gölgesi olan dişi değil; bir kişilik — bir «*İnsan Kadın*» vardır.

(...) Yeni tip kadın, iç dünyasında kendine-güvenen, bağımsız, özgür — emekçi çevrenin kendi sınıfsal çıkarları içinde ürettiği ahlâka cevap veren kadındır. İşçi sınıfı, kendi misyonunu tamamlayabilmek için, bir kocanın zevcesine ya da salt kadınsı faziletleri olan pasif, kişiliksiz evkadınına değil fakat her türlü köleliğe karşı çıkacak «*devrimci*» kişiliklere — aktif, topluluğun sınıfın eşit haklarla donanmış bilinçli üyelerine gereksinir.» ([200])

Öte yandan Türkiye'de burjuva demokratik devrimini gerçekleştiren Mustafa Kemal, *elite*'in izlemekte olduğu kurnazlığı ve neyi istermiş gibi görünürken gerçekte neyi istemekte olduğunu gayet iyi bilmektedir.

«Malûm olduğu veçhile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası diye bir fırka (parti) teşkil ettiler. Bu fırkanın GİZLİ ELLER (altını biz çizdik) tarafından çizilen programını da ortaya attılar...» (201)

Bu bilinçle hareket eden Mustafa Kemal'in aklındaki çağdaş Türk kadını tipi de şöyledir:

«Kadın nasıl olmalıdır?

«Türk kadını dünyanın en *aydın* (altın biz çizdik), en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil, ahlâkta ve fazilette ağır, vekarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü zihniyeti ile, pazusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir.» (202)

«Büyük Türk Kadını'nı çalışmalarımıza ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmî, ahlâkî, içtimaî, iktisadî hayatta erkeğin şeriki, arkadaşı, yardımcısı yapmak yoludur.» (203)

«Şunu da ilâve edeyim ki, kadınlık meselesinde şekil ve kıyafetle başarıdan ziyade, asıl kazanılması gerekli olan, nur ile, irfan ile, gerçek faziletle bezenmek ve kuvvetlenmektir. Ben muhterem hanımlarımızın, Avrupa kadınlarından aşağı kalmayacak, aksine pek çok cihetlerde onların üstüne çıkacak nur ve irfanla cihazlanacaklarına kat'i olarak şüphe etmeyen ve buna kat'i olarak inananlardanım.» (204)

Mustafa Kemal'in düşlerindeki bu Türk kadını tipi gerçekleşmiş midir? 1923-1985 yılları arasındaki Cumhuriyet dönemi Türk kadınının toplumsal-iktisadî-siyasal, kültürel durumlarına bakıldığında Mustafa Kemal'in düşünün *genel anlamda ihanete uğratılmış olduğu* ve Türkiye'de Kemalist (göreceli Sosyal-Demokrat) ve sonraki Atatürkçü (Liberalist) kadın tiplerinin bile oluşturulmasına gem vurulduğu, çeşitli üstü-kapalı politik oyunlarla önlendiği ve sistemli ve kasıtlı çalışmalarla yerinde saydırıldığı —hatta bazı durumlarda Osmanlı'nın bağnazlığına döndürüldüğü— görülür.

IV.

B Ö L Ü M

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK KADINI

«Herhalde kadının erkeğe, erkeğin kadına Allah indinde hiç bir üstünlüğü mevzubahis değildir.» *MSP Genel Başkanı Prof. Necmeddin Erbakan.*

34. «Erkekler, Allah'ın, birbirine üstün kılması ve kendi mallarından sarfetmeleri yüzünden, kadınlara buyurucudurlar.» *Kur'ân-ı Kerim, Nisâ Suresi*

Osmanlı Devleti, Tanzimat hareketiyle birlikte Batı medeniyeti kopyacılığına başlamış ve bu kopyacılığın kaçınılmaz sonucu olarak da Batı'nın kültürel, iktisadî-siyasal sömürüsünün kucağına düşmüştür. Tüccar, toprakağası ikilisi kendini kabul ettirmiş ve devletin yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında «*Şeriat*» düzenine bağlı Osmanlı toplumunda gerek Saray ve çevresi gerekse tüccar ve mütegallibe kesimlerinde sahtekârlıklar, dolandırıcılıklar, adam kayırmalar, rüşvet almış yürümüş, neredeyse «*meşru*» sayılmaya erişmiştir. Örneğin, 1917'nin Osmanlı düzeninde; «Namuslu memurlar, emekliler, dullar, yetimler ve dar gelirliler büyük bir sıkıntı içindeydiler. İstanbul'un beslenmesi önemli bir mesele idi. İaşe Nâzırlığı «*Men-i İhtikâr (Vurgunculuğu Önleme)*

Komisyonu» kurdu. Halk buna, «*Menbaı İhtikâr (Vurgunculuğun Kaynağı)*» adını koydu. Bazı maddeler, kefenlik bez bile vesika ile satılıyordu.» (205). Bir yıl sonra ise, Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'ndan bozguna uğramış olarak çıkıyordu. O bir zamanların ünlü ve güçlü imparatorluğu, 12 Ekim 1918'de İsviçre hükümeti aracılığıyla barış yapılmasını istediğini duyuruyor, ancak isteği cevapsız bırakılıyordu. Osmanlı Devleti'nin bu barış için araya koyduğu kimseyi ise yine Sayın Belen'in kitabından okuyalım: «İzmir'de Fransız tücarlarından Edmond Giraud, barış için İngiliz Atina elçisinin yanına gönderildi. Elçi, Osmanlı Devleti'nin barış isteğinde geç kaldığını söyledi. (206)

Emperyalizme bağımlı işbirlikçi burjuvazinin gelişimiyle ilgili olarak da, kısaca, şunları aktarabiliriz:

«1909-1913 yılları arasında Osmanlı toprakları üzerinde 51 anonim şirket kurulmuştu; bu sayı 1914-1918 (savaş yılları) tarihleri arasında 88'e yükseldi. Savaş sonrasında vurguncular Türkiye'nin ilk yerli komprodor burjuvazisini yaratmışlardır. Kentlerdeki gazeteci, yazar, sanatçı, bilimadamı gibi aydınların dış görünüşlerine göre Batı fikirlerinin temsilcileri olmalarına karşın kesin bir tutumları yoktu. Tüm Avrupa ülkelerine bağımlı olmaktansa bir tek yabancı devletin himayesine girmeyi istiyor ve hatta bu tutumu Türkiye'nin modernleşmesi için tek çare olarak görüyorlardı. Bu kişiler Batı kültürü etkisiyle milliyetçilik ve burjuva toplumu fikirlerini benimsemişlerdi. Ancak Türkiye'deki modern eğitimin büyük bir kısmı yabancı kültür propagandasına dayanıyor ve eğitim, çağdaş emperyalizmin yöntemlerinin perde arkasından yürütülmesini sağlıyordu.» (207)

Kadın haklarını savunanlar acaba bu oyunların dışındalar mı? Bazı kavramları gözü kapalı savunurlarken acaba savundukları kültürlerin (ve kimselerin)

gerçek arzularının neler olduklarını biliyorlar mı?

Bıraktığımız yerden okumayı sürdürelim:

«Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın aydın ve liberal ideolojilerine doğru bu yüzeysel yöneliş, politik, ekonomik çıkarlar gözeten emperyalist devletlerin etki alanlarındaki bağımsızlaşma hareketlerine karşı olmalarıyla çelişkiye düşüyordu. Batı uygarlığını Amerikan okulları, kitapları ve öğretmenleri aracılığıyla tanımış olan aydınların tutumunda bu durum açık olarak görülür. Bu grubun öncüsü, özellikle kadın haklarını savunan Halide Edip Adıvar'dır. İstanbul'daki Amerikan Kız Koleji'ni bitirmiş olan Halide Edip, önceleri Amerikan mandasını benimsemişti. Oysa Washington hükümeti, (özellikle Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurma çabalarıyla) Türkiye'nin parçalanmasına, kendi çıkarları nedeniyle taraftardı. Halide Edip ise o dönemde, Amerikalıların manda kuvveti olarak özel bir çıkar gözetmediklerini ve Türkiye'ye «*gerçek ekonomi ve düşünce bağımsızlığını*» getireceklerini ve yalnız Avrupalılara, Amerika'nın ne iyi bir idareci olduğunu göstermeyi amaç edindiklerini ileri sürüyordu. Bu görüşe, öğreniminin büyük bir kısmını Amerika'da tamamlamış olan Ahmet Emin Yalman da katılıyordu.» (208)

I. Dünya Savaşı'nın sonrasında aydınların bir kısmı yurda Amerikan mandasını sokabilmeye çalışırken, diğer bazıları İngiliz mandası peşindeydiler. Örneğin şu satırların yazarı Refik Halit Karay'dır: (9 Ocak 1920 tarihli Alemdar Gazetesi'nde «Yine Muhtıra Münasebetiyle» adlı başyazıdır) «Bizim için tutulacak yegâne kurtuluş yolu Mütareke'den sonra, hemen İngiltere devletiyle beraber yürümek için siyasî teşebbüste bulunmaktı. Bunu nedense yapmadık... Ve bilhassa Amerika'nın hayalî mandasıyla bir hayli vakit kaybettik. Bunun mümkün olamayacağını İttihatçılar da bildikleri halde taraftar görünüyorlardı... Binaenaleyh

bizim için yapılacak şey bir tek devletin siyasî beraberliğidir. O devlet de İngiltere'den başkası olamaz, olamaz, olamaz...» ([209])

Türkiye'yi yabancı bir ülkenin sömürgesi yapmak için can atanlar birbirleriyle atışırlarken bir konuda ağız birliği içindedirler: *Kadın Hakları*. İster Amerikancı, ister Almancı, ([210]) ister İngilizci, ([211]) ister Fransızcı ([212]) olsunlar tümü de kadına haklar sağlanmasından yanadırlar. Ama hiç birinin konuya toplumsal-iktisadî-siyasal açıdan baktığı yoktur. Öte yandan, ister İngiliz, ister Amerikan mandası kabul edilsin bu düşünceleri dışardan (kapitalist ülkelerden) destekleyenler için kadına özgürlük tanınması iktisadî-siyasal nedenler dolayısıyla zorunludur. Yani, Türkiye'de Amerikan mandası da olsa, İngiliz mandası da olsa ,kadının özgürleştirilmesi bir «*zorunluluk*»tur. Çünkü, sanayileşmede ve ziraî kalkınmada kapitalizmin yerini sağlamlaştırabilmesi için erkek «*çalıştırılan*»*a* olduğu kadar kadın çalıştırılan'a da gereksinilmektedir. Dev-çaplı artık-değerlerin edinilebilmesi bu ikilinin, belli aldatmacalarla oluşturulacak belli bir uyum içinde (ceplerine biraz para koyup, taksitçilik ilkesiyle onu da geri alarak ve siyasal şartlamalarla şaşırtarak) durmaksızın çalıştırılmalarıyla mümkündür.

Burada bir noktaya değinmek gerekir. Amerika'da 1900 yıllarının Sosyalist platformunda, ileri sürülen görüşlerden biri, devlet üretimciliği hariç, tümü tutucu gruplar tarafından kendi programlarına alınmış ve yasalaştırılmıştır. «Kadın Hakları'nı ortaya ilk getirenler de Sosyalistler'dir. Tutucular bu hakları verinceye dek karşı koymakta direnmişlerdir. Ne var ki, sonunda kadınlar bazı haklara kavuşmuşlardır. Fakat yapılan seçimlerde kadınların oyları büyük ölçüde statükoculara (tutucu partilere) çıkmıştır. Çünkü yapılan her reform hareketi, varolan düzeni biraz daha güçlendirmekten

ve bu düzenden büyük çapta yararlanmakta olanları biraz daha mutlu kılmaktan öte bir işe yaramamaktadır.» ([213])

Görüldüğü gibi, tutucu çevreler ,devrimci çevrelerce işlenen konuları ele almakta ve bunların önerilerinden kendilerine nasıl «*avantajlar*» sağlayabileceklerini planladıktan sonra yasalaştırmaktadırlar. Tutucu çevreler, tarih boyunca bu manüpülasyonu kullanmışlar ve günümüzde de kullanmaktadırlar.

Türkiye'de Kadın Hakları olayı işte bu (benzer) tür manüpülasyona uğratılmıştır. Kadın özgürleşsin (emancipation) denilmiş, ama kadının ne yaparsa yapsın, iktisadî-siyasal bağımsızlığa kavuşamayacağı bilindiği için, (çünkü tuzaklı düzen kurulmuştur) Türkiye'deki kadın nüfusun % 80'i *çalıştırılan ve emeği sömürülen kadın* durumunda kalmıştır. Kadın okusun denilmiş ama cebinde parası olmayanların okuyamayacağı bilindiği için çoğunluğu ya hiç okuyamamış ya da yarım yamalak bir ilkokul öğrenimiyle yetinmek zorunda kalmış ve yine başkası hesabına çalıştırılan kadın olmuştur. Kadına iktisadî bağımsızlık tanınsın denmiş, bilgisiz yetiştirilmiş kadınlar, beyinlerini yıkayan propaganda araçları sayesinde ve taksitçilik (kredili veresiye satış) kolaylamasıyla tüm kazançlarını parababalarınca üretilen çoğu tapon ve de gereksiz «*gözboyayıcı*» metalara kaptırmıştır.

1923 - 1938 arasının Türk kadını artık yeni bir düzen anlayışının kadınıdır. ([214]) Kendisine, okuyup-öğrenme, kamusal yönetime ortaklık, toplumda tırmanma yapabilme, seçicilik, çağına uygun duyuş/düşünüş/davranış olanak ve hakları tanınmıştır. Bir imparatorluk yıkılmış, onunla birlikte kadını köreltmiş ve hor görmüş olan düşünce de tarihe karışmıştır... ACABA?

Bu acaba'yı ele almazdan önce, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Meclisleri'nde yapılan Türk Kadın Hakları

ile ilgili tartışmalara bir göz atalım.

Batıcı ve Türkçü bazı yazar, milletvekilleri ve İstanbullu ve İzmirli büyük ticaret burjuvazisince benimsenmiş ve desteklenmiş ve savunulmuş olan Türk kadın haklarını tutucu baskı unsurlarına kabul ettirebilmek pek kolay olmamıştır. Millet Meclisi'nde sayısız oturum yapılmış, tartışmalar, hatta kavgalar çıkmıştır. Örneğin, frengi salgını nedeniyle kadınlara sağlık muayenesi yapılması üzerine toplanan Meclis'te (122. toplantı, 1921) ağır suçlamalar olmuştur. Söz alan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, yaptığı konuşmada «Nüfus sayımı sırasında karısını alnından vurup öldürdükten sonra, bana ne kaldı, adam al senin olsun» diyenlere rastladığını belirtmiştir. (Türkiyeli kadının haklarını Batı'nın bilimsellik 'dürüstlüğü' çizgisinde savunan milletvekillerinden bazıları Tunalı Hilmi, Ağaoğlu Ahmet, Medenî Kanun'un hazırlayıcılarından zamanın Adalet Bakanı Mahmut Esan Bozkurt ve Yunus Nadi'dir.) Bu tartışmalarda, doktorların, kadınların Şer'an görülebilecek yerlerinden (bileğe kadar el, bileğe kadar ayak ve yüz) başka bir yerlerine bakamayacakları tezini savunan milletvekilleri bilincinde olmaksızın, tarihsel yabancılaşmadan kaynaklanan kır/şehir farklılaşmasını da dile getirmişlerdir. Örneğin, Ergani Milletvekili Operatör Emin Bey'in şu sözlerini okuyalım: (Bursa Milletvekili Oparetör Emin Bey'e karşı) «Daha ne kaldı Emin Bey. Bizim orada üç dört vilâyetimizde kadınlar çarşıya bile çıkamaz. Pazara bile gidemez. Bu Ankara'da yapılıyor ,bizim oralarda olmaz.» Başka bir milletvekili de bu tartışmada Ergani milletvekilinin fikrini destekleyerek, «Burnunu bile göremezsiniz doktorlar!» diye bağırmıştır. ([215])

17/2/1926 tarihinde Mahmut Esat Bozkurt tarafından Millet Meclisi'ne sunulan ve kadına ve aile hukukuna da denge getiren 900 maddelik Medenî Kanun, oybirliğiyle kabul edilmiştir. Medenî Kanun'la birlikte

çok karılılık kalkmış, boşanma erkeğin tekelinden kurtarılmış, kadına da hak tanınmıştır. Mirasta kız-erkek çocuk eşitliği sağlanmış, Medenî nikâh zorunluluğu konmuş, mahkeme önünde iki kadının bir erkeğe eşit tanıklığı kaldırılmış ve bazı diğer temel haklar sağlanmıştır.

Kadınlara siyasî hakların verilmesi yönünde yapılan çalışmalarda Türk Ocakları'nın büyük katkısı olmuştur. Türkçülük akımının savunucusu durumunda olan Türk Ocakları, düzenledikleri çeşitli toplantılarda kadın haklarını işlemişlerdir. Türkiyeli kadına ilk siyasî hakkı, Belediye seçimlerine seçmen olarak katılma hakkı olarak tanınmıştır. (3/4/1930 Belediye Kanunu). Türk kadınlarının Parlamentoya seçme ve seçilme hakkını elde edişiyse 5/12/1934 tarihine rastlamaktadır. Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşı tarafından Anayasa'nın 10. ve 11. maddeleri ile Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması ve bir madde eklenmesi yolundaki önerisi T.B.M.M.'nde bol alkış, bol bravo ve çok ilginçtir ki, bol *OKEY* sesleri eşliğinde kabul edilmiştir. ([26]) Bu öneri üzerine birçok milletvekili söz almış ve kararın lehinde konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalarda kiminin içten, kimilerinin de «*dalkavukluk*» amacıyla konuştukları sezilmektedir. O günlerin genç milletvekillerinden biri de İsmet İnönü'nün konuşmasından sonra söz almış ve bol bol öztürkçe sözcükler kullanarak şu konuşmayı yapmıştır: (5/12/1934. Meclis tutanaklarından aynen).

«Çok değerli başbakanın her işte olduğu gibi bunda da olgun ve içten gelen dolgun sözlerinden sonra sizleri üzmek istemezdim. Fakat görülecek iş o kadar evrensel ki, bunun üzerinde duygularımı birkaç kelime ile yüksek saylavlara sunmak istedim.

Büyük Türk Ulusu,

Ne mutlu sana, dün senin olmayan, senden olmayan

kötü adamlar ,kötü idarelerin elinde öz varlığını ne söyler, ne de gösterebilirdin. Yakından uzaktan sana bakanlar, senin özünü göremeden, bilemeden sana eksik gözle bakıyorlardı. Bugün senin özünü, varlığını yine senin özünle acun uluslarına gösteren bir güç yetişti. O gücünü, senin gücünü anarken, acunun sana gözleri kamaşarak baktığını biliyorum. Göğsüm sevinçle doluyor. (*OKEY* sesleri).

Büyük Türk Kurultayının saygıdeğer üyeleri,

Dün bir evin pırtısı gibi değeri küçültülen Türk kadını, durmadan yürüyen, olgunlaşan bu inkılâbın bu atılıma girmesiyle yepyeni bir acuna giriyor. Türk kadınını acun tanır. Erkekten hiç bir savaşta geri kalmamış, onunla omuz omuza yürümüş, onunla tarlada beraber çalışmıştır. Ekin kaldırırken, ineği sağarken, yavrusuna ninni söylerken dahi erkekten ayrılmayan Türk kadını ulus işlerinde de yüksek varlığını göstermiştir.

Beyler sevinelim, övünelim, çünkü Türküz, çünkü Atatürk'ümüz vardır. (şiddetli alkışlar) Ulus varolsun, Atatürk sağolsun. (alkışlar)» ([217])

Bu acunlu, evrenselli, saylavlı «*nutku*» atan genç parlamenter daha sonra 1960'da karikatürlerde yarı çıplak kadınların peşinden koşan politikacı esprisi içinde gösterilmiş, 1950 - 1960 arasında verdiği demeçlerde ne acun, ne evrensel, ne inkılâb kalmış fakat bol bol OKEY çekmiş bir manüpülatör siyasetçidir. Atatürk'ün ölümünden yedi yıl kadar sonra Atatürk'ün partisinden kovulmuş, ([218]) ve Demokrat Parti'nin kodamanlarından oluvermiştir. Bu siyasetçinin temsilcilerinden olduğu siyasal düşünce ortamında, Türkiye kadını kıvılcımlanmış olan ileriye dönüklüğünü yitirmiş aldatmacalara uğratılarak kuklalaştırılmış ve alt-yapının kadını eskisine rahmet okutacak «*yobaz*» baskılar altına itilmiştir.

O günlerde Atatürk'e ve onun getirdiği düzene

«*dalkavukluk*» eden ve bu palavra nutku atarak milleti uyutan bu siyasetçi, Refik Koraltan'dır. Atatürk'ün sağlığında seslerini istedikleri gibi pek çıkaramamış olan Pusudakilerin, onun ölümüyle birlikte harekete geçmeleriyle, onların istedikleri doğrultudaki «*Kukla Kadın*» tipini yaratanlar bunlardır. 1938 - 1960 arasında Türkiye'de devrimci genç kuşakların oluşmasını önleyerek ([219]); babasının her nasılsa sahip olduğu paralarla el bebek gül bebek yetiştirilen; Sosyete (!) sayfalarında adının geçmesini özleyen; iyi makyaj yapmasını bilen; Amerikalı genç kızlara ağzı açık hayranlık duyan; modayı ve yeni dansları en iyi kopya edebilen; Batılı kadınların karşısında daima küçüklük kompleksleri duyan; giyecek gece elbisesi olmadığını bahane ederek isterik bunalımlara sürüklenen kentli «*türedi*» zenginlerin kızlarıyla; Osmanlı döneminde olduğu gibi bu yeni düzende de birtakım ne oldukları bilinmeyen uydurma «*hikmetli sözlerle*» uyutulan, kazancını kocasına veya çoğu tapon yapım piyasa mallarına kaptıran; çocuğunu ilkokuldan daha yukarı okutamayan, kendisi de parasızlık ve baskılar nedeniyle okuyamamış; Devletin vatandaşların sağlığını korumakla görevli oluşundan nasiplenememiş ve sürekli sömürülerek sırtından edinilmiş artık-değerlerle başka kadınlara şampanyalar ısmarlanan bu iki tip Türkiyeli kadını oluşturanlar bunlardır...

Atatürk'ün sağlığında kadın hakları genel anlamda kentliler kesiminde tipik burjuva demokratik devrimciliği doğrultusunda bir gelişim kaydetmiştir. Osmanlı düzeninin son 100 yılında Saray ve çevresinin tekelinde bulunan Batı kopyacılığı (moda başta olmak üzere) bu dönemde İstanbullu, Ankaralı ve İzmirli elitlerin eline geçmiştir. Bu gruplar sağlanmış bulunan hakları da arkalarına alarak dolu-dizgin batılılaşmışlar ya da *Batılılaştıklarını sanmışlar* ve milleti de bu-

na inandırmışlardır! Bu yolda yapılmış olan şartlamalardan örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Üçüne değinmek yeterlidir sanırız:

1) 1923 - 1938 arasında İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana'da Amerikan ve Batı Avrupa modeli, ancak *elite* üyelerinin girebilecekleri, «*Şehir ve Tüccarlar*» kulüpleriyle, tam anlamıyla kökü dışarda ideolojilerin eseri olan ve başlarında «*Türk*» sözcüğü bulunan ve halkın yararına çalışmakta oldukları şeklinde propagandaları yapılan birtakım «*cemiyetler*» kurulmuştur. Bu kuruluşlara girebilmek (üye olabilmek) bazı özel durumlara göre ayarlanmaktadır. Bilinen şehir ya da tüccarlar kulüplerinden daha önemli, fakat adları ve nitelikleri daha az bilinen (hatta nüfusun büyük çoğunluğunca ne adları ne de nitelikleri hiç bilinmeyen) bu «*kişilere özel cemiyetler*» çeşitli dönemlerde Türkiye halkının yönetiminde son derece etkili olmuşlardır. Çoğu Bakanlar ve Devlet yöneticileri bu cemiyetler içinden seçilmişlerdir. Türkiye'de o yıllarda (ve günümüzde de) izlenebilen bu kişilere özel cemiyetler politikası tıpatıp Amerika'daki benzerlerine uymaktadır. Aralarında öylesine bir benzerlik vardır ki, iki ülkedeki bu çok özel cemiyetlere girebilenlerin toplumsal işlevleri ve meslekleri bile bir çoğunda birbirini tutmaktadır. Örneğin, Türk Yükseltme Cemiyeti ile Amerika'nın en eski Mason örgütü olan The Supreme Council arasında üyelerinin tüzel kişilikleri ve meslekleri bakımından şaşırtıcı benzerlik vardır. ([20])

2) Tam anlamıyla buram buram Batı ve Amerika kokan suareler, dinner'ler galalar, balolar, supe'ler düzenlenmesine ilkin bu dönemde başlanmıştır. ([21]) Adalar'da, Moda'da, Kalamış'ta, Suadiye'de yaşayan varlıklı sınıf bir an önce Batılılaşmak uğruna (hatta birçok durumda kendini gülünçleştirerek, örneğin moda dansları yaparken) her gece bir davet düzenlemiş, olukla pa-

ra harcamıştır. Batı'nın (özellikle Fransız) giyim kuşam modasının en vefalı izleyicileri bizdeki yerli elite olmuştur. Hatta şaşılacak gibidir ama, 1930'larda (ve 1980'lerde) bizimkiler Paris Modası'nı izlemekte İsviçre, Almanya, İspanya v.d. bazı gerçek Avrupalı ulusların kalantorlarını bile yaya bırakmışlardır. (Örneğin şu haberi okuyalım: MAKYAJA DÜŞKÜNLÜKTE TÜRK KADINLARI DÜNYA DÖRDÜNCÜSÜ... (...) Dün Hilton kuaföründe müzik bile bu moda ile ilgiliydi. *'Mary Quant is what you want'* (Mary Quant —müstahzarları— bütün istediğindir.) Pop temposundaki bu müzikli ortamda makyaj malzemeleri sıralanmış: Rujlar (27 renk), ojeler (22 renk), yüz pudraları (5 renk), taş pudralar (4 renk), göz boyaları (36 renk). Hepsinin amacı Türk hanımlarına tipik İngiliz görünümü (Typical English Look) vermek için...» Cumhuriyet, 19 Kasım 1973 s. 1.) ([252])

O günlerin gazetelerinde (tıpkı bugün de olduğu gibi) ([253]) genel olarak *Türk kadınının nasıl daha güzel olabileceği, eteklerini ne boy uzatacağı, küçük sabun parçalarını ne yapmalı, yeşil krep marokenden pijamaların daha yakıştığı, uzun tırnakların bakımı, paskalya çöreği nasıl yapılır v.b.* ([254]) şeklindeki Türkiyeli kadınları teslimiyetçiliğe, kişiliksizliğe ve uykuculuğa itici yayınlar yapılmıştır.

Atatürk'ün dünyanın en AYDIN kadını olarak görmek istediği Türkiyeli kadının «*yeşil krep marokenden pijamayı*» giymeyi öğrenmekle oluşamayacağı bellidir. Ama Türkiye kadınlarına yapılan duyuruların çoğu bu doğrultuda olmuştur. Çoğunlukla kadınlardan bu gibi «*kadınca*» konular üzerinde düşünmeleri, siyasete, iktisada kafa yormamaları ve bu gibi önemli konuları erkeklere bırakmaları istenmiştir. Bu nedenledir ki, kentli varlıklı sınıf kadınlarının hemen hepsi memlekette ne olup ne bittiğinden pek haberdar olamadan günlerini

geçirmişler, fakat Kral Edward'ın aşkı uğruna tahtı bırakışını içlerini çekerekten ayrıntılarına değin bellemişlerdir! İşçi-Köylü kadının ne günün Paris Modası'ndan haberi olmuş (izlemeyi bir kenara bırakın, Paris'in adını bile duyamamış) ne de kimler tarafından nasıl bir yönetim biçimiyle yönetilmekte olduğunu kavrayabilmiştir. Buna karşılık durmaksızın çalışmış ve çalıştırılmıştır.

Bu dönemde spor yapabilmek bile egemen sınıfların kadınlarına ve kızlarına özgüdür. Bazı örnekler okuyalım :

1932'de İstanbul Sipahi Ocağı'nda zengin aileden gelme Fazilet Hanım ilkbahar konkurlarına katılmış, ve üç birincilik almıştır. Kendisiyle yapılan röportajda Fazilet Hanım, spor yapabilen kadınların azlığından yakınmıştır. Yüzme dalında ilk yarışan kadınlar Leyla Asım Turgut ile Cavidan Erbelger olmuşlardır. Leyla Asım'ın babası hariciyeciydi ve öğrenimini yurt dışında yapmış ve babasıyla birlikte birçok ülke gezmişti. 1935'de Türkiye'ye dönüşünde 20'ye yakın Türkiye rekoru kırmıştır. 1937 - 1959 yılları arasında Türk kızları yüzmede millî formayı giyememişlerdir. (Nedeni siyasaldır A.A.) Eskrim'de ilk kadınlar, Suat Aşani ve Halet Çambel (Profesör) olmuşlardır. (1935 - 36). Her iki hanım da varlıklı ailelerin kızlarıdırlar. Aynı yıllarda ortaokulüstü kız okullarında alt-yapının kızlarından hiç biri eskrim, kayak, dağcılık, tenis, masa tenisi, kürek, basketbol, bisiklet, yüzme gibi sporları yapamamışlardır. ([295]) Çok dikkat çekicidir ki, aynı durum günümüzde de —birkaç dalda hariç olmakla beraber genel anlamda, eskisi gibi sürmektedir ([296]) İşçi-Köylü kesiminin kızlarından hiç biri bu sporları yapamamakta, bunun yerine ya bir fabrikada, ya da başkasının tarlasında çalıştırılmaktadır. Oysa Batılılaşma şartlamasına bakılırsa, Türkiye'de isteyen her genç kız, istediği her

türlü sporu yapabilir, denilmektedir. Elde olanak (para: maddî güç) olmadıktan, bir spor kulübüne giremedikten (spor kulüplerine kaydolabilmek öyle sanıldığı gibi kolay değildir; kulüple sıkı ilişkileri olan bir tanıdık olmadıkça kulübe girilemez) ve dünya sporunu izleyebilecek eğitime ve zamana sahip olmadıktan sonra hangi genç kız spor yapabilir ki? Bu üç koşul ise, ancak varlıklı sınıfın genç kızları için vardır. Babalarında para, arkalarında kulüp üyesi amcalar, dayılar ve okudukları kolejlerde ya da dengi okullarda yabancı dilden izleyebilecekleri eğitimleri vardır. (Bunca olanağa rağmen ,varlıklı ailelerin kızları, diskoteklerde çılgın danslar yapmayı, spor yapmaya yeğlemektedirler.) Aynı durum güzel sanatlar için de böyledir. İşçi-Köylü kesiminden şimdiye dek Türkiye'de bir —gülmeyin ama— soprano ,bir Parisgörmüş ressam, bir seramikçi, bir kompozitör, bir balerin, bir icracı yetişmiş değildir. Bu koşullar altında bundan sonra da yetişeceği şüphelidir. Meğer ki, birtakım zenginler ve bunlarca kurulan hayırseverlik pozundaki vakıflar salt «*işçinin kızı soprano oldu*» dedirtmek için bazı emekçi ailelerin kızlarını alıp okutsunlar ve yetiştirmiş olsunlar.

3) Türk kadınına bazı haklar sağlanırken bunların getireceği iktisadî ve siyasal çıkarlar da hesaba katılmıştır. Kadının siyasete girmesinin *rayına oturtulmuş olan Batı'ya dönük iç ve dış siyaseti* değiştirmeye ceği, üstelik *göstermelik* bir demokratik atılım görüntüsünü içereceği düşünülmüştür. (Nitekim uzun yıllar sonra, 12 Mart'la başlayan faşizm döneminde Başbakanlığa getirilen Anayasa Profesörü Nihat Erim, aynı göstermelik amaçla kabinesine bir de kadın Sağlık Bakanı (Türkan Akyol'u) almış fakat Bayan Akyol, ilâç fabrikatörlerine karşı tavır alınca, Nihat Erim de ilaç sömürücülerini tuttuğu için kendisine karşı tavır almış, ve Bayan Akyol, istifa etmiştir. Oysa, Türkân Ak-

yol'dan İlâç Sorunu ile ilgilenmesini isteyen Nihat Erim'di. Ama Bakan'ın çalışmaları ilâç sömürüsüne belli bir oranda sekte vuracak nitelikteydi. Kısacası; Sağlık Bakanı Türkân Akyol'dan ,kendisinden istenen ölçülere göre çalışması istendi — ve Bayan Akyol, bunu kabul edemeyince istifa etmek zorunda kaldı.) Kaldı ki, 1935'de Meclis'e girebilen 18 kadın milletvekilinden 17'si üst sınıf mebusudur (Bkz. EK). Aralarında köy çıkışlı bir kadın vardır (Satı Kadın - Hatice Çırpan Karamehmed). O da Atatürk'ün emriyle milletvekili seçtirilmiştir. Diğerleri arasından; Mebrure Gönenç (Amerikan Koleji, 3. Devre); Mihri Pektaş (Amerikan Kız Koleji, 3 Devre); Benal Nevzat İştar (Sorbon Edebiyat Fakültesi, 2 Devre); Seniha Hızal (Fen Fakültesi) ... sayılabilirler. 1935 - 1985'de T.B.M.M.'ne (birkaç seçilme dahil), Cumhuriyet Senatosu'na ve Kurucu Meclis'e 94 kez kadın milletvekili ve senatör girmiştir. Bunların 77'si milletvekili, 8'i senatör, 4'ü Kurucu Meclis, 5'i de Danışma Meclisi üyesidir. ([27]) Türkiye'de bir kez Meclis'e 18 kadın milletvekili birden girebilmiş, (1935 seçimi) o günden bu yana bu sayı giderek düşmüştür. Senato'ya, Meclis'e ve Kurucu Meclis'e giren kadınlardan 10'u lise mezunu, gerisi yüksek öğrenimlidir. Gerek Meclis'e giren kadın sayısındaki düşme, gerekse seçilenlerin toplumsal durumları, ortada bir aldatmaca bulunduğunun kesin kanıtlarıdırlar. Meclis'e, Senato'ya, Danışma ve Kurucu Meclis'e girebilen bu kadın parlamenterlerin (dördü ya da beşi hariç) *yasa-yapıcılık* mekanizmasında ne denli etkili olabildikleri de çok tartışma götürür.

Öte yandan, Türkiye halkının şartlandırılışına bakılırsa, düzenin savunuculuğunu yapanlar hemen propagandaya başlamakta ve «*Türkiye'de koşullara uyan her kadın, milletvekili olabilir...*» diye bağırmaktadırlar. Oysa pratikte böyle bir şey olmamaktadır. Çün-

kü bir kadının milletvekili seçilebilmesi için yüksek öğrenim görmüş olması (yurtdışında olursa daha iyi); ön seçimlerde harcayabileceği bol parası olması; Basın'la sıkı ilişkileri olması; köklü bir ailesi, toplumsal durumu sağlam bir kocası ya da babası olmak gibi faktörleri AYNI ANDA elinde bulundurması gerekir. Ayrıca bunlara sahip olan bir kadının milletvekili seçilebileceği de kesin değildir. Çünkü bunların yanı sıra çok daha önemli başka olanaklarının da bulunması gerekmektedir. Örneğin, siyasal tecrübelerinin olması (parti içinde rakip/rakibelerinin ayaklarını kaydırmayı bilmek gibi), Parti'nin üst kademedeki yöneticileriyle çok iyi ilişkilerinin bulunması zorunluluğu gibi... Dahası da var. Milletvekili seçildikten sonraki ilişkiler de çok önemlidir. Çünkü, özellikle, yeni seçilen milletvekilleri en az iki yıl Meclis'in *havasına uymak için çaba harcamaktadırlar*. Örneğin, diledikleri her konuda kürsüye çıkıp, içlerinden geldiği gibi konuşamazlar *çünkü bağımsız değillerdir*. Uymak zorunda oldukları Parti ve Meclis-içi yönetmelikler, Grup Kararları v.d. kısıtlayıcılar vardır başlarında.

Saydığımız bu koşullar Türkiye'de hangi sınıfın kadınları için vardır? Bu koşullar altında Türkiye'de BİR TEK İŞÇİ-KÖYLÜ, ORTA SINIF VE ORTA SINIF ÜSTÜ KADIN T.B.M.M.'NE GİREBİLİR Mİ? Girse de, diyelim ki, Türk Kadınlarının Hakları'nı savunabilir mi?

Türkiye'de alt-yapının TÜM kadınları için bu koşulların hiç biri ,bırakalım bir arada ve bir anda bulunmasını, tek tek bile yoktur. Alt-yapı kadınının cebinde ne «*sonu belirsiz siyasal girişimlerde harcayabileceği parası*»; ne pozisyon sahibi kocası; ne kendisini destekleyecek Basın mensupları ve ilişkileri; ne kendisine destek olabilecek aile çevresi; ne güçlü bir parti desteği; ne de en önemlisi yüksek öğrenimi vardır. Bunların hiç biri olmadığına göre bu kadınların milletvekili seçile-

bilmeleri de KESİNLİKLE olanaksızdır. Bu durumun ileride böyle olacağı 1923 - 1938 arasında bilinmiyor muydu? Kanımızca biliniyordu.

Çünkü 1930'lar Türkiye'si, geleceğini Amerika'dan çağrılan bazı uzmanların (incelemelerde bulunduktan sonra) önerecekleri bir GELECEĞE bağlamak eğiliminde-deydi. Atatürk'ün çağrısı üzerine ABD hükümeti tarafından Türkiye'ye yollanan bu uzmanlarsa, örneğin, Devlet tarafından yurt dışına öğrenim yapmaya gönderilecek olan öğrencilerin niteliklerini bile saptayıp, önermişlerdi. ABD'li uzmanların yurt dışına gönderilmelerinin yararlı olacağını önerdikleri gençlik hangi sınıfın çocukları olmuştur —bunun ünlü DORR Raporundan okuyalım:

«(Konklüzyon ve Tavsiyeler - Maarif)
Harice Gönderilen Talebeler.

17 — İhtisas sahalarında sıkı bir surette açılmak üzere harice daha olgun, en yüksek Türk mektepleri mezunu ve kabilse, birkaç sene pratik tecrübe görmüş kimselerin seçilerek gönderilmesi ile daha memnuniyet verici neticeler alınacağı kanaatındayız. Gönderilecek erkek ve kızları seçerken yalnız seciye ve iktidara değil aynı zamanda namzetlerin avdetlerinde işgal edecekleri mevkiler için müsait olup olmadıklarına da azami dikkat sarfedilmelidir. Harice gönderilen talebenin daha müessir surette intihap edilmeleri (seçilmeleri) yerleştirilmeleri için azalarını alâkadar Vekâletlerden alacak olan merkezî bir komisyon teşkil edilmelidir. Memleketin iktisadî ihtiyaçlarına göre seçmeler yapmak, siyaseti vazedilmeli ve buna riayet olunmalıdır. Harice talebe göndermeye hasredilen para umumiyetle her ferdin avdetinde Türkiye'nin iktisadî inkişafında oynaması beklenilen rol tamamıyle gözönünde tutularak sarfedilmelidir.» (28)

O günlerin Türkiyesi'nde en yüksek okullarda oku-

yabilen öğrencilerin — tıpkı şimdikilerde olduğu gibi — altyapıya değil üst sınıfa mensup oldukları gözönünde tutulursa, yurtdışında öğrenime kimlerin çocuklarının — üstelik masrafları da Devlet tarafından karşılanarak — gönderilmiş olduğu anlaşılır. Bu gençlerin yurda dönüşlerinde Devlet aygıtında *pozisyon* sahibi olmaları da sağlanmıştır.

1930'lar Türkiyesi'nde, geleceğin genç kuşakları için Çağdaş bir eğitimin düşünülmüş olması önemsenmelidir — ama bu eğitim olanaklarının hangi sınıfın çocukları için işletilmiş olduğu daha çok önemsenmelidir kanısındayız. Çünkü egemen sınıfın çocukları arasından seçilip yurt dışına gönderilen bu gençlerin dönüşlerinde kendi sınıfsal çıkarları için çalışmış olmaları doğaldır. Nitekim 1950'de iktidara geçen Demokrat Parti, gerek partisinin bünyesinde gerekse Devlet-aygıtında çoğunlukla bu gençlere umut bağlamıştı. Doğrusu, bu kadrolar da Türkiye'yi Küçük Amerika (U.S.A. Jr.) yapmakta kendilerine güvenenleri mahçup etmediler.

Özetlersek: 1923 - 1938 yılları arasında, 1) İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana (kısmen) zenginleri, 2) İstanbullu büyük işadamları (özellikle uluslararası ticarî ilişkileri olanlar), 3) T.B.M.M.'ndeki 380 erkek milletvekilinden en az 75'i — fakat en sözü geçenler —, 4) Devlet dairelerindeki memurların üst kademelerindekiler, 5) Günün tanınmış gazetecilerinden çoğu, 6) Bazı yazarlar, 7) Birçok öğretim üyesi, 8) Ordu'nun üst kademelerdeki subayları, 9) Yargıç, Savcı ve avukatların çoğu, 10) Emniyet Örgütünün üst kademedeki yöneticileri... sıralaması içinde yeralanlar, genel eğilimleri, tavır, tutum ve davranışlarıyla ortaya koydukları üzere, Türkiye'de kendi istekleriyle kadınlara birtakım batı-tipi «*icazetli - izinli*» hakların sağlanmasının;

a) Gerçekte Türk Kadınıyla Türk Erkeği arasında

tam bir demokratik eşitlik sağlayamayacağını, çünkü Türk toplumunda yüzyıllarca sürmüş olan pederşahi (patriyarkal) aile düzeninin yeni giyim-kuşam ve temel haklarla yeni ve çağına uygun (göreceli olarak uygun) görünüşe bürünmüş olarak süreceğini,

b) Türk kadınının olabilecek en aşırı biçimde evinin dışındaki olaylarla ilgilenmemeye şartlandırılmış olduğunu,

c) Yüzyıllardır kafasına sokulmuş olan saçı uzun - aklı kısalığı, eksik etek, kaşık düşmanı ,doğuştan zayıf yaratık olmaklığı gibi kafasından kolay kolay silemeyeceği yalan ve yutturmaca inançlar nedeniyle kendisine güvenemeyeceğini ve kendisini küçümseyeceğini,

d) Dinsel baskılardan kendini kurtaramayacağını (nitekim günümüz Türkiye'sinde kadınlar erkeklerden daha dindar — dine daha düşkündürler.),

e) İktisadî-siyasal bilinçlenmelerinin çok kolaylıkla denetlenebileceğini ya da yine aynı kolaylıkla yönünden saptırılabileceğini, bilmekteydiler diyebiliriz.

Yukarıdaki on küme içinde yer alan erkeklerin çoğu, saydığımız bu neden ve gerekçelerle Türkiye'de kadınlara bazı icazetli-haklar verilmesinden yanaydılar. (*29) Cumhuriyet Tarihi incelendiğinde bu kümeler içinde yer alanların Türk Kadın Hakları'na hemen hiç bir şekilde karşı çıkmamış oldukları görülür. Bu bakımdan bu on kümeyi tek tek ele alarak işlemek sözü uzatmaktan başka bir anlam taşımayacaktır. Nedir ki, *çok önemli* saydığımız bir noktaya değinmeden de geçemeyeceğiz. Bu husus, Türkiye'de kadınlara birtakım haklar verilirken bazı çevrelerce bazı temel iktisadî çıkarların göz önünde tutulmuş olmasıyla ilgilidir.

Başka bir deyişle, Türkiye'de kadınlara Batı tipi toplumsal haklar verilirken birtakım çevrelerce *kapitalistleşme sürecini oluşturacak bazı iktisadî gelişim ilkeleri* göz önünde tutulmuştur. Bunu açıklayalım.

Türkiye'deki en eski sanayi kollarından biri Dokuma ve Giyim Sanayii'dir. Ancak, bu sanayi kolunun gerçek anlamda gelişmesi Cumhuriyet döneminde olmuştur. 1927 yılına göre (Cumhuriyet'in ilânından sonra yapılan ilk sanayi sayımına bakılarak) Türkiye'de dokuma sanayiinde faaliyet gösteren kuruluşların çalışanlar sayısına göre dağılımı şöyledir. (Bu sanayi kolunda çalışanların tümüne yakını kadındır) : 1 Kişi çalışan, 3020 kuruluş; 1 Kişi ve Ailesi 539 kur.; 2 - 3 Kişi, 3335 kur.; 11 - 20 Kişi, 223 kur.; 21 - 50 Kişi, 116 kur.; 51 - 100 Kişi 36 kur; 100'den fazla, 65 kur. Toplam kuruluş: 9353. İstanbul'da 1 963 kuruluş bulunmaktadır ve toplam çalışanların sayısı 48 025 kişidir. Osmanlı'nın son zamanlarında bile dokuma sanayii sınaî üretimin % 15'ini sağlamakta ve faaliyette bulunan 75 kuruluşta 7 765 kişi çalışmaktadır. Osmanlılar 1839 ticaret anlaşmasıyla İngiliz dokumalarının satışını serbest bırakmışlardı ve yurt-içi pazar yabancı kuruluşların istilâsına uğramıştı. Ne var ki ,Cumhuriyet'le birlikte dokuma ve giyim sanayiine önem verilmiştir. Halk Partisi Programı'nda, «Halen en mübrem (olması gereken) büyük sanayi bizim için dokuma sanayidir. (...) Dokuma sanayiinin inkişafı (gelişmesi) tedbirleri ilk tesisat masraflarına ve mütehassıs ameleye ,millî rağbete bağlıdır. Devlet yardımını ve millet rağbetini tembellikleri, ihtikârları için istismar etmek isteyen ve isteyecek anasıra karşı millet ciddî surette müdafaa olunmak lâzımdır...» denilmektedir. ([230]) 1950'ye gelindiğinde Türkiye'de dokuma ve giyim eşyası imalâtı yapan 35 304 işyeri vardır ve bu rakam toplam işyerlerinin % 43'üne yaklaşır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı döneminde batma tehlikesiyle karşı karşıya olan Dokuma ve Giyim Sanayii, 1927 - 1950 yılları arasında kendini kurtarmış gibidir. Büyük çapta ihracat yapamıyorsa da genel iktisadî çiz-

gisi itibariyle tüketimciliği teşvik ederek oluşturduğu iç-pazarıyla sermaye arttırımları yapabilir haldedir. Bu içpazar genellikle — baş alıcı/tüketici — kadınlardan oluşmaktadır. Bu sanayi kolunda çalıştırılanların genellikle kadın işçiler olduklarını da bir kez daha işaretleyelim.

Bu toplumsal gelişim gerçeği ve Türkiye'ye Atatürk tarafından çağrılan ABD'li uzmanların şu öğüdü de dikkate alınırsa ortaya ilginç bir durum çıkmaktadır:

«(...) Mütehassıs işçi bulmak ve yetiştirmek hususundaki masraf ve müşkülat ekseriya bertaraf edilmiş ve ehemmiyetsiz bir hale konmuştur. *Mensucatta olduğu gibi* (altını biz çizdik) *bu işçiler, evlerinde çalışan kimseler arasından temin olunabilir.* Memlekette, istifade olunabilecek idarî tecrübe sahibi unsur da mevcuttur.» (23)

1) Türkiye'de 1927 - 1950 yılları arasında oluşan dokuma ve giyim sanayii İç Pazarı'nda Türk kadınının giyimkuşam alanında kazandığı özgürlükçü (hak) bir *sermaye birikimi etkeni* olmuştur. Çünkü çarşaflı-feraceli-yaşmaklı giyim, diğerine oranla tek seçeneklilikti. Giyim-kuşam hakkıyla birlikte, özellikle büyük kentlerde, kara çarşaflı Türk-Osmanlı kadını yerini, her daldan çalan, reklâm ve ilânlarla renklendirilmiş (şartlandırılan), Basın aracılığıyla «*yerli mal*» almaya teşvik edilen çok seçenekli tüketim piyasasına *çekilerek* (hatta biraz da arkasından itilerek) en çok alışverişi yapacak Cumhuriyet Kadını Tipi'ne bırakmıştır. Piyasaya sürülen mallar, genellikle, kadınlara ve «*dişi kuşun yapacağı yuvanın güzelleştirilmesine*» hitap etmektedirler.

2) Türkiye'de kadına evinin dışında da serbestçe çalışabilme olanağının sağlanması ,kadın işçiye en çok gereksinilen iki başat sanayi kolundan biri olan (diğe-

ri gıda) dokuma ve giyim sanayiinde çalıştırabilecek eleman sağlanmasını hazırlamıştır. Çünkü eğer kadın kafes ardında ve ev-tarla kısıtlaması içinde çalıştırılarak tutulsaydı, fabrikasyona yönelik bu iş kolunda kadın işçi bulmakta güçlük çekilecekti. Bu sanayii kolundan kadının eline geçen kazançların yeniden aynı sanayi kolunun piyasadaki çok çeşitli «*mamûllerine*» harcandığını da belirtelim.

3) Bir de ücret meselesi var, tabii. .ABD'li uzmanlardan üç yıl kadar önce Türkiye üzerine rapor hazırlayan Sovyet Bilimadamları'ndan A. Şnurov, *Türkiye Proletaryası* adlı kitabında, Türkiyeli Kadın'ın ücret durumuyla ilgili olarak şunları yazmıştır:

«Hem Türk hem de yabancı burjuvazi kadın ve çocukların emeğini de insafsızca sömürüyor. (Kadın ve çocuk işçi sayısını gösteren doğrudürüst istatistikler yoktur. Bugüne kadar yapılmış sayım, 14 yaşından küçük kız ve erkek çocuk işçilerin sayısını 12 664 olarak göstermektedir. A.Ş.) Erkek dokumacılar günde 1,5 lira alıyorsa, kadınlar 75 kuruş, çocuklar ise 20 kuruş ve daha az alır. Nakliye işlerinde kadın işçiye 20 - 70 kuruş, çocuklara 10 - 50 kuruş ödeniyor. Erkek olan maden işçisi 60 - 200 kuruş alırken kadın 15 - 60 kuruş, çocuklar 10 - 15 kuruş gündelik alıyor. Birçok işletmede 10 yaşından ufak olan çocuklar ise günde 13 saat çalışırlar. Büyük şehirlerde işçi ücretleri biraz daha yüksektir. Bu aşağıdaki cetvelden anlaşılıyor.

Büyük Merkezlerdeki İşçi Ücretleri
(günlük, kuruş olarak)

Şehirler	*Erkek*	*Kadın*	*Çocuklar*
İstanbul	80 - 250	40 - 110	10 - 90
İzmir	115 - 500	80 - 160	30 - 150
Ankara	110 - 450	—	30 - 120

Samsun Tütün Fabrikası	150 - 200	15 - 50	—

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda kadın ve çocuk emeğinden yararlanılmaya başlanmıştır. Kadın ve çocuklar erkekler kadar çalışırlar, emekleri ucuz olduğu için, kapitalistler yetişkin erkek almaktansa, kadın ve çocuk işçiler arasındaki ayrılığı körükleyip ücretleri düşürmektedirler.» ([232])

Kadının Özgürleştirilmesinin, tıpkı Emeğin Özgürleştirilmesi gibi Kapitalizmin bir oyunu olduğu açıktır. Bu konuda Dr. Hikmet Kıvılcımlı da şunları yazıyor:

«1917 sanayi kapitalistlerinin en büyük kaygısı, daha ucuz işgücü bulmaktır. En ucuz işgücü, tıpkı Batı uygarlıklarında olduğu gibi kadın, dişi emektir.

Onun için, erkek işçiden yarı yarıya ucuz, çocuk gündeliğine katlanan her şeyiyle uysal kadın işçiden hoşlanıp aşırıca «*Beyani memnuniyet etmekte*» (altı çizili) idiler. Bu memnuniyetin rakamla deyimlendirilmesi şöyledir :

	Kadın Gündeliği	*Erkek Gündeliği*	*Çocuk Gündeliği*
Konserve Sanayiinde 1913	4 - 6 krş.	13 - 20 krş.	
Konserve Sanayiinde 1915	8 - 10krş.	20 - 25 krş.	
Pamuk, iplik, Dokuma 1913	4 - 6 krş.	10 - 15 krş.	2 - 4 krş.

		Erkek İşçi Sayısı	*Kadın İşçi Sayısı*
Bisküvi Sanayiinde	1913	324	77

Bisküvi Sanayiinde	1915	95	15
Konserve Sanayiinde	1913	67	14
Konserve Sanayiinde	1915	43	194
Tütün Sanayiinde	1913	1071	1026
Tütün Sanayiinde	1915	923	1086

«*Kadının serbestliği*»*nin* (altı çizili) kökü, Cumhuriyetten onlarca yıl önce kapitalizmin dişi emek ihtiyacından doğuyordu. «*Kadın işçi kullanımı hemen savaş sırasında genelleşmiş bir iş olup patronlar ve ustabaşılar genellikle kendilerinden memnunluk bildirisinde bulunmaktadırlar. İşçi meselesi daima memleketimizin bir zayıf noktası olması ve kadınların yalnız ev sanatlarında çalışmaya alışmış bulunmaları bakımından bu yan özellikle belirtmeye ve anılmaya değer.*» (alıntı San. İstat., s. 22)

Bu işte devlet baba ve politika kabuğu, kapitalist ekonominin emirlerini epey geriden ve geciktirerek izleyebildi. «1913 yılı ancak birkaç kurumda kadın işçi bulundurup 1915'te sayıları orantılı olarak artmış ise de Feshane ve İzmit (devlet) fabrikalarında çalıştırılmamıştır. İşbu iki fabrikaya ancak 1916'dan sonra kadın işçi alınmıştır.» (alıntı San. İstat.) ([233])

Durum böyle olduğuna göre, Türkiyeli Kadınlara Batı-tipi «birtakım haklar verilmesinin Türkiye'de *sermayenin* gelişmesinde ve örnek aldığımız Dokuma Sanayii'nin semirmesinde katkısı olmuş mudur, olmamış mıdır? Bu sorunun, açık ve kesin karşılığı: OLMUŞTUR...

Her zaman ve her ülkede, yapılan siyasal ve iktisadî girişimlerden kendine «*çıkar*» sağlamayı ilk hedef olarak benimseyip uygulayan sermayedar kesiminin, Türkiye toplumunu derinlemesine etkileyecek olan bu değişiklikleri desteklemiş olduğu düşünülürse bu çevrelerin «*sınaî*» kalkınmada bu katkıyı hesaba kattıkları bellidir. Bu nedenle bir «*önceden düşünülmüşlük*» söz konusudur. Çünkü parababaları kendilerine çıkar sağlamayacak hiç bir toplumsal değişimi (o bilinen Reform ilkelerini) kabullenmezler, desteklemezler ve engellerler.

Bu nedenle Cumhuriyet'in ilânından en az 10 yıl önceden beri Kadın-İşçi'nin ucuz emeğinden yararlanmayı kurmuş oldukları sezilen *elite* (ticaret burjuvazisini oluşturan çekirdek) Cumhuriyet'ten sonra, birtakım reformların gerçekleştirilmesine ve Türkiyeli Kadın'ın ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİ'ne aracı olarak kendisine başlıca şu beş konuda avantajlar ve kârlar sağlamıştır:

1) Türkiye, Batılıca (uygar dünyaya benzeyen) bir DIŞ GÖRÜNÜŞ kazanmıştır.

2) Kadının sırtından ucuz işçilik ve emek — ve her ikisinin sömürüsü — sağlanmış, işsizlik rekabeti nedeniyle patron istediği zaman ücret indirimleri yapabilmiştir.

3) Tüketimcilikle şartlandırılan İç-Pazar'daki Yeni-Türk-Kadını, kazancını patronların çoğu tapon mamûllerine kaptırmıştır.

4) İstanbullu, İzmirli, Ankaralı ve Adanalı zengin aileler arasında yüzyıllardır dinsel, cinsel, kültürel bunalımlar çeken (göreceli olarak) burjuva kadınları KENDİLERİNİ TATMİN VE RAHATLAMA OLANAKLARINA KAVUŞMUŞLARDIR.

5) Siyasal bilinçten yoksun olan Türkiyeli kadının, yüzyıllardır bilmediği Siyaset'e sokularak sermaye çevrelerinin kendi siyasal-iktisadî çıkarlarını sürdüre-

cek ve perçinleyecek olan siyasetçillere OY-DEPOSU olması sağlanmıştır.

Beşinci konuda sözünü ettiğimiz durum, özellikle, 1950'den sonra seçimlerde açıklıkla izlenebilir. Gerek Menderes, gerekse Demirel, 1973 seçimlerine dek kadın seçmenlerden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Oysa bu hükümetler döneminde (1950-1971) kadın parlamenter sayısı azalmış, kadınların siyaset dışında tutulması neredeyse kesin kural haline getirilmiştir. Gericilik hareketleri (örneğin Nurculuk, Süleymancılık, Ticanîlik) bu dönemde eski gücüne erişmiştir. (234) Her türlü gerici baskı ve dinsel şartlama bu dönemde yeniden gelişmiş, kadınlarda kımıldanır gibi olan bilinçlenme yeniden bağnazlığın karanlığına iteklenmiştir. Ama kadına bu tekmeyi indirirken, tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi, yine işi «*Kara Kaplı*»ya uydurmaya gayret etmişlerdir. Ama şurası ilginçtir ki, siyasal yatırımlar için attıkları nutuklarda, kadınlara, «*Kara Kaplı*»da olmayan — ya da tam tersi söylenen — kerametleri kendilerinden menkul lâflar etmekten de kaçınmamışlardır. Okuyalım İslâmcı Millî Selâmet Partisi'nin Genel Başkanı Prof. Necmeddin Erbakan'ın 1967 yılında Türk Ev Kadınları Derneği'nin düzenlediği bir gecede verdiği konferansı. (Konferans'ın başlığı «Doğu'da, Batı'da ve İslâm'da Kadın»dır.)

(Erbakan, Kapitalist Blok ile Sosyalist Blok'ta yaşayan kadınların toplumsal-iktisadî durumlarını inceliyor (!) ve kapitalizm'de kadının yozlaşmış olduğunu, fakat özgür olduğunu, sosyalist bloktaysa kadının köle gibi her işte çalıştırıldığını ve özgür olmadığını, araya birtakım dedikodular da katarak anlattıktan sonra sözü, Kadının en iyi yaşayabileceği düzen diye tanımladığı, ne Kapitalist Batı'ya, ne Sosyalist Doğu'ya benzemeyen «*Nurlu*» İslâm âleminin kadınına getiriyor.)

«Müslümanlıkta kadın çalışabilir ve iktisadî hayat-

ta bir unsur olabilir. Kadın, Müslümanlıkta aynen erkek gibi ilimle, ibadetle mükellef tutulmuştur. (Onun için İslâmiyet'te yüzlerce kadın alim çıkmış? A.A.) Kimin Allah'tan korkusu en fazla ise insanların içerisinde en efdali odur diyor. HERHALDE KADININ ERKEĞE, ERKEĞİN KADINA ALLAH İNDİNDE HİÇ BİR ÜSTÜNLÜĞÜ MEVZUBAHİS DEĞİLDİR. (Oysa, Kara Kaplı Kur'an-ı Kerim bakın ne diyor: «*Erkekler, Allahın, birbirlerine üstün kılması ve kendi mallarından sarfetmeleri yüzünden kadınlara buyurucudurlar, iyi iş işleyen kadınlar, muti* (söz dinleyici olmaları) *ve Allah'ın koruması yüzünden gaybı* (Kocaları bulunmadığı zaman ırz, mal, vs. yi) *koruyucudurlar. İtaatsizliğinden korktuğunuz kadınlara öğüt veriniz, onların yataklarını ayırınız ve dövünüz* (hafifçe iz bırakmadan diye yazıyor yorumcusu) *eğer size itaat ederlerse onlara karşı uluorta yürümeyiniz; Allah çok yüce ve pek uludur.*») ([235]) Cemiyet içinde, Müslümanlık kadına onun yaradılışına uygun görevler tevcih etmiştir. Hiç bir zaman ne Doğu'daki, ne Batı'daki zoraki çalışma sistemlerine mecbur saymamıştır. (Buna göre Müslüman Kadın kadar dünyada Rahat-Huzur içinde yaşayan başka kadın yok demektir. Belki de öyledir? Prof. Erbakan, bu müjdeyi acaba Bitlisli, Siirtli bir köylü kadına söylese nasıl bir karşılık alır dersiniz?) —Prof. Erbakan, sürdürüyor konuşmasını— «Belki bazı erkeklerimizin şu anda hoşuna gitmeyebilir. Bir lâtife olarak söylüyorum. Çok dikkatle açıklayayım ki, Müslüman bir ailede kadın hiç bir iş yapmaya mecbur değildir. Bütün evin vazifesini görmek, evin kazancını temin etmek erkeğin vazifesidir.» (Prof. Erbakan'ın demogojisi açıkça ortadadır: evin vazifesini görmek başka iş, evin kazancını temin etmek başka iştir. İki «*İş*» bir ve aynı «*İş*» miş gibi gösterip laf-cambazlığıyla, İslâmiyet'te erkeğin görevi olarak gösterilen «*evin kazancını temin*»i

«*evin vazifesini görmek*»le birleştirip yutturmaya kalkışmak. Kaldı ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, Müslüman kadınlar — Türkiye'deki ya da başka bir İslâm ülkesindeki kadınlar — böyle bir hakları olduğunu duymuşlar mıdır? Duymuş olsalar bile kullanabilmişler midir?) Erbakan, — devamla — «Müslümanlıkta kadına kendi yaradılışına uygun görevleri yapmak tavsiye edilmiş ve eğer bunun fazlasını yaparsa bu onun hakikaten manevî arzusuyla yaptığı, dünyada, ahirette bir mükâfatını göreceği bir ilâve çalışma olarak bir lütuf olarak telakki edilmiştir. Müslümanlıkta kadının ne Doğu'da ne de Batı'da erişemeyeceği çok büyük bir yeri vardır.

Bunu müsaade buyurursanız, birkaç ayeti kerime ve birkaç hâdisi şerifle tarif etmeye çalışalım..» diyor Necmeddin Erbakan, ve Nisâ (Kadın) Suresi'nin 19. Ayetinde *(kadınlara en iyi şekilde muaşerette bulunma emrolunan)* dendiğini söylüyor, (236) ve bu kadarla bırakıyor örneklemesini. Oysa Nisâ (yani Kadın) Suresi tam 175 ayetten oluşmaktadır ve hemen tamamı Kadın'la ilgilidir. Konferansı sırasında, o ünlü 34. Ayet kendisine hatırlatılsaydı, acaba nasıl bir «*kılıf*» uydururdu, doğrusu meraka değer. Arkasından Bakara suresinden bir örnek veriyor. 187. Ayeti kerimede *(Onlar sizin libasınız, siz de onların libasısınız)* buyurulmuştur, diyor. [Libas, örtü ve giysi demektir. Erbakan'ın sözünü ettiği 187. ayet, aynen şöyledir ve kadınların erkekler için *niçin* örtü olduklarının gerekçesi de, Erbakan'ın «*zikr*»inden (anma adını söyleme, anlatma) daha başka bir anlamla yüklüdür.]

«187. Oruçlu günlerinizin gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılınmıştır, onlar sizin için örtü, siz de onlar için örtüsünüz; Allah bilmiştir ki siz, nefislerinize hıyanet irtikâb ederdiniz, size pişmanlık verdi ve sizden (kusurlarınızı) affetti; artık onlara yaklaşıp

Allah'ın mukadder kıldığı şeyi (nesli) talep ediniz, bir de sabahın beyaz ipliği, (gecenin) kara ipliğinden belli oluncaya kadar yiyiniz, içiniz; sonra geceye (akşama) kadar orucu tamam ediniz. Ve mescidlerde mu'tekif (i'tikafa çekilmiş iken) iken kadınlarınıza yaklaşmayınız. Bunlar Allah'ın tayin ettiği huduttur, oraya yaklaşırız demeyin bu suretle belki Allah korkusu edinirler diye Allah size alâmetlerini bildiriyor.» (237)

Prof. Erbakan'ın bu ayeti yorumlayışı ise şöyledir. «Libas, elbise ve örtü manasındadır ve bunun da hakiki manası dış tesirlere karşı, her türlü zarar verecek şeylere karşı onları korumak manasındadır.» (238)

Görüldüğü üzere, Erbakan, kendine özgü o çarpık mantık oyunlarıyla ayetteki bir cümleyi seçmiş —ki gerçekte bu cümle ayete ağırlığını veren cümle de değildir; bir yan cümledir— ve «*özel*»den «*genel*»e tümleyivermiştir meseleyi.

Prof. Necmeddin Erbakan'ın Türk Ev Kadınları Derneği'nde verdiği konferansında ayetlerden sonra öne sürdüğü hadisleri de tek tek ele alarak uzatmaya gerek yoktur.

Gerek yoktur ama burada kısa bir saplama yapıp, 17. yy.'da Osmanlı egemen sınıfıyla ve onun siyasi yapılanışıyla ilgili raporlar yazan bir büyükelçinin şu ilginç tesbitlerini aktarmadan da geçmeyelim. Nasıl bir gelenek sürmektedir, görelim! Raporların yazarı, II. Charles'in olağanüstü yetkilerle Osmanlı'ya gönderdiği büyükelçisi, Paul Rycaut'dur. Rycaut, 1668'de yayınlanan «*Osmanlı Devleti'nin Durumu*» başlıklı kitabının I. Bölümü'nün girişinde mealen şunları yazmış:

«Türk İmparatoru'nun sözleri usdışı da olsa yasa sayılmak zorundadır; düzensiz işleri örnek teşkil eder; imparatorluğu ilgilendiren konularda aldığı karar ve hükümlerin çoğu yoz (corrupt) da olsa karşı çıkılamaz niteliktedir. (239)

Günümüzden yaklaşık 320 yıl önce yapılan bu gözlemler, acıdır ki, bugünün T.C. Devleti'nin bazı yöneticileri için de geçerlidir. Gerçi artık Sultan-Halife yok ama onlara özenenler, onların kötü birer kopyaları olmalarına rağmen, geleneği sürdürmek çabasındadırlar. Bir çok irrasyonel (us dışı) girişimleri ve/veya sözleri, her ne hikmetse, yasa değilse de kural sayılmaktadır. Bu irrasyonel sözlerin bir çoğuna da karşı çıkılmamakta, «Büyükler» ne demişse tartışmasız boyun eğilmektedir. Bunun bir nedenini, Paul Rycaut, şöyle saptamış. Çünkü, «Türkler tarafından öğretilen İmparatora mutlak bağlılık duyma dersi, Devlet'in değil, daha çok Din'in bir ilkesidir.» (240)

Yeniden 1950 sonrasının Kadın'ına dönelim. Bu dönemde kadın işçi sayısı büyük bir hızla artmış, kentli varlıklı sınıfın kadınlarıysa Amerikan karışımı Batı kopyacılığına dört elle sarılmışlardır. 1950-1960 arasındaki Menderesli, Bayarlı, Koraltanlı, Demokrat Parti iktidarı sırasında, Türkiyeli Kadın'ın siyasal hiç bir etkinliği olamamıştır, daha gerçeği, Kadın Hakları özünde bir saptırmaya uğratıldığı için, olması da beklenemezdi zaten. Kentli varlıklı aile kızlarıyla, hızla burjuvalaşma sürecini doldurmakta olan ailelerin kızları, en pahalı ve *iyi* okullarda (yurt içinde ve dışında) yüksek öğrenimler yapmışlar; işçi-köylü ve orta sınıfın kızları, genellikle, ilkokul ile lise (kız sanat, sekreterlik v.d.) arası bir mezuniyetle yetinmek zorunda kalmışlardır. Varlıklı sınıfın kızlarından, meslek sahibi olanlar genellikle doktor, eczacı, kimyager, avukat, dişçi, bankacı, üniversite öğretim üyesi gibi bir anlamda «*pozisyonlu*» kartvizitlerin sahibi olurken, altyapının kızları genellikle fabrika işçisi, ilkokul öğretmeni, ebe, hemşire, sekreter, polis, tezgahtar gibi meslekler edinebilmişlerdir. (Bu meslekleri edinebilmeleri de çok ağır maddi fedakarlıklarla sağlanabilmiştir.)

Sayın Tezer Taşkıran, kitabına aldığı çizelgelerde 1923'ten başlayarak ilk, orta, lise ve üniversite öğrenimindeki kız ve erkek öğrencilerin karşılaştırmasını vermektedir. ([241]) Buna göre 1923-24 döneminde ilkokula giden 62.954 kız vardır. Bu sayı 1980 yılında 2.540.356'ya çıkar. ([242]) Ancak, bu iki milyonu aşkın kız öğrenciden acaba kaçta kaçı ortaokula devam edebilmiş, kaçı liseyi bitirecek ve kaçı üniversitelerden mezun olacaktır? Bu nedenle ilkokula giden kızlara bakarak kızlarımız okuyor denemez. Çünkü Anadolu'da —1980'lerde bile— kızlarını okula göndermeyi günah sayan —kendileri böyle şartlandırıldıkları için— ya da zorla gönderip bir kaç yıl sonra geri çeken onbinlerce aile vardır. Örneğin, 1928-29'da ilkokula giden 477.596 öğrenciden 154.309'u kızdır. Diploma alanların sayısı ise şaşırtıcıdır: 7244 kız, 19.031 erkek... ([243]) 150.000 öğrenci nerede, 7.000 diploma nerede? 1935-36'da ilkokulda okuyan 688.100 öğrencinin 233.974'ü kızdır. Diploma alanlar: 11.249 kız, 26.451 erkek ([244]) 1979-80'de ilköğretimde 2.540.356 kız öğrenci vardır. Aynı dönem ortaokullarda 393.412, liselerde 189.784 kız öğrenci vardır. Yine aynı dönem kız teknik öğretim okullarında 61.343, meslek liselerinde 35.127, ticaret liselerinde 37.424, ev ekonomisi meslek liselerinde 251, imam-hatip liselerinde ise 1009 kız öğrenci vardır. Buna karşılık kızların da kabul edilmesine rağmen tarım meslek liseleri, meteoroloji teknik liseleri, teknik tarım okullarında hiç kız öğrenci göze çarpmamaktadır. 1979-80 döneminde, tüm yüksek öğretim kuruluşlarında okuyan kız öğrenci sayısı ise 41.887 (bu sayı erkekler için 125.961'i bulur.)'dir. ([245]) Bu rakamların ortaya koyduğu gerçek şudur: 60 yıllık Cumhuriyet döneminde ilkokul öğrenimi zorunlu kılınmışsa da bu «*mecburiyet*» pek işlememiştir. (Prof. A. İnan kitabının 113. sayfasında II. paragrafta, *Yani mecburi ilkokul öğretimi tam olarak tatbik edilmiyor.*» demektedir. Oysa bir sonraki sayfada (114'te) bunun tam tersi söy-

lenmekte ve şöyle denilmektedir: «*Bu rakamlar Anayasamızın mecburi ilkokul öğretiminin gittikçe daha verimli olduğunu göstermektedir.*») (246)

50 yıllık Cumhuriyet tarihi içinde (1973 başında) Türkiye'de toplam 3022 yargıçtan ancak 149'u (1970'e göre); 10.670 avukattan 1592'si; 266 noterden 30'u kadındır. (247) 1981-82 öğretim yılında yüksekokul öğretim üyesi olarak 4026 (toplam: 16.272) (248), ilkokul öğretmeni olarak ise 81.701 (toplam: 198.857) (249) kadın görev yapmaktadır. İlkokul öğretmelerinin büyük kısmı işçi-köylü ve orta sınıf kökenlidir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere 60 yıl içinde milyonlarca kız ilkokula başlamış fakat bunlardan çok azı kendisine bir meslek edinebilmiştir.

Bir de şu haberi okuyalım:

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN
YÜZDE 5'İ İŞÇİ KÖKENLİ...

"Devlet Planlama Teşkilâtı'nın yüksek öğretim sorunlarıyla ilgili olarak hazırladığı raporda üniversite ve yüksek okulların «*çoğunlukla varlıklı bürokrat kesimin çocuklarına açık*" olduğunu ortaya koymaktadır. (...) Ankara Üniversitesi'nde öğretim görenlerin yüzde 53.6'sı babalarının memur ve subay; yüzde 16.1'inin esnaf ve tüccar; yüzde 15.5'inin büyük ve orta araziyi işleten çiftçi ve ancak geriye kalan yüzde 5.7'sinin yetişkin ve düz işçi olduğunu açıklamaktadır. (...) Halen ilkokulu bitiren öğrencilerin ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle yüzde 52'sinin üst eğitim olanağı bulamadığı Türkiye'mizde... (...) Planlama Teşkilâtının Raporu, toplam çalışanlar içinde görece yeri çok düşük olan 750 bin kişilik subay ve memur ailelerinin çocuklarının tüm yüksek öğretim gençliğinin yarısından büyük bir bölümünü oluşturmasına dikkatleri çekmektedir. Bu durumu, toplam çalışanlar içinde çok büyük

bir yüzdeyi meydana getiren 3.3 milyonluk işçi ailelerinin çocuklarının tüm yüksek öğrenim gençliğinin ancak yüzde 5.7'sini sağlamasıyla karşılaştırmaktadır" (250)

Hemen bir noktayı da belirtelim ki, bu 5.7'lik işçi sınıfı kökenli öğrencilerin en az yüzde 85'i de erkek evlâttır.

Bunca rakam ve istatistikten sonra diyeceğimiz odur ki, Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınlara sağlanan haklar ve özgürlükler (özellikle 1950-1960 arasında) siyasal çıkarlar uğruna, aldatmacaya, şaşırtmacaya ve yönünden saptırılmaya uğratılmış olduğu için yozlaşmıştır. Bu durumda da, defalardır yinelediğimiz üzere, varlıklı sınıfın kızları/kadınları kadın haklarının saltanatını sürmüş, alt-yapının kızları/kadınları ise sürülen saltanatın «*çileli*» taşıyıcıları olmuşlardır. 1980'ler Türkiyesi'nde, alt-yapının kadınlarından hiç biri ülkenin isktisadî-siyasal yönetiminde , yargı mekanizmasında, çeşitli «*pozisyonlu*» meslek ve kültür dallarında adlarını duyuramayacaklardır. 1980'ler Türkiyesi'nde kadının «*dert*» grafiği para ile orantılanır olmuştur. Maddî-gücün çizdiği eğri az'a doğru indikçe kadınların dertleri somut gerçekler halini almakta, çok'a doğru yükseldikçe soyutlanmakta ve hayalci bir nitelik kazanmaktadır.

Batılı ve özellikle Amerikan kadınının Türkiye kadınlarına örnek gösterilmesi ve Türkiye kadınlarının bu tip kadınlara benzetilmeye çalışılması ve bunun da Batılılaşma olduğu inancının yaygınlaştırılması II. Meşrutiyet döneminde başlatılmışsa da en etkin biçimde gelişmesi ve yerine oturması Cumhuriyet dönemine rastlamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında genel eğilim Fransız ve İngiliz kadını tipine doğrudur. Buna biraz da Alman kadınının dinamizmi karıştırılmıştır. Cumhuriyet döneminde kendilerini soylu sayanlar (aileler) kızlarına, öteden beri olduğu gibi, Fransız ya da İngiliz kültürlerini aşılamaya ve kızlarını tam anla-

mıyla bir İngiliz leydisi ya da Fransız matmazeli gibi yetiştirebilmeye gayret etmişlerdir. Kızlarını, Devlet kademelerinde yüksek dereceli memur veya üniversite öğretim üyesi olarak görmeyi tasarlayanlarsa Alman kadınlarının çalışma disiplinini aşılamışlar ve örnek olarak da daima ünlü Alman kadınlarını göstermişlerdir. Fransız, İngiliz, Alman kültürüne göre genç kuşaklar yetiştirme şırıngası Cumhuriyet'in ilk 10-15 yılında etkin olmuştur. Bu dönemin ergin burjuva kadınları, toplumda eskisine oranla oldukça saygı görmüşler ve kendilerini kabul ettirmeye başlamışlardır. Atatürkçülük'ün sağladığı kolaylık ve olanaklarla burjuva kadınlarından bir kısmı toplumda sınırları önceden çizilmiş bir yerlere erişmişlerdir. Bu kadınlar toplumsal yönetimde bir yere değin (elbette düzeni bozmadan) etkili de olmuşlardır. Kendi aralarında dernekler, yardımlaşma örgütleri kurmuşlar, zaman zaman gene kendi çevreleri içinde başlattıkları köylü veya yoksul kadınlara yardım kampanyalarına katılmışlardır. Bu tür kampanyalar günümüzde de aynı düşünceyle başlatılmaktadır. Şöyle ki «*yardım*» amacıyla balolar düzenlenmekte ve bu toplantılarda eşleri bir veya daha fazla bilet satın almış hanımlar «*yeni diktirdikleri*» giysileriyle dedikodu sayfası muhabirlerine, yoksul kadınlara yardım yapmaktan duydukları heyecanı şefkat dolu gülücüklerle göstermektedirler! Ertesi gün ise çeşitli gruplar halinde toplanılıp, bir yandan frambuazlı kekler yenirken diğer yandan da «*kim nasıldı*» dedikoduları yapılır. O dönemlerde yapılan bu tür girişimlerde leydiliğin ve matmazelliğin şefkât dolu kucak açışı burcu burcu tütmektedir! Yapılan girişimlerde genellikle «*acıma*» vardır. Bu acımanın çıkış noktasındaysa köylü kadının niçin bu acınacak durumda bırakılmış olduğunun bilinci yoktur.

Bu dönemin burjuva kadınları işçi-köylü ve orta sınıfın kadınlarına «*halk*» gözüyle bakmışlardır. Oysa

yapısal olarak kendilerini «*halk*» olarak kabul etmemektedirler. Çünkü kendileri herşeyden önce bilmemkim paşanın/sultanın torunudurlar; birkaç yabancı dil konuşmaktadırlar; tüm kozmetikleri ismen tanımakta ve devlet ricaline (büyüklerine) ellerini (daha doğrusu parmak uçlarını) öptürebilmekte olan *'soylu'* (!) kadınlardır.

O günlerin Fransız ve İngiliz kültürlü burjuva kadınlarının, halk kadınlarıyla ilgilenişleri şöylece özetlenebilir: Bu kadınların kendileriyle ilgili ilk ve en önemli sorunları daha güzel olmak ve Avrupalı kadınlara benzeyebilmektir. Bunun yanı sıra bir de İstanbul ve Ankara'nın kalantorlarınca övülen ve beğenilen «*İstanbul'un en asil ve güzel kadını*» denilen kadın olabilmenin yarışı vardır aralarında. Kendilerini «*sosyete*» kabul eden bu kadınların gençlerinin tek uğraşı bu iken, bu şansı (yaşlarının geçkinliği nedeniyle) yitirmiş olanların tek uğraşı da yeni balolar-kermesler ve toplantılar düzenleyerek kendi aralarında dedikoduyla karışık «*halk*» kadınının içler acısı durumunu (kendi durumuyla kıyaslayarak) konuşmak, yerine göre bu kadınların yaptıklarını alaya almak, yerine göre iç çekmek, yerine göre de *'kusurlarını'* bağışlamak hanımefendiliğini (!) göstermekten ibarettir. Gerçekte bu kadınların bu tür *'sosyal faaliyetlere'* dalmalarındaki başlıca etken yapacak fazlaca bir işlerinin olmaması ve ekmek elden su gölden yaşıyor oluşlarıdır.

Öte yandan bu kadınlardan hiç biri, diyelim ki, Diyarbakır'daki, Bitlis'teki, Trabzon'daki sözü edilen köylü kadınları yerinde görmüş değildir. Gerçekte nasıl ve hangi koşullar altında yaşamakta olduklarını «*deneysel*» olarak biliyor değillerdir. *Köy kavramı ile olan ilişkileri Atatürkçülük'ün hatırlattığı 'genelleme' içindedir.* Köy kavramı ile aralarında bir tek direkt bağ vardır. O da çoğu kez ucuza çalıştırılmak ya da acıma ne-

denleriyle yanlarına alınmış *'evlâtlıklar'* ve/veya hizmetçi olarak çalıştırılan köylü kadınlarla aralarında geçen konuşmalardır. Bu bağ *'Kız'* veya *'Kadın'* (eskinin Kalfası yerine) diye çağrılan köy çıkışlı kadınları, canları sıkıldığında, ya da herhangi bir hanımefendiler toplantısında bilgiçlik taslayabilmek amacıyla karşılarına alıp konuşmak lûtfunda bulunmalarıyla oluşmuştur. Kısacası, yanlarında çalıştırdıkları bu kadınlardan öğrendikleri yalan yanlış ve tümüyle havada bilgilerle, yeri gelince, kraldan fazla kralcı kesilip kadın haklarının savunuculuğunu yapmışlardır. Genellikle siyasal, iktisadî, kültürel temel bilgilerden yoksun oldukları için de köylü-halk kadınını *'eli-yüzü düzgün'* hale sokmakla bu kadınların durumlarının düzeltileceğine yürekten inanmışlardır. (Köyünden İstanbullu bir hanımefendinin yüksek himayesine gönderilen kadınlara ilk iş olarak özel ve hanımefendiyi konuklarına mahçup etmeyecek giysiler giydirilmesi girişimi de bu inancın bir ürünüdür.) 1980'lerde en genci 60 yaşlarında olan Atatürk düzeninin burjuva kadınları, bütün bu bilinçsiz tutumlarına karşın iyi-kötü bir Atatürkçülük öğretisinden geçmişlerdir. Çoğu «*Ata*»yı yakından görmüş, hatta kendisiyle konuşmuş ve hemen her zaman *Ata'* nın çok yakınlarında bulunmuştur. (Ata'nın katıldığı davetlere onlar da davetlenmişlerdir.) Siyasal girişim olarak yaptıkları tek iş *Ata*'nın partisini desteklemek olmuştur. Tersi zaten düşünülemezdi. Bu kadınların *Ata*'nın partisini destekleyişleri, kanımızca, kuvvetle muhtemelen İsmet İnönü'nün CHP'den ayrılışına değin sürmüştür. *Oysa 1950-60 arasında yetişen ve kafaları Amerikanvari kadın tipiyle şartlandırılmış olanlar hem sayıca kendilerinden öncekilerden daha çok olmuşlar hem de bilinçsiz (dolayısıyla) toplumsal yükümlülüklerden yoksun davranmakta öncekilerden daha baskın çıkmışlardır.* Günümüzde Türkiyeli Kadınların üzerinde toplumsal etkinlik sahibi durumunda olan kadınlar

bunlardır. En genç 40 yaşlarında olan ve Türkiye'de siyasetçiler tarafından yaygınlaştırılabilmeye çalışılan Amerikancılığı çeşitli araçlarla (başta moda ve basın) Türkiyeli Kadınların beynine sokan bunlardır. Bu kadınlar kendilerinden önceki Fransız-İngiliz kültürlü kadınlardan ayrı düşmüşlerdir. Aynı bütünün içinde yer almalarına karşın aralarında «*kim daha asil*» ve görgülü çekişmeleri çıkmıştır! Genellikle Demokrat Parti'nin yarattığı kapkaççı, montajcı türedi-zenginler kesiminden olan bu kadınlar kendilerini, çoğu kez hanedan ya da ulema (ilmiyye) artığı kabul eden öncekilerle başa çıkabilmek için Amerikancılığa dört elle sarılmışlardır.

Bu nedenle Amerikalı kadınlara kısaca değinmek gerekir.

AMERİKAN KADINI VE İSTEKLERİ

Günümüzde kadın haklarının elde edilmesi uğruna en zor savaşı verdiklerini ileri sürenler Amerikalı kadınlardır. Amerika'da kadın haklarını savunanlara bakılırsa, Amerika'da kadınlar «*özgür*» gibi görünmelerine karşın yine de sömürülmektedirler. Çünkü düzen erkeklerin elindedir. Hatta bir bakıma eskisinden daha fazla sömürülmektedirler. Çünkü günümüz Amerika'sında kadın eskisinden daha fazla artık-değer üretebilecek şekilde çalıştırılmaktadır. Bu üretimciliğine ve edinilen sermaye birikimlerine oranla kadının eline geçen kazanç çok düşüktür. Amerikalı kadınların tam anlamıyla bir iktisadî bağımsızlığı olmamıştır. Kendi başlarına büyük ticarî atılımlar yapamamaktadırlar. Ticarî dolandırıcılıkları, oyunları, spekülasyonları, borsa dalgalanmalarını, sun'i fiat arttırımlarını becerebilecek kadar düzeni tanımamaktadırlar. Dolayısıyla da erkeklere tam anlamıyla rakip olamamaktadırlar. Siyasette

ister istemez yanılgılara sürüklenmektedirler, çünkü, siyaset yüzyıllardır erkeklerin tekelindedir. Örneğin, kadınlara bazı haklar tanırlarken bile artniyetleri vardır ve sonunda oyun açığa çıkıncaya dek kadınlar ellerine tutuşturulan haklarla avunmakta — fakat aldanmış olmaktadırlar!

Bu durumda haklılık payı vardır. Bir örnek olarak, ünlü «Eşit İşe Eşit Ücret» standartını ele alalım. Özellikle ABD'de bu konuda yoğun çaba harcandı. Sonunda 2. Dünya Savaşı sırasında Amerikan Savaş Çalışma Heyeti tarafından ilk kez gündeme getirilen bu standart (251) 17 Mayıs 1963'de (252) ABD Senatosu'nda kabul edildi. O günden beri de yürürlüktedir. Özellikle ILO tarafından desteklenmekte ve önerilmektedir. Ne var ki, bu standart bir türlü istenilen sonuca ulaşamamıştır; zaten ulaşması da beklenemezdi. Örneğin «Eşit İşe Eşit Ücret» standartını kabul etmiş olan ülkelerden İngiltere ve Hollanda'da kadın-erkek işçiler arasındaki ücret eşitsizliği oranı sanayide sadece %32.1'den %28.7'ye düşürülebilmişti. İlginçtir ki, Feminizm'in en güçlü olduğu Fransa'da ise eşitsizlik oranı düşeceğine 1972'de %22,9'ken 1977'de %24.2'ye yükselmişti Eşit İşe Eşit Ücret'e rağmen. (253) Çünkü, bireyciliği savunan ve bireyin topluma üstünlüğü görüşünün şampiyonu olan ABD'de ve diğer kapitalist-emperyalist ülkelerde, gerçekte standart birey olarak işçi değil, iş ve ücrettir. Kapitalizmin kaçınılmaz sorunlarından biri de budur. Birey olarak işçinin işgücü, her türlü iktisadi değerlendirmede dışta bırakılmıştır. İşçi kapitalist ideolojide Ekonomik İşgücü'dür, başka bir anlam ve önem taşımaz. İşçi de bu indirgemenin bilincinde olamaz, çünkü bizzat onun gözünde de işgücü kendisine ait bir mal şeklini almıştır. (254)

Amerikalı bazı kadın hakları savunucularına göre, belki biraz garip bulacaksınız ama, toplumlardaki her

kötülüğün başı *Erkek*'tir. Dünyada sömürü varsa erkekler planladıkları için vardır; insanlar siyasal amaçlarla savaş alanlarına sürülüp öldürülüyorlarsa sorumlusu erkeklerdir. Kısacası, toplumun yönetimi erkeklerin değil de kadınların elinde olsa, erkeklerin sebep oldukları tüm kötülükler ortadan kalkar ve kadın da *'soyulmuş muz'* şeklindeki iştah açıcılık görünümünden (ve şartlanmasından) kurtulabilir.

İKİ AYRI KADIN TİPİ

Bu tezi savunanlar, kadının ilkin cinsel özgürlüğünü kazanması gerektiği inancındadırlar. Kadının toplumda yenik düşmüşlüğünü cinsel boyunduruklara bağlamaktadırlar. Bu savunucular kadınların belli bir iktisadi-siyasal sistem aracılığıyla değil de, salt erkekler tarafından sömürüldükleri inancındadırlar. Bu inançla bazı eylemlere kalkışmakta ve bazı yazar, siyasetçi, işadamı, düşünür, iktisatçı v.b. Bir numaralı kadın düşmanları ilan etmektedirler. Örneğin Norman Mailer, Nixon, Rockefeller, Engels, Galbraith... kadın haklarını salt cinsel açıdan (ama bilimsel anlamda) ele alarak işleyen kadın savunucuların başında Germaine Greer gelmektedir. Felsefe doktoru olan Greer, Charles Bronson'dan Norman Mailer'e değin bir çok ünlü erkekle arkadaşlık etmiş fakat erkekleri düşman kabul etmekte de devam etmiştir (Greer'in önemli kitabı bilimsel inceleme Female Eunuch'tur).

Ne var ki, Greer, aradan yaklaşık on yıl geçtikten sonra bir özeleştiri girişiminde bulundu. Başta kendi girişimleri olmak üzere, ABD'deki Feminist hareketi eleştirdi. Bir çok hata yaptıklarını ve yanlış öneriler öne sürdüklerini belirterek, kadınların kadın gibi olmalarını, erkeklere karşı düşmanlık gütmemeleri gerektiğini vd. açıkladı. *Cinsiyet ve Yazgı* adlı bu yeni kitabın-

da, özellikle Kilise ve Evlilik kurumunun etkileşimi konusunu işledi. ([255]) Diğerleri Kate Millett, Robin Morgan, Sally Kempton, Vivian Gormick, Susan Sontag, Claudia Dreifus, İngrid Bengis... Kadın haklarını savunan ve teorisyen olarak bilinenlerden bazıları da şunlardır: Roxanne Dunbar, Valerie Solanas, Lyn Vincent, Dana Densmore, Betty Warrior, Barbara Mehrhof.

Kadın hakları konusuna salt cinsel açıdan bakılmaması gerektiği inancında olan kadın hakları savunucuları da vardır. Bunlar kendilerini, genellikle Wilhelm Reich'in cinsel devrimcilik ilkelerine bağlamışlardır. (Reich'ın cinsele toplumsal açıdan bakışını benimseyerek) ve kadınların salt erkekler tarafından değil de kapitalizm tarafından (ve erkeklerle birlikte) sömürüldükleri tezini işlemektedirler. Yayınları bu doğrultudadır. Kadınların ilkin bu şartlanmışlığı kırmaları gerektiğine inanmaktalar. Amerika'nın kendine özgü koşullarında olaya diğerlerine oranla daha gerçekçi açıdan bakmaya çalışan kadın hakları savunucuları bu gruptakilerdir. Diğerleri gibi duygusal değil ,toplumsal iktisadî-siyasal ağırlığı içeren yayınlar yapmaktadırlar. Çünkü ortada bir sömürü varsa bunda kadın da erkek de sömürülüyor demektir. Bu tezi savunanların başında The Militant dergisinin sahip ve başyazarı Mary-Alice Waters gelmektedir. Aynı bilinçten yola çıkan bir diğeri de Gloria Steinem'dır ve kadın haklarını savunan dergilerden Ms'de aynı konuları işlemektedir. Örneğin The Militant'ın 26 Kasım 1971 tarihli sayısında sosyalizm ile kadın haklarının kuramsal ilişkileri anlatılmaktadır. Konuyu salt cinsel açıdan değil de cinselle birlikte bilimsel ve toplumsal açıdan ele alan yazarlardan bazıları da şunlardır: Delphine Welch, Marianne Hernandez, Evelyn Reed, Oriana Fallaci (Türkiye'ye de gelmiş ve kadını incelemiştir). Betty Friedan, Angela Davis ve en önemli iki isim: Margaret Mead (ünlü antropolog) ve Karen Horney. ([256])

Amerika'da kadınların haklarını savunan bir diğer örgüt de WILPF (Women's International League for Peace and Freedom) adlı kuruluştur. Kendilerinin kesinlikle bağnaz (erkek giremez anlamında) feministler olmadıklarını, genel olarak ülkeler arasında, özellikle de ABD'de «*Barış ve Özgürlük*»ü temin edebilmek uğruna, erkeklerle omuz omuza mücadele verdiklerini öne sürmektedirler. Amerikanvari bir «*Solculuk*» anlayışları vardır! Nükleer silahların denetlenmesi; Latin Amerika'daki iktisadi emperyalizmin lânetlenmesi; Rus, Polonyalı ve Latin Amerikalı kadınlarla işbirliği vb. gibi uluslararası atılımları olmuştur. Örgütün kurucularından olan Jane Addams ve Emily Greene Balch, Nobel Barış Ödülünü kazanmışlardır. ([257])

Amerika'da kadınların iktisadî-siyasal özgürlüğe kavuşabilmeleri doğrultusunda çabalar gösteren Amerikan Komünist Partisi, Hür Dünya'nın en «*Hür*» devleti pozundaki ABD'de çok ağır baskılar altında (özellikle FBI tarafından ve onun unutulmaz başkanı E.G. Hoover döneminde) olduğu için genellikle kuramsal açıklamalar yayınlamakta ve yolgösterici olmaktadır. Amerikan Komünist Partisi'nin yayın organı «*Political Affairs/Journal of Marxist Thought and Analysis*» örneğin, Amerikalı ev-kadınlarına *maaş* bağlanması gibi tartışmalara açıklık getirici incelemeler yayınlamıştır. ([258])

Cinsel devrimle kadını özgürleştireceklerini sananların çoğu erkekleri düşman ilân ederek kendi aralarında *'commune'*ler kurarak yaşamaya başlamışlar ve bunun sonucunda da kaçınılmaz bir şekilde cinsel sapmalara uğramışlardır. Örneğin Kate Millett, Sidney Abbott, Rita Mae Brown, Bertha Harris, Elaine Noble, Jill Johnston bu akımın öncülüğünü yapan lesbianlardır. Gene aynı gruptan Valerie Solanas, kendi kurduğu S.C.U.M. (Society for Cutting Up Men) örgütüyle Bir Numaralı Erkek Düşmanıdır. Pop-Art'ın yaratıcıların-

dan Andy Warhol'u tabancayla vurarak ağır yaralamıştır. Bu grubun en önemli eylemlerinden biri 1968 yılında başlayan «*sütyensiz*» kadın gösterileridir. Amaç kadın eşyaları imalâtçılarını belli bir ölçüde zarara uğratmayı hedef almıştı. Aynı şekilde güzellik kraliçesi seçimlerine de karşı çıkmışlardır.

Ne cinsel devrimci ne de sol eğilimli olmayan ve/fakat radikal atılımlar yapmak isteyen Feminist örgütü ve kurucusu Ti-Grace Atkinson ise, kadının haklarını sağlayabilmesi için ilkin sert, eylemci olmasını ve tıpkı (örneğin) büyük işadamları gibi karda yürüyüp iz bırakmadan kitabına uygun suç işleme sanatını öğrenmesi gerektiği inancındadır. Atkinson, bu amaçla Mafia ile ilişki kurmuş ve devrim yararına yakalanmadan suç işleyebilmenin yöntemlerini öğrenmeyi denemiştir.

Bu arada bir başka sevici örgütün, Pecks'Bad Girls (Peck'in kötü kızları) örgütünün üyesi iki kadın, Mae F.Richardson ve Lynn Pfender ABD'de ilişki kurdukları iki Türk gencinden birini tabancayla vurarak öldürmüşler, diğerini de ağır yaralamışlardır. (259)

Amerikalı kadınların Türkiyeli kadınları etkilemiş olduklarını söylemiştik. Şu yukarıda isimleri geçenlere ve bunların gerçekleştirmeyi arzuladıkları isteklere bakıldığında böyle bir etkilemenin söz konusu edilemiyeceği açıktır. Çünkü Türkiye'de kadınlar arasında ne Ti-Grace Atkinson'lar ve Valerie Solanas'lar ne de diğer eylemciler vardır. Amerikalı kadın hakları savunucularınca kurulmuş yüzden fazla örgütten (örneğin *NOW, National Women's Party, Feminist)* ve yayından (örneğin *Change, Everywoman's Feminist Art Journal)* Türkiye'de benzerleri yoktur. Öyleyse hangi Amerikalı kadınlar Türk kadınlarını etkilemişlerdir?

Türkiye'li kadınları doğrudan doğruya etkilemiş olanlar genel anlamda Amerikalı kadınlar değildir. Amerikalı bazı statükocu ünlü kadınları (örneğin bazı

sinema oyuncuları, modacılar, yazarlar, sanatçılar, dernek başkanları) *'işte size örnek Amerikalı kadınlar,* yutturmacasıyla Türkiyeli kadınların beynine işlemiş olan Amerika'nın kültür emperyalizmidir. (Bu durum salt Türkiye için böyle değildir. Avrupa da aynı şekilde etkilenmiştir ve 1980'lerde bundan kurtulmanın savaşı verilmektedir.) Türkiye'de son 30 yıldır yayınlanan ve Türkiyeli kadınların akıllarına sokulan *'aşk hikâyeleri'* (yakışıklı, zengin fakat yıkılmış erkek, yoksul fakat âşık kadın; herşeyin üstünde aşkımız!) gibi kadını düşünmeye değil oturtup ağlatmaya itici yayınların hemen hepsi Amerika kökenlidir. Türkiyeli genç kızların Amerika'nın cici *'teenage'*leri (13-18 yaşların gençleri) gibi giyinmeye, davranmaya ve *O Rüyaların Prensi*'ni beklemeye şartlanışı da Amerika kökenlidir. Ama ne var ki, cici *'teen-age'* palavrası 1960 sonrasının Amerikan toplumunda da geri tepmiştir. Şöyle ki, gerek uyuşturucu maddelere, gerekse Nixon yöneticilerinin beğenmedikleri tüm *'sapkınlıklara'* en çok rağbet edenler işte bu cici *'teen-age'*ler olmuştur. (260) Günümüz Amerika'sında, yöneticilerce kötü yol ve kökü dışarda ideoloji diye aşağılanan ne kadar akım varsa, hepsine ilk kayıt olanlar bu gençlerdir. Aynı durum 1970'ler Türkiyesi'nin burjuve aileleri arasında da görülmeye başlamıştır. Çünkü bu sonuca sürüklenmek kaçınılmazdır. *Çünkü kapitalizm şartlamasında insanoğlu minareyi çalar buna bir de kılıf uydurduğunu sanar ama nedense çalınan minare bir türlü kılıfa sığmaz.* Çünkü tarihin bazı şaşmaz kuralları vardır. Bu kurallar gereğince bir gün gelir, tıkır tıkır işledikleri sanılan uyutmacaya, aldatmacaya ve sömürüye dayalı düzenler tıkanıverirler ve uyanan kitlelerin baskısıyla en beklenmedik anlarda rejim değişiklikleri kaçınılmaz olur.

FAHİŞELİK SORUNU

Günümüz Türkiye'sinde yaşayan kadınlara bakarken, toplumlarda kadınların sırtına yüklenmiş olan bir olaydan, Fahişelik'ten söz etmemek olmaz. Çünkü bu toplumda Fahişe damgasını yemiş olan bu kadınlar da bizim kadınlarımızdır ve onları görmezlikten gelemeyiz.

Türkiye'de fahişelik sorununu sınıfsal açıdan ele almak gerekmektedir. Çünkü yapılan tüm araştırmalar, Batı'nın kapitalist ülkelerinde olduğu gibi, bu kapitalizmin etki alanı içinde bulunan Türkiye'de de alt ve orta sınıflara mensup kadınların daha çok bu yola sürüklenmekte oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır. Kadınların fahişeliğe sürüklenmesinde ilk etken, kanımızca «*düzen tarafından kandırılmış*» olmaktır. Buna bağlı olarak gelişen ikinci etken ise, iktisadî zorlamadır. Türkiye'de iktisadî zorlamalarla bunalan, kapitalizmin insanı insanlığından utandırmaya iten «*tuzaklı düzen anlayışı*» tarafından akılları çelinen bazı Türkiyeli kadınlar olayları çözümleyebilecek yeterli bilinç ve bilgiden yoksun bırakılmış oldukları için vücutlarını satmak yoluna düşmüşlerdir. Çünkü, yaşadığı toplumda geleceğinden endişe etmeyen, doğru düşünmesini öğrenmiş, ne istediğini bilen ve ona göre davranan bir kadının (patalojik bir bozukluk olmadığı takdirde) vücudunu her isteyene isteği dışında ve zevk almaksızın *satmaya* yanaşmayacağı sosyo-biyolojik bir gerçektir.

Şimdi ilkin fuhuş nedir, fahişe kime denir, bunu kısaca görelim. Sonra da Türkiye'de bazı kadınların fahileşmesini hazırlayan toplumsal etkenlere geçelim. Şunu da belirtelim ki, fahişeleşme olayına bakarken, bu kadınların fahişelik dönemleri değil, bunun öncesi daha önemlidir. Çünkü, «Başlangıçta kadın kendini sat-

mamış, fakat satılmıştır. Aslında fuhuşun tarihi, muhabbet tellâllığının tarihiyle atbaşı gider» (261)

KÖTÜ YOL VE YOLCULARI

Türkiye'de fuhuş denilince akıllara «*kötü yol*» fahişe denilince de «*kötü yolun yolcuları*» gelir. Kötü yol denilen fuhuş nedir?

Fuhuşun tanımını, Fransa'nın dünyaca ünlü avukatlarından Jean-Gabriel Mancini'nin kitabından aktarıyoruz: «*Fuhuş başka hiç bir geçim kaynağına sahip olmayan bir kadının zorlanmaksızın ve serbest olarak, eşini seçmeden, her önüne gelenle, ilk istek üzerine ücret karşılığında ve asıl konusu zevk değil kazanç olan, sürekli ve tekrarlı cinsel ilişkide bulunması olayıdır.* (262)

Fuhuş, ülkeler hukukunda genellikle özde aynı fakat ayrıntılarda değişik açılardan ele alınmış ve buna göre cezalar saptanmıştır. Mancini'nin kitabında belirttiğine göre, dünyada fuhuşu kesinlikle ortadan kaldırabilmiş (önleyebilmiş) bir ülke vardır: Çin Halk Cumhuriyeti. (1960'larda)

Elbette ki, yukarıdaki formülasyonda kendisinden söz edilen kadın da fahişedir.

Fuhuşun tarihsel gelişiminde bazı ilginç olaylara rastlanmıştır. Birkaç örnek okuyalım.

Eski Hindistan'da Lingham denilen cinsel organa tapınış rahipler tarafından başlatılmıştır. Aquinalı San Thomas'ın anlattığına göre Perpignan keşişleri genelev kurmak için bir bağış kampanyasına girişmişlerdir. Kendi elleriyle kentin duvarlarına yapıştırdıkları ilânlarda genelev açmanın sevaplı, kutsal ve övülmeye değer bir iş olduğunu belirtiyorlardı. (263) Volter'in anlattığına göre, Cenevre'deki genelevlerin yönetim ve denetimi bu kentin piskoposunca yapılmaktaydı ve bu evler kendisine vergi ödüyorlardı. (264) Orta Çağ'da, krallıklar

da genelevlerin sırtından epey para kazanmışlardır. «*O dönem hükümdarlarının sürekli bir para sıkıntısı içinde oluşları, fuhuşun gelişip yayılması nedenini bütün psikolojik incelemelerden daha iyi izah etmektedir: Bu iş büyük bir gelir kaynağıydı çünkü.*» (265)

Bu ara da şunu da önemle belirtelim ki, kadınlar «*kötü yola*» genellikle kendi başlarına değil, bu yolculuğu önceden hazırlayan ve muhabbet tellâlı ya da dost/belâlı diye bilinen birtakım kimselerce çıkartılmaktadırlar. Bunlar da genellikle kadınları bu yola sürükleyerek onların kullanılmasından para kazanmayı amaçlamış, kazanılan parayla «*dürüst*» diye bilinen yatırımlara girmiş (örneğin gazino açmak gibi) giderek siyasal ilişkiler oluşturmuş ve «*Beyefendi*» ve/veya «*Hanımefendi*» düzeyine çıkarılmış bazı kimselerdir. (266)

TOPLUMDAKİ İTİCİ ETKENLER

Türkiye'de fahişelik sorununa sınıfsal açıdan bakılması gerektiğini, çünkü bir kadının fahişeleşmesinin toplumsal bir olay olduğunu belirtmiştik. Fahişelerle yapılan soruşturmalarda bu kadınların genellikle «*ortalamanın altında*» bir zekâya ve bilgiye sahip oldukları anlaşılmıştır. (Bu durum, Dr. Mazhar Osman tarafından da saptanmıştır. Ayrıca Mancini'nin kitabında da belirtilmektedir.) Ortalamanın altında zekâya sahip olunuş ise, önlenemeyecek bir eksiklik ya da bozukluk değildir. Bütün mesele ciddî bir eğitimdedir. Bilimsel öğretinin öngördüğü, yöntemlere uygun olarak yapılacak cinsel eğitim kadının fahişeleşmesini büyük ölçüde önleyebilir. Bu eğitime bir de toplumsal güvenlikler eklenirse kadının fahişeliğe sürüklenmesi olasılığı minimuma indirilebilir. Oysa Türkiye'de cinsel eğitim şöyle dursun, nüfusun büyük çoğunluğu için (erkekler kısmen hariç) «*seks-cinsel*» sözcüğünü dile almak bile

yasak, günah ya da «*baştan-çıkmışlık*»tır. Ama bunca ayıplamaya, bunca yasaklamaya karşın Türkiye'de son derece gergin bir «*gizli*» cinsel alış-veriş olayı vardır. Öz kızlarının ırzlarına geçen babalardan tutun da tıp kitaplarında sözü edilen her türlü cinsel sapıklık ya da baştan-çıkmışlık vardır. «*Zina*» ve bu nedenle boşanmalar, tahminlerin çok üstündedir. Örneğin, 1952-54 ve 1957-59 yılları arasında zinadan mahkûm olanlar 12.946, sadece zina dolayısıyla boşananlar 11.654'tür. (...) Zinadan dolayı boşananlar bu devreler için toplam boşananların arasında % 18'i teşkil etmektedir. (267) Öte yandan İslâmiyet, Zina ile ilgili çok ilginç bazı kurallar koymuştur. Örneğin:

«14 — ZİNAKÂRDAN SUÇUNU İTİRAF ETMESİ İSTENMEZ.

İslâm hukuku zinakârın (zina yapanın) suçunu itiraf etmesini ya da suça muttali olan kimsenin onu hakimlere anlatmasını şart koşmaz. Çünkü suç hakimlere anlatıldığı andan itibaren sabit olmuş olur ki, sübut kazanan bir suçun hakimler tarafından affı mümkün değildir. O halde suç sabih olmadan önce hakimlere düşen ilk iş suçluyu af etmek ve onu serbest bırakmaktır. Bir hadis-i şerifte Resulullah (S.A.V.) nin şöyle söyledikleri rivayet olunur. «*Kim bu çirkeflerden birini işlerse onu Allah'ın örtüsüyle örtsün. Çünkü onun safhalarını açıklarsa biz ona Allah'ın kitabında yazılanı tatbik ederiz.*» (Cassas'ın Ahkâm ül Kur'an isimli eserinden alınmıştır.) Ebu Davut'ta da şu rivayet vardır: «İslâm ahalisinden Maaz kendi kabilesinden bir cariyeyle zina edince Hüzzal ona Resulullah (S.A.V.) me gitmesini söylemişti. O da Nebi (S.A.V.) me giderek itiraf etmiş. Nebi de ona had (ceza) tatbik ederek Hüzzal'e de «*Onun günahını gizleseydin senin için daha hayırlı olurdu*» buyurmuştur.» (268)

Türkiye'de pek yaygın olan «*Kabahat de ibâdet de gizli olmalıdır*» özdeyişi, herhalde bu tür hadis ya da varsayımlarından kaynaklanmış olmalıdır.

1973'de (Ekim ayında) İstanbul içinde yaptığımız bir anket-araştırması sırasında fahişeleşmiş kadınların «*nasıl*» kadınlar olduklarını kendilerine sorduğumuz genelev ve randevuevi patronları, ilk tanım olarak bu kadınların «*kafasız, ahmak, aptal ve geri zekâlı*» olduklarını söylemişlerdir. Gerçekten de bu kadınların hemen hepsi çok az (ya da hiç) öğrenim görmüş kimselerdir. Çevrelerine olan ilgileri azdır. Aşırı kadercilik içindedirler ve sanki kendilerinin dünyaya «*fahişe*» olarak gönderilmiş oldukları gibi garip inançları vardır! Belki de bu tür inançlar bazı kimseler tarafından bu kadınların kafalarına sokulmuştur. İçinde yaşadıkları Türkiye toplumunda neler olup bittiğiyle çok az ilgilenmektedirler. Örneğin 14 Ekim 1973 seçimlerinden birkaç gün önce kendileriyle görüştüğümüz bazı gizli çalışan randevuevi kadınları seçimlerle, siyasetle hemen hiç ilgili değillerdi. Hiç bir partiye oy vermeyeceklerini, çünkü birkaç ünlü siyasetçi dışında hiç kimseyi tanımadıklarını söylediler. İlginç bir nokta, bu kadınların hemen hepsi siyasetçileri değil de eşlerini tanıyorlardı. Dediklerine göre eşlerini tanıyışları da siyasetçi eşlerinin neler giydiklerine dayanmaktaydı!

Kötü yola düşen kadınların aile-gelir kökenleri araştırıldığında ortaya şu sonuç çıkmaktadır. İstanbul'daki fuhuş yapan kadınların hemen hepsi (çok gizli ve pahalı birkaç randevuevindeki bazı kadınlar hariç) dışarlıklı, yani taşralıdır. Çoğu köy çıkışlıdır. İşçi kesiminden olanlar daha azdır. Anlatıldığına göre de bunların çoğu «*göçmen*»dir. Bu kesimden olanlar genellikle kendi toplulukları içinde çalışmaktadırlar. Orta sınıftan olanlar ise, şaşırtıcı gibi gelecek ama, köy kökenlilerden az, işçi kökenlilerden fazladır. Bu sınıfın kızlarının/kadınlarının bu yola sürüklenişindeki temel ne-

den daha iyi bir yaşantıyı (giyim, gezme, eğlenme) sağlayabilecek ve yıllardır çekilmiş bulunan geçim sıkıntısını unutturacak paranın sahibi olabilmektir. Bu kadınlar ilkin arada bir, daha sonra da sürekli olarak çalışmaya başlamaktadırlar. Orta sınıfın üstünde olup da para karşılığı vücutlarını kullandıran kadınlara ise fazla bilinen randevuevlerinde rastlanmamaktadır. Bu kadınların daha çok «*sevgili*» veya «*sözlü*» gibi takılar dan yararlandıkları söylenmektedir. Erkekle belli süreler için anlaşma yapılmakta ve bu arkadaşlıkları süresince erkeği olabilecek en aşırı şekilde sömürmeye bakmaktadırlar. Kendisiyle görüştüğümüz randevuevi patronlarından Bayan S... bu kadınları kastederek şöyle konuşmuştur. «Bizde erkeğe değer verilir. Onlarsa erkeği enayi yerine koyarlar.» (Bu sözleri buraya aktarışımızın nedeni aynı işi gören, yani VÜCUTLARI VE DÜŞÜNCELERİ METALAŞMIŞ kadınlar arasındaki iktisadî sömürücülüğün niteliğini belirtebilmek içindir.)

Gerek randevuevlerinde gerekse resmî genelevlerde çalışan kadınların pek azı ortaokul mezunudur. Bazı çok pahalı evlerde, bir süre için liseye ya da üniversiteye devam etmiş olduklarını söyleyen kadınlar da vardır. Azınlıklardan olup da '*drahoma*' edinebilmek için bir süre çalışan kadınlara da rastlanmaktadır.

Kadınların ve genç kızların bu yola sürüklenmelerindeki etkenlerden biri de, klasik deyişle, aldatılmış ve terkedilmiş olmaktır. Ailenin baskısı ve dinsel korkular-yasaklar sonucu bu genç, tecrübesiz, saf kadınlar ilk çare olarak Büyük Kentler'e kaçmayı düşünmektedirler. Akıllarındaki ilk düşünce dürüst bir iş bulup dürüst bir yaşantı kurabilmektir. Ancak, hiç biri için bu dürüst iş olanağı yoktur. Çünkü hiç biri ne yabancı dil bilir, ne lise mezunudur, ne daktilo bilir v.b. Yani, hepsi de «*işe yaramaz*» durumdadır. Bu nedenle evlerinden kaçan kadınların ve kızların kötü yola sürüklenme-

leri, toplumdaki bu tür işsizlik nedeniyle, AN meselesidir. Ve bu düşüş de doğrudan doğruya «*geçim derdiyle*» ilgilidir.

SİNEMA VE KADIN

Bazı Türkiyeli kadınların kötü yola sürüklenmelerinde bir etken de Sinema'dır. ([269]) Belli eğitimlerden geçememiş oldukları için (ki bu düzenin suçudur) zaten oldukça bilgisiz olan bazı kadınlar, sinema oyuncusu olabilmiş (yerli ve yabancı) kadınların görkemli yaşantılarıyla şartlandırıldıkları için evlerinden kaçıp Yeşilçam'ın yolunu tutmaktadırlar. Bu saf kadınların büyük çoğunluğu çok kısa bir süre sonra kendilerini randevuevlerinde bulmaktadırlar. Yaptığımız soruşturmalarda öğrendiğimize göre bu genç kadınlar kendilerine yardımcı/koruyucu olacaklarını söyleyen kimseler tarafından bu tür yerlere satılmaktadırlar. Şöyle ki, böyle bir genç kadını tuzağına düşürmüş olan bir dost/belâlı bir süre sonra kadının adına senetler hazırlayarak kadını bir başka belalıya ya da randevuevine satmaktadır. Borç senedi kadının üstünde olduğu için, yeni dost, hemen bu parayı ödemesini aksi takdirde kendisiyle oturmasını istemektedir. Ancak, kadının sırtına yıkılan borç bu kadarla kalmamakta yeni dost da kendisinin masraflarını gördüğü gerekçesiyle kadının hesabına borçlar eklemektedir. Bir süre sonra kadından bıkan ya da kârlı bir satış olanağı yakalayan dost, kadını yeni borçlarıyla birlikte bir başkasına devretmektedir. Bundan sonra ise kadının bir randevuevine girip bu borçları ödemesi gerekmektedir. Kendisiyle konuştuğumuz bir kadın salt dostları tarafından satılmakla kalmadığını, İstanbul ve İskenderun'daki randevuevlerine de satılmış olduğunu ve hiç kimseden borç almamış olduğu halde sırtında halâ 40 bin lira borç olduğunu söylemiştir.

Elde edebildiğimiz bilgilere göre randevuevlerine düşen kadınlar günde 8-12 saat arası çalışmaktadırlar. İstanbul'daki resmî genelevlerde (36 ev) çalışanlar ise 10 saat çalışmaktadırlar. Türkiye'de kaç fahişe bulunduğu kesinlikle bilinemez. Ancak, bu konuyu iyi bilen bazı randevuevi patronlarının ve bazı ilgililerin belirttiklerine göre Türkiye'de 40-50 bin kadar kadın, çeşitli şekillerde fuhuş yapmaktadır. İstanbul'da fuhuş mahalli olarak (otel, lokanta, ev, pansiyon, gecekulübü, gecekondu, daire) üç binden fazla yer vardır. İstanbul'da en az 10 bin kadının bu yolun yolcusu olduğu belirtilmiştir. Salt Taksim civarında 60-70 arasında mahal bulunduğu ve 1500 kadar kadının fuhuş yapmakta olduğu tahmin edilmektedir. Bu arada turist kadınların çalıştıkları bazı yerlerin bulunduğu da bilinmektedir. 75-100-125 ve daha yukarısı ücret alan bu gibi yerlerde çalışan kadınların günlük kazançları 700 ila 800 ve çok daha yukarı olabilmektedir. Ancak bu paranın tam yarısı evin işletmecesine, kalanın dörtte biri, o ne olduğu bilinmeyen borca (ki bu paranın *'haraç'* olarak kesildiği de söylenmiştir) kalanın yarısı da koruyucu durumundaki dost'un cebine inmektedir. Bu kadınların büyük çoğunluğu uyuşturucu madde kullandıkları için ayrıca bu masraf için de para kesilmektedir. Bu hesap la kadınların eline günde 100-150 liradan fazla bir para kalmamaktadır. (Bu rakamlar 1973'e göredir.)

(NOT: Yakın zamanlarda yapılan resmî açıklamalar, bizim oniki yıl kadar önce yazdıklarımızı ne yazık ki doğruladı. Buna göre ülkede etkinliğini arttıran kapitalizm-liberalizm sarmalı beraberinde kaçınılmaz olarak hızlı bir fahişeleşme olgusunu da getirdi. Öyle ki, resmi açıklamalara göre 1983'ün Türkiye'sinde yaklaşık 238.000 kayıtlı fahişe bulunmaktadır. Fahişelerin elde ettikleri vizite ise 10.000 - 100.000 TL. arasında değişir oldu.)

BAŞKA NOKTALAR

Türkiye toplumunda daha çok *'günahkar'* deyimiyle tanınan bu kadınlar, kendilerine nasıl bir yakıştırmayı uygun gördüklerini sorduğumuzda *'hayat kadını'* sözcüğünü söylemişlerdir. Çalıştıkları mahallerden söz ederken *'dükkan'* demektedirler. Hemen hepsi gayet dindar olduklarını, kutsal günlerde çalışmadıklarını, ara sıra Eyüp Sultan'a, çok ender olarak da camiye gittiklerini belirtmişlerdir. Gerek *'iyi kalpli'* abla pozundaki randevuevi patronları gerekse kadınlar para biriktiremiyor olduklarından yakınmaktadırlar. Bunlara göre fuhuş yapan kadınlardan ancak % 10'unun bankalarda bir miktar parası vardır. Hemen hepsi Milli Piyango'ya, Toto'ya ve diğer şans oyunlarına son derece meraklıdırlar. Randevuevinde çalışan kadınların bir ortak özelliği de hemen hepsinin dostlarıyla kavga-dövüş etmeye hevesli olmalarıdır. Genelev patronları, ağız birliği etmişçesine buna neden olarak bu kadınların kızlık çağlarında babalarından veya büyüklerinden çok dayak yemiş olmalarını ve buna alışmış olmalarını göstermektedirler. Randevuevlerinde çalışan kadınların bir genel eğilimi de dost edinecekleri erkeklerde *'meslek'* aramayışlarıdır. Yeni düşen kadınların çoğunun kabadayılarla gönüllü ilişkiler kurmasının temel nedeni budur. Bu arada, tecrübeli kadınların kendilerine *'polis'* dostlar tutmak eğiliminde olduğunu da belirtelim.

Bazı Türkiyeli kadınların kötü yola düşmeleriyle ilgili olarak şunları da belirtmek gerekir. Türkiye toplumunda kadınların bu yola sürüklenmesini önleyebilmek doğrultusunda bir uyarı/eğitim düzeni yokken, tam tersine, cinsel potansiyeli bir hayli yüksek olan Türkiye'de sayısız yayınla genç kızların aklı bir an önce zengin ve şöhretli olmaya doğru çelinmekte ve şartlandırılmaktadır. Kendileriyle yapılan görüşmelerde ne gibi yayınla-

rı izledikleri sorulduğunda birtakım renkli magazinlerden başka hiç bir yayını izlemediklerini, çünkü okumaktan sıkıldıklarını söylemişlerdir.

Son söz olarak şunu söyleyebiliriz: Türkiye'de her yıl birçok kadın, vücutlarını para karşılığı satarak kazanç sağlamak yoluna düşmektedir. Bu kızların ve kadınların hiç biri varlıklılar sınıfından değildir. Hepsi altyapının kadınıdırlar. Bu kadınların analarından fahişe olarak doğmadıkları düşünülürse bunda bir toplumsal suç bulunduğu açıktır. Bu düşüş *'kader-kısmet'* gibi sözcüklerle açıklanamaz. Bu kadınların hepsi maddî ve manevî baskı nedenleriyle okuyamamışlar, meslek edinememişler, üstelik bir de çok kısa yoldan zengin olmaya heveslendirilmişlerdir. Yaşantılarının sürekli bir öldürülme, yaralanma, kaçırılma, satılma, dövülme, horlanma içinde geçmesi bir yana, yakalandıkları takdirde de fişlenmek ve çoğu kez tutuklanmaktadırlar. Öte yandan randevuevi sahipleri olarak bilinen kimseler vergiye tabidirler ve vergi ödemektedirler. ([270]) Yani bu kimselerin çoğu *'polisten kaçak, fakat Maliye'ye mükelleftirler!'*

Türkiye'de bazı genelev patronları ve doktorlar bir araya gelerek bu kadınları sendikalaştırmaya ve *'işçi'* olarak vasıflandırmaya uğraşmaktadırlar. Amaç, Türkiyeli kadınları bilinçlendirerek kötü yola sürüklenmekten kurtarmak olması gerekirken, tamamen toplumsal düzenin suçlu olduğu bu *'düşüş'*ü işçi-patron ilişkilerine dönüştürmek ve sömürü düzenine legal bir görünüm kazandırmaya çalışmak, kapitalizmin insanı aşağılayan düzen anlayışının tipik bir ürünüdür.

★★

SONUÇLAR

5 Aralık 1984'de Kadın Hakları'nın kazanılmasının 50. yıldönümünün kutlandığı Türkiye Cumhuriyeti'nde,

gerçekte *"kazanılmış"* değil sağlayacağı belirli yarar ve çıkarlar önceden düşünülerek *"verilmiş"* göstermelik ve saptırıcı (manipülative) nitelikte birtakım haklar vardır. ([27]) Bu nedenledir ki, Türkiye'deki kadın nüfusun gerçek anlamda demokratik haklarından ve iktisadî-siyasal bağımsızlığından söz edilemez. Örneğin halen yürürlükte olan T.C. Medenî Kanunu'nun 159. Maddesine göre kadın, ancak kocasının izniyle çalışma hayatına atılabilir. Kocasından izin almaksızın, hiç bir kadın evinin dışında bir başka iş'te (işyerinde) çalışamaz. 191. madde ise, kadının kazancının kocasının mülkiyetinde olduğunu açıkça belirtmiştir. Buna göre kadın kazancını ya da tahvil ve senetlerini kocasının açık izni olmaksızın (noter kanalından sağlanır bu izin) dilediği gibi harcayamaz!

Egemen sınıf (burjuvazi) adına dolaylı ya da dolaysız yollardan *"Özgür Kadın"* savunuculuğunu yüklenmiş görünenler, toplumlarda kadınların ikinci sınıf yurttaşlar olduklarını durmaksızın tekrarlarlar. Bu gibiler, ikinci sınıf yurttaşlığı *sadece* CİNSLER arasındaki doğal farklılığı dile getirmek için kullanmaktadırlar. Yoksa, *"sınıf"* kategorisine gerçek anlamını (tarihsel/toplumsal) veriyor değillerdir. Bunlara göre erkekler bir sınıf, kadınlar da diğer sınıftır!

Öte yandan, kadınlar *"genel olarak"* ikinci sınıf yurttaşlar'dır. Fakat *"Dişi"* cinsinden oldukları için değil, belirli sınıfların (burjuvazinin ve proletaryanın) üyeleri oldukları için. Engels'in belirttiği gibi, modern karı-koca ailesinde kadın açık ya da gizli biçimde evdeki köle durumundadır. Onları ikinci sınıf yurttaş yapan cinsleri değil, toplumun uzlaşmaz sınıflara bölünmüşlüğüdür. İster Egemen-sınıftan (Burjuvazi) isterse Ezilen sınıftan (Proletarya) olsun her kadın ve erkek arasında *özel olarak cinslerine özgü bir sınıfsallık değil, genel olarak, üyesi bulundukları sınıflara özgü anta-*

gonizmalar vardır —ki, bunlar da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yoğunlaşmasıyla oluşan Patriyarkalizm ve Egemen-sınıf zihniyetinin beraberinde getirdiği tarihsel-toplumsal sonuçlardır. Patriyarkalizm, kadınların güçsüz ve zayıf *"yaratıklar"* (çünkü buna göre kadınların insan olup olmadıkları bile tartışmalıdır; özellikle klerikalist kesimlerde) olduklarını *a priori* kabul etmeyi öngörür. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da *kadınlar genel değerlendirilişleri itibariyle ikinci-sınıftır,* yani *"güçsüz ve zayıflar"*dan biridir. Patriyarkalizm'den (pederşahî/ataerkil) kaynaklanan anlayışın kesin yürürlükte olduğu Köleci, Feodal ve Kapitalist üretim tarzlarında *a priori* olarak *"güçsüz ve zayıf"* (dolayısıyla cahil sürü; Türk-Osmanlı toplumunda Reaya) kabul edilenlerin üzerinde kimler daha çok denetim ve baskı uygulayabilmişlerse işte onlar, bir azınlık oldukları halde, kendi sınıflarını (ya da kastlarını, elite'lerini) güçlü ve bilgili kabul edip *"birinci sınıf"* olarak vurgularlar. Diğer bir anlatımla, tanrının zavallı kuzuları olan bu yaratıkları yöneten, güçlü ve bilgili *"Çobanlar"*dır bunlar! Patriyarkalizm nedeniyledir ki, Anadolu'da kurulmuş olan devletlerin tüm *"Çobanları"* (yöneticileri) hep *bu* birinci sınıftan olabilenlerdir. Patriyarkalizm'de *"buyuruculuk"* (imperative) erkek'in doğal-sayılmış hususiyeti/mülkiyeti (property) dir. Öte yandan kadın olduğu halde, doğal kabul ederek Patriyarkalizm'i uygulamış birçok da kraliçe vardır Doğu'da ve Batı'da. Hititli kraliçe Pudu-Hepa bunlardan biri olarak değerlendirilebilir. Burada önemli olan Erkek'in doğal hususiyeti/mülkiyeti sayılan «*buyurucu*luk»u onu (erkeği) aratmayacak tarzda (yani tıpkı erkek gibi) uygulayabilmektir — uygulayıcının kadın olması *"sorun"* değildir. Önemli olan Patriyarkalizm'in sürdürülmüş olmasıdır.

Örneğin, M. Thatcher, Gandi, Golda Meir, Bendra-

naike, başbakanlığa kadar yükselmiş kadınlardır. İlginçtir ki, bu kadınlardan hiçbiri «*Patriyarkalizm*»e karşı mücadele etmemiştir. Hatta tam tersine, Feministlerce «male/erkek» şovenizminin bir göstergesi olarak nitelendirilen «Savaş»ı, «Savaşçılığı» ve Militarizm'i güçlendirmişlerdir. Bu dört kadın başbakan da, tereddütsüz savaş çıkartmış ya da ülkelerini savaşa sokmaktan kaçınmamışlardır. Hele M. Thatcher'in ünlü Falkland serüveni, kendisini demokrasinin —uzlaşmalar rejimi diye bilinen-— ilk ve en yetkin temsilcisi olarak gösteren İngiltere için ne denli «kadınca»dır, bir düşünülsün. Kısacası, «Patriyarkalist» olmak cinsiyetlere bağlı değildir, diyoruz. Bu bir ideolojik tavır alıştır. Ve benimseyenlerin kadın ya da erkek olması hiç önemli değildir. Öte yandan «*Patriyarkalizm*»e karşı çıkmak için «*Feminist*» olmak da gerekmez. Çünkü gerçekte «*Patriyarkalizm*» Feminizm'in değil, «*Anaerkilliğin/Matriyarkalizm*»in karşıtı ve inkarıdır.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan, «*Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50. Yılı*» başlığını taşıyan kitapta şu sözler yer almaktadır: «Sosyal bunalımların ortaya çıkıp büyümesi, çok çocuklu dar gelirli ailelerin sayıca artması, aile içersinde dengenin bozulmasını, çeşitli mutsuzlukların ortaya çıkması sonucunu vermektedir. Aile içersinde sorunların yoğunluğu KADIN ve çocukların üzerinde toplanmaktadır. Çok çocuklu ve sınırlı gelire sahip ailelerde çocukların tümü eşit gelişme ve yetişme olanaklarına sahip değillerdir. Bu hem beslenme ve hem de eğitim yönünden kendini belli eden bir bunalımdır. Çocuk sayısı arttıkça, annenin, yani kadının yitikliği de büyür. Kendini geliştirebilecek boş zaman bulamaz olur. Aile içersindeki statüsü bozulur.» (272)

Görüldüğü gibi, Devlet'in resmi kuruluşları bile, istense de istenmese de, Türkiye'de kadının işinin çok zor

olduğunu deneyimsel verilerden yola çıkarak belirtmek zorunluluğunu duymaktadırlar. *"Dert"* sözcüğünü günlük konuşma dilinde en çok kullananlar kadınlarımızdır. Bu dertlilik, hangi sınıftan olursa olsun Türkiye'de her kadın için geçerliktedir. Dert, alt-yapının kadınları için somut, kristalize olmuş, içe-işlemiş kaskatı bir gerçektir. Geçim derdi, geleceğin güvencesiz oluşu, bozuk sağlık ve beslenme, tedavi olanaklarından yoksun bırakılmış olmak derdi, çocuklarını okutamama derdi v.b. gibi... Türkiye toplumunun tepesinde yaşayanlar içinse *"dertlilik"* çoğunlukla soyut, hayalci, şımarıkça ve toz pembe yaşantıya *"iş"* değmiş türdendir. Gardrop dolusu giysiye karşın giyecek hiç bir şeyin olmaması derdi (!); çok sevdiği halde muz suyu içemiyor olma derdi (şişmanlattığı için içememenin derdi); *"Eyvah, İsviçre'lerde okuttuğum biricik oğlum, uygunsuz bir kadına âşık oldu, ailemizin şerefi (ki bu aslında 'asaleti' anlamında söylenir, ama bu soyluluk kendilerine nasıl verilmiştir, orası bilinmez) iki paralık olacak"* derdi v.b. gibi. Türkiye toplumunda ,açıkça tartışılamıyor ama kadınların cinsel-uyumsuzluklarla ilgili dertleri de çok fazladır, Bu yakıştırmalar, elbette ki, genelleyiştir. Türkiye'de kadınların toplumsal-iktisadî koşulları, kökenleri, ve YERLEŞİK'teki durumları ve ilişkileri incelendiğinde ayrıntılarına gidilebilir.

Emperyalizme bağımlı, güdük ve çarpık bir kapitalist üretim tarzının yürürlükte olduğu Türkiye'de Egemen-sınıf Kadın Haklarını başlıca şu dört akım çerçevesinde ele aldırtmaya çalışmaktadır:

1) Feminizm,
2) Libertizm, (Women's Liberation)
3) İslâmcılık,
4) Entellektüelizm..

Bilindiği gibi, bu dört akım da son çözümlemede birbirinden ayrı değillerdir. Ve kesinlikle, kapitalizm/

emperyalizmin hizmetine sunulacak yeni kadın güçlerini oluşturmaktan başka işlevleri (başka bir deyişle anlam ve önemleri) yoktur.

Sosyalist Kadın ise bu dördünün dışındadır. Sosyalist ve Komünist Kadın, Burjuva ideolojisinin ürünleri olan şu üç temel saptırmacaya karşı çıkar:

a) Kadın, Yaradılış itibariyle erkekten zayıftır, bu nedenle de, erkek tarafından ezilmektedir. Fakat «*uygar/medenî*" toplumlarda, erkeğin kadın üzerinde baskı kurmaması gerekir. Kaldı ki, dinimiz de (İslâmiyet) kadını erkekten aşağı görmemektedir... Zayıf cins olan Kadın, güçlü cins olan Erkek'in baskısından kurtarılmalıdır. (Feminizm ve Türkiye için İslâmcı görüş taraftarları).

b) Kadın, Yaradılış itibariyle erkekten zayıf değil, tersine, ondan daha dayanıklı ve güçlüdür. Örneğin, cinsel bakımdan kadının erkekten daha dayanıklı ve güçlü olduğu bilimsel bir gerçektir. Bu nedenledir ki, kadın, ilkin, cinsel bağımsızlığını kazanmalı ve *"Özgür Kadın"* olmalıdır. (Libertistlerin görüşü; bunlara "burjuva sosyalistleri" de denebilir, terim Engels'indir. bkz. Not 273.)

c) Uygar ülkelerin Anayasaları'nda Kadın-Erkek ayırımı diye bir gözetim yoktur. Yasalar önünde herkes eşittir. Bundan da anlaşılacağı üzere, Batı demokrasilerinde Kadın Erkek'ten aşağıda değil, onunla eşit bir düzeydedir. Eğer kadın sömürülüyorsa bu durum, birtakım reformlar yapılarak ve bazı yeni yasalar konarak önlenebilir. (Entellektüelistlerin görüşü — çoğunluğu meslek sahibi ve/veya bürokrat olan «*entellektüel*» savunucuların görüşü.)

Sosyalist ve Komünist ([273]) Kadın ise;

1) Toplumunda Kadın'ı Erkek'ten, Erkek'i Kadından yalıtlamaz, koparmaz, soyutlamaz.

2) İki cinsi sosyal varlıkları itibariyle, birbirleri arasında ayrımcılık yapılamayacak bir BÜTÜN olarak, yani insanlığın birbirlerinden yalıtlanamayacak, soyutlanamayacak unsurları olarak, kabul eder.

3) Kapitalist/emperyalist toplumlardaki kadınların sömürülüşünü bir erkek hegemonyası olarak değil, iktisadî-siyasal bir SİSTEM'in, bir avuç varlıklının dışında kalan tüm yurttaşların sömürülen emeklerinin üzerinde kurduğu ve yükselttiği bir baskının hegemonyası olarak kabul eder.

4) Toplumda üreticidir. Emeğinin karşılığını değerlendirebilmek bağımsızlığına sahiptir.

5) Kendini erkeğe benzetmeye, erkek gibi olmaya ya da onun gibi davranmaya özenmez, kalkışmaz.

6) Ya da tersini, erkeklerin kadınca bir düzen içindeki yaşantıya uymalarını istemez. Kadınlığının bilincindedir. ([274]) Bu nedenle de cinsel bağımsızlığını ([275]) hiç bir dinsel, kişisel, yasal ve toplumsal denetimin baskısı altına sokmaz.

7) Hiç bir şekilde dil, din, ırk, cins, ayrımcılığı yapmaz. Enternasyonalizme yürekten bağlıdır. Her türlü solipsist (tekbenci) tutuma karşı çıkar.

8) Bir mücadelenin, bir kavganın üyesidir. Devrimci ve Karşı-Devrimci güçler arasında sürmekte olan mücadelede üzerine düşen görevi, her ne pahasına olursa olsun, yerine getirmeye adamıştır kendini,

9) Bilimsel Sosyalizmin gösterdiği, *İnsanın İnsanlığına Kavuşacağı Düzene* giden yolu tıkayan tüm engellerin ,ayakbağlarının ve barikatların kırılmasına yürekten katılan,

10) Her türlü Burjuva ve Küçük Burjuva pisliklerinden kendisini arındırmayı başarmış, işçi sınıfının ideolojisini bellemiş, onun fiilî öncülüğüne inanmış İNSAN-KADIN'dır.

Türkiyeli kadının bağımsızlığı, sömürülmekte olan

Türkiyeli tüm emekçilerin bağımsızlığından ayrı ve kopuk olmadığı için, Türkiyeli Kadının, gerçek demokratik haklarına, iktisadî, siyasal, toplumsal ve kültürel bağımsızlığına kavuşabilmesi, ancak ve ancak DİYALEKTİK DÜŞÜNMEYİ öğrenmesi ve bunu aklına ve yüreğine sindirmesinden ve kendisini bu mücadeleye adamasından geçer. Çünkü, Lenin'in de dediği gibi, sosyalizmi kurmaya başlamak için istekli ve yetenekli insanları yaratacak olan kapitalizmin kendisi değil; kapitalizmin inkârını sağlayabilmek için verilen devrimci mücadeledir. Sosyalist ve Komünist Kadınlar bu mücadele içinde yetişirler. Kurulacak olan yeni düzende ne gibi görevler üstlenebileceklerini bu mücadele sırasında saptar ve öğrenirler.

Avrupalı kapitalist/emperyalist ülkelerde ve ABD'de en azından yarım yüzyıldır denendiği için artık «*bilinenlik*» kazanmış olan Feministçe, Libertistce ve entellektüelce «*saptırmacaları*» *önlemek* Türkiyeli Marksistlerin birincil görevleri arasındadır. Kaldı ki, Türkiye'nin ilk sosyalistleri daha 1920'lerde Burjuva Feminizmi'nin içyüzünü açığa vurabilmişlerdi. 1919'da (?) kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü, 2 Ağustos 1921 tarihli Aydınlık dergisinde «*Sosyal Devrim ve Kadınlarımız*» başlığı altında yayınlanan makalesinde şöyle diyordu: "(...) Yalnız işin bir yanı gereğince anlaşılamıyor ya da bilerek örtbas ediliyordu. Bu cins hukukundaki eşitsizlik ile iktisadî kuruluşlar arasındaki ilişkiler... Bu ilişkiler sorunun özünü ve kaynağını teşkil ettiğinden bütün çabalar, emekler — bir hastalığın arazını tedavi kabilinden — geçici ve etkisiz tedbirler önerileriyle ve bazı yüzeyde düzeltmeler elde etmeyle sınırlanmış kalıyordu ve bunlar bir her derdin devası gibi, bütün kötülükleri kökünden yok edecekti... Kadınlar seçme hakkına sahip olacaklar, yasama meclislerine girecekler

ve kendileri de işlere karışarak yasaları kendi çıkarlarına çevireceklerdi... Bu serap gönüllerde büyülü etki yapıyordu... Meşrutiyetle beraber 1908'de Türkiye'ye de sıçrayan bu biçimdeki Feminizm'dir. Ve buna taraftar olmak bir ara bizde zariflik ve kibarlık gereği sayılır olmuştu.»

Türkiyeli kadınlar, toplumsal hak ve özgürlüklerine, iktisadî - siyasal ve kültürel bağımsızlıklarına kavuşabilmek için yaptıkları mücadele, Türkiye'nin devrimci geleneğini de tanımak, öğrenmek ve yorumlamış olmak zorundadırlar. Türkiyeli kadınların bağımsızlıklarına kavuşabilmeleri Türkiyeli tüm emekçilerin sınıfsal mücadelesinden ayrık ve kopuk değildir. Bu nesnel gerçeklerin bilincinde olabilen Türkiyeli kadınların demokratik ve bağımsız yeni Türkiye'nin kurulmasında kendi paylarına düşen katkıları gerçekleştirebilecekleri ne güvenimiz tamdır.

SON SÖZ

1983 yılında yapılan seçimlerden sonra yeniden oluşturulan T.B.M.M.'nin öncülüğünde Türkiye'de Kadın Hakları'nın kabulünün 50. Yılı dolayısıyla bazı kutlama kabul ve törenleri — zaten Türkiye'de törensiz gün geçmez; bir tür tören fetişizmi vardır ülkemizde — düzenlendi. Söylevler verildi; sınırları önceden çizilmiş koşullar çerçevesinde eleştiriler yapıldı, temennilerde bulunuldu. İlgili ilgisiz bir çok konuşmacı, sözlerine Atatürk'le başladı Atatürk'le bitirdi. vs. vs. vs. Bunlar yapıladursun 1980'lerin istatistikleri T.C. Devleti'nde yaşayan kadınlarla ilgili şu ilginç sayıları göstermekteydiler. Yerli Feministler ne denli iyimser olurlarsa olsunlar, sayılar ortadadır, çareleri de! Şimdi kısaca bazı sayılar aktaralım. Bunların tamamına yakını devletin resmi açıklamalarıdır:

Araştırmalara göre 1980'lerde ortalama 100.000 (yüzbin) çift İmam Nikahı ile evlenmektedir. Diğer bir deyişle her yıl en az ikiyüzbin insan «Şeriat» hükmü olan nikah tarzıyla biraraya gelmektedirler —Medeni Kanun'un yürürlükte olmasına rağmen.— Öte yandan 1926-33; 1951-56; 1965-71 yılları arasında Devlet'in onayı olmaksızın 1.761.885 evlilik gerçekleşmiş ve 6.116.291 nesebi gayrisahih (Devlet'e göre) çocuk dünyaya gelmiştir. 1926-33 yılları arasında 923.000 İmam Nikah'lı yani Şeriat'a uygun evlilik gerçekleşmiştir. ([276]) DIE tarafından 1980'de yayınlanan istatistiklere göre günümüz T.C. Devleti'nde poligami hızla yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Türk Medeni Kanunu'nu yenileştirmek amacıyla biraraya gelen bir komisyonun açıklamalarına göre Türkiye'de 1980'lerde her 100 çiftten 15'i İmam Nikahlı evlilik yapmaktadır. ([277]) 1980 sayımlarına göre 9.100.00 erkeğin evli olduğunu söylemesine karşın, evli olduğunu beyan eden kadın sayısı 9.525.000'dir. Yani, 425.000 kadın eşi yurtdışında olsun, yanında olsun *kumalı* durumdadır. İlginçtir ki, 1880'lerin Osmanlı İmparatorluğu'nda poligami oranı % 10-12 arasında dolaşmaktaydı. Yine ilginç olan bir husus, 1980'lerin T.C. Devleti'nde poligaminin, Osmanlı'nın tersine, üst sınıf arasından çok, orta ve alt sınıf arasında yaygınlaşmış olmasıdır. 1933-1981 yılları arasında T.C. Devleti hükümetleri tam yedi kez genel af ilan etmek zorunda kalmışlar ve yaklaşık 11.000.000 çocuğun —imam nikahlı evliliklerden doğan— neseblerini tescil etmişlerdir. ([278])

Ne var ki, 1930'ların Türkiyesi'nde Feministler, laisizmin ve monogaminin (tekeşli evlilik) icazetli ve ateşli savunucularıydılar. Haklarını yemiyelim, üst sınıfın temsilcileri arasında yeralan Feministler, kendi kocalarına ikinci bir eş aldırmamayı başarmışlardır. Poligamiyi üst ve egemen sınıftan attırmışlardır. Ama varlıklı

erkeklerin zaten yeni «eş/eşlere» tahammülü yoktu. Kapitalizm onlara «*metres*»ler ve «*hayat kadınları*» sunmuştu. Bu kadınların yüklenilecek sorumluluğu yok denecek kadar azdı. Masrafları ise, erkek budala değilse, gayet azdı; eş olmalarına da gerek yoktu. Üst sınıfın kadın ve erkeklerince dıştalanan poligami, orta ve alt sınıfı aileleri (erkekleri) tarafından benimsendi. Bunun bazı nedenleri vardır. Bunlardan biri de özellikle Anadolu insanının İslamiyet'e olan düşkünlüğü ve bağlılığıdır. İslamiyet, gerçi Devletin dini olmaktan çıkarılmış laiklik baştacı edilmişti ama İslamiyet, belki de eskisinden de güçlü olarak yaşıyordu Anadolu insanının günlük yaşantısında ve inancasında. Peter Schmid adlı bir İsviçreli gazetecinin 1949'da gösterdiği gibi: «Kemal Atatürk'ün dine gösterdiği açık karşı-çıkışa (hostility)' rağmen, Türkiye'de dinci bir kitle kaldı. Ve rejim koyu laisizm'den geriye doğru bazı adımlar atmak zorunda kaldı.» ([279]) Poligami ,kitlelere göre, İslami bir ilkeydi. Diğer bir deyişle Kur'an'da belirtilmişti; dolayısıyla Allah'ın iradesiydi. Bunu hiçbir kul değiştiremezdi! Kanımızca, İslami kitlenin poligamiye sahip çıkışı, müslüman çoğunluğun katı laisizme karşı gösterdiği sessiz bir tepkidir.

Diğer yandan Feministler, her zamanki gibi, Türkiye'de anti-sosyalizmin şampiyonluğunu sürdürmüşlerdi. Bazı sosyalist kadınların uğradıkları haksızlıkları görmemezlikten gelmeyi büyük bir ustalıkla başarmışlardır. Ama lafa gelince hepsi «dericidir.» Örneğin 1950 yılında Barış Derneği üyesi dört kadın tutuklanmışlardır. Türkiye'deki Feministler, bırakın bu kadınlara —en azından Demokrasi gereği olarak; düşüncelerini paylaşmasalar da— sahip çıkmayı, üstelik lanetlemişlerdir; Ama Kopenhag'da toplanan Dünya Kadınlar Kongresi (5-10 Haziran 1953) bu dört Türk kadınına sahip çıkınca ([280]) yerli feministlerden birkaçı da —vic-

dan azabından olacak —bazı göstermelik davranışlarda bulunmuştur.

Bu niçin böyle olmuştur? Bunun nedenleri bellidir. Birincisi, Türkiye'de feminizm, kendiliğinden —kendi iç dinamiklerinden— gelişmiş bir hareket, bir fikir değildir. Bizzat Devlet ve ona egemen olan sınıf tarafından başlatılmış bir harekettir. Eğer egemen sınıf bunu kendisi keşfederek bir çözüm olarak ülkeye önerseydi buna hiç kimsenin söyleyecek bir sözü olmazdı. Çünkü her ülkede öncü güçler vardır ve olmalıdır. Bunların hangi sınıftan oldukları ve olacakları da son tahlilde fazla bir önem taşımaz. Ama, özgün olmak kaydıyla: Türkiye'de egemen sınıf «*özgün*» bir davranışta bulunmadı. Batı'nın üstyapı kurumlarının aktarmacılığını üstlendi; dolayısıyla kaçınılmaz biçimde «*işbirlikçi*» oldu. Feminizm, işte bu aktarma akımlardan biri olarak ortaya çıktı. Devlet tarafından desteklendi, beslendi, geliştirildi. Hiçbir bilimsel niteliği ve metodu olmayan Feminizm, tabiidir ki, Türkiye'de başarılı olamadı. Türkiye'nin hiçbir sorununa çözüm öneremedi. Bunun böyle olacağı belliydi — ve oldu. ([281]) — Bir yandan poligami arttı, bir yandan fahişelik. 1972-1982 yılları arasında fahişe sayısında korkunç bir artış oldu. 1974 yılında kayıtlı 2000 fahişeye karşılık, 1982'de 238.000 kayıtlı fahişe olduğunu söylesek şaşırmaz mısınız? ([282]) Ve bunların % 85'i de alt sınıfın kadınları ve kızlarıdır.

M. Kemal gerçekten de inanmış bir devrimciydi ([283]) Müslüman Anadolu kadınının yüzyıllardır süregelen yazgısını değiştirmeyi istiyordu. Yüzyıllardır zorlayan tüm reformları yaptı. M. Kemal, tüm Jön Türkler gibi bir Radikal'di, ama onlar gibi Fetihci (irredentist) değildi. Cumhuriyetci ve «*millici*» idi. Ve tüm radikaller gibi, çağdaşlaşma ve ilerleme için en güçlü engelin «Din» olduğunu düşünüyordu. (Not: Bu olağandır çünkü ra-

dikaller için en büyük tehlike Din'dir.) O Din'le uğraşırken, Batı'nın sinsi ve kurnaz işbirlikçileri, adım adım iktidara yürüdüler ve ABD'li akılhocalarını da arkalarına alarak Türkiye'de işbaşına geçtiler (1950). Ve 1980'e kadar da yönettiler. ABD'li bir uzmanın 1949'da yazdığı şu rapor ibret vericidir.

«Bu incelemede iki öngörüde bulunulmuştur: birincisi, Türk Hükümeti ve halkın kendisi Amerikan yardımını etkili biçimde istemektedirler ve ülkenin (içsel) koşullarını bu yardımı mümkün kılabilecek hale getirmek için ellerinden geleni yapacaklardır; ikincisi, Türkiye'nin ulusal hedefleri — ki, bunlar Amerika'nın katılımıyla ilerletileceklerdir — bizim kendi ulusal çıkarlarımız ve inançlarımızla uyuşmaktadır. Bu ikinci öngörü Amerikan yardımının Amerika'nın siyasi ya da iktisadi uygulamalarının uyarlanmalarına bağlı olduğunu telkin eder mahiyette değildir. Eğer bizim ulusal siyasetimizin hedeflediği bireysel ve ulusal özgürlüğün aynısı başarılmak isteniyorsa, (onların-ç) kendi koşullarına uygun yöntemler — bunların mutlaka bizimkilere uyması da gerekmez — uyarlanması gerekmektedir. Eğer Türkiye özgürlük istemiyorsa, Amerikan yardımının ne Türkler'e ne de Amerikan siyasetine bir hayrı (yararı-ç) dokunamaz.» (284)

Amerikalı akılhocasının 1949'da öngördüğü «Özgürleşme» gerçekleştirildi. Ama Amerikan yardımının kimlere yaradığı bellidir. «Amerikan siyasetinin hedeflediği BİREYSEL ve ULUSAL özgürlüğün» de! Bu anlayışla yönetilen T.C. Devleti 1980'lere gelindiğinde neredeyse iflas etmek üzereydi. Tüm kaynakları tarihinde — Duyunu Umumi dahil— tanık olmadığı biçimde, IMF'ye, Dünya Bankası'na vd. uluslararası sömürü tekellerine ipotek edilmiş durumdaydı. Bu iktisadi bağımlılık beraberinde siyasi alanda kendi başına kararlar alamayışı da getirdi. Ve Türkiye hemen her uluslar-

arası ilişkide aşağılanan, horlanan, yerilen ve itilen bir ülke haline geldi. Bunun acısını özellikle yurt dışında yaşayan ve çalışan Türkler, Türkiye'de yaşayanlardan daha ağır şekilde hissetmektedirler. Günümüzde özellikle Almanya ve Fransa'da Türkler, her türlü haksızlığa, hakarete ve horlanmaya tabi tutulmaktadırlar. Anadolu kadını ise, tabiidir ki, bu koşullar altında iki misli ezilmekte, iki misli «suçlanmaktadır» Batı'nın basın ve iletişim araçlarında..

Cumhuriyet döneminin Türk Kadını'nın toplumsal konumu, göreceli olarak, Osmanlı - Müslüman - Anadolu Kadını'nın konumundan iyicedir ama allegorik olarak, Hitit-öncesi Anadolu kadınının konumundan kötüdür. Şöyle ki, Hitit-öncesi Anadolu kadını, hiç değilse, Nötron Bombası'nın ve topyekün yokedici bir Nükleer Savaşın tehdidi altında değildi.

EK I

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

«Türkiye'de Kadın»*ın ikinci baskısı yaklaşık bir yıl önce tükendi. Bu üçüncüsü. Ve gerçekten de oldukça ağır koşullar altında yayınlanabildi. Çünkü emperyalist mihraklarca düzenlenen devalüasyonlar ve enflasyon sonucunda ortaya çıkan alışık-olunmayan maliyet artışlarının, bir yandan yayıncıları bir yandan da okurları zorladığı şu dönemde değil yeni basım yapmak, broşür çıkarabilmek bile bir meseleydi. Buna rağmen, okurlardan ve kitabevlerinden gelen isteklerin yüreklendirmesiyle bu yeni baskıyı gerçekleştirebildik. Dost okurlar ve kitabevlerinin gösterdikleri dayanışma ve desteğe, burada içtenlikle teşekkür ederim.*

Bu, teşekkürün bir yanı. Bir de diğer yanı var. «Türkiye'de Kadın» *a ve yazarına belirli bir* «Sol» *çevre ilk yayından sonra kasıtlı ve sekterce saldırılarda bulunmuştu. Kitabın yaygınlaşmasını çeşitli yollarla engellemişler, olmadık tezviratı yapmaktan çekinmemişlerdi. Hatta bazı kitapçılara giderek bu kitabı satmamalarını, vitrinlere koymamalarını buyuracak kadar gemi azıya almışlardı (Ör. İstanbul Ortaköy'de).* «Komünist» *olmak iddiasıyla fevkalade* «illegal» *olarak ortada dolaşanlar bunları yaparlarken, ilginçtir ki, İstanbul Üniversitesi'nin çevresindeki kitapçılara uğrayan bazı Reaksiyoner-Gerici çevrelerin temsilcileri de benzer komutları vererek kitapcılara baskı yapıyorlardı. Anlaşılan bu fevkalade* «illegaller» *ile fevkalade* «Hitler özentileri» *kitaptan hoşlanmamışlardı, ve hınçlarını zorbalıkla yansıtmayı uygun bulmuşlardı. İşte teşekkürün diğer yanı da bu zorbalığın göğüslenmesiyle ilgilidir. Kaba kuvvet gösterilerine aldırmayan dost okur ve kitabevlerini ortaya koydukları medeni cesaretten dolayı kutlarım.*

Tabiidir ki, gönendiren, çalışma azim ve hevesini

bileyen olaylar da yaşandı. «Türkiye'de Kadın» birçok araştırmacıya kaynak oldu. En ters görünen MSP ve «Milli Görüş» taraftarları arasında bile yankı yaptı, tartışıldı. Sövgü ve kaba kuvvet olmaksızın. Üniversiteli genç bir kız öğrencinin kitaptan etkilenerek yapıp iletti̇ği «Türkiye'de Kadın» adlı tablo ise anlamlı bir armağan olarak duruyor köşesinde. Güdümlü jürilerden «En İyi Kitap» ödülü almaktansa, hiç tanımadığımız bir okurumuzdan, belki de bütçesinden fedakarlık yaparak hazırlayıp sunduğu böylesi bir armağanı almak, tabiidir ki, karşılaştırılamayacak kadar değerlidir.

Kitabın bu yeni baskısında hiçbir değişiklik yapılmadı. Bazı eklemeler var ki, onlardan da, burada söz edeceğim. Bunlardan biri «Özgür Kadın» olmakla ilgili. Özellikle emperyalizmin «Kültür Politikası»nın beyin yıkamasıyla Türkiye'de de bazı entellektüel kadınlar «Sütyen takmamak» ya da dilediğinle (erkek ya da dişi) «Gönül Eğlendirmekle» özgür kadın olunabileceğini sanmaktadırlar. Burjuvazi'nin bu «Özgür Kadın» tipolojisiyle Sosyalist ve Komünistler'in anladığı «Özgürlük» ayrı olgulardır. Kısacası, biri diğerinin diyalektik zıttı ya da devrimci inkarı değildir. Sütyen Takmamak'da «Simgelenen» anlayışla «Özgür» olunacağı, Batı (Hıristiyan) kapitalizminin her zamanki görüntüyü gerçek sanma alışkanlığının bir tezahürüdür. Bakire'den «Çocuk» doğurtup (!) bunu tartışılmaz, kutsal ve tek «Gerçek» kabul edebilen bir anlayış, elbette ki, «Sütyen Takmamakla» özgür olunabileceğini de rahatlıkla vazeder. Öte yandan, belirtmeye gerek var mı bilmem, «Sütyen takarak» da özgür olunmaz! Cinsel özgürlük, tarihsel, toplumsal, siyasal ve iktisadî bir olgudur. Sınıfsal niteliktedir, teşhircilik'le (exhibitionism) bir ilgisi yoktur. Toplumlarda kadınlar ve erkekler cinsel özgürlüklerine ancak sınıfsal mücadele içinde ulaşabilirler, sınıfsal - olmayan mücadelelerle buna varılamaz, hatta

uzaklaşılır. «Türkiye'de Kadın» *da Batılı Feminist ve Libertistler'in (Women's Lib) bu tür ve diğer sapkın görüş ve önerilerine başından beri karşı çıkıldı. Burjuvazinin* «İlerici» *(?) geçinen temsilcilerinin bu kitabı* «Modern» *bulmayışları bu yüzdendir. Çünkü* «Modern» *olabilmenin şartı, ABD ve Fransa'daki anti-komünist feministlerin söylediklerinin katıksız tekrarıdır, onların gözünde.*

Diğer önemli husus ise şu «Eşit İşe Eşit Ücret»*tir.* «Türkiye'de Kadın» *bu belgiyi eleştiren ve onun anti-makrsist kimliğini sergileyen ilk kitap ve çalışmadır. Bunun tartışmasını yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da yapmışızdır. Bildiğimiz kadarıyla birçok* «Sosyalist» *kuruluşta bile amentü gibi tekrarlanan bu belgiye ilk kez karşı çıkan biz olduk. Karşı çıktık, çünkü haklıydık. Bunu kanıtlamasını da bildik. Bugün artık işbirlikciler* «Eşit İşe Eşit Ücret» *reformizmini* «Sosyalistce» *bir talepmiş gibi sızdıramıyorlar Türkiye Sosaylist İşçi ve Komünist hareketine.*

ABD Senatosu'nda, Senatör Mc Namara *başkanlığında yürütülen çalışmalarla oluşturulan ve 10 Haziran 1963'de Başkan Kennedy tarafından imzalanarak ABD'de yürürlüğe giren* «Eşit İşe Eşit Ücret», *o günlerin Senato tutanaklarında,* «ABD'nin [*yani ABD'nin emperyalist mihraklarının (A.A.)*] çıkarlarına en uygun yasa tasarısı» *olarak sunulmuştu.* Dünya Bankası, Trea-*

(*) ABD Senato tutanaklarıyla ilgili olarak Bkz. A/BNA/WASHİNGTON SPECIAL REPORT. Text of Interpretative Bulletin of the Wage and Hour Administrator. U.S. Department of Labor, On the Equal Pay Act of 1963 (Issued April 25, 1964) Published by The Bureau of National Affairs. Ve ayrıca daha ayrıntılı olarak, EQUAL PAY FOR EQUAL WORK, Federal EQUAL PAY LAW of 1963. Summary of State Laws. A/BNA Prepared by the Editorial Staff of the Bureau of National Affairs.

sure Board, IMF vb. gibi uluslararası sömürü merkezlerinin bilgi ve onaylarıyla yürürlüğe girmiş olan bir talebi Türkiye'de kimler ,hangi amaçlarla savunmuşlardı acaba? Biz bu eleştiriyi kamuoyuna getirdiğimiz zaman bazı aklıevveller «Efendim, kelimelerle oynamayı bırakın» *diyerek bilgisizliklerini örtmeye kalkışmışlardı. Oysa ABD Senatosu'ndaki ilgili komisyon BİLE sadece* «Eşit İş» *nedir bunu tanımlayabilmek ve* «Eşit» *dersek ne kazanırız, demezsek ne, diye tam bir yıl tartışmışlardı.* Bizdeki aklıevveller ise,* «Ha ücret denmiş ha maaş; ha eşit iş denmiş, ha aynı iş, bundan ne çıkar,» *diyebildiler... Oysa* «Eşitlik» *sandıkları gibi, basit bir kelime değildir. Öte yandan, madem ki kelimeler önemsizdirler, öyleyse, kendileri ne demeye* «Eşit İş» *demekte ısrar ettiler?* «İş»*i başka türlü nitelendirselerdi ya...*

«Eşitlik» *düşüncesi, son iki yüzyıl içinde, özellikle de Mason(ik) ya da quasi-masonic gizli örgütlerce (ör. Martinist, Carbonarist vd.) belirli bir anlam yüklenerek yaygınlaştırılmıştır. Bu* «Deist» *kuruluşların* «Eşitlik» *anlayışlarıyla Bilimsel Komünizm'in ele aldığı* «Eşitlik» *bir ve aynı* «Eşitlik» *değildir. Komünistler* «Birlik ve Özdeşlik» *ilkesini savunagelmişlerdir. Onlar için aslolan* «Herkesin yeteneğinden ,herkesin ihtiyacına göre (lik)» *ilkesidir. Ve böylesi bir toplumsal örgütlenişte de,* «Ücret»*in yeri yoktur, ya da olmayacağı varsayımlanmaktadır.*

Söylenebilecekler şimdilik bu kadardır. Türkiye'de, Bilimsel Sosyalizm'i araştıran, öğrenen ve öğrendiklerini gündelik hayatında uygular hale gelebilmiş kadınlar

---

(*) a.g.y. s. 110. İngilizcesi tutanaktan aynen. «Mr. Thompson of New Jersey (...) I beleive in addition to the gentleman from New York (Mr. Goodell) that the gentleman deserves a little credit, too, because this particular section of definition of «**equal work**» was a bothersome one last year.»

yetişmektedir. Türkiye'nin geleceği, onların bilinçli ve kararlı katkılarıyla şekillenecektir.

Bu kitabın yapımında emekleri geçen tüm arkadaşları ve eleştirilerini esirgemeyen tüm dostları saygıyla selamlıyorum.

A. ALTINDAL
25 Nisan 1980
İstanbul

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Birleşmiş Milletler Örgütü, bilindiği üzere, 1975'i Dünya Kadın Yılı olarak kabul ve ilân etmişti. «Türkiye'de Kadın»*ın ilk baskısı bu ilânın yapılışından kısa bir süre sonra, Ocak 1975'de yayınladı. Kitabın* «İlksöz» *bölümünde* «1975'in Batı kapitalizmi tarafından dünya kadın yılı ilân edildiği» *belirtilmekteydi.* «Türkiye'de Kadın»*a karşı ilk sözlü eleştiriler bu yargının* «yanlışlığı» *varsayımına dayandırıldı. Bu* «yanlış-avcılarına» *göre durum tam tersiydi! Birleşmiş Milletler Örgütü'nde alınan bu karar sosyalist ülkelerin bir zaferiydi, şu ünlü deyimle, bir* «demokratik kazanım»*dı. (!)*

Bu «Doğru»*yu bir eleştiri olarak öne sürenler, ilginçtir ki, Türkiyeli kadının durumuyla ilgili olarak düzenlenen ve konuşmacı olarak katıldığımız seminerlerde (İstanbul'daki üç toplantıda) söz alıp, bu* «Doğru»*yu açıklamadılar bize ve dinleyicilere — nedense, rastlantı bu ya, hep hazır bulunmadığımız yerlerde ortaya getirmeyi anlaşılan kendi* «Toplumsal-İlerlemecilik» *(!) görüşlerine uygun buldular. Bu nedenledir ki, 1975 Dünya Kadın Yılı'nın Batı'da (kapitalist-emperyalist blokta) ve Türkiye'de ne gibi* «Demokratik-Kazanımlar» *(!) getirdiğine kısaca değinmek nesnel bir zorunluluk olarak ortadadır.*

«Türkiye'de Kadın»*a yöneltilen ikinci eleştiri,* «Eşit İşe Eşit Ücret» *belgisine yer verilmemiş olmasıydı. Eğer bu belgi işlenmiş ve önerilmiş olsaydı, kitap görevini yerine getirmiş sayılabilir — ve sendikal çalışmalarda* «bir yere kadar» *kendisinden yararlanılması düşünülebi-*

lirdi! Bu eleştiriye ilk elde ve kesin yanıtımız şudur: bu kitapta «Eşit İşe Eşit Ücret» *belgisine* «kasten ve bilerek» *yer verilmedi. Açıkça anti-marksist niteliği olan bir belgiyi kulaktan dolma,* «buyruklara» *kapılıp öne çıkarak da Türkiye'deki Marksist harekete ilgi ve yakınlık duyan genç insanlara aktaramazdık. Ne içeriğini ne özünü ne de Türkiye'deki kısa tarihçesini bilmedikleri bir belgiyi kulaktan dolma,* «buyruklara» *kapılıp öne çıkaramazdık, nitekim çıkarmadık da. Bu belgiyle ilgili kısa bir dökümü az sonra yapacağız.*

Bir de «Bay ve Bayan İlericiler»*den kurulu,* «Özgür Kadın - Özgür İnsancı» *demokratik solcuların tutumu, daha gerçeği tutumsuzluk'u (?) var. Hemen belirtelim ki, bu çevreden açıkça ve direkt hiç bir tepki ya da yergi bize ulaşmadı. Ulaşamazdı da.* Çünkü «bu» CHP'dir! *CHP'li aydınlar ,bir kitap için elli yıllık parti siyasetine ters düşecek değillerdi elbette. CHP'li* «entellektüeller» *atalarından yadigar olan bu siyaseti, doğal olarak,* «Türkiye'de Kadın» *için de uyguladılar. Bay ve Bayan İlericiler, Türkiye'de böyle bir kitabın yayınladığını ne gördüler, ne duydular ,ne de konuştular! Fakat sonuçlarından yararlanmamazlık da etmediler. CHP'nin* «yönetimcilik zihniyeti/egemen sınıf anlayışı» *ile* «plagiarism» (285) *birbirlerinden ayrı düşünülemeyecek, birbirine dönüşmüş iki olgudur.*

Bu durumda, sonuncusu hariç, diğer iki nokta üzerinde durmamız gerekiyor. CHP entellektüellerini, kesin görüşlerini bir türlü öğrenemediğimiz için, muhatap alamıyoruz. Ancak soru ortadadır. Acaba «İlerici» *CHP, 1975 Dünya Kadın Yılı'nda kendi içinde ve dışında ne gibi faaliyetlerde bulundu? Bu soruyu CHP Gençlik ve Kadın Kolları bir araştırsalar, herhalde, iki dosya kâğıdının önyüzünü bile zor dolduracak* «umut, barış, kardeşlik, özgürlük» *edebiyatından öte somut hiç bir girişime rastlamayacaklardır.*

İlkin bu iki konu üzerinde duralım.

Birleşmiş Milletler'de 1975'i Dünya Kadın Yılı olarak ilân eden komisyonun kısa bir tarihçesiyle başlayalım. Kapitalist blokta kadınların anayasalar ve yasalar önündeki eşitsiz durumlarını ele alan ilk örgüt Pan American Union'dır. Bu örgütün 1923'te toplanan 5. Uluslararası Konferansı'nda gelecekte kadınların durumunun da ele alınması gerektiğine dikkat çekilmiş ve bu karara bağlanmıştır. [NOT: Rusya Kadın İşçileri 1. Kongresi, Rusya (Bolşevik) Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin çağrısı üzerine 16 - 21 Kasım 1918'de toplanmıştır. 1.147 kadın delege katılmıştır.] *1937'de* «The League of Nations» *kadınların durumunun incelenmesini öngörmüş ve bir komite oluşturmuştur. Bu komite 2. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle hiç bir faaliyette bulunamadan ilga edilmiştir. Bugünkü Kadın Komisyonu ise, Birleşmiş Milletler'in kurulmasından sonra 1946'da, BM'deki* «Economic and Social Council»*e bağlı olarak tesis edilmiş bir alt kuruluştur. 1975'i Uluslararası Kadın Yılı ilân eden gerçek örgüt de, sanıldığı gibi kadınların durumunu araştıran (Commission on the Status of Woman) değil, işte bu (ESC) üst örgüttür. Bu üst kuruluşun 1851 (LVI) sayılı kararı, kadınların ne durumda olduklarının uluslararası düzeyde* «araştırılması» *amacıyla alınmış olan bu çağrıyı açıklamaktadır. Gerek BM, gerekse Kadın Komisyonu, çalışmalarının temelini, alınan kararların kâğıt üzerinde bırakılmayıp hayata aktarılabilmesi doğrultusunda uğraşmak olduğunu her fırsatta belirtmektedirler. Bütün çaba, İnsan Hakları Beyannamesi'ne uygun bir anlayışla, dünyanın çeşitli ülkelerinde kadınların durumunun saptanması ve ilgili ülkelerin yasalarında kadınların durumunu düzeltici değişiklikler yaptırılmasına matuftur. ([256])*

BM'nin ilgili komisyonu, bir alt kuruluş olarak yürüttüğü faaliyetlerini sadece bir temenni olarak önere-

bilir. Çünkü BM'de komisyonların aldıkları kararların, ilgili ülkeler nezdinde hiç bir yasal bağlayıcılığı yoktur, olmaz. Bu bir. Hiç bir Devlet, tabiidir ki Türkiye de, bu kararlara uymak ve bunları uygulamak zorunluluğu (imperative) altında değildir. Bu kararların uygulanıp uygulanmadıklarını «Yasal» *yollardan soruşturma konusu yapabilecek hiç bir devlet kurumu da yoktur. Bu iki. Bu nedenledir ki, Türkiye'de hiç bir kadın ya da tüzel kuruluş, BM'den çıkan* «bu» *kararları uygulamıyor diye T.C. Devletini ve/ile Hükümetini uygulamalara zorlayamaz, suçlayamaz, dava konusu yapamaz — fakat sadece* «kınayabilir.» *Bu üç. Kaldı ki, ilgili komisyon dahi ,bütün gayretlerinin bu kararların kâğıt üzerinde kalmaktan kurtarılmasına yönelik olduğunu defalarca belirtmekte, yinelemektedir. (a.b.k. ss. 4/5/6). Bu komisyonun kararlarının ne denli ciddî uygulamalara konu olduğuna somut bir örnek, İsviçre'dir. Komisyon otuz yıldır çalıştığı (!) halde dünyanın en ileri ve uygar ülkelerinden biri diye gösterilen İsviçre'de kadınların oy kullanabilme hakkı ancak 1974'de, o da sol eğilimli temsilcilerin gayretiyle ,yasalara geçirilebilmiştir.*

Gerek BM'deki Kadın Komisyonu'nun gerekse bu komisyonun aldığı kararların belirttiğimiz nitelikleri nedeniyledir ki, kadınların en bağnaz baskılar altında tutuldukları Katolik dünyasında, ruhanî temsilci Papa VI. Paul «bile» *BM'de alınan kararı sevinçle karşıladığını Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansı Sekreteri Helvi Sipila'ya (Finlandiya) açıklamaktan kaçınmamıştır. (287)*

19 Haziran - 2 Temmuz tarihleri arasında Meksika'da bir dünya konferansı toplanmıştır. 1975 - 1985 yılları için bir eylem planı benimsenmiştir. (288) Sonuç olarak tesbit edilen ilk hedef, temsilci kadınların ülkelerinde öncelikle bu kararların yasalaştırılması için çalışmalar yapmaları olmuştur. Şöyle söylenirse, bu ka-

rarlar öncelikle ilgili Devlet ve/ile Hükümetler'in yöneticilerine benimsetilmeliydi, yoksa, alınan kararların uygulanabilmesi hiç bir şekilde olası değildi! (Öte yandan bunların yasalaşması da tam bir güvence değildir. Hele Türkiye'de! Hele Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını dahi kasten, isteyerek ve bilerek uygulamayan MC döneminde.)

Bu durumda sonuç, bir kez daha ,önceden düşünülmüş olanları doğrulayarak ortaya çıkmıştır. Batı'nın kapitalist-emperyalist blok'u, yıllardır oyaladığı, savsakladığı, yönünden saptırdığı bir konuda göstermelik bir girişim yapmak zorunda kalmıştı. ([239]*) Çünkü kapitalizm'in* «olmazsa olmaz»*ı bunalımlar sayesinde/aracılığıyla kadınların durumu da, eskisine oranla daha keskin bir* «Sorun» *haline gelmişti. Bu nedenle sorunlar uluslararası düzeyde tesbit edilmeliydi, sonra bunlara palyatif, gözboyayıcı çözümleri (!) önerilir; BM'deki komisyon da görevini yerine getirmiş olur. Kaldı ki, her sorun gibi, bu da, kurnaz davranılabilirse* «Para» *ve* «Pozisyon»*a tahvil edilebilirdi. ABD'deki inanılmayacak kadar çok olan kadın derneklerinin büyük gelirleri olduğunu geçerken hatırlatmış olalım. Bu dernekler seçimler sırasında, dolaylı ya da dolaysız yollardan, ellerindeki fonları ve üyelerini kadınlara* «İlerici» *(!) haklar sağlayacaklarını öne süren siyasî kuruluşlara kanalize edebilmektedirler. ABD'nin bu güzel deneyi niçin tüm* «Hür Ülkeler» *e yaygınlaştırılmasın? Her zaman olduğu gibi işte* «Hür Dünya» *(!) sorunların üstüne üstüne yürümüyor mu? İşte,* «kreşler açılmalı, kadınlar eğitilmeli, eşit işe eşit ücret,» *denilmiyor mu? İşte koskoca bir yıl kadınlara ayrılmadı mı? İşte kadınlar özgürleştirilecek, eşitleştirilecek denmiyor mu?*

Sonuç ortada. En azından Türkiye için ortada. BM'nin aldığı kararların «teki» *dahi uygulamaya sokulabilmiş değil. Çünkü Burjuva (ki, yurdumuzda Batı Avrupa ve ABD emperyalizmine bağımlı işbirlikçi sermaye-*

nin güdümündedir) demokrasilerinin egemen olduğu memleketlerde, demokratik kazanımlar onun de jure *ve* de facto *işgalinde olan Devlet tarafından* «verilecek Haklarla» *değil, örgütlü işçi-köylü-emekçi sınıfların fiilî önderliğindeki mücadele içinde, söke söke koparılarak* «Alınan Haklarla» *gerçekleştirilebilir.* «Demokratik-Kazanım»*dan bizim anladığımız budur.*

Gelelim: «Eşit İşe, Eşit Ücret» *belgisine. Burada hemen belirtilmesi gereken bir nokta var. İngilizce* «Equal Pay» *terimi, Türkçe'ye* «Eşit Ücret» *olarak çevrilmiş, böylelikle de* «Equal Pay» *ve/ile* «Equal Wage» *bir veya aynı olaymış gibi açıklanmıştır. İngilizce'de* «Pay» *kavramı, daha çok* «Maaş» *karşılığı olarak kullanılır;* «Wage» *ise tam anlamıyla* «Ücret»*i karşılar. Bunların arasında, diyalektik anlamda* «Çelişki ve Fark» *vardır. Biz burada, sadece Türkiye'de —daha gerçeği Türkçe'ye çevrilmiş şekliyle— yaygınlaştırılmış olan* «Eşit İşe Eşit Ücret» *belgisini ele alıyoruz.*

Önce kısa bir tarihçe. OIT (Uluslararası Çalışma Örgütü)'nün eşit değerde bir iş için kadın ve erkek işçilerin eşit ücret almasına ilişkin antlaşma 1951'de Birleşmiş Milletler'de kabul edilmiştir. Türkiye bu anlaşmaya imza koymuş olan 78 devletten biridir. Burada sözü edilen «ücret» *gerçekte* «maaş» *anlamındadır.*

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu 1 ile 15 Temmuz 1965 tarihleri arasında Amsterdam Dünya Kongresi'nde kadın işçilere «Eşit İşe Eşit Ücret» *uygulamasını bir anlaşma metni olarak kabul etmiştir.* (290) [NOT: Türk-İş bu konfederasyona bağlıdır. Ayrıca DİSK içinde yer alan fakat yine bu üst kuruluşa bağlı sendikalar vardır. Kapitalist-emperyalist düzenin Batı Avrupa'daki en güçlü sendikal üst örgütü budur.]

Bu metnin giriş kısmında, özetle kadının toplumsal hayattaki ve kalkınma hamlesindeki yeri belirtildikten

sonra, «Eşit İşe Eşit Ücret» *konusuna gelinmekte ve ezcümle; «Ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmiş ülkelerde bile kadın işçilerin, vaadedilmiş olan bütün ilerlemelere rağmen, zaman zaman çeşitli ayırım hareketlerine hedef tutuldukları görülmektedir. 'Eşit İşe, Eşit Ücret' ilkesi birçok ülkede henüz tam anlamıyla uygulanmamaktadır ilh...» denilmektedir. ([291]). Bu öneri, tabiidir ki, Türk-İş tarafından da benimsenmiş,* «Eşit İşe Eşit Ücret» *belgisi ilk kez bu kanal tarafından Türkiye'de yaygınlaştırılmıştır.*

Şimdi de Marx, Engels ve Lenin'in «Eşitlik» *ve* «Ücret» *kavramlarından ne anladıklarına kısaca değinelim.*

(A) «*Proletaryanın eşitlik isteminin gerçek muhtevası,* sınıfların ilgasını *(altı çizili) istemektir. Bunun dışına taşan eşitlik istemleri zorunlu olarak saçmalığa (anlamsızlığa) açılır (geçer). Çünkü ister burjuvaca bir eşitlik olsun, isterse proleterce bir eşitlik olsun, bu iki eşitlik fikri de tarihsel ürünlerdir...*» ([292])

(B) «Ücret Eşitliği *(altı çizili) yakarmaları (cry) bu nedenledir ki bir yanlışın üzerine temellendirilmiştir,* budalaca *(insane) —altı çizili— bir istektir ki hiçbir zaman karşılanamaz. (Sözü edilen kapitalist toplumdur. A.A.) Öncülleri kabullenip, (bunlarla) sonuçları temizlemeye uğraşan şu sahte ve yüzeysel (superficial) radikalizmin dölüdür.*» ([293])

Marx, ayrıca, ücret sisteminin yürürlükte olduğu yerde, eşitlik için şamata koparmanın, kölecilik'in yürürlükte olduğu sistemlerde «özgürlük» *şamatası koparmaya benzediğini belirtir,* ditto.

(C) «*Biçimsel eşitlikte bile (yasa önünde eşitlik, tokla açın, varlıklı ile yoksulun 'eşitliği') kapitalizm tutarlı* «olamaz» *(altı çizili) (...) Hiç bir Burjuva devleti, ne kadar ilerici, cumhuriyetçi, demokratik olursa*

olsun, kadının ve erkeğin tam eşitliğini tanımamıştır.» [294]

Marx, Engels ve Lenin'in «Eşitlik» *ve* «Ücret»*ten ne anladıkları açıkça (ve özetin özetiyle) budur.*

«Eşit İşe, Eşit Ücret» *ilkesi 1970'de İngiltere'de kabul edilmiş, ancak bu maddenin (Equal Pay Act) yürürlüğe giriş tarihi için 29 Aralık 1975 kararlaştırılmıştı.* «Demokrasi»*nin beşiği denilen bu ülkede,* «Eşit İşe, Eşit Ücret» *ilkesinin kadın emekçilere ne gibi haksızlıklar (evet, eşitlik adı altında eskisinden daha rafine haksızlıklar) yükleyeceği Komünistler tarafından olduğu gibi, Komünist-olmayan yazar ve bilimadamlarınca dahi enine boyuna işlenmiştir. Komünist olmayan araştırmacılar bile patronların bu yasayı uygularmış gibi yapıp gayet rahatlıkla uygulamayabileceklerini göstermişlerdir* [295] *Bu madde aracılığıyla patronlar, kadın işçilerin özellikle emeklilik haklarında gayet kurnazca (ve de kârlı) çalıntılar yapabilmektedirler.*

«Eşit İşe, Eşit Ücret» *egemen sınıfın/sınıfların öylesine* «işine» *gelen bir ilkeydi ki, İran Şahı bile, İngiltere, Yeni Zelanda ve Hollanda'dan önce kendisinin İran'da uygulamış olduğunu tam sayfalık renkli ilânlarla koydurduğu haberler aracılığıyla bütün dünyaya açıklamaktan gurur duyuyordu.* [296]

İran'da olduğu gibi, Türkiye'de de böylesi bir sahte (pseudo) ücret eşitliği vardır. Bazı «işler»*de kadınlara erkeklerle eşit düzeyde ücret verilmektedir — ki, bu daha çok devlet dairelerinde izlenebilmektedir.* [297] *Bu dahi* «Eşit İşe Eşit Ücret» *belgisinin ne denli tutarsız olduğunu kanıtlayan bir örnektir. Çünkü burada söz konusu olan gerçekte* «Maaş»*tır,* «Ücret» *değil. Yani* «Eşit İşe, Eşit Maaş».

Son söz olarak şunu söyleyebiliriz. Kapitalist üretim tarzında, proleter, «Ücret»*i sattığı* «İşgücü»*ne karşı alır; yaptığı* «İş»*e karşı degil. Bu üretim tarzında* «Üc-

ret» *satılan işgücünün* «Fiyatı»*dır: Proleter'in sattığı* «İşgücü»*dür ve bu da, kapitalist üretim tarzında asla ve hiç bir zaman tam karşılığını bulamaz — bulabilseydi bu üretim tarzında* «artık-değer»*in, bir sınıf oluşturan kapitalistler tarafından sömürüsü olmazdı. Marx'ın, insanlık tarihine yaptığı katkılardan biri de, zaten* «İş» *ve/ile* «İşgücü» *arasındaki çelişki ve farkı ortaya koymasıdır.*

Sınıflar arası mücadele ve çelişkilerin giderek billurlaştığı 1970'ler Türkiyesi'nde «Eşit İşe, Eşit Ücret» *kelimeleriyle formüle edilen bir belginin, devrimci içeriğinin olamayacağı ve ancak vulger iktisatta izlenebilen rafine bir* «zam» *isteğinden (talebinden) öte değer ve anlam taşımayacağı kanısındayız. Bu nedenledir ki, sözü daha fazla uzatmayı yersiz buluyoruz.*

Gelenek itibariyle anlamı büyük olan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, geçtiğimiz yıllarda, özellikle İKD (İlerici Kadınlar Derneği; Kuruluşu: 1975)'nin girişimleriyle kutlanılmaya başlandı. 1910'dan bu yana, tüm dünya ülkelerindeki kadınların örgütlerince kutlanılmakta olan bu gün'ü, sıradan bir kutlama-günü olmaktan kurtarmak gerektiği inancındayız, — hiç değilse sınıflar arası mücadelenin giderek keskinleşmekte olduğu yurdumuzda. Yoksa Türkiye burjuvazisi, bu anlamlı günü de tıpkı «Anneler Günü», *gibi bir soytarılık haline çevirmekte gecikmeyecektir. (*[298]*)*

«Türkiye'de Kadın» *yurdumuzun genç insanlarına, belirli bir konuda yolgösterici, uyarıcı, eğitici bir kitap olabildi mi? Kanımızca soru budur. Bu sorunun karşılığını halen açık kabul ediyoruz. Yurdumuzda süren devrimci mücadele içinde, bu mücadeleye fiilen katılan kadınlar, bu kitabın tutarlı ya da tutarsız olduğunu, geçirdikleri ve geçirecekleri deneylerden çıkarak bize göstereceklerdir. Çünkü, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumlarda bir değil iki kez baskı (*[299]*) ve sömü-*

rüyü yaşayan tüm üretimci-emek sahibi kadınlar bazı «özel» deneyler edineceklerdir. Yakın geleceğin demokratik ve bağımsız Türkiyesi'nde, «nasıl bir Türkiyeli kadın doğacağını» *son tahlilde, belirleyecek olan da onların bu özel deneyidir. Ve işte ancak o zaman kitabın gerçek eleştirmenlerine kavuşacağına inanıyoruz.*

A. ALTINDAL
4 Nisan, 1977
Zürich

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

5 Aralık 1974'de Türkiye'de «Kadın Haklarının Kazanılması»*nın 40. yıldönümü kutlandı. 1975 ise, Batı Kapitalizmi tarafından Dünya Kadın Yılı ilan edildi.*

Dünyada Kadının Bağımsızlığı, ilk kez, 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransız Komünistleri tarafından politika platformuna getirilmiştir. Ne var ki, o günlerden bu yana tutucu çevreler, Kadın Hakları *başlığı ve kapsamı altına aldıkları Kadının Bağımsızlığı Hareketi'ni, sürekli biçimde, olması gerekenden başka yönlere —feminizm, libertizm gibi— çekmeyi başarmışlardır. Bu durumda, Kadının Bağımsızlığı Sosyalist öğreti içinde yer alan bir* toplumsal-değişim-isteği *olmasına karşın, özünde tutucu çevreler yararına büyük ölçüde* tahrifler *yapıldığı için, Batı'nın Kapitalist düzen anlayışı tarafından kullanılır olmuştur. Ardı kesilmeyen* manipulation' *larla (manipülasyon: şaşırtmaca, aldatmaca, yönünden saptırmaca) gerçekleştirilmiş olan bu* «kullanılış»*ın yansımaları 40 Yıllık Türk Kadın Hakları'nda da bolca görülmektedir.*

Çalışmamızla ilgili olarak, altını çizmeden geçemeyeceğimiz ilginç bir durum var. Türkiyeli Marksistler, nedense, Osmanlı-Düzeni ile, bilemediniz Selçuklular' la ilgilenmişler de, Anadolu'dan akıp geçmiş, yüzyıllarca bu topraklarda yaşamış ve kültürler devralıp, geliştirerek iletmiş diğer uluslar derinlemesine incelememişlerdir. Örneğin, Hititler, Osmanlı'ya şaşılacak biçimde benzer düşen Devlet, Toplum, Aile, Ordu ve Hukuk yapılarına sahip olmalarına karşın, Marksist açıdan bir yo-

rumlamaya sokulmuş değillerdir. Bilindiği gibi, Hititler, ancak, 20. Yüzyıl'ın başlarında varlıkları belgelenebilmiş bir Devlet ve ilk Anadolu İmparatorluğu'dur. Bu nedenle, tabiidir ki, ne Marks ne de Engels, Hititler'i tanıyamamışlardır. Belki de, Anadolu'nun geçmişine dair ellerinde hiç bir belge bulunmayışındandır ki, Engels, (daha önce Marks) Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde, Yunan ve Roma uygarlıklarına ve Morgan'ın, «Eski Toplum»*una ağırlık vermişlerdir. İşte, 1891'de geliştirilmiş 4. Basımı yapılan Marksizm'in bu temel kitabında, Engels, ölümünden (1895) onlarca yıl sonra Tarih Sahnesi'ne çıkarılacak (keşfedilecek) bir toplumun —örnek aldığımız Hititler'in— Aile ve Devlet yapısına ışık tutabilmektedir. Başka bir deyişle Marksist Tarihi Maddeci görüşün bilimsel çözümlemeleri, şaşmaz bir doğrulukla* «üzerinde düşünme yapabilme olanağı bulunamamış» *bir Düzen-anlayışını da çözümler mahiyettedir.*

Özetlersek: Türkiye'de Kadın, *bilebildiğimiz kadarıyla Marksist açıdan 1950'den bu yana yapılmış en geniş kapsamlı ilk kitaptır. Bu nedenle bazı yanılgılara düşülmüş olabilir. Bunların sorumluluğu bize aittir. Ancak, bu sorumlulukta, Türkiyeli kadının sosyo-ekonomik-politik ve kültürel durumunu Marksist değerlendirmeye sokmamış olan ağabey kuşakların da payı vardır sanıyoruz.*

A. ALTINDAL
İstanbul - 1975

EK : II

1935-1985 yılları arasında yapılan seçimlerle T.B.M.M.'ne giren kadın parlamenterlerin devrelere göre dağılımı şöyledir:

Adı	Dönemi	Tarihi	Meslek
1. Mebrure Gönenç			Amerikan Koleji
(Afyonkarahisar)	5	1935	
»	6	1939	
»	7	1943	
2. Hatice Çırpan (Satı Kadın)			Hususi ve çiftçi
(Ankara)	5	1935	(Köy muhtarı)
3. Şükran Örsbaştuğ			Üniversite - öğret-
(Antalya)	5	1935	menlik
»	6	1939	
4. Sabiha Gökçül (Erbay)			Yüksek Öğretmen
(Balıkesir)	5	1935	lu
(Balıkesir)	6	1939	
(Samsun)	7	1943	
5. Şekibe İnsel			Orta öğretim —
(Bursa)	5	1935	Çiftçi
6. Huriye Öniz			Üniversite - öğret-
(Diyarbakır)	5	1935	men
7. Dr. Fatma Memik			Tıp Fak. - Doktor
(Edirne)	5	1935	
»	6	1939	
»	7	1943	
8. Nakiye Elgün			Kız Öğr. Ok - Be-
(Erzurum)	5	1935	lediyeci
»	6	1939	
»	7	1943	

9. Fakihe Öymen			Darülfünun - öğ-
(İstanbul)	5	1935	retmen
»	6	1939	
»	7	1943	
(Ankara)	8	1946	
10. Benal Nevzad Iştar			Sorbon Üniv.
(Arıman) İzmir	5	1935	
»	6	1939	
»	7	1943	
»	8	1946	
11. Ferruh Güpgüp			Hususi Musiki —
(Kayseri)	5	1935	Biçki - Dikiş
12. Mihri Pektaş			Amerikan Kız Kol.
(Malatya)	5	1935	- öğretmen
»	6	1939	
»	7	1943	
13. Meliha Ulaş			Darülfünun Ed. Şb.
(Samsun)	5	1935	. Öğr.
»	6	1939	
14. Seniha Hızal			Fen Fak. - öğret-
(Trabzon)	5	1935	men
15. Hatice Özgener			Rüştiye Öğr.
(Çankırı)	5	1935	
16. Bahire Bedis Morova			Orta - belediyeci
(Konya)	5	1935	
17. Sabiha Görkey			Darülfünun - öğr.
(Sivas)	5	1935	
18. Esma Neyman			Lise - öğretmen
(Seyhan)	5	1935	
19. Belkıs Baykan			Darülfünun - öğr.
(Ankara)	6	1939	
»	7	1943	

20. Şehime Yunus			
(İzmir)	6	1939	Yüksek - öğretmen
»	7	1943	
21. Hacer Dicle			Öğretmen okulu
(Kastamonu)	6	1939	
22. Şemsa İşcen			Fen Fak. - Maarif
(Seyhan)	6	1939	
»	7	1943	
23. Mergube Gürleyük			Rüştiye - Belediyeci
(Sivas)	6	1939	
24. Muammer Develi			Dişçi Ok. - Öğr.
(Tokat)	6	1939	
	7	1943	
25. Salise Abanozoğlu			Öğretmen Ok. -
(Trabzon)	6	1939	Öğretmen
»	7	1943	
26. Mebrure Aksoley			Hukuk (1964'de C.
(Ankara)	7	1943	Senatosu üyeliğine
»	8	1946	seçildi)
27. Hasene Ilgaz			Kız Öğr. Okulu -
(Hatay)	7	1943	öğretmen.
(Çorum)	8	1946	
28. Tezer Taşkıran			Edebiyat Fak. - Öğr.
(Kastamonu)	7	1943	
(Kars)	8	1946	
»	9	1950	
29. Dr. Saada Emin Kâğıtçılar (Manisa)	7	1943	Tıp - Serbest dr.
30. Zehra Budunç			Orta - Öğr.
(Bursa)	8	1946	
31. Latife Bekir Çeyrekbaşı			Lise - Öğr.
(İzmir)	8	1946	

32. Dr. Makbule Dıblan (Seyhan)	8	1946	Tıp - doktor
33. Zekiye Malaoğlu (Trabzon)	8	1946	Fen Fak. - Öğr.
34. Nazlı Tlabar (İstanbul)	9	1950	Amerikan Kız Koleji - Felsefe
»	10	1954	
35. Halide Edip Adıvar (İzmir)	9	1950	Edebiyat prof.
36. Aliye Coşkun (Ankara)	10	1954	Ankara Kız Öğr. Ok. Öğr.
37. Nuriye Pınar (İzmir)	10	1954	Bordeaux Üniv. - Jeoloji doç.
»	11	1957	
38. Edibe Sayar (Zonguldak)	10	1954	Hukuk - Avukat
39. Übeyde Elli (Ankara)	11	1957	Lise - Ev kadını
40. Piraye Levent (Aydın)	11	1957	Eczacı Okulu
41. Hilal Ulman (Bursa)	11	1957	İst. Üniv. Ed. Fak. - Öğr.
42. Ayşe Günel (İstanbul)	11	1957	Öğr. Okulu
43. Necla Tekinel (İstanbul)	11	1957	Hukuk - Avukat
44. Perihan Arıburun (İzmir)	11	1957	Hukuk - Avukat
45. Melahat Gedik (Aydın)	1	1961	Hukuk - Avukat
(Samsun)	2	1965	

46. Saadet Evren (İstanbul)	1	1961	Hukuk - Avukat
47. Neriman Ağaoğlu (Manisa)	1	1961	Lise - Ev kadını
»	2	1965	
48. Zarife Koçak (Bitlis)	2	1965	Öğr. Okulu - Öğr.
49. Nilüfer Gürsoy (Bursa)	2	1965	DTCF
50. Türkan Seçkin (Edirne)	2	1965	Öğr. Okulu - Öğr.
51. Sevinç Düşünsel (Kars)	2	1965	Hukuk - Avukat
52. Nermin Neftçi (Muş)	2	1965	Hukuk - Avukat (Meclis Başkanvekilliğine seçilmiş tir.)
»	3	1969	
53. Behice Boran (Hatko) (Urfa)	2	1965	Michigan Üniv. Sosyoloji Felsefe doktoru
54. Suna Tural (Ankara)	3	1969	İst. Üniv. Ed. Fak. - Öğr.
55. Zekiye Gülsen (Çanakkale)	3	1969	Gazi Eğitim Ens. - Öğr.
56. Naime İkbal Tokgöz (İstanbul)	3	1969	Hukuk - Avukat
57. Mualla Akarca (Muğla)	3	1969	Ziraat Fak. - Ziraat Yük. Mü. 1961-66'da C. Senatosu üyesi
58. Fatma Gülhis Mankut	4	1973	Avukat
59. Fatma Feriha Öztürk	4	1973	
60. Ayşe Aliye Köksal	4	1973	Ev kadını
61. Şükriye Tok	4	1973	Ev kadını

62. Nilüfer Gürsoy (İstanbul)	5	1977	DTCF
63. Sevil Korum (İstanbul)	5	1977	DPT uzmanı
64. Çağlayan Ege (İstanbul)	5	1977	Belediye Bşk.
65. Aysel Uğural	5	1977	Ev kadını
66. Necla Tekinel (İstanbul)		1983	Hukuk Fak.
67. Neriman Elgin (Ankara)		1983	Lise
68. Işılay Saygın (İzmir)		1983	Mimarlık Fak.
69. Türkan Arıkan (Edirne)		1983	Yük. Öğrenim - doktora
70. Leyla Yeniay Köseoğlu (İstanbul)		1983	Amerikan Kız Lisesi
71. Göksel Kalaycıoğlu (Ankara)		1983	Virginia Üni. ABD
72. İmren Aykut (İstanbul)		1983	İktisat doktoru
73. Tülay Oney (İstanbul)		1983	Ekonomist
74. Günseli Özkaya (İstanbul)		1983	Yük. Öğr.
75. Rezzan Şahinkaya (Ankara)		1983	Yük. Öğr.
76. Bahriye Üçok (Ordu)		1983	DTCF
77. Mihriban Erdem (Isparta)		1983	Yük. Öğr.

Cumhuriyet Senatosu Kadın Üyeleri

Adı	Tarihi	Meslek
1. Özel Şahingiray (İstanbul)	1961	DTCF
2. Mualla Akarca (Muğla)	1961	Ziraat Yük. Müh.
3. Mebrure Aksoley (İstanbul)	1964	Hukuk Fak.
4. N. Zerrin Tüzün (Kontenjan)	1964	Kız Tek. Öğ. Ok.
5. Fatma Hikmet İşmen (Kocaeli)	1966	Ziraat Fak.
6. Bahriye Üçok (Kontenjan)	1971	DTCF
7. Solmaz Belül	1973	Avukat
8. Adile Ayda (Kontenjan)	1976	SBF

Kurucu Meclis Kadın Üyeleri (1960)

1. Şükufe Ekitler
2. Hermine Kalustyan
3. Remziye Baturbaygil
4. Mebrure Aksoley

Danışma Meclisi Kadın Üyeleri (1981)

1. Türe Tunçbay
2. İmren Aykut
3. Cavidan Tercan
4. Nermin Öztuş
5. Tülay Öney

EK : III

KADININ DURUMUYLA İLGİLİ ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR

Birleşmiş Milletler

1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948)
2. İnsan ticareti ve fahişeliğin ortadan kaldırılması üzerine antlaşma (1950)
   İmzalayan devlet sayısı: 42 (Türkiye yok)
3. Kadının siyasal hakları üzerine antlaşma (1952)
   İmzalayan devlet sayısı: 76 (Türkiye dahil)
4. Köleliğin, köle ticaretinin ve kölelikle eş anlamlı kurum ve uygulamaların ortadan kaldırılmasına ilişkin ek antlaşma (1956)
   İmzalayan devlet sayısı : 87 (Türkiye dahil)
5. Evli kadının tabiyeti üzerine antlaşma (1957)
   İmzalayan devlet sayısı: 49 (Türkiye yok)
6. Evliliğin onaylanması, asgari evlilik yaşı ve evliliğin kaydedilmesiyle ilgili antlaşma (1962)
   İmzalayan devlet sayısı: 28 (Türkiye yok)
7. İktisadi, toplumsal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası pakt (1966)
   İmzalayan devlet sayısı: 30 (Türkiye yok)
8. Medeni ve siyasal haklara dair uluslararası pakt (1966)
   İmzalayan devlet sayısı: 29 (Türkiye yok)
9. Kadınlar aleyhine her türlü ayırımcılığın ilgasına dair antlaşma (1967)
10. Toplumsal İlerleme ve gelişme bildirgesi (1969)
11. Silahlı çatışmalarda kadın ve çocukların korunmasına dair antlaşma (1974)
12. Kadınların eşitliği ve barışa katkılarına dair bildirge (1975)

Uzman Kurumlar

1. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiere eşit ücret ödenmesine dair antlaşma (1951)
İmzalayan devlet sayısı: 78 (Türkiye dahil)

2. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün iş ve meslek ayırımı konusunda antlaşması (1958)
İmzalayan devlet sayısı: 82 (Türkiye dahil)

3. UNESCO'nun eğitimde ayırımcılığa karşı antlaşması (1960)
İmzalayan devlet sayısı: 62 (Türkiye yok)

AÇIKLAMALAR/TANIMLAR/NOTLAR

(1) «Anadolu, günümüz Türkiye'sinin Asiyatik bölümüne verilen addır. Anakaradan Batı'ya doğru uzanan büyük Küçük Asya yarımadasını kaplar. Kelime Türkçedir.» Bkz: **Early Highland Peoples of Anatolia**, by Seaton Lloyd. Thames and Hudson London, 1967, s.11. Türkler için Yurt/Vatan, **Anayurt** (Ana ile dolu Yurt) çağrışımı yaparken, örneğin Sovyetik veya Germanik topluluklar için «Yurt» Baba'nın (Ata'nın) Yurdu (Fatherland) şeklinde anılır ve bilinir. Bizans'da «**Natolia**» (Bizans'ın uzağı; dışı; dış toprağı) diye bilinen topraklar Türklerin eline geçtikten sonra «Anadolu/Anatolia» şeklinde anılır olmuştur.

(2) **The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor**, by J.G.Macqueen, Thames and Hudson, London, s. 9

(3) Macqueen, a.b.k.ss. 9-13-14-17. İ.Ö.3000 başlarında Anadolu'da oldukça iyi tanımlanabilen en az altı-yedi yönetim bulunmaktaydı. (Bkz: Lloyd, a.b.k.s.16)

(4) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Lloyd, a.b.k.s.38

(5) Lloyd, .ab.k.s. 42

(6) Marx, antik devletlerde aşiretlerin iki değişik ilke üzerine kurulmuş olduklarını göstermiştir. Bunlardan biri **ancestry** (Al. Geschlecht), diğeri de **locality** klanlarıdır. **Ancestry clan'ı**, «**soya-dayalı**» (soydan gelme) olarak aldık. Tarihsel olarak öncelik bunlardadır. Burada önemli bir noktayı belirtmekte yarar vardır. Marx'ın kullandığı Almanca dilini dünyanın en zengin dillerinden biri olan İngilizce bile tam olarak karşılayamamaktadır. Dolayısıyla İngilizceye çevrilmiş yapıtlarında büyük yanlışlıklar, tutarsızlıklar, çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bunları örneklemek en azından kalın bir kitap tutabilir. İngilizce çevirilerdeki tutarsızlıklardan biri de **clan** ve **tribe** şeklindeki toplumsal kategorilerde ortaya çıkıyor. Marx, Almanca **Stämme**'yi kullanmıştır.; Pelican Marx Library tarafından yayınlanan **Grundrisse**'de İngilizcesi **clan** olarak alınmış; Lawrence and Wishart'ın yayınladığı **Pre-Capitalist Economic Formations**'da aynı kategori, **tribe** olarak İngilizceleştirilmiştir. Dolayısıyla **an-**

cestry de (LW'da) **Kinship** olarak çevrilmiştir. Bu durumda, Kinship karşılığı olarak Kandaş kullanılmıştır. Kanımızca; «**ancestry tribe**» (soya-dayalı aşiret) denilmesi uygundur; çünkü Marx, bu toplumsal örgütlenişlerde bir tür kast sistemi olabildiğine ve kendi dışlarındaki klan/aşiretlerle evlilik hakkının olmadığına işaret etmektedir. (Bkz: The Pelican Marx Library, **Grundrisse**. 1973, p.478 ve; Karl Marx, **Pre-Capitalist Economic Formations**, Lawrence and Wishart. 1964, p.76)

(7) Marx, «**Capital**» kelimesinin özgün anlamının «**Cattle-Sığır**» olduğunu gösterir. (Bkz.**Pre-Capitalist Economic Formations**, s.119) Yarı-göçebe topluluklarda «Sığır» belli bir «**Sermaye = Capital**» biçimidir. Engels, sığırların tarihte ilk kez Aryan ve Semitler tarafından Dicle ve Fırat havzasında, Siri Derya ile Amu Derya dolaylarında ve Hindistan'da evcilleştirildiklerini ve bunlardan yararlanıldığını belirtir. (Bkz· Marx-Engels, **Selected Works**. Lawrence and Wishart 1968, p.471.) Ayrıca, kapital kelimesiyle ilgili olarak, Marx'ın Engels'e yazdığı 27 Temmuz 1854 tarihli (Londra'ya) mektuba bakılmalıdır. Burada Marx, «**Kapital**»in, komünlerin ortaya çıkmasıyla birlikte doğduğuna değinmektedir. (Bkz: Karl Marx, **On Revolution**. Edited and Translated by Saul K.Padover, Mc Graw Hill, The Karl Marx Libary, Vol. I. First Edition. 1971, pp. 135-136).

(NOT: (6) no'lu notta değindiğimiz çeviri karışıklığına bir örnek de bu derlemedir. Marx'dan yapılan bu İngilizce çevirilerin, daha önre yayınlanmış olan çevirilerle arasında önemli farklılıklar vardır. Bu bakımdan çeviri ihtiyatla karşılanmalıdır.)

Mezopotamya ve Anadolu'da ilk sermaye biçimleri «**Kereste=Ağaç**» ve «**Sığır**» olmuştur. İ.Ö. 4000 (?) yıllarında Mezopotamya'da «**Ağaç**» üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkını elde edebilmek için yoğun mücadeleler olmuştur. (Bkz: «**The Epic of Gılgamesh**. Penguin Classics. N.K. Sandars.1975) Hitit öncesinde Anadolu'da klasik anlamıyla «**Kral**»yok, «**Çoban Şefler**» vardır. Klasik anlamına en yakın biçimde «**Krallık**» Anadolu'da ilk sınıflı toplumu ve «**Devlet**»i kuran Hititler'le birlikte ortaya çıkmış ve/fakat «**Çoban**» kültü ve motifi daha sonra, özellikle de **din**'de yansımalarını sürdürmüştür.

«Çoban» kültünün 1908 Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'ndeki bir yansımasıyla ilgili olarak bkz. **Türkiyede Çağdaşlaşma.** Niyazi Berkes, Bilgi Yayınları, 1973, ss. 379/380 Ayrıca s. 445.

(8) «İlkel-Kapitalizm» tanımından, modern kapitalizmin ortaya çıkmasını hazırlayan tarihsel ön-zorlamalar (prerequisites) ve bu ön-zorlamaları getiren maddi üretim tarzı anlaşılmalıdır. Marx, burjuva toplumunun ve kapitalist üretim tarzının çelişkilerle dolu olduğunu ve bağrında daha önceki toplumların bağıntılarını (ilişkilerini) taşıdığını göstermiştir. (Bkz: Karl Marx, **A Contribution to the Critique of Political Economy.** Appendices. Introduction. Progress Publishers, First Printing. 1970, p.211.) Hitit öncesinde ve Hititler'deki maddi üretim tarzına bakıldığında; meta üretimi; dağıtım; iç ve dış ticari rekabet; vergilendirme; toprakta özel mülkiyet; kölecilik'in iç-içe bulunduğu ve bir geçiş döneminin yaşandığı anlaşılır. Anadolu'da yapılan kazılarda henüz Hitit-öncesine ve Hititler'e ait «Sikke-Coin bulunmuş değildir ve/fakat sikke görevini bağrında taşıyan «Mina ve Şekel» denilen belli değişim-değerleri ve ölçümleri vardır. 1 Mina, yaklaşık olarak 900 gr. olarak saptanmıştır. Mina ve Şekel anlaşıldığı kadarıyla sadece ağırlık-ölçüleri değil, gümüş ve altın ile özdeşleştirilmiş bir tür «Dirhemler»dir. (NOT: Dirhem de gümüşten basılırdı. Dirhem aynı zamanda ağırlık ölçeğidir. Bir dirhem okkanın 400'de biri ağırlığındadır.) Vergilendirme ise, yaklaşık olarak «Baç» şeklindeki bir uygulamadır. Ayrıca: Engels, **Capital III.** Cilt'in sonuna yaptığı eklemede meta üretimine dayalı değişimin Mısır'da 2500, hatta 5000 yıla ve Babil'de de 4000 hatta 6000 yıl öncesine değin inebildiğini belirtmiştir. (Bkz. **Capital, A Critique of Political Economy** by Karl Marx. Vol. III. Edited by F. Engels, 5. Printing. Progress Publishers. 1974.p.900.) Marx ve Engels, ellerindeki tarihsel bilgiden hareketle (Licinius ve Sextius tarafından İ.Ö.367'de çıkartılan Licinian Tarım Yasası) modern özel mülkiyetin ilk koşullarının antik Roma'da doğduğunu ve burada geliştiğini belirtirler. (Bkz: K.Marx and F.Engels, **Feuerbach: Opposition of the Materialist and Idealist Outlooks.** Lawrence and Wishart,1973 p.21.) Licinian Tarım Yasası pleplerle pat-

riciler arasındaki mücadelenin sonucunda doğmuştu. Anadolu'daki ilk yazılı «**Düstur**» olarak nitelendirilebilecek olan Telipinus Beyannamesinde, benzer bir durum anlatılmıştır. Adı belirtilmemiş olan bir bölgeyi yönetmekte olan saray-ailesinden bir prense (?) karşı bölge halkı ayaklanmış ve elindeki tüm menkulü (holdings) yağma etmiş ve efendilerinin (masters) kanını dökmüştür. Bu çatışma Hititler tarafından gaspedilen «**Toprak**»ın geri alınmasından doğmuştur. Beyanname'de bir daha bu tür girişimlerin olmaması için önlemler düşünülmüştür. Bunlardan biri de, toplumsal statülerde değişiklik yapılmasıdır. Telipinus (İ.Ö.1525-1500) şöyle anlatır durumu: «**Ben Kral, onları (bizden) ayırdım. Onları çiftçi (farmer) yaptım. Sağ taraflarından silahlarını alıp onlara yeke (yokes) verdim**» Burada çift anlamlı bir durum vardır. Telipinus, sarayın gücünü kırmak isteyenleri ya bulundukları statüden indirip daha alt bir statüye koyuyor ve öldürmeyip boyunduruk altına sokuyor, ya da gerçekte, onları çiftçi yapıp silahlarını ellerinden alıp, yeke veriyor; yani, silah kullanma yetkisi omayan sınıfın üyesi yapıyor. (Bkz: **The Proclamation of Telipinus.** Edgar H.S. Bechtel, Hittite Chrestomathy. New Haven Yale University Press. 1935, pp.185-189.) Meta üretimi, kölecilik, ticari ilişkiler ve vergi konusunda (Bkz: Shoshana R.Bin Nun. **The Tawananna in the Hittite Kingdom.** Heidelberg 1975. Carl Winter Üniversitatsverlag. Doktora tezi ve; **The Hittites** by O.R.Gurney Pelican. 1976 ve; **Eski Anadolu'da Kadın.**Dr.Mu. hibbe Darga. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2033.1976) Dr. Darga, toprak bağışıyla ilgili olarak şöyle bir yargıdadır: «**Hitit toplumunda her ne kadar halk kadınına teşmil etmek gerçekten ayrılmak olursa da yüksek tabakaya mensup kadınlara toprak bağış yapıldığını belgeleyen yazıtların varlığı bilinmektedir.** (a.g.e.s. 65)

(9) **The Hittites**, by O.R.Gurney. Pelican, 1976,s.18

(10) **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Friedrich Engels, Sol Yay. 1971 s.69. (Bundan sonra AÖMDK)

(11) **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması/Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri.** Prof. Dr. Afet İnan. Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 7 (Bundan sonra ATKHK)

(12) AÖMDK, s.70

(13) Marx, bezirgan uluslar olarak Fenikelileri ve Kartacalıları göstermiştir. (Bkz: **A Contribution to the Critique of Political Economy**, a.b.k. s. 213) Özellikle 1910'dan sonra yapılan kazılardan anlaşıldığına göre Asurlular da tarihte önemli rol oynamış bezirgan bir ulustur. Öyleki, İ.Ö.1950-1700 dönemi Asur Ticaret Kolonisi Çağı olarak kabul edilmektedir. Dr. Darga tarafından belirtildiğine göre, «**Orta Anadolu'da Kaniş - Kültepe - Alişar ve Hattuşaş . Boğazköy gibi büyük arkeolojik merkezlerde bulunan eski Asur dilinde yazılmış belgeler, tüccarların arşivlerinde korunmuş, ticari ve ekonomik konuları kapsayan, daha ziyade kişisel niteliktedir... ve sayıları 10.000 tableti geçmektedir.**» (a.b.k. s.5)

(14) **Northern Mesopotamia and Syria**, by J.R.Kupper.The Cambridge Ancient History Cambridge University Press. 1966. Dizi no.14, s.42.cf **Archives royales de Mari** (A.R.M.T. text in transliteration and Translation) I-IX, Paris 1950-1960 (Kupper).

(15) ATKHK, s.13

(16) Gurney, a.bk. ss. 160-161

(17) Macqueen, a.b.k.s. 144

(18) «Ingots and the Bronze Age Copper Trade in Mediterranean», by T.S.Wheeler, Robert Maddin, J.D.Muhly. Expedition, **The Magazine of Archeology/Anthropology**, Vol. 17, No.4 1975.Summer, ss.31-39.

(19) **The Proclamation of Telipinus.** s. 183.

(20) Burada, «**süreduran-kuvvet**» (Latince: **vis inertiae**) anlaşılmalıdır. Süreduran-kuvvet, nesnel durumların ve bağıntıların işbölümünün ve/ile onun yansımalarının sayesinde/aracılığıyla biçimlenmiş olan «**Gelenek**»tir. Dişi ile Erkek arasındaki kaçınılmaz münasebetler (intercourses) tarafından belirlenen doğal işbölümü, beraberinde gelenek'i ortaya çıkarmıştır. Sınıflı toplumlardaki doğal işbölümünde Erkek, durumları (conditions) ve bağıntıları (relations) hemen her bakımdan tek taraflı olarak mutlaklaştırılmış ve abartılmış toplum üyesidir. Anadolu'da çağlar boyunca özünde değişiklik olmadan (çünkü erkeğin bu ayrıcalığı/üstünlüğü mutlak sayılmış/saydırılmıştır) aktarılmış olanlar işte bu toplumsal-tarihsel **terminus**'tan yola çıkan «**Zihniyet ve Fikirler**»dir. Gelenek, Ahlâk ve Din'in doğmasına yol

açan bir ön-bağıntıdır. Din'deki Gelenek, Vahiy (Musa), Kutsal Söz (İsa), Hadis (Muhammed) olarak ortaya çıkmıştır. Sınıflı toplumlarda egemen sınıflar çıkarlarını sürdürebilmek için, işlerine gelen biçimlerde sahte Gelenekler de üretirler. Buna tipik bir örnek Hititler'dir. Hititler'de «**Doğa Tanrıları**» vardır. (Ör. Güneş). Fakat, Telipinus'un yazdıklarına/yazdırdıklarına göre bizzat «**Kral**» da ölümünden sonra «**Tanrı**» olabilmektedir. Burada önemli olan, kralın tanrı olmasıyla birlikte, üretimden yine pay almaya devam etmesidir. Şöyle söylersek: Kral sağlığında olduğu gibi, öldükten sonra da (adak, armağan, şölen sayesinde/aracılığıyla) artık-değer ürünlerinden pay alabilmektedir. Kendi adına bayramlar, törenler düzenlenmekte ve emekçi kitlelerden ona bağışlar ve adaklar yapılması istenmektedir. Yapılan bağışlar ise ölü Tanrı-Kral'ın oğlu olan Kral'ın Sarayı'nda ve onunla işbirliği halindeki Mabed'te toplanmaktadır. (Bkz. **The Proclamation of Telipinus** ve; **The Tawannah in the Hittite Kingdom**) «Gelenek» üretilmesine dair diğer bir örneği de ünlü Sir İsaac Newton'un Hıristiyanlık üzerine yaptığı bir çalışmadan aktarabiliriz. Newton'un belirttiğine göre, İ.S. 3. yüzyılda pagan/kâfir kavimleri Hıristiyanlaştırabilmek amacıyla, örneğin Afrika'da, öncelikle «**Saint= Aziz**» ve «**Martyr = Din Şehidi**» tescilleri yapılmış ve onların adlarına yortular düzenlenmiştir. Yortu günlerinin pagan kavimlerin kendilerine özgü şölen günleriyle çakışmasına dikkat gösterilmiştir. Böylelikle paganlara «**Boş İnançlar**» taşıdıkları gösterilmeye çalışılmış ve başarılı da olunmuştur. (NOT : Alıntı, Newton'un, **Observations upon the Prophecies of Daniel and the Apocalypse of St. John** adlı çalışmasının 1733'de Londra'da yayınlanan orijinal baskısından yapılmıştır, s. 204/205.) «**Gelenek**» ile ilgili olarak bkz.**AÖMDK**, s. 84'de Engels'in Marx'tan yaptığı aktarma, ve doğal işbölümü için bkz. s. 96.

(21) **The Proclamation of Telipinus**, a.b.k. s. 183. Ayrıca, **The Tawananna in the Hittite Kingdom**, a.b.k. s. 159.

(22) **The Proclamation of Telipinus**, a.b.k., s. 184, Burada Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın şu sözlerini anımsamakta yarar vardır: «Batı ile karşılaştırma yapılarak Türkiye'de sosyal sınıf yok demek her şeyden önce yalandır. Batı'da sınıf-

lar en çok bin yıldır varsa, Türkiye'de (Tarihcil devrimler geçtikçe) en az beş altı bin yıldan beri vardır... Bizde sınıf yok değil, sınıf bilinci yoktur.» (**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih ve Devrim Yay. 1974' s. 12.) Engels, 22 Aralık 1892'de Marx'a yazdığı mektupta Türkiye'de görülen bir duruma dikkati çekmiş ve Türkiye'de semi-feodal bir üretim tarzı olduğundan söz etmiştir. Ayrıca; Marx, **Theories of Surplus Value**'de, Adam Smith'in bir bulgusunu aktarır. Smith'in belirttiğine göre, Türkler, madon ocaklarında köleleri çalıştırmışlar ve yine Smith'in belirttiğine göre, «Makina diye kölelerin kollarından başka hiç bir araç kullanmayı akıl edememişlerdir.» (Bkz. Karl Marx, **Theories of Surplus Value**, Progress Publishers, Second Printing, 1969, s. 302.) Dr. Kıvılcımlı'nın «**Türkiye'de sınıf yok değil, sınıf bilinci yoktur.**» tesbitiyle ilgili olarak, kanımızca, Marx'ın şu yargısını da aktarmakta yarar vardır. «**Tüm halkların, kapitalist üretim'e yönelmekte benzer (aynı) peşin-kabulleniş (predisposition) yoktur. Bazı ilkel halklarda, örneğin Türkler'de buna (kapitalist üretim tarzına (.A.) ne eğilim ne de temperament (tabiat; mizaç; yapısallık; huy; meşrep; ölçülülük) vardır. Fakat bunlar istisnaidir...**» (Karl Marx, **Theories of Surplus Value**, Part III. Progress Publishers, 1971. First Printing. p. 448.)

(23) **The Hittites**, by O. R. Gurney, Pelican, 1972. p. 102/103.

(24) a.g.e. s. 67 - 70.

(25) a.g.e. s. 103.

(26) Tavananna(h)'ın mutlaka Kral'ın annesi, halası, teyzesi, eşi ya da kızkardeşi olması gerekmediği, tersine, Tavananna denilen kadınların Hitit-öncesinde Anadolu'daki anaerkil topluluklarda varolan «Kadın-Yönetici» olduğu yönünde savlar da gelişmektedir. Bu konuda Batı Avrupalı Hititologlarla Sovyet Hititologları arasında tartışmalar sürmektedir. İsrailli kadın Hititolog S.R. Bin Nun'un adı belirtilen kitabı bu konuda araştırmalar yapanlar için salık verilebilir. Ancak, S. R. Bin Nun'un «anaerkil» düzeni sadece yüzeysel yorumladığını, ekonomik - politik yapıya yeterince eğilmediğini belirtmekte yarar vardır.

(27) The Hittites, by O. R. Gurney, Pelican, 1972. s. 66.

(28) a.g.e. s. 63.

(29) ATKHK. s. 10/11.

(30) Eski Anadolu Tarihi, Dr. Füruzan Kınal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Seri No. 7, 1962. s. 119.

(31) Hitit-öncesi Anadolu'da anaerkil düzen vardı. Anadolu'ya kuzeyden (deniz yoluyla) geldikleri belirtilen Hititler'in Hint - Avrupalı oldukları ve yerleşikteki düzeni zamanına ve bölgesine göre bazen yıkarak bazen de kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak değiştirdikleri söylenebilir. Nedir ki, bu değişiklikler kısa bir sürede değil, uzun bir süreçte gerçekleşmiş ve kaçınılmaz olarak Hitit düzeninde de değişiklikler olmuştur. Altı çizilmesi gereken husus, Hititler'in «Devlet»i kurmuş olmaları ve «Yönetimcilik» (administration) getirmiş olmalarıdır. Anadolu'da, klasik «Devlet» tanımına uyan ilk baskı-aygıtı Hititler'de vardır. Egemen-sınıf düzeni ve anlayışı Anadolu'da ilkin Hititlerle başlamıştır. Örneğin, Krallık'ı ele geçirebilmek ve vergileri toplayabilmek uğruna Saray ailesi içinde cinayetler işlenmiş, hatta savaşlar çıkmıştır. Bu savaşlarda tahtı elinde tutan baba, tahtı ele geçirmek isteyen öz kızı ve onunla birlik olan kendi kızkardeşine karşı savaşmış ve onları yenmiştir. Hititler, üretim araçları üzerindeki henüz gelişmemiş olan özel mülkiyetçiliği hem geliştirmiş hem de bu ilişkileri yasalarla belirlemiş ilk Anadolu Devleti'dir. Ayrıca; Hattuşili'nin Pudu-Hepa'yı kendi isteğiyle ve aşkla almadığı, Tanrıça İstar'ın ona rüyasında görünerek verdiği emirle evlendiği de düşünülebilir. (Eski Anadolu'da Kadın, Dr. Darga, s. 42 Pudu-Hepa'nın kızlarının evlilikleri konusunda aynı kitabın bkz. s. 57/58.)

(32) Dr. Darga, Hititler'de «Borç» karşılığı, satışa çıkarılan genç kadın ve kızların bulunduğunu belirtiyor. «Alınan gümüş borcuna karşı evli çiftlerin, kadın ve genç kızların rehin olarak tutulduğu da görülmüştür. Asurlu zengin tüccarların çok küçük bir para karşılığı, yerli adları taşıyan genç kızları satın aldıklarını gösteren makbuz diyebileceğimiz yazıtlar, bu toplumda insanların satıldığını da belgelemiş oluyor. Çeşitli nedenlerle satılan kızını sonradan çok yük-

sek bir miktar ödenerek geri alındığı da görülmektedir. Borca karşı satışa çıkarılan esir kadınların fiyatı çok farklı olup, bunların gümüşe karşı verildiği saptanabilmiştir. Bu tip bir genç kadının fiatı 1/2 mina ile 7 1/2 şekel gümüş arasında değişiyordu. Esirlik müessesesinde kadın ile erkek arasında fark gözetilmemekte, sadece iş yapma gücü daha zayıf olan kadınların fiatı ucuzdu.» a.b.k. s. 8/9)

(33) AÖMDK. s. 89.

(34) ATKHK, s. 13.

(35) AÖMDK. s. 72.

(36) Engels, monogamik düzende tarihin ilk sınıfsal baskısının ortaya çıktığını belirtmiştir. AÖMDK. s. 96. Ayrıca bkz. s. 84.

(37) **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.** Karl Marks, Sol Yay. 1970. s. 31. Ayrıca bkz. Karl Marx and Frederick Engels. **Feuerbach: Opposition of the Materialist and Idealist Outlooks.** Lawrence and Wishart, 1973. p. 25.

(38) The Hittites by O.R. Gurney, s. 101.

(39) a.g.e. s. 102.

(40) ATKHK, s. 14.

(41) The Hittites by O.R. Gurney, p. 70/71.

(42) AÖMDK, s. 71.

(43) a.g.e. s. 79.

(44) Hititler'de din, üzerinde durulması gereken önemli bir kurumdur. Şöyle ki, özellikle son on yılda yapılan kazılardan çıkan tabletlere bakıldığında, Hititler'deki dinsel elemanların, bazen aynen bazen de daha geliştirilmiş biçimde Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta yer aldıkları görülmektedir. Biz burada ayrıntılarına giremeden Hitit inançasında ve kültünde varolan elemanlara kısaca değinelim. Hititler'in dinsel törenlerinde, kraliçe, güneş tanrıçası Arinna adına «**adaklar**» dağıtır. İlk törende dağıtılan adak, «**Kuzu**»dur. Kraliçe yedi adet kuzuyu, daha önce ölen altı kraliçe adına paylaştırır; ilk adak yapılan Walani'ye iki kuzu ayrılır. İkinci tören «**Ekmek**» dağıtımıdır. İki kez ve altışar kutsal ekmek tanrıçalara dağıtılır. Son olarak da «**Şarap**» dağıtımını yapar kraliçe. Otuzaltı galon şarap, tanrıçalara armağan edilir. (Bu ilginç törenin Hititçesi için bkz. S. B. Nun, a.b.k. s. 199/200.) Görüldüğü üzere Hitit inancasında, «Ku-

zu», «Ekmek» ve «Şarap»ın kutsal işlevleri vardır. Benzer durum, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da vardır. Diğer bir ilginç eleman, Hurriler'den Hititler'e geçtiği sanılan «Ağız Yıkama» törenidir. (Bkz. S. B. Nun. s. 297.) Ayrıca; anlaşıldığı kadarıyla Hititli soylu kadınlar «Hubiki» denilen bir tür peçe takmaktaydılar. (Bkz. S.B. Nun. s. 218. Not: 26.) Bu soylu kadınların peçe takmaktaki amacı, kendilerini, fahişe ve cariye olarak görülen (hititçesi: hieordul?) kadınlardan ayrı tutmaktı. Dinsel kitaplarda çokça rastlanan bir tema da Tanrısal Adalet'tir. Hititler bu konuda da ilginç bir törene sahiptirler. Mabed'te yapılan törenlerde rahip veya rahibe (bilinemiyor) eline bir terazi almakta ve bunu havada tutarak kefelerinde kral'a ve kraliçe'ye uzun ömürler ölçmekte ve vermektedir. S.B. Nun'un diğer kaynaklardan aktardığına göre, terazi büyü ve sihir için de kullanılmıştı Hititler'de. (s. 155.) Kral Tudhaliya ve Nikalmati (kraliçe) kralın kızkardeşi Ziplantawi'nin yaptığı büyüyü bozmak için terazili bir tören düzenlemişlerdir. Ayrıca «Ateş» de kutsaldı ve kraliçenin sorumluluğundaydı (s. 108). Dinsel törenlerde SAL.SU.Gİ denilen kadınların belirleyici rolü vardı (s. 120.) Mezopotamya ve Anadolu'daki dinlerin Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta sürdüğü görüşü Batılı Bilimadamları arasında yaygınlık kazanmaktadır. (Bu konuda bkz. N.K. Sandars'ın, kendi çevirisi olan **The Epic of Gılgamesh** için 1972'de yazdığı önsöz, Penguin Classics. Ve, özellikle 35. sayfadaki Şamanizm'le ilgili ilginç yaklaşım.) N. K. Sandars'ın belirttiğine göre, dinsel kitaplarda ana-tema olarak geçen «Tufan» motivasyonuna, ilkin, Sümer ve Babil yazıtlarında rastlanmıştır. (NOT: N.K. Sandars, Gordon Childe ile birlikte çalışmış bir bilimkadınıdır.) Muhammed'in hadislerinden birinde yer alan (**Türkiye'de Kadın**, s. 59) kadınların başlarına yağ sürmeleri geleneğine Gılgamış Efsanesi'nde de rastlanır. (s. 67.) Ayrıca aynı tema Mısır'da ve/veya Hititler'de de vardır. (Bkz. II. Ramses'in Pudu-Hepa'ya yazdığı mektup. Dr. Darga, a.b.k. s. 43.)

(45) **The Hittites**, a.b.k. s. 96.

(46) Büyü ve Sihir, Hititler'de, özellikle de saray ve çevresin-

de fazlasıyla önemsenmiş ve etkili olmuştur. Hitit Kraliçeleri'ne «Büyü» yapıldığı ve bunların «Büyü ve Sihir» aracılığıyla hastalandırıldıkları bizzat Hitit Kralları tarafından yazdırılarak devlet arşivine konulmuştur. «Büyü» aracılığıyla hastalandırılan en az bir kraliçe kesinlikle bilinmektedir. Bu kraliçe Hattuşil'in karısıdır. Burada, ilginç bir durum vardır. Bu hastalıklı kraliçenin adı HASTAYAR'dır. (Bkz. S. R. Bin Nun, a.b.k. s , 71, 76/77, 84/85, 103, 120, 122, 126, 256. Dr. Darga da hastalıklı bir kral eşinden söz etmekte ve iyileşmesi için bu kadına dualar yazdırılmış olduğunu belirtmektedir. Ancak Dr. Darga, muhtemelen aynı kadın olan bu kraliçenin adını GASSULAVİAS olarak vermektedir. Bkz. a.b.k. s. 34.) İlkin Hititler'de rastlanan daha sonra ise tüm Yunan ve Roma mitolojilerinde izlenebilen bir olay da, «Yılan» ile «Kadın»ın özdeşleştirilmesidir. Hattuşil, krallık'ı ele geçirmek isteyen kızkardeşini «Serpent = Canavar; Yılan» olarak nitelemiş (Bkz. S. B. Nun, a.b.k. s. 71.) ve yine aynı amaç için mücadele eden öz kızının da «Ad»ının söylenmesini yasaklamıştır. (Bkz. S. B. Nun, a.b.k. ss. 44, 70.) «Ad»ın Hititler'de ve Mezopotamya'da büyük önemi vardı. Bu toplumlarda birey, adıyla özdeşleştirilmişti. (Bkz. S. B. Nun, s. 52.) Bir kimsenin «Ad»ının ortadan kaldırılmasıyla kendisinin de varlık olarak ortadan kalkacağı inancı vardır. Benzer durum Roma'da da vardır. (Bkz. aynı sayfa 6. not.) Ayrıca Hıristiyanlık'taki «Aforoz»da bundan başka bir şey değildir. «Yılan - Kadın» ise, klasik Meduza çağrışımını yaptırmaktadır. Anadolu'da ise Şahmeran efsanesi bu yakıştırmaya uymaktadır. Ayrıca, tabletlerde «Büyücü - Kadın»ın adı «Mezula» olarak verilmektedir. (Bkz. S. B. Nun, ss. 186/187.)

(47) **The Hittites**, a.b.k. s. 161.

(48) ATKHK, ss, 14 - 15.

(49) **Eski Anadolu Tarihi**, Dr. Füruzan Kınal, ss. 238 - 246.

(50) **Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Ago**, by R. D. Barnett, Cambridge University Press. 1967, p. 26.

(51) a.b.k. s. 4.

(52) a.b.k. 17.

(53) **Gods, Graves and Scholars**, by. C.W. Ceram. Bentam

Books, second revised Edition, 1972, s. 303.

(54) **Les Premiers Civilisations**, par Gustave Le Bon. Flammarion, 1889, s. 546.

(55) **Eski Anadolu Tarihi**, a.b.k. s. 105. Ve alıntılar: KBO V, 6. Son olarak H. G. Güterbock. JCS X (1956) s. 98. O. R. Gurney, **The Hittites**, p. 31.

(56) **Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramses III.** By R. O. Faulkner, Cambridge University Press, **1966.** s. 34.

(57) **ATKHK**, ss. 17 - 22.

(58) **Tunçderililer**, Haluk Cemil Tanju, İstanbul Matbaacılık, 1969. s. 273.

(59) Bu bilgiler Prof. Dr. Afet İnan'ın **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması / Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri** adlı kitabından derlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, **1968.**

(60) Türkik kavimlerdeki «Hakan - Hatun» statüsü için başvurulabilecek kaynaklardan bazıları için, Dr. Muhibbe Darga'nın adı belirtilmiş olan çalışmasına eklediği bir dipnotu aktarmakta yarar vardır. Dr. Darga'nın dipnotu şöyledir (s. 105): «Türkler'de Kadın'ın sosyal statüsü hakkında bkz. Kononof, Ebu'l Gazi, Şecere-i-Terakime, Moskova-Leningrad, 1958; M. Ergin, Dede Korkut Kitabı, Ankara 1958 - 1963, I - II; Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları. (hazırlayan M. Kaplan, İstanbul, 1972); F. Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilâtı - Destanları, 2. Baskı, Ankara, 1972; İbni Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi (hazırlayan R. Şeşen, İstanbul, 1975) Hun ve Sabar'larda kraliçe hakkında bkz. Moravcisk, Byzantinoturcica, II (1943), ss. 113 - 154.»

İKİNCİ BÖLÜM

(61) **Türk Devletinde Tarihî Akış İçinde İnsan Hakları**, Prof. Bahri Savcı, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt XVIII, No. 2, Haziran 1968, s. 87.

(62) **Sosyalizm ve İslâmiyet**, Roger Garaudy, Çev: Doğan Avcıoğlu - E. Tüfekçi (Mihri Belli), Yön Yayınları 1965, ss. 20/21. İslamiyet ve İslam bilimadamlarının Ortaçağ'ın Hı-

ristiyan Batı düşüncesine katkılarıyla ilgili olarak bkz: **The Extension of Man (A history of Physics before 1900)** by. J. D. Bernal, PALADIN, 1973, özellikle Islamic Science bölümü, s. 110, Ayrıca bkz: ISLAMIC SURVEYS

(63) Prof. Bahri Savcı'nın a.b.y. ss. 88-90.

(64) **Islamic Surveys** (2). «A History of Islamic Law,» by N.J. Coulson. Edinburg University Press, 1964, s. 1

(65) Coulson, a.b.m. s. 6.

(66) Cathare(i) hareketleriyle ilgili olarak bkz: Max Beer. **The General History of Socialism and Social Struggles** Volume One. Russell and Russell 1957. İkinci kitap ss. 124/125/126 ve sonrası.

(67) **İslâm Tarihi**, Defteri Hakani Nazırı, Mahmut Esat (bugünkü dile çeviren Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak) Tan Matbaası 1965, ss. 46/47.

(68) a.g.e. s. 44.

(69) Talâk Sûresi Ayet I: «Ey Peygamber, kadınları boşamak istediğinizde onları, birleşilmemiş temizlikleri (çiftleşilmemiş aybaşları sonunda) içinde boşayınız. O günleri sayınız...» **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Abdullah Atıf Tüzüner, Çeltüt Matbaacılık, 1973 s. 559.

(70) Nisa Sûresi, Ayet 34: «Erkekler Allah'ın, birbirine üstün kılması ve kendi mallarından sarfetmesi yüzünden kadınlara buyurucudurlar. İtaatsizliğinden korktuğunuz kadınlara öğüt veriniz, onların yataklarını ayırınız ve dövünüz...» (Yorumda; dövmenin hafifçe ve iz bırakmadan yapılması gerektiği belirtiliyor.) a.g.e. s. 85.

(71) «Alt-yapı» (ya da Temel) terimi sadece bu haliyle ele alınır da, onu var-eden somut ve nesnel önkoşullar/durumlar ve/ile bağıntılarından yalıtlanırsa anlamsız muğlak bir soyutlama olarak kalır. «Alt-yapı» burjuvazinin dilinde ve iktisadında bu anlamıyla kullanılır. Örneğin burjuva basını, hemen her fırsatta belli bir burjuva partisinin iktidardaki başkanının bir fabrikayı hizmeto açmasını: «Alt-yapı tesisleri hizmete sokuldu,» şeklinde kamuoyuna duyurur. «Altyapı»nın somut olarak kavranılabilmesi onun substratum'u olan üretimci-emek sahiplerinin nesnel varlığının bir sine qua non olarak kabul edilmesiyle müm-

kündür. Diğer bir deyişle, «Alt-yapı» son tahlilde, bilinçli-pratik-faaliyetleriyle onu somutlayan üretimci-emek sahiplerinden yalıtılamaz, diyebiliriz. Çünkü, «Alt-yapı»nın içeriğini oluşturan ekonomik ilişkiler ve durumlar [NOT: Marx, Türkçe'de ve İngilizce'de ilişki ve durum/koşul anlamına gelen tek kelime kullanmıştır. **Verhältnisse** insanların tarihsel, toplumsal, bilinçli pratik-faaliyetlerinden doğmuşlar ve doğmaktadırlar. Marx, BİREYLERİN ve onların deneyimsel bağıntılarının (empirical relations) üretilmiş olan tüm fikirlerin (ideas) temelini teşkil ettiklerini göstermiştir. Fikirler, onları üretmiş olan «bireylerden» ve onların deneyimsel bağıntılarından yalıtılıp, kopuk olarak mutlaklaştırıldıkları içindir ki, filozoflar arasında sadece saf (pure) soyutlamalarla; soyut kavram ve kategorilerle uğraşan (ve bunları gerçek ve mutlak olarak var sanan) bir teori ve tarih düşüncesi yükselmiştir. Marx'ın, bireyleri ve onların deneyimsel bağlantılarını «Alt-yapı» (Temel) kabul edişiyle ilgili olarak bkz: Marx - Engels, Collected **Works**, Vol. 5. First Printing., Lawrence and Wishart 1976. pp. 329/330. Burjuvazinin soyut kategorileriyle ilgili olarak bkz: Marx - Engels, **Collected Works**, Vol. 6 LW 1976. First Printing., pp. 165/166. Marx, «üretimci-güçleri» de üretim araçları olarak kabul eder ve üretimci-güçler derken işçilerin kendilerini (workmen themselves) kast eder. Bkz: Marx - Engels, Vol. 5. Önsöz s. XVIII. pp. 211. Marx, Kapital'de (Vol. I, 455) «... kadın ve çocuk emeğinin ve ucuz vasıfsız emeğin, işbölümünün yeni bir temelde yeniden-düzenlenmesinde» etken olduklarını gösterir. «Altyapı Kadını» denildiğinde, henüz «kendi-için-sınıf» (class-for-itself) aşamasına ulaşamamış olan ve halen «kendi-içinde-sınıf» (class-in-itself) düzeyinde bulunan sömürülen ve baskı altında tutulan insan yığınlarının (mass of people) kadını anlaşılmalıdır. «Kendi-için-sınıf» aşamasına gelemeyiş, doğrudan doğruya iktisadi koşulların henüz yeterince olgunlaşmamış olmasında; bunların yeterli biçimde zorlayıcı olamayışındadır. Bu durumdaki kadın, aynı anda hem köleci toplumdaki gibi bir «Şey-Thing» hem de proleterin olduğu gibi bir «Fert-Person» durumundadır. Ne sadece bir «Şey»

ne de sadece bir «Fert»tir. «Kendi-için-sınıf» ve «Kendi-için-de sınıf» ayırımı için bkz: Marx - Engels, Collected Works, V. 6. p. 211. Kölenin bir «Şey», Proleter'in bir «Fert» oluşuyla ilgili olarak bkz: Aynı cilt pp. 100, 344, 354/355. Engels, Principles of Communism. «Alt-yapı Kadını» ancak tam proleterleşerek İşçi-Kadın aşamasına geçebildiği takdirde Sosyal-Varlığı itibariyle belirsizlikten kurtulabilir.

(72) Ne var ki, bazı yorumcular, kadının kocasının evinde çalışmak ve ev işlerini görmekte bile hukuki bakımdan mükellef olmadığını söylemektedirler. (İslâmda Kadın, Bekir Topaloğlu, Yağmur Yayınları, 5. Baskı, 1973 s. 74. cf. Buhari, cilt 6. s. 193) Aynı durum, ilerde göstereceğimiz üzere, 1974 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Başbakan Yardımcılığı görevini yürütmüş (1976'da halen bu görevde) olan İslamcı Milli Selâmet Partisi'nin lideri, Prof. Necmeddin Erbakan tarafından da İslâm'da Kadın konulu bir konferansta yinelenmiştir. Ancak ortada hukuken böyle bir durum olsa bile, bu hak İslâm halkları arasında asla geçerlilik kazanmış değildir. Kadınların büyük çoğunluğunun bu haklarından haberdar oldukları bile şüphelidir. Ama yukarı sınıfların aileleri içinde bir noktaya dek gerçekleştirilmiş olabilir. Orta ya da alt sınıftan bir kadının kocasına «Ben ev işleri görmek istemiyorum, bu benim hukuki hakkımdır,» diyebildiği duyulmuş, görülmüş olay değildir. Böyle bir istekte bulunmak, kadının «ev-işi görmeye şartlandırılmış» düşünsel yapısından geçemeyeceği gibi, geçmesi halinde (Kur'an'dan da destek alınarak) ilkin dayak yiyeceği, sonra da «aklını-oynatmış» kabul edileceği kesindir. Ama dediğimiz gibi, bu hüküm Saray ve çevresine mensup ailelerde belki işlemiştir. Belki diyoruz çünkü bunu kanıtlayabilmek dahi güçtür. Varlıklı bir azınlık tarafından bile kullanıldığı kesin sayılamayacak olan hukuki üst-yapıdan yansıyan böylesi bir hükmün/hakkın, geniş halk tabakaları arasında hukuken işlerlikteymiş gibi gösterilmesi olanaksızdır. Bu, olsa olsa, diğer birçok örneği gibi kâğıt üzerinde kalmış ve politikacılar tarafından oy avlamak amacıyla kullanılan bir aldatmacadan başka bir şey olamaz.

(73) Kur'an Açısından Kadın (Nur Sûresi) Mevdudi, Arapça'

dan çeviren Necmeddin Gevri, Fikir Yayınları, 1974 ss. 50/51.

(74) Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, Ayet No. 282.

(75) Islamic Surveys, (9), «The Influence of Islam on Medieval Europe», by W. Montgomery Watt. Edinburg University Press; 1972, s. 84. İslamiyet'in yozlaştırılmış veçheleri için bkz: ss. 82-83-84.

(76) Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, Tan Matbaası, 1964 s. 402/403.

(77) Kadınlara Hitap —Hadis-i Şerifler— Arapça'dan Derleyen Tekirdağ Müftüsü Ali Arslan, Arslan Yay. 2. Baskı. 1971. s. 30.

(78) a.g.k. s. 37.

(79) a.g.k. s. 59.

(80) a.g.k. s. 72.

(81) a.g.k. s. 94.

(82) a.g.k. s. 98.

(83) a.g.k. s. 189.

(84) a.g.k. s. 203.

(85) Mürşid-i Mütecehhilin (Evli Müslümanlara Rehber) Kutbuddin İzniki, (Yıldırım Beyazıt Devri Osmanlı Ulemasından) Bedir Yay. 1973, s. 25. İ.Ö. XVIII. yüzyılda II. Ramses tarafından Hitit Kraliçesi Pudu-Hepa'ya yollanan mektupta, kadınların başlarına yağ sürmeleriyle ilgili gelenek'i gösteren şu satırlar yer almaktadır: «Kızımın başına iyi kokulu yağı dökecek kimseleri gönder! Onlar onu Mısır Kralının, Büyük Kralın evine götürsünler! İşte, kardeşim bana böyle yazdı. Kardeşimin bana bildirdiği bu karar çok ve pek çok güzeldir.» (Mektubun tamamı için bkz: Dr. Darga, a.b.k. s. 43). Ayrıca; su ile temizlenmenin, İslamiyet'teki animist bir olgu olduğu üzerinde durulmuştur. Bkz: Sosyolojik Açıdan İslâm Felsefesi Tarihi, Muammer Sencer Erk Yay. 1974, s. 173.

(86) Kadınlara Hitap... s. 205.

(87) a.g.e. s. 204/205.

(88) İslâm'da Kadın, Bekir Topaloğlu, Yağmur Yay. 1973. s. 265 cf. Keşfu'l Hafa, cilt I. s. 335.

(89) **Halifelik, Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı? Mahmut** Goloğlu, Goloğlu Yay. 1973, s. 8/9

(90) **İslâm'da Kadın,** Bekir Topaloğlu... s. 268. İslam'ın ilk şehidi olarak Hz. Ömer'in azadlısı (azad edilmiş kölesi) Hz. Mihca, gösterilmiştir. **(İslâm Tarihi, s. 126).** Oysa, İslâmiyet'i ilk kabul edenlerden Yasir'in karısı ve Ammar'ın annesi ihtiyar Sümeyye, Ebu Cehil ve adamları tarafından işkenceye uğratılarak öldürülen ilk Müslüman'dır. Muhammed, Yasir ailesine işkence edilmekte olduğunu görünce: **«Sabredin, Yasir ailesi. Varacağınız yer cennettir.»** Buyururlardı. Sümeyye, Ebu Cehil'in süngüsü altında can vermiştir. İlk İslâm şehidi! (İslâm'da Kadın, el-İsabe, s. 4, s. 275.) Buna göre ilk İslâm şehidi bir kadındır. İşin garip tarafı Muhammed'in, kendilerine «Cennete gideceksiniz.» demiş olmasına rağmen bu aileden hiç kimseyi «Aşerei Mübeşşere'ye»; yani Cennet'e girmeleri garanti edilmiş olanların arasına katmamış oluşudur. Benzer şekilde Ümmü Umare de, dört oğlu da şehit düşen kadın şair Hansa da böyle bir mertebeye açıkça lâyık görülmemişlerdir.

(91) **Kadınlara Hitap...** s. 196.

(92) **Kadınlara Hitap, Hadis-i Şerifler...** s. 130.

(93) a.g.e. s. 129.

(94) a.g.e. s. 99.

(95) a.g.e. s. 85.

(96) a.g.e. s. 79.

(97) **Mürşid-i Müteehhilin,** Kudbuddin İzniki, Evli Müslümanlara Rehber, Bedir Yay. 1973, s. 15.

(98) Mürşid-i Müteehhilin... s. 49.

(99) **Kadınlara Hitap,** Hadis-i Şerifler... s. 69.

(100) a.g.e. s. 51.

(101) Muhammed'in daha çok «Hanifler - Şairler»den etkilendiği varsayımlanır. **«Hanifler, putperestlik yerine Hıristiyan ve Yahudi öğretilerinde vicdanlarını doyurma ögesi bulmuşlardı.»** (Bkz: **Sosyolojik Açıdan İslâm Felsefesi Tarihi,** Muammer Sencer. Erk Yay. Birinci Cilt, s. 139. Ayrıca ss. 141, 144/145.) Sencer'in de belirttiği üzere, Haniflerr, halkı İslâmiyet'e hazırlamış olan düşünürler olarak ele

alınmalı ve bunların Muhammed üzerindeki etkileri mutlaklaştırılmamalıdır.

(102) Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te (kısmen) «**Din tarafından belirlenen soyut bireyler vardır ve bunların hak ve görevleri**» kesin, mutlak yasalar halinde konmuştur. Bu üç büyük dinde, Tanrı, mutlaktır ve insanlar sadece birer suret olarak, yani soyut kategoriler olarak, bir anlamda yeryüzündeki gelip-geçici ziyaretçilerdir. Şöyle söylenirse, bu üç dine göre (İslâmiyet kısmen daha gerçekçidir) insan, Tanrı tarafından yaratılmış soyut bir varlıktır. Marx, din olgusunda hangi din'in öbüründen daha üstün olduğunu değil, «**Dinin Ne Olduğunu?**» araştırır. Genel olarak Tanrı kavramından yola çıkıp, özel olarak belirli bir Din'e, ondan da soyutlanmış tekile (indivual) varıldığını ortaya koyar. Gerçekte yapılması gerekenin, örneğin, gerçek Yahudiler'den yola çıkıp, Yahudi dininin gizemlerinin açıklanmasına doğru yürünmesi olduğunu gösterir. (Bkz: Marx - Engels Collected Works, Vol, IV. **The Holy Family**. Özellikle p. 1:9.)

(103) «Otuz seneyi dolduran hilâfet müddeti ve Emevi Devleti'nin teessüsünden (kurulmasından) sonra İslâm'ın yer yer gelişmesi, tedricen servet ve refahın artması, halkın saltanat ve dünya menfaatleri etrafında toplanmasını ihtaç (doğurmak, sonucunu vermek) etmiştir. Bu suretle sadr-ı İslâm'daki safvet, sadelik ve tabiilik gittikçe zail (yokoluş) olmaya başlamıştır. Abbasi Devleti'nin kanlı ihtilâllerle kuruluşundan sonradır ki, bu münzevi zühd erbabı (tasavvuf öncüleri kastediliyor) arasında hal ehli zevat yetişmeye başlamış ve bunların etrafında toplanan kimselerle dergâhlar kurulmuştur. Bu suretle İslâm'ın henüz i'tila (yükselme) devrinin başlangıcında tasavvufun temelleri atılmıştır... Her biri kendi telâkkisine (görüş açısına) göre ruhları tezhip (ıslah etmek) ve terbiye (eğitim) yolu tutan meşhur büyük tarikat pirleri, mürid ve saliklerin seviye ve kabiliyetlerine göre, onları maddeten ve manen sevk ve idare etmişlerdir.» **Tasavvuf**, Mahir İz (Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyesi) Rahle Yay, 1969 s. 21. Yine aynı kitapta belirtildiğine göre Hicri 82, Milâdi 701

yılı ile Milâdi 1660 yılları arasında 17 büyük ve önemli sayılan tarikat kurulmuş —Rafızi sayılanlar hariç— ve bunların kolları (şubeleri) olarak da 110 kadar yan örgüt oluşturulmuştur. Hiç bir tarikat kurucusu arasında kadına rastlanmadığı gibi, (Babilik hariç. Bu tarikatta Kazvinli Kürretülayn başkanlık görevinde bulunmuş ve inancından dönmediği için idam edilmiştir.) her tarikatta kadına, özde ortak, ancak biçimde çok farklılıklar gösteren bir anlayışla bakılmıştır. Her tarikat ve mezhebin kendi bünyesinde kadına değişik konumlar tanımış olması nedeniyle İslâm âleminde ve daha sonra da Türklerde, bir anlamda değişik dinsel öğretilerle şartlandırılmış birçok Müslüman -kadını-tipleri türemiş/türetilmiştir.

(104) **Kadınlara Hitap**... s. 178.

(105) Nedir ki, Tasavvuf, İslâmiyet ile özdeşleştirilmemelidir. Dar anlamda ele alındığı takdirde İslâmiyet'de Tasavvuf'un hiç bir yeri olmadığı da söylenebilir. Tasavvuf, Yahudilik ve Hristiyanlık ile de özdeşleştirilmemelidir. Tasavvuf'un kaynağı olarak ele alınabilecek olan din, Budizm'dir.

(106) **All of the women of the Bible**, by Edith Deen. Harper and Brothers, N.Y. 1955, s. 101.

(107) **The Essential Talmud**, by Adın Steinsaltz. Bantam, 1976, s. 133.

(108) **İslâm Tarihi**... s. 260 - 373.

(109) **Halifelik, Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?** Mahmut Goloğlu. Goloğlu Yay. 1973, s. 14.

(110) a.g.e. s. 14.

(111) a.g.e. s. 15.

(112) **İslâm Tarihi**... s. 238/239.

(113) **Kur'an Açısından Kadın** (Nur Sûresi) MEVDUDİ, Arapça'dan çeviren Necmeddin Gevri, Fikir Yay. 1974, s. 58/59.

(114) Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlılar'da görülen «devşirme» düzeni, İslâm İmparatorluğu'nda Türkler'e uygulanmıştır. Emevi ve Abbasi Halifeleri, küçük yaştaki Türk çocuklarını ailelerinin yanından aldırıp İslâm kültürüyle yetiştirmişler ve savaşlarda kullanmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: **Pre-Ottoman Turkey**, Prof. Claude Cahen, Sidwick

and Jackson, 1968/**The Turks And Their Islamisation Before The Seljukıds**, ss. 1 - 13.

(115) Şamanizm: Tabiat kuvvetlerine ve putlara tapmayı gerektiren bir totemcilik olmasına rağmen, Tufan, Yaratılış, Kıyamet gibi efsanelerle bir çeşit mistisizm de kazanmıştır.

(116) Bu itilme olayının kaçınılmazlığını tam olarak sezinleyebilmek için «**uygarlık**» olgusunun tanımını koymakta yarar vardır. «Uygarlık, işbölümü, işbölümü sonucu bireyler arasında ortaya çıkan değişim, ve bu iki olguyu kapsayan meta üretiminin tam olarak gelişerek daha önceki toplumu altüst ettikleri toplumsal gelişme aşamasıdır. AÖDMK, s. 240.

(117) ATKH, s. 35

(118) a.g.e. s. 39

(119) **Pre-Ottoman Turkey**... s. 262-263.

(120) **ATKH s. 43.**

(121) Prof. Afet İnan, başka bir kitabında Osmanlı Devleti'ne atfen şunları yazmaktadır: «Osmanlı Devleti zamanı kadının sosyal durumunu iki bölüme ayırmak gerekir: 1) Kuruluş devri (XIV - XV). 2) İmparatorluk ve yıkılış devri (XV - XX). Bunlarda esaslı değişik durumlar vardır. Kuruluş Devri'nde, Selçuklu Türkleri'nden intikal eden Oğuz Türkleri'nin örf ve âdetleri İslâmiyet'in koyduğu kaidelerle aile hayatını normal bir suretle geliştirmiştir. Ancak ikinci devrede hükümdar ailelerine mensup olanların durumu, halkın uymaya mecbur olduğu hukuki kaidelerden tamamen ayrı özelliklere sahiptir. Osmanlı sarayındaki harem hayatı maalesef tarihte siyasal hayata menfi tesirleriyle tanınmıştır.» (Bkz: **Ellinci Yılda/ Tarihten Geleceğe**, Prof. Dr. Afet İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 1973 ss. 60/61.) Nedir ki Osmanlılar bu düzen-anlayışını, gerçekte, bir kültürler karmaşası olan Selçuklu - Türkleri'nin kültürlerinden miras almışlardır. Kaldı ki harem, ve Ayrıcalıklı-Saraylı-Kadın-Statüsü, ilkin Osmanlılar tarafından değil, onlardan önce Selçuklular, onlardan önce Emevi ve Abbasi'de uygulanmıştır. Öte yandan Harem-düzeni Bizans'ta da vardır. Ayrıca değişik nitelik ve

anlamlarda İlk Çağ tapınaklarındaki rahibeler birliğine değinebilmektedir.

(122) **Tarihten Geleceğe...** s. 61.

(123) Atatürk ve Türk Kadın... s. 43.

(124) Evinç Dinçer, «Türk Toplumunda Kadın Sorunu,» Toplum Yay. (**Kadın ve Sosyalizm.** II. Cilt. **August Bebel.** 1966) Sayfa II. cf: Hamide Topçuoğlu, **Kadınların Çalışma Saikleri.** Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları **Sayı 4. s. XX.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(a) Oya Sencer (Baydar) - Muzaffer Sencer: **Türkiye'de Toprak Mülkiyeti Sorunu,** s. 56.

(b) Ö. L. Barkan: «Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri» **Türk Tarih Kongresi.**

(c) Oya Sencer : «Türkiye'nin Toprak Sorunlarına Tarihsel Açıdan Bir Bakış» Sosyoloji Dergisi s. 144.

(d) Ö. L. Barkan: «Malikâne-Divani Sistemi» T.H.İ.T. Mecmuası II.

(e) Ö. L. Barkan : «Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri».

(f) Ö. L. Barkan : «Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıflaların Hukuki Statüsü.»

(g) Neşet Çağatay: Osmanlı İmp. Arazi ve Reaya Kanunnameleri.

h) Ö. Sencer: a.b.y. s. 14.

(i) Ö. L. Barkan: Türkiye'de Toprak Meselesinin Esasları.

(j) Halil İnalcık: «1341 Tarihli Tımar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Tımar Sistemi» **Türk Tarih Kongresi VI.**

(k) a.g.e.

(l) Ö. Sencer - Muzaffer Sencer: a.g.e. s. 60.

(m) Ö. L. Barkan: **Türk Hukuk Tarihi** (Çoğaltma).

(125) **Dinin Türk Toplumuna Etkileri,** Dr. Muzaffer Sencer, May Yayınları. 1974, s. 114/115/116/117/118 Alfabetik alıntılar sözü edilen sayfalardaki dipnotlardır.

(126) a.g.y. s. 186/187.

(127) Dinin Türk... s. 150.

(128) **Dinin Türk...** s. 151. Miras Hukuku ve vasiyetname olayı ile ilgili olarak Engels'in şu çözümlemesinin bilinmesinde yarar vardır: «Uygarlık için, aynı şekilde, karakteristik olan iki (şey de ç.) bir yandan, bütün toplumsal işbölümünün temeli olarak şehir ve köy arasındaki karşıtlığın artışı, öbür yandan, mülk sahibine, hatta öldükten sonra bile mallarına tasarruf imkânını veren vasiyetnamelerin girişidir. (kabul edilmesidir). Ailenin, Devletin... s. 243/244.

(129) **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Sencer Divitçioğlu, Köz Yay. 1971. s. 73/74.

(130) Marx'ın terminolojisinde, özellikle de «**Economic and Philosophic Manuscripts of 1841**» başlığı altında toplanan çalışma notlarında, «**Entäussern**» ve/ile «**Entfremden**» terimleriyle anlatılan olgu, Türkçe'ye «**Yabancılaşma**» olarak çevrilmiştir. Marx'a göre «**Yabancılaşma**» tarihsel bir olgudur, ve üretim-araçları üzerinde yoğunlaşmış olan özel mülkiyetten kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki, Marx'ın yorumladığı anlamdaki «**Yabancılaşma**»yı, tarihsel-toplumsal bir olgu olarak ele almak gerekir. Üretim - tarzı/Üretim-ilişkileri ve/ile Üretim-araçları/Üretim-güçleri'ni bir bütün kabul edip, incelemek gerekir. Prof. Niyazi Berkes, **Türk Düşününde Batı Sorunu** adlı kitabında (Bilgi Yay. Mayıs 1975) yazdığı önsözde «**Yabancılaşma**» olgusuna değinmiştir. Sayın Berkes, «jönlük», «conluk», «züppelik», «**Efruzlaşma**» vb. gibi yakıştırmaları «**Yabancılaşma**»nın yansımaları sanmaktadır! Tabiidir ki, Berkes'in «**Yabancılaşma**»dan çıkardığı sonuçlamalarla, Marx'ın incelediği «**Yabancılaşma**» ve bunlardan çıkarsadığı çözümlemeler birbirlerini bozan («nakz» anlamında) mahiyettedirler. «**Entäussern**» ve/ile «**Entfremden**» terimlerinin İngilizce açıklamaları için bkz: EPM, Progress Pub. Moscow. Fourth Revised Edition 1974. Translator's Note on Terminology.

(131) Koçi Bey tarafından 1631 yıllında Padişah-Halife 4. Murad'a verilen risale bu iki sınıf arasındaki diyalektik çelişkiyi sergileyen ve bu çelişkinin giderilmesi için Padişah'ın neler yapması gerektiğine değinen bir çalışmadır. Özellikle, «**Reaya Fukarası Ahvali Beyanındadır**» başlıklı bölümde Saray ve çevresi (egemen sınıf) ile Reaya arasındaki ilişki-

lerde ortaya çıkan haksızlıklar, aksaklıklar ve bozulmalara dikkat çekilmiştir.

«(...) şimdiki halde reaya fukarasına olan zulüm hiç bir tarihte, hiç bir iklimde, hiç bir padişah memleketinde olmamıştır. İslâm ülkelerinde bir memlekette zerre kadar bir kimseye zulüm olsa ceza gününde (Kıyamet A.A.) padişahlardan sorulur. Vezirlerden sorulmaz (Ben onlara sipariş ettim) demek Cenab-ı Hakk'ın huzurunda cevap olmaz. Zulüm görenin âhı hanümanlar harab eder. Zavallıların gözyaşları dünyayı fenalığa boğar.

«Küfür ile dünya durur, zulüm ile durmaz» (...) Fukara ahvalinin düzeni padişahların cennetlik olmasına sebep olur. Bu dediklerim sözler, benim sözlerim değildir. Bilginler ve şeyhler sözüdür. İnanılmazsa onlardan sorula.

Baki emr ü ferman, saadetlü sultanım hazretlerindir.» Koçi Bey, bu aksaklıkların ve haksızlıkların doğmasına neden olarak, yerine göre zımnen yerine göre açıkça devletin bozulmaya başlamış olan iktisadi yapısını göstermiştir — tabii, kendi zamansallığı içinde ve kendi kavramları çerçevesinde. (Bkz: **Koçi Bey Risalesi**. Zuhuri Danışman. Devlet Kitapları. Milli Eğitim Basımevi - İstanbul 1972. Birinci Basılış. Reaya vs., ss. 41/42. Koçi Bey ve Risalesi(leri) ile ilgili olarak ayrıca bkz: **Encyclopedie de l'Islam**, 34, 1927. (Leyde . Paris) s. 1116.)

(132) «Uygarlığın temeli, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesi olduğundan, bütün gelişmesi sürekli bir çelişki içinde oluşur. Üretimdeki her ilerleme, aynı zamanda, ezilen sınıfın, yani büyük çoğunluğun durumunda bir gerileme belirtisidir. Bazıları için bir iyilik olan şey, bazıları için mutlaka bir kötülüktür; sınıflardan birindeki her yeni kurtuluş, öbür sınıf için yeni bir baskıdır.» **Ailenin, Devletin...** Engels, s. 244/245.

(133) «Egemen sınıf için iyi olan şey, egemen sınıfın kendisiyle özdeşleştiği bütün toplum için (de.ç.) iyi olmalıdır. Oysa, uygarlık ilerledikçe, kaçınılmaz bir sonuç olarak meydana getirdiği kötülükleri, iyilikseverlik örtüsüyle örtmek, telleyip pullamak ya da inkâr etmek, uzun sözün kısası, ne geçmiş toplum biçimlerinde, hatta ne de uygarlığın ilk aşama-

larında bilinen danışıklı bir ikiyüzlülüğe bürünmek zorunda kalır; bu ikiyüzlülük, en aşırı derecesini, son olarak şu iddiada buluyor: Ezilen sınıf, sadece ve sadece ezilen sınıfın çıkarı için sömürücü sınıf tarafından sömürülmektedir; eğer ezilen sınıf bundan hoşlanmaz ve hatta başkaldırmaya kadar giderse, bu, velinimetlerine, sömürücülerine karşı, nankörlüklerin en katmerlisi olur.» **Ailenin, Devletin...** Engels, s. 245.

(134) Burada kastedilen «**âyan**»dır. Berkes'in gösterdiği gibi, «Osmanlı tarihinde, eskiden beri, «**vücuh**» ya da «**âyan**» denen kişiler vardı. (...) XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren bunların nüfuzları ve güçleri artmaya başladı.» Bkz: **Türkiye'de Çağdaşlaşma, Niyazi Berkes**, Bilgi Yay. Aralık 1973. ss. 97/98/99/100/101.

(135) Bu hadis şöyledir: (Hz. Muhammed) «Ya Aişe, Kıyamet gününde Allah'ın yanında azabı en şiddetli olan Allah'ın mahlûkatına benzeten ve onların resmini yapanlardır.» (Aişe Validemiz R.A. den) **Kadınlara Hitap, Hadis-i Şerifler**, Arapça'dan derleyen Ali Arslan, Arslan Yay. 1971 s. 125. Portrenin ressamı İtalyan Bellini'dir.

(136) **Varidat**, Şeyh Bedreddin, İnceleme ve çeviri Cemil Yener, Elif Yay. 1970. s. 16.

(137) a.g.e. s. 17.

(138) **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, M. Ertuğrul Düzdağ, Enderun Kitabevi, 1972. s. 193.

(139) a.g.e. s. 50/51.

(140) Örneğin Beghines ve Beghards, poligami ve poliyandriyi iç-içe uygulamakta olan heresilerdi (X yy). 1022 yılında Orleans sinodunun kayıtlarında «**serbest aşk**» inancı ile yaşayan 13 heretikin yakılarak öldürüldükleri yer almaktadır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. (Bkz: Max Beer. **General History of Socialism and Social Struggles**. Vol. 2. p. 126.)

(141) Kur'anla, Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitabı arasında birçok benzerlik vardır. Bu konudaki birkaç örnek için bkz: **Sosyolojik Açıdan İslâm Felsefesi Tarihi**, M. Sencer, Erk Yay. ss. 123, 124, 125, 126, vd.

(142) Bir grup Avrupalı parlamenterin 1631'de İstanbul'a yaptıkları gezide edindikleri bilgilere göre Saray'da çeşitli pozisyonlarda ayrıcalıkları olan en az 400 kadın bulunmaktaydı. Bu sayı, Harem'de ve Saray'da görevli tüm kadınlar da dikkate alınırsa daha da yükselmektedir. Bkz: **Le Voyage d'Italic et du Levant**, de Messieurs Fermanel, Conseiller au Parlement de Normandie etc. Imprimeur ordinaire du Roy. au haut des degres du Palais, 1670 ss. 76-77.

(143) **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı**, Ahmet Refik, (1553-1591) Devlet Basımevi, 2. Basılış 1935.

(144) a.g.e. s. 39.

(145) **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi**... s. 142.

(146) **Hicrî Onbirinci Asırda İstanbul Hayatı**, Ahmet Refik, İstanbul Devlet Matbaası, 1931.

(147) Lady Montagu gibi asil bir başka kadın da Milady Craven' dir. O da, biraz da Montegu'nün tersine eleştirel bakış açısıyla, Osmanlı üst sınıf kadınının durumunu yazmıştır. Bkz: **Voyage de Milady Craven à Constantinople**, Paris, M'DCCL. XXXIX. Ayrıca **The Letters and Works of Lady Mary Montagu**, edited by Lord Wharcliffe, 1861. 3rd ed.ın 2 vols, by W.Moy Thames, N.Y. 1970.

(148) **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, Prof. A. İnan, s. 55. Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle de varlıklı sınıfın kadınının durumuyla ilgili olarak ayrıca, yukarıda sözettiğimiz soylu İngiliz kadını Milady Craven'in 1786'da İstanbul'a ve Kırım'a yaptığı geziyi ve izlenimlerini anlatan mektuplara da bakılmalıdır.

(149 - 153) Kadınlara Hitap, Hadis-i Şerifler, ss. 71/74/75/76.

(154) **Peygamber Anneleri**, Abdülhamit Akalın, Okat Yay. 1960. s. 29.

(155) «İslâm şeriatı devlet ve siyasa işlerinde susmuştur.» Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma** s. 119.

(156) 1686 yılında İstanbul'a gelen İngiliz hekim E. Veryard, 1701'de yayınlanan izlenimlerinde İslâmiyet ve Türkler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Türklerin talan ve çapulculukla geçinen küçük bir **Scytia** oymağı olduğunu söyleyen Veryard, bu insanların Roma İmparatorluğu'nun 8-9 yüzyılda yapamadıklarını nasıl olup da 4-5 yüzyıl içinde yaptıkla-

rına saşmak gerektiğini belirtir. Saraylı kadınlarla ilgili ilginç gözlemleri de vardır. Buna göre, Saraylı olup da dışarılıklı bir vezirle evlenen sultanların, eşlerinin üzerinde ağır bir baskı uygulayabildiklerini belirtir. Bu baskının bir sonucu olarak Sultanla evlenen vezirin yatağa ayakucundan girmek zorunda olduğunu belirtir. (Padişah için durum tersinedir. Önce Padişah yatağa girer, Saraylı kadın ise sonra ve ayakucundan girer.) (Bkz: An Account of Diverse Choice Remarks. Taken in a Journey Through the Low Countries (...) as also A Voyage to the Levant. By E. Veryard, M. D. Printed by Sam Farley, 1701. İlgili alıntılar kitabın orijinal baskısından yapılmıştır, ss. 345/347.)

(157) **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının...** s. 70.

(158) **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması...** s. 70/71.

(159) «Emekçi sınıfların dışında ve hiyerarşik bir düzen içinde egemen sınıfı oluşturan güçler» denildiğinde «**Berâyâ**» kategorisi akla gelmelidir. Bunlar haraç ve teklif vermeyen ve Müslüman kılıç ehlidir. Böyle olmayanlara «**Reaya**» denirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda poligaminin sadece zenginler arasında yaygın olduğu (ve olabileceği) öylesine açık bir olguydu ki, 1855 yılında misyonerlik göreviyle İstanbul'a gönderilen pastör E. Frossard bile bu durumu gözlemlemiş ve Fransa'ya yolladığı mektubunda (özetleyerek aktarıyoruz) şöyle anlatmıştır. «(...) Kur'an, yasal olarak bir erkeğin aynı anda dört kadınla evli olmasına izin vermektedir; fakat bunun ancak büyük maddi güçle gerçekleştirilebileceğini de bildirmiştir, nedir ki bu lüksten yararlanmanların sayısı çok değil, Türkler'in büyük kısmı monogam (tekeşli) yaşıyor.» Bkz: **Lettres Ecrites d'Orient** par Emilien Frossard, Deuxieme Edition. Toulouse/Imprimerie de A. Chauvin, 1856, p. 196. [NOT: Mektuplarından anlaşıldığına göre pastör Frossard, İstanbul'da sadece dini faaliyetlerde bulunmamış, bir de çok ilginçtir ki, bir anti-Rus kampanyasını da yürütmüştür.]

(160) Osmanlı edebiyatında kadın imgesi için bkz: **La Poesie des Ottomans** par Mme. Dora d'Istria. Second Edition, Paris, 1877. Türkçesi, **Osmanlılarda Şiir.** Havass Yayınları, İstanbul, 1982.

(161) Buradaki «Tüketimcilik» yeniden-üretime dönüşmeyen, dolayısıyla toplumsal-emek'e katkısı olmayan «İsraf» harcamalarıdır. Diğer bir deyişle, üretimci-olmayan-sınıfların toplumsal sermaye/kapital'i büyütücü/arttırıcı (augmentative) olmayan işlemleridir.

(162) **The Ottoman Impact on Europe**, by Paul Coles. Thames and Hudson, London, 1968, s. 163

(163) **Reform in the Ottoman Empire** 1856-1876, by Roderic H.Davison. Princeton Universitiy Press, 1963, s. 66

(164) Davison, a.b.k. ss.66-67

(165) Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma.** Ayrıca bkz., notlar 87, 88, 89.

(166) **A. World Restored/The Politics of Conservatism in a Revolutionary Age**, Dr. Henry A. Kissinger. (Special Advisor to President Nixon) (1974'de ABD Dışişleri Bakanı) The Universal Lib. 1964. s. 289/290.

(167) **Dinin Türk Toplumuna Etkileri, M. Sencer**... ss. 193 . 197. Hıristiyanlara tanınan ayrıcalıklar için verilen ödünlerle ilgili olarak bkz. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**... s. 178.

(168) «Bocalayan Kafalar,» (makale) Doç. Dr. Sırrı Akıncı, **Cumhuriyet** 23 Mart 1974. s. 2. Dr. Akıncı'nın, Osmanlı Sarayı'. ndaki sultanların masraflarına değinen ilginç bir makalesi vardır: Ali Paşa ve İmparatorluğun Öyküsü, 7 Eylül 1973. **Cumhuriyet**, s. 2.

NOT: Büyücülerin gerçekten tanıtıldıkları gibi olmayıp, Hekimlik mesleğini başlatan kadınlar oldukları ve Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde bu kadınların politik içerikli illegal yeraltı örgütlerine üye oldukları ve Avrupa ve ABD'de erkek-şövenizminin kapitalizmle birlikte hekimlik mesleğini kadınların elinden aldığı şeklinde tezler de vardır. Kadının bağımsızlığını savunan ABD'li bazı bilimkadınları, hekimlik mesleğini tarihte kadınların başlatmış ve geliştirmiş olduğunu, fakat erkeklerin buna el koyduğunu ve geçmişte cadı-büyücü diye bilinen kadınların zamanla ebelik ve hemşirelik aşamalarına geldiklerini ama genellikle bundan öteye gidemediklerini ve götürülmediklerini tarihsel gerçekler ve istatistiki verilerle açıklamaktadırlar. Konu için bkz: **Monthly Review** (an independent

socialist magazine) cilt 25, sayı 5, Ekim 1973. «Witches, Midwives and Nurses,» B. Ehrenreich/D. English. ss. 25-40.

(169) Osmanlı egemen sınıfında daha önce ortaya çıkan iç ve dış çıkar grupları arasındaki çatışmalar için bkz: **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, by Stanford J. Shaw. Cambridge University Press, Vol. 1. 1976, ss. 255-6-7

(170) **A History of the Ottoman Empire to 1730.** Edited by M. R. Cook. Cambridge University Press, 1976, s. 3.

(171) **Osmanlılar'da Yenileşme Hareketleri**, Paul Imbert. Havass, İstanbul 1981, ss. 14-15

(172) 1840'da Vezir Reşit Paşa göğsünü gere gere şunları söylemişti: "C'est toujours a la France que nous nous adressons. Elle a dictè nos reformes et nous voudrions lui en devoir le complément et le succés. «(Daima Fransa'ya yöneliyoruz. Bize reformlarımızı dikte ettiren odur; tamamlanmasını ve başarısını ona borçluyuz.) Bkz: **La Renovation de l'Empire Ottoman**, par Paul Imbert, Lib. Academique, Paris, 1909, s. 23.

(173) Shaw, a.b.k.s. 3

(174) "Fakat Tanzimat'ın belki en büyük başarısı, 1862'den itibaren kız öğrencilerin ortaöğretim görmelerini başlatması olmuştur. Kızların eskiden beri mahalle okullarında okuması gelenek olduğu halde, bunun ötesinde eğitim görmeleri düşüncesi gerçekte çok cesaretli bir fikirdi. Tanzimat dönemindo kızlar için dikiş vesair ev işlerini öğreten sanat okulları ve rüştiyeler açıldığı gibi, kız öğretmen yetiştirecek okullar da açıldı. Ancak bunların bütün imparatorluk bölgelerinde başladığını sanmayalım. En çok İstanbul'da ve bazı vilâyetlerde ağır bir tempo ile de olsa bu yolun açılması Tanzimat'ın başarısıdır. Kız ortaokullarının açılmasının öteki önemli sonucu, kadınlar arasında meslekleşmeye doğru yolun da açılması olmuştur. İlk kez bir kadın öğretmen tayini 1873'de oldu. 1881'de ilk kez olarak bir okul kapanma töreninde bir kadın söylev verdi. Kadınların okul yönetimi işlerine tayinleri 1883'de başladı ve bu tarihlerden sonra vilâyetlerde de bu yol açılmış oldu ki bu dönem Tanzimat dönemine değil, Abdülhamit dönemine rastlar." (Bkz: Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, ss. 203/204.)

(175) **Türkiye'de Sosyalizm** (1848 - 1925): A. Cerrahoğlu (Kerim Sadi) Alfabe Matbaası, İstanbul, 1968.

(176) Bu iki siyasal kuruluşun **«Gerici = Reactionary»** ve **«İlerici = Progressive"** oluşları, görecelidir. Buna göre CHP. hukuk, felsefe, sanat, siyaset vb. gibi üstyapı ögelerinin per se hayranlık duyulan Batı Avrupa'daki ve ABD'deki benzerlerine uydurulmasıyla Türkiye'nin o ne içeriği ne de özü bilinmeyen **«Çağdaş Uygarlık Düzeyine»** ulaştırılabileceğini (!) varsaymış ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. DP'nin devamı olan AP ise, CHP'nin **«bu»** girişimlerine tepki olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. CHP'nin uzun yıllar kullandığı slogan **«Halka Rağmen Halk İçin»** di ve yaptıkları büyük inkılâpların (onlara göre devrimleri) ne yazık ki **«Halk»** tarafından anlaşılamıyor olması düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Buna karşılık DP ve/ile AP, CHP'nin **«Halk»**a dayattığı İnkılâpların **«hiç»** tutmadığı inancını kendisine silah edinmiş ve gelecekte de tutmayacağına kendilerini inandırarak bir çıkış noktası olarak **«Şeriat»**ın yozlaştırılmış yorumlarının (Nurculuk, Ticanilik vb.) yaygınlaşmasına yeşil ışık yakmış'lardır. Bu nedenle DP ve/ile AP, genel siyasetine temel olarak **«Din»**i (İslâmiyet) alırken, CHP de **«Hukuk»**u almıştır. Oysa Din de Hukuk da birer üstyapı kurumudur. Özetle söylenecek olursa, CHP, DP/AP **«Özdeş değil, Türdeş Partilerdir.»** Aralarında diyalektik bir **«Zıtlık, Birlik, Özdeşlik»** yoktur. Bu nedenledir ki her ikisi de Komünizm'e **kesinlikle** karşıdırlar. Bu iki partinin yöneticileri arasında daha çok semantik antinomilerden kurulmuş beyanlarla sürdürülen ve **«göstermelik»** olmaktan öteye gitmeyen bir çıkar çatışması (rekabet) vardır Bilimsel Komünizm karşısındaki özel eğilim ve davranışlarıyla değerlendirildiklerinde her iki parti de **«Gerici . Reactionary»**dir. Her iki partinin ilericiliği de kendinden menkuldur ve maddi temelden yoksundur. (Konuyla ilgili olarak bkz: «L'expérience de la Turquie.» A. Altındal. **Le Communiste** No. 226- 227. Aralık 1976, Ocak 1977)

(177) **Türk Toplumunda Kadın Sorunu.** Evinç Dinçer. **Kadın ve Sosyalizm,** August Bebel, Toplum Yay. 1936. II. Cilt s. 19/20/21.

(178) Feodal Avrupa'da **Jus primae noctis** (ilk gece hakkı) adıyla bilinen yasa uyarınca, evlenecek olan genç kızlar ilk gecelerini mutlaka derebeyle geçirmek zorundaydılar. Genç kızın bekaretini sevdiği ya da evleneceği adama değil de derebeye sunması hem bir şan (!) hem de bir zorunluluktu. Türk-Osmanlı toplumunda böyle bir olay yasal olarak kabul edilmemiş ve/fakat evlenecek olan kadınlardan vergi (gerçekte, Haraç) alınması yönüne gidilmiştir. Kızlar ve dul kadınlar için ayrı ayrı vergiler konulmuştu. Ayrıca Müslüman ve Müslüman-olmayan kız ve dulların evlilik halinde ödeyecekleri vergiler farklıydı. Dullar daha düşük vergiye tabiydiler. (Ayrıntılı bilgi için bkz: H. A. Şanda. **Reaya ve Köylü**. Habora Yay. ss. 51/52)

(179) **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Tezer Taşkıran. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay. 1973 ss. 24-39.

(180) **Türkiye ve Reformları**. E. Morel. SÜREÇ Yayınları İstanbul 1984, s. 178

(181) Tezer Taşkıran. a.g.e. ss. 24-39

(182) Bkz: **Germany, Turkey and Zionism (1897-1918) by Isaiah Friedman**. Oxford University Press 1977. s. 20.

(183) **Abdulhamid Intime, par** Georges Dorys, P. V. Stock, Paris 1901, s. 173

(184) **The Balkans/A Laboratory of History by** William M. Sloane, The Abıngdon Press N. Y. 43

(185) Sloane, a.b.k.s. 45

(186) Fransızlar'a göre «Die Internationale» Almanlar'ın Fransızları Osmanlıdan yalıtlamak için kullandıkları bir entrikaydı. Ve onlara göre «Enternasyonal»in fikirleri «gerici/reaksiyoner/tepkici» hareketlere neden oluyordu. 1915'in İstanbul'unda, Bkz: **Les Turcs**, par Bertrand Bareilles, Lib. Academique, 1917, s. 301.

(187) Bkz: **Thirty Years in the Harem**, by Melek Hanum ,London) 1872. Cited by Davison, a.b.k. s. 66

(188) Tezer Taşkıran, a.g.e. s. 24-39.

(189) Tezer Taşkıran, a.g.e.

(190) Tezer Taşkıran, a.g.e.

(191) Tezer Taşkıran, a.g.e. s. 44

(192) Aydınlık, Fevkalâde Amele Nüshası Sayı 6. 13 Kanunuev-

vel 340-924. sayfa 4. «YAŞAR NEZİHE ARKADAŞ. Mevkuf Amelelere sorulan suallerin birisini de Yaşar Nezihe arkadaşın şahsiyeti meselesi teşkil ediyormuş. Bilhassa bu amelelerin Yaşar Nezihe gibi Aydınlığa yazı yazan bir şahsiyetle olan münasebetleri öğrenilmek isteniyormuş. Yaşar Nezihe İşçilerin anasıdır. Elbettel işçilerin yegâne dostu olan Aydınlığın nûrunu nurlu şiirleriyle aydınlatacaktır. Yaşar Nezihe arkadaş her amele teşkilâtında mümtaz bir mevkie sahiptir. Bu yeni mi öğreniliyor? Yeni öğreniliyorsa pek çok geç kalınmış demektir.» Katkı Yayınları. Belgesel Sosyalizm Serisi No. 1. Ocak 1975. Derleyen: Ali Ergin Güran.

(193) **Türk Kadın Hakları...** s. 48.

(194) Cumhuriyet döneminde ortaya çıkmış gibi görünen bir değişiklik de «Giyim»in Batılılaştırılmasıdır. Oysa, Osmanlı İmparatorluğu'nda «Giyim»in değiştirilmesi meselesi II. Mahmut döneminde ve bizzat Padişah'ın kendisi tarafından başlatılmış bir hamleydi. Berkes'in tesbitiyle: «Mahmut, bu yanı ile Atatürk'ün bir yüzyıla yakın süre sonraki benzer girişimlerini hatırlatır. Bu tutuma karşı gösterilen tepkide de benzerlikler vardır. (...) Türk insanının, Avrupa insanına benzer görünüşünün Atatürk'le biten tarihi, 1830'larda bu hükümdarın çabalarıyla başlamıştır.» (Bkz: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. s. 172.)

(195) **Anadolu İhtilali**, Sabahattin Selek, İstanbul, 1963, s. 17.

(196) Bu durumun güncel bir örneği de 1975-77 yıllarında yaşandı. 1970'ler Türkiye'sinde hem hükümetin denetiminde sürdürülen anarşi, hem piyasa bunalımları vardı. 1976 yılında 5000'den fazla bakkaliye iflas etti. Yine aynı dönemde (İstanbul'da) 51 orta boy işletme kapandı. Bu arada «Sokak Çatışmaları» yaftası altında binlerce genç öldürüldü. Bunlara karşılık, Türkiye'deki Batı Avrupa ve ABD kapitalizm-emperyalizmine bağımlı, bunların izin verdiği ölçüde tekelleşmekte olan sermaye grupları sömürü alanlarını genişletebilmek, pekiştirebilmek ve derinleştirebilmek imkânlarını elde ederek, kendi üst kuruluşlarını da oluşturabildiler.

(197) **NUTUK**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Kemal Atatürk, Cilt II. 12. Basım. 1972. s. 818-819.

(198) Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın, Derleyen İhsan Ilgar, Kervan Yay. 1973, ss. 62-63

(199) Pravda No. 249, 6 Kasım 1919. Toplu Eserler, 30. cilt ss. 120-123.

(200) Masters of Russian Marxism/Thornton Anderson, Appleton Century-Crofts, Political Science Series, Meredith Corporation, 1963, s. 173-4. cf. Kollontai, Novaia Morali Rabochii Klass (Moscow 1919) ss. 23-24, 27-33. Yeni Hayat Dergisi 2. Sayısında A. Kollantai'nin bir söylevini «**Fahişelik ve Onunla Mübareze Çareleri**» başlığı altında yayınlanmıştır. Tarih. C.tesi 25 Mart 338, 922. Bkz: Halk İştirakiyyun Fırkası Yayın Organları I. Katkı Yay. Belgesel Sosyalizm Serisi No: 2. Der: Ergin Güran, ss. 61/62.

(201) Nutuk, Kemal Atatürk, Devlet Kitapları, Cilt II. s. 889.

(202) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (II) İzmir Öğretmen Okulu'nda Bir Konuşma, 14-10-1925, s. 231.

(203) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (II) Konya Kadınları ile Konuşma, 21-3-1923, s. 147.

(204) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (II) İnebolu'da bir Konuşma (Türk Ocağı'nda giyim ve şapka hakkında 28.8.1925 s. 221 (Tezer Taşkıran'ın adı geçen kitabından alıntı).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(205) 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Fahri Belen, Remzi Kitabevi, 1973, s. 346.

(206) a.g.e. s. 375.

(207) Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Kurt Steinhaus, Sander Ya. 1973, s. 75/76.

(208) a.b.k. s. 77/78. Halide Edip Adıvar, kendi yaşam öyküsünü yazdığı «**Mor Salkımlı Ev**» adlı kitabında Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde geçirdiği ilk gençlik yıllarında, bu okulda izlenilmekte olan öğretimin hayatını ne denli etkilemiş olduğunu belirtir. (Bkz: Mor Salkımlı Ev. Yeni Matbaa, 1963, s. 107 ve 108) Amerika'nın Eski Dünya'ya yaptığı ilk açılım İstanbul'daki Robert College'dir. Arnavutköy'deki Kız Koleji de bu okula bağlı olarak kurulmuştur. Her iki okulda da genel olarak mistisizmin, özel olarak da Budizm'in propagandası yoğun olarak yapılmıştır. Bu propagandanın Türkiye'nin genç insanlarını ne denli etkilemiş olduğu-

na yerinde bir örnek Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit'tir. Ecevit, Budizm'den öylesine etkilenmiştir ki, yüksek öğrenim için gittiği Londra'da Doğu dillerinden Sanskritçe'yi seçmiştir. (NOT: Bu sözlerimiz takbih ya da tasalluf anlamına alınmamalıdır. Olayın kaçınılmazlığını vurgulamak amacıyla yapılmış bir örneklemedir. Kaldı ki, Budizm ve özellikle Rinzai ve Soto okullarına dayalı Zen-Budizm'in her türlü rasyonalist değerlendirmeyi, özellikle de Aristo mantığını zorlayan bir içkurgusu vardır. Sanıldığı kadar basit bir «düşün» (?) değildir. Ne sadece bir felsefe, ne sadece bir din, ne de sadece bir öğretidir ve tümüdür. Hegel, Feuerbach ve Marx, Budizm üzerinde durmuşlar ve bundaki **contemplative materialism** (temaşacı materyalizm)'in önemine değinmişlerdir. Budizm'le ilgili araştırmalar 1917'den sonra, Lenin'in isteği üzerine SSCB'de de yayınlanmıştır. Örneğin, T. Stcherbatsky'nin «**The Conception of Buddhist Nirvana**» adlı çalışması. Leningrad, 1927.)
Budizm'in maddeci bir değerlendirmesi için Bkz: **Budizm ve Felsefe**, Süreç Yayıncılık, İstanbul, 1985.

(209) **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**, Kervan Yayınları, 1973. Derleyen İhsan Ilgar. s. 28/29.

(210) Almancılık, yoğun biçimde Abdülhamid döneminde ve İttihat ve Terakki'nin paşalarının egemenlik kurduğu 1909-1914 yılları arasında gelişmiştir. Osmanlı'da, Pan-Türkizm ve Pan-İslâmizm başlıkları altında toplanan iki akım Almanlar tarafından yaygınlaştırılmıştır. Almancılık, bir de 1938-1943 yılları arasında, Türkiye'yi etkilemiştir. Bu dönemde, Almanya'daki Başbakanlık görevini Hitler'e devir ederek Türkiye'ye büyükelçi olan Von Papen'in girişimleri sayesinde Almancılık Türkiye'de bir kez daha hortlamıştır. TKP veteranı Sabiha Sertel anılarını yazdığı «**Roman Gibi**» adlı kitabında Almancılar'a şöyle değinmiştir: "Almanların Moskova önüne dayandıkları bu günlerde Türkiye'de faşist basın, Alman taraflısı devlet adamları, ticaret bağlarıyla Almanya'ya bağlı burjuvazi bayram yapıyor. Bir Alman zaferinin Türkiye'nin faşist Almanya'nın boyunduruğu altına girmesi demek olduğunu anlayanlar üzgün... Almanya ile beraber harbe sürüklenmek korkusu gittikçe artıyor. Yalnız

faşist basın değil, hükümet çevreleri de artık Almanya'nın zaferini kat'i olarak görüyor. Irkçılar, dolu dizgin «Yeni Nizamın» propagandasını yapıyorlar.

"Ulus" (CHP'nin yayın organı - A.A.) başyazarı Falih Rıfkı Atay, "Ulus'un 3 Ocak 1942 tarihli nüshasında, harpten sonra yeni Batı top'umlarının kuruluşunun kolay ve çabuk olmayacağını söyledikten sonra «Artık sınıf tezatları içinde olmayan bir millet ve hegemonyaları altında bir milletler nizamı düşünülmelidir. Yeni nizam cemiyetlerinde, sınıf menfaatlerini planlı ve kontrollü bir iktisat devletçiliği altında geliştirmek nasıl şart ise milletlerarası münasebetlerde aynı adaletçi ve müsavatçı disiplin ruhunu hakim kılmak lazım" diyor.

Artık sınıf tezatları içinde olmayan bir millet ve hegemonyalar altında bir milletler nizamı!.. Dumanı üstünde faşizm... Elime kalemi alıyorum. Falih'in adını anmadan bir millet ve hegemonyalar altında bir milletler nizamının ne olduğunu yazıyorum. Ve korku ile bekliyorum. Yazı sessiz, sedasız geçiyor." (Bkz: Sabiha Sertel, **Roman Gibi**,. Yazıldığı yer Bakû. Yazıldığı tarih 1966. Sofya 1969. Narodna Prosteva, s. 226.) Von Papen'in 1941-1943 yılları arasındaki Türkiye'deki gizli faaliyetleriyle ilgili olarak, 2. Dünya Savaşı'nı den sonra Berlin'deki arşivlerde ele geçirilen Ankara'dan yollanan şifreli mektuplar yakın tarihimizin tanınmasında yararlı olacak belgelerdir. (Bkz: **German Foreign Office Documents, German Policy in Turkey**, (1941-1943) Ministry of Foreign Affairs of the U.S.S.R. Archives Division, Foreign Languages Publishing House 1948, Sovjetinstitute Finland 10680. Türkçesi için: **Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)**. HAVASS Yayınları, İstanbul, 1977.

(211) Türkiye'deki İngiliz emperyalizmiyle ilgili olarak bkz. **Emperyalizm'in Türkiye'ye Girişi**. Orhan Kurmuş Bilim Ya. 1974.

(212) Osmanlı İmparatorluğu ilkin Fransa'nın İktisadi, siyasal, kültürel etkilerine girmiştir. Denebilir ki Türkiye'deki ilk yabancı, kökü dışarda akım Fransızcılık'tır. Türkiye, sırasıyla Fransız, İngiliz, Alman ve Amerikan emperyalistle-

rinin vurgun ve talan alanı olmuştur. Günümüzde bu dörtlüye ek olmak çabası gösteren Japon emperyalizmi de Türkiye'ye sızmıştır — işbirlikçi sermaye aracılığıyla. Türkiye'deki Fransız etkisiyle ilgili olarak Berkes'in **Türkiye'de Çağdaşlaşması'na** bakılabilir.

(213) **Parababaları**, Ferdinand Lundberg, E Yayınları, 1973. II. Cilt s. 1198.

(214) Mustafa Kemal'in Türkiyeli Kadın'ın durumunu değiştirmek için yaptığı girişim bazı İslam uzmanlarınca değerlendirilmiş ve bu girişimlerin acı verici (yazar **brutale** diyor) ve/fakat radikal nitelikte olduğu belirtilmiştir. M. Kemal'in bu girişiminin diğer İslam ülkelerine de örnek olması gerektiği tezi işlenmiştir. Yazar M. Kemal'in bu girişimiyle ilgili olarak şu kanıdadır: «Kemal Paşa ülkesindeki kadın öğesinin üçte ikisini feda ettiğini biliyordu (...) Ülkesindeki gelişmenin fazla tehlike yaratmayacağı bir kadın kesimine dayanmanın gerekliliğini anlamıştı." (Bkz: **L'Islam et l'Occident**, Cahiers du Sud 1947. İlk baskısı 1935. Derleme. **La Condition de la Femme Musulmane**. H. H. Benabed. s. 218). 1920'lerin Türkiye'sinde, Batılı yazarların/araştırmacıların örnek Türk kadını olarak gördükleri kadınlardan biri de, Mustafa Kemal'le (biraz da zorlamayla) evlendirilen Uşakizadelerin kızı Lâtife Hanım'dır. 1921'de Türkiye'ye gelerek Çankaya'da M. Kemal ile bir görüşme yapan Fransız yazar Berthe Georges Gaulis, Lâtife Hanım'ı «doğu güzelliğine sahip, **Parisli bir hanımefendiyi aratmayacak kadar zarif giyimli ve Fransızcayı bir Fransız kadar güzel konuşan, kendine güvenen bir kadın**» olarak tanıtır. (Bkz. **La Nouvelle Turquie**, Librarie Armand Colin, Paris, 1924, s. 214. Aynı yazarın Angora, Constantinople, Londres ve Le Nationalisme Turc adlı iki çalışması daha vardır.)

(215) Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Tezer Taşkıran, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973. s. 92/93.

(216) Türk Kadın Hakları... s. 139.

(217) Türk Kadın Hakları... s. 139.

(218) **Hatırladıklarım**, (1905 - 1950) M. Zekeriya Sertel, 1968, s. 262.

(219) Bu dönemde, devrimci genç kuşakların yetişmesini engel-

lemek için yapılmış olan provokasyonlar çoktur. Bir örneği, yine Sabiha Sertel'in yazılarından okuyalım: "(...) gerici çevreler, ilerici hareketleri boğmak için o kadar kararlı idiler ki, demokrasi hak, kanun bir tarafa ille de memleketin ilerlemesi için savaşan kuvvetleri yoketmek başta geliyordu. Reşat Şemsettin'den sonra eğitim bakanı olan Tahsin Banguoğlu, ilerici profesörler aleyhine Millet Meclisi'nde bir kampanya açtı. Faşist olarak tanınan Fahri Kurtuluş (şimdi Halk Partisi'nde ortanın solu hareketini yürüten Bülent Ecevit'in babası. Dipnot: S.S.), Behçet Kemal Çağlar, Emin Soysal bu hareketin başındaydılar. Demogogların gayretiyle yaratılan hava içinde, Dil-Tarih Fakültesi'nde bu profesörlerin kürsülerinin kaldırılmasına karar verildi. (...) Bu, memleketimizde burjuvazinin aydınlara, ilericilere karşı yürüttüğü gerici politikanın acıklı bir hikâyesidir." (Bkz: S. Sertel, a.b.k. s. 354.) İlginç olan bu kampanyanın, 23 Kasım 1946'da Amerikan donanmasının İzmir'e demir atmasıya birlikte başlamış olmasıdır. Bu kıyıma uğrayanların bazıları Pertev Naili Boratav, Doçent Niyazi Berkes, Doçent Behice Boran'dır. Daha ilginç olanı da şudur. 1942'de hızlı Almancı olan Falih Rıfkı Atay'ın, bu kez, hızlı Amerikancı olarak yazılar döktürmesidir. Sertel aktarıyor: "Falih Rıfkı Atay, 'bu olay münasebetiyle 26 Kasım 1946'da "Ulus"ta yazdığı başyazıda şöyle diyordu: «Admiral H. Bieri komutası altındaki filo, dünden beri İzmir limanında bulunmaktadır. (...) Bugünün en kuvvetli hava ve deniz filoları ile kara kuvvetlerinden başka «atom» denilen korkunç silahı da elinde bulunduran Amerika, hiç bir milleti ürkütmüyor. Amerikalı denizciler, demirlerini İzmir sularına atmışlar, fakat sevgilerini bütün Türk gönüllerine salmışlardır. Onları yalnız Türkiye'yi ve Türkleri seven misafirler olarak değil, hürriyeti ve milletlerarası hak ve adaleti seven ülkücüler olarak selâmlıyoruz." (sayfa 351) ABD'nin bu ilk göz korkutucu ziyaretinin ardından «Truman Doktrini» (1947) gelmiş ve Türkiye üzerinde ikinci ABD araştırması yapılmıştır. Bu araştırmayı hazırlayan Max Weston Thornburg, Standard Oil Company'de uzun yıllar Mühendisler

Meclisi Başkanlığı yapmış ve yine aynı şirketin Orta Doğu ve Uzak Doğu şubelerinin başkanlığını yapmıştır. 20. Asır Vakfı tarafından gerçekleştirilen bu araştırmalar gerçekte üç ülkeyi hedef almıştır. Bunlar Brezilya, Türkiye, Yunanistan'dır. Kitabın hazırlayıcılarının belirttiğine göre Türkiye'nin ele alınmasındaki baş etken, Türkiye'de komünizmin yayılmasını önleyebilmektir. (s. 11). (Bkz: **Türkiye Nasıl Yükselir.** Max Weston Thornburg, Graham Spry, George Soule, Nebioğlu Yayınevi, 1949) [NOT: Araştırma 1950 seçimlerinden önce hazırlanmış ve/fakat araştırmacılar 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara geleceğini ve geldiği zaman da neler yapması gerektiğini belirtebilmek başarısını (?) göstermişlerdir.]

(220) Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Başkanı ve eski başbakan Bülent Ecevit'in iddiasına göre, Başbakan Süleyman Demirel masondur. Ve yine Ecevit'in belirttiğine göre, **«masonluk enternasyonal ve üstelik de gizli bir örgüttür.»** (Bkz. Yankı Dergisi, sayı 307, s. 5) Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kökü dışarıda olan gizli bir örgütün üyesi tarafından yönetiliyor, demektir. Fakat bunda ne şaşılacak, ne de ayıplanacak bir taraf vardır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M. Kemal Atatürk de bir süre için İtalya'daki bir mason locasına kayıtlanmıştı. (Vedata Locası). İttihat ve Terakki'nin kurucuları ise hem mason hem tarikatçıydılar. Dahası da vardır. Hem mason hem de Şeyhülislâm olabilenleri de görmüştür bu acılı Anadolu toprakları! Bu iki şeyhülislâm bektaşi tarikatındandılar. (Birisi Musa Kâzım Efendi -- Talât Paşa kabinesinde görev almıştır.) Ayrıca Talât Paşa ve Rıza Tevfik de hem Bektaşi hem de mason üstadıydılar. (Bkz: **Jön Türkler ve 1908 İhtilâli.** E. E. Ramsaur. Sander Yayınları. Türkçesi: Nuran Ülken. Önsöz: Prof. Tarık Zafer Tunaya, 1972. Atatürk'le ilgili olarak s. 126. Diğer bilgiler için ss: 127,132.)

Türkiye'de masonların gizli faaliyetleriyle ilgili araştırmalar yapabilmek çok güçtür. 1975-77 yılları arasında Senato'da hazırlanan bir rapor hâlâ günışığına çıkabileceği zamanı beklemektedir. Öte yandan, yanlış bir kanı da, kadından mason olamayacağıdır! Oysa Masonlar, içinde yaşadıkları

toplumlarda, emekçi sınıf ve katmanların üzerinde baskı ve «Egemenlik» kurabilmek için hemen her alanda (polis ve askerlik dahil) localar oluşturmuşlardır. Feminist hareketi yönlendiren kadınlardan bazıları Mason-Hemşirelerdi. Örneğin, Louise Michel, Prenses de Lambelle, Maria Deraismes. Fransa'daki Masonların özel kadınlar locası 1907'de açılmış, 1952'de ise «**La Granda Loge Féminine Française**» adıyla yeniden organize edilmiştir. Uluslararası bir örgütlenme görevini üstlenmiş olan bu locanın Türkiye'de de gizli bir şubesi olduğu düşünülebilir (?). Masonluk, çoğu durumda Siyonizm'le birlikte, en gizli ve en sinsi Anti Komünizm körükleyicisidir. Buna rağmen Komünist Partilere sızmış ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fransız Komünist Partisi'nde önemli görevlere yükselmiş olan Marcel Cachin ve Ludovic Frossard masondular. Ayrıca Bertholt Brecht, masonlara ilgi göstermiş ve bunların örgütlenmeleri için çalışmıştı. Brecht'in masonlarla ilgili tezleri, W. Ulbricht tarafından «saçmalıklar» olarak kabul edilmiş ve Demokratik Almanya'da Masonlar'ın örgütlenmesi yasaklanmıştır. Masonlar, Stalin döneminde S.S.C.B.'de gizli ya da açık hiç bir faaliyette bulunamamışlardır. Daha sonra Kruşçof'e başvurarak legale çıkmak istediklerini bildiren masonlar, Kruşçef'ten de izin koparamamışlardır. Masonların sinsi ve bozguncu çalışmaları Kilisenin de dikkatini çekmiş ve örneğin Papa XII. Clement 4 Mayıs 1738'de masonların Devlet'e ve Kilise'ye karşı gizli komplolar kurduklarını söyleyerek tümünü aforoz etmiştir.

Masonların dillerinden düşürmedikleri birkaç kavrama da kısaca değinelim. Bunlardan biri «**Büyük**» diğeri de «Yasa»dır. Mason dilinde iki kavramın da özel anlamı vardır. «Büyük», aynı zamanda «**Expansion = Genişleme**» yi dile getirir. «Yasa» ise, Masonların taptıkları, kendi özel İncil'lerinin kahramanı olan **Hiram**'ın üç suretinden biridir. Bunlara göre kâinatın yüce mimarının (Tanrı) sırrını Hiram adlı bir tip keşfetmiştir (!). Hiram bununla kalmamış, aynı zamanda kâinatın yüce «Yasa»sını da keşfetmiştir? Neymiş bu «keşif» derseniz, belki şaşırtıcı gelecek ama, «**Geometri**»dir! Masonların «Anayasa»sının birinci sayfası

bu müthiş keşfin hipotetik vaazıyla açılır. «Adam, our first parent, created after the image of God, the great architect of the Universe, must have had the Liberal Sciences, particularly Geometry, written on his heart... etc.» Tamamen soyutlamalara dayanan «Geometri»yi ve bununla biçimlenen konseptleri düşüncelerine odak noktası yapan böylesi heretik bir akımın, nesnel gerçeği temel kabul eden Bilimsel Komünizm'e düşman kesilmesi olağandır. Genel olarak matematikte, özel olarak da geometride kullanılan rakam, im ve terimlerin sadece soyut eşitlikler ve özdeşlikler olduklarını, gerçeklikte bunların olamayacağını, dolayısıyla bunlara kanarak toplumun yönetilemeyeceğini dar görüşlülüğün tepesinde hayaller kuran Masonlar'dan başka her aklı başında insana anlatabilirsiniz. Son olarak Masonların bir özelliği de adları ünlenmiş, çalışmaları kitlelerce benimsenmiş, toplumda saygı kazanmış her şahsiyeti Mason ilân etmeleridir. Bunlara dört örnek, Victor Hugo, Beethoven, Lenin ve Troçki'dir. (NOT: Bir süre Troçki'nin sekreterliğini yapan Fred Zeller, çok yüksek dereceli bir masondu. Masonların iddiasına göre Troçki, Rusya'dayken değil, Türkiye'de kaldığı sırada Türk Masonları tarafından Loca'ya alınmıştır.) Uluslararası Masonluk günümüzde, üç ana bölümde gizli faaliyetlerini sürdürmektedir. Bir bölümü SOL'u, biri SAĞ'ı, diğeri de aşırı SAĞ'ı denetlemekle görevlidirler. Mussolini, Hitler ve aynı kaba koydukları Stalin baş düşmanlarıdır. Masonların sayısız ütopyalarından biri de, (Yahudiler için de olduğu gibi) bir Mason Cumhuriyeti kurabilmektir. Masonlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. «Devlet ve Masonlar» (2 bölüm) **Süreç Dergisi** sayı 7 ve sayı 8, 1981; **Niçin Masonluk Değil**, İlhami Soysal, Süreç Yayınları, 1984.

(221) Cumhuriyet'in ilk balosunda konuk olarak bulunan bir Fransız yazar, geceki izlenimlerini, biraz da Fransızca bir yorumla şöyle anlatmıştır: «(...) Akşamleyin, milletvekilleri, yüksek dereceli memurlar ve aileleri, subaylar, diplomatlar, Meclis binasının yakınındaki bir lokantanın salonunda, mütevazi bir ziyafette toplanmışlardı. Birbirine bitişik iki pistte bir askerî orkestra ve bir jazz-band bulunu-

yordu. Küçük masalarda yemek yeniliyor, içiliyor, konuşuluyor, fakat dansedilmiyordu. Durum (occaison) öylesine yeniydi ki, hazır bulunanlar, biraz şaşkın, beklemekteydiler. Gece yarısına doğru, Paşa geldi. Salonu geçerken, benim masamın önünden de geçti. İki yılda ne kadar değişmiştil Artık o biraz katı, özentisiz (sobre) tavırlı, sabit bakışlı, zaman zaman ağzının köşesinde beliren acı gülümseyişin dışında yüzü genellikle durgun (immobile) olan askerî şef değildi. Kıyafetindeki değişiklik —frak giymişti— bu değişimi açıklamaya yetmiyordu. Karşımda bir başka Mustafa Kemal durmaktaydı şimdi, daha «civil» (medenî /uygar) daha açık, ve en önemlisi, daha hareketli. Konuştu: sesi de eskisi gibi değildi, daha yumuşamış, boğuklaşmıştı...

Dans işaretini o verdi. İsteği üzerine Türk hanımları peçelerini ve şapkalarını çıkartmışlardı: Paşa ziyafetin Avrupa havası taşımasını istiyordu.

Türkler ve yabancılar, karmakarışık bir halde, aralıksız birbirini izleyen one-step'lerin ve fox-trott'ların ritmine ayak uydurdular. Lozan'ın başarılı görüşmecisi İsmet Paşa, üstünde şık frakıyla bir teğmen zarafeti ve neşesi içinde dönüyor, kayıyordu. Gazi, yanından geçerken onu anîden durdurarak damını elinden aldı, birlikte üç adım yaptılar ve topluluğun çılgın alkışları arasında ona sarıldı.

Birden, subaylar grubundan tok bir ses yükseldi, öyle ki, orkestra müziği kesti; bu Avrupa dansları yetmişti. Aydın vilâyeti köylülerinin bildiği zeybek havası isteniyordu. Müzisyenler bu isteğe uydular, ama tempoyu tutturamamışlardı. Birkaç subay şarkılarıyla yardımcı oldu, aynı ses yeniden yükseldi: «Haydi Aydınlılar, dansa!» (abç). Ancak bir başka ses cevap verdi buna, Gazi'nin sesi: «Hayır, dostum. Burada Aydınlılar yok, yalnızca Türkler var, ve herkes katılacak.» (abç). (NOT: Anlaşıldığı kadarıyla M. Kemal için Türkiye'de «sınıf» olmadığı gibi, «Aydınlı» da yok! 'Ne mutlu Türküm diyene' sloganı herhalde böylesi bir anlayıştan kaynaklandı? A.A.) Dansa ilkin Mustafa Kemal girdi, ve dönerek, masalarına geri gitmiş bulunan

Avrupalı hanımlar dahil herkesin halkaya katılmasını sağladı. Genel bir coşkunluk, bir parça da kargaşa! Ünlü Zeybek dansı hiç bir zaman bu kadar kötü, ama böylesine coşku ve neşeyle oynanmamıştı. Gazi'nin yeni bir emriyle zeybek oynamakta olanlar, büfenin önünde oyunu durdurdular, ve bütün o Müslüman dudakların köpüklü şarap (vin de Champagne) ve çerezlere uzandığını gördük. Sabahın beşinde, hanımlar çoktan çekilmişti, birkaç gözüpek ise hâlâ dolaşıyor ve Cumhuriyet'in şerefine kadeh kaldırıyordu. Yeni Türkiye'nin merkezi Ankara'da kutlanan ilk resmî ve monden bayram, işte böyle geçti.» (Bkz: Maurice Pernot, **L'Inquiétude de l'Orient, En Asie Musulmane**, Librairie Hachette, 1927, ss. 178/179.)

(722) Konuyla ilgili bir örnek daha. «Türklerin bir haftada Londra'da 90 milyon liralık vizon kürk aldıkları bildiriliyor. Londra - Kürk borsasında pasaport cinsine göre yapılan kayıtlar kürk alıcıları arasında Türklerin de bir rekor kırdıklarını ortaya koymaktadır... Türk pasaportlu kadınların 2000 kürk aldıkları bildirilmektedir.» Cumhuriyet, 28 Ocak 1977, s. 1/9. [NOT: Aynı günlerde Türkiye'nin dış ticaret açığı 4 milyar lirayı geçiyordu.]

(723) Örneğin, DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) tarafından satın alınan ve DİSK üst kademesinin istek ve emri üzerine CHP'yi destekleme kampanyası yürüten Politika gazetesinin 1 Şubat 1977 tarihli nüshasının TV - RADYO - MAGAZİN'e ayrılan yedinci sayfasındaki haberleri sıralayalım: Bu yıl takılarda zincirin sözü geçiyor. Ve resimaltları: Modayı izleyen bayanlar, daha düne kadar, 'Zincir mi? Olabilir... Ama kolye daha iyi değil mi?' diyorlardı. Şimdi ise 'Zincirler' gözde süs aracı haline geldi./İşte Ira Fürstenberg... İki oğlu ile. Spor giyinmiş, zincir takmış' Diğer bir başlık. 'Pamuk eller, sigara sarma yarışında erkekleri terletti.' (Sigara sarma yarışında bayan yarışmacı erkek rakiplerini zorlamış.) Zincirlerinden başka kaybedecek hiç bir şeyi olmayan Türkiye proletaryasına DİSK'in gazetesinin verdiği müjde de böyle oluyor anlaşılan!

(724) Bu konular 5 Şubat 1935 tarihli AKŞAM Gazetesinin 6.

sayfasında yer alan «Ev, Kadın, Moda» sayfasından derlenmiştir. 1930'ların en 'İnkılapçı' iki gazetesi Akşam ve Cumhuriyet'tir. Bu tür oyalayıcı ve afyonlayıcı yayınların bu inkılapçı gazetelerde yeralması dikkat çekicidir. Aynı günlerin Cumhuriyet'ine de gözatalım. (Cumhuriyet. Kadın -Moda sayfası, 9 Nisan 1935, s. 5) Konular: El işleri (zarif bir masa örtüsü); Baş tuvaletleri (Rüzgar Darbesi, A la Romaine ve diğer tarzlardan sonra saç tuvaletlerine verilecek yeni şekil aranıyordu. Nihayet o da bulundu: «Ondülasyon». Yalnız suareler için tavsiye edilir. —Resim—) Eller nasıl beyazlandırılır; Yeni moda orijinal şapkalar ve bir ilan: Tokalon Kremi. Tarafsızlık politikasının şampiyonu bu Atatürkçü gazetenin aynı günkü manşeti de ilginçtir: «Rozvelt Dünyayı Kurtarmaya Çalışıyor.» (NOT: F. D. Rozvelt, Masondu. «Holland No: 8» adlı bir locaya kayıtlıydı.)

(225) Bu bilgiler Ergun Hiçyılmaz'ın **Türk Spor Tarihi** adlı kitabının «Sporumuzda Kadın» başlıklı bölümünden derlenmiştir.

(226) **Niçin Kitlesiz Spor Değil**, Ergun Hiçyılmaz, Süreç Yayıncılık, 1984. Ayrıca Bkz. «Türk Sporunda Kadın,» Serap Güzel, SÜREÇ Siyasal Kültür Dergisi, Sayı: 7, s. 46-67.

(227) 1935'ten 1983'e dek yapılan 13 genel seçimde Meclis'e —sıkı durun— tam 5857 Erkek milletvekiline karşılık sadece 110 Kadın milletvekili girebilmiştir. (Oran: Elliüçte bir). 1983'de Parlamento'ya giren kadın milletvekili sayısı ise onikidir. Kadın parlamenterlerin Meclis içindeki durumunu ise bir kadın milletvekili yoruma gerek bırakmayacak şekilde şöyle anlatmaktadır: «Nasıl anlatsam bilmem ki... Sık sık orada bizi toplumumuzun gelişmişliğinin bir ifadesi, bir simgesi gibi tutuyorlar. Hani 'Bakın ne kadar geliştik. 12 tane kadın üyemiz var' gibilerden...» (İmren Aykut, **Nokta**, 3-9 Aralık 1984. sayı: 41, s. 52)

Şunu da ayrıca belirtelim ki, SİSTEM aynı kaldıkça, ister 12, ister 120 kadın parlamenter olsun — HİÇBİR ŞEY DEĞİŞMEYECEKTİR.

(228) **Türkiye'nin İktisadî Bakımdan Umumî Bir Tetkiki** (1933-1934), Tetkiki yapanlar: Walter D. Hines, Breton Somerwell; O. F. Gardner; E. W. Kemmerer; C. R. Whittlesey; W.

L. Wright jr; Bength Vadsted; Goldthwaite H. Dorr; H. A. Smith; Vaso Trivanovitch. Cilt III. Mali İşler Evkaf Mehmed İhsan Matbaası . Ankara. s. 350)

(229) Türkiye'de Devlet'i işgal etmiş olan egemen sınıf, daima icazetli haklar dağıtarak yerlerini sağlamlaştırmayı bir yol olarak denemişlerdir. Bu baskılar günümüzde kısmen kırılabilmiştir. Bu duruma ilginç bir örneği Sabiha Sertel'den aktaralım :

(Şükrü Kaya ile konuşma)

«— Sen o yazıları yazdığın zaman biz Almanya ile bir anlaşma yolu arıyorduk. Zamansız yazılardı.

— Daha zamanı gelmedi mi; Ben yazı hürriyetime ne zaman kavuşacağım?

— Yaz, dedi, amma dış politika meselelerine dokunma.

Buz tabakası kırılmıştı. Artık «Tan»da yazı yazabilirdim. Bir içişleri bakanının, kişinin hürriyetini istediği zaman elinden aldığı, istediği zaman verdiği bir devirdi bu.» (Bkz: S. Sertel. Roman Gibi... s. 222)

(230) Yine 1930'larda Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yapılmış ve dokuma sanayii için 22 milyon TL. yatırım öngörülmüştür ki bu tutar toplam yatırımların yarısıdır. Öte yandan sözünü ettiğimiz ABD'li uzmanlar da aynı uyarı ve öğütlerde bulunmuşlardır. «Bütün gayretler mensucat sanayii gibi halen mevcut sanayiin bir derece daha inkişafına ve işlenecek hammaddenin kalitesi itibariyle Türkiye'nin faik bir vaziyette bulunduğu veyahut işlenmemiş hammaddelerin satışlarının fiatça düşük olduğu yeni sanayiin kurulmasına matuf olmalıdır.» DORR Raporu, Cilt I. s. 133

(231) **Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Tetkiki**, DORR Raporu. Cilt I. s. 129. (İktisat Vekili Celal Bayar'a sunulmuştur.)

(232) **Türkiye Proletaryası**, A. Şnurov, Yar Yay. 1973, s. 28-29.

(233) **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Tarih ve Devrim Yy. 1974, s. 165-66

(234) «DP, ehveni şerdir ve Nurcular'ın bu partiye dokunmamaları gereklidir.» Muzaffer Arslan, **Bediüzzaman ve Din Düşmanlığı**, Maraş, 1960, s. 50-60. «Mücadele Atatürk Gençliğine karşı olmalıdır.» Nurdan Kıvılcımlar, İst. 1958 (Dr. Çetin Yetkin. **Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü**,

Varlık Yay. 1964, s. 285).

(235) Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Meali, Abdullah Atıf Tüzüner, İstanbul, 1973 s. 85 Nisa suresi, 34. ayet.

(236) «19. Ey İman edenler, kadınlara zorla varis olmak size helal olmaz; verdiğiniz bazı şeyleri alacağız diye onlara güçlük çıkarmayınız; meğer ki açık bir çirkin iş tutsunlar, onlar ile iyi vakit geçiriniz, eğer hoşunuza gitmezlerse olabilir ki sizin hoş görmediğiniz şeyde Allah çok hayır yaratır.» Kur'an. s. 81

(237) Kur'an. Bakara Suresi, s. 30

(238) Erbakan, Üç Konferans, Fetih Yayınevi, 5. Baskı, 1974 s. 70/71.

(239) The Present State of the Ottoman Empire/Turkish Politics/Their Military Discipline. In Three Books by Paul Rycaut (esq). London, Printed for John Starkey and Henry Brome 1668 s. 2

(240) Rycaut, a.b.k. s. 8

(241) Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları... s. 150-155.

(242) 1980'e ait bilgiler Türkiye İstatistik Yıllığı 1981 (DİE Yayınları)'dan alınmıştır.

(243) Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması... s. 113

(244) A.g.e. s. 113

(245) Türkiye İstatistik Yıllığı 1981

(246) ATKH, s. 114

(247) Cumhuriyet'in 50. Yılında... s. 61

(248) Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-80, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay.

(249) Türkiye İstatistik Yıllığı 1981

(250) Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mayıs 1974 s. 5

(251) A. Altındal, Niçin Eşit İşe Eşit Ücret Değil, Süreç Yay. İst. 1984, s. 49

(252) Altındal, a.b.k. s. 48

(253) Altındal, a.b.k. s. 33 vd.

(254) Altındal, a.b.k. s. 50-51

(255) Bkz: Sex and Destiny by G. Greer. Berker and Warburg, Londra, 1984.

(256) Bu kadın yazarlardan bazılarının kitapları 1930 sonrasında Türkiye'de yayınlanmıştır. Bu dönemde, kısıtlı tartışma

ortamı nedeniyle feminist yazarlara geçici bir ilgi olmuştur.

(257) WILPF hakkında ayrıntılı bilgi edinebilmemizde yardımcı olan kuruluşun yöneticilerinden J. Blair van Johnson'a teşekkür borçluyuz.

(258) Bu konuyla ilgili olarak bkz. **Political Affairs.** Theoretical Journal of the Communist Party, USA, Vol. LIII, No. 3. March 1974.

(259) **Milliyet**, 12 Ağustos 1984

(260) Bkz. **Uyuşturucu Maddeler Sorunu.** «Take Tea and See/ Take LSD and Be.» Aytunç Altındal. Hastürk Yay 1972

(261) **Fahişelik ve Kadın Ticareti**, Jean - Gabriel Mancini, Varlık Yay., 1973, s. 70

(262) a.b.k. s. 19

(263) a.b.k. s. 38

(264) a.b.k. s. 40

(265) a.b.k. s. 39

(266) Burada kastedilen, A. G. Frank'ın yüklediği anlam karşılığında **alınmamak** kaydıyla **«Lumpenburjuvazi»** kategorisidir.

(267) **Zinada şikayet hakkı**, Dr. Yılmaz Günal, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt XX, Mart 1965, No 1. s. 323-329

(268) **Kur'an Açısından Kadın** (Nur Suresi) MEVDUDİ, Fikir Yay. 1974, 69-70. Nur Suresi, Muhammed'in karısı Ayşe'nin kendisini aldattığı yolunda birtakım söylentiler çıkması üzerine/sırasında inmiş bir suredir.

(269) Burada, Türkiye'de Kadın için yazılmış, iyiniyetli fakat eksik bir eleştiriye değinmem gerekiyor. Çekoslovakya, Slovak Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Bölümü tarafından yayınlanan **«Asian and African Studies»** adlı dergide (1977/XIII) Dr. Xènia Celnarovà tarafından yazılan eleştiride yazarın kitabı tam olarak incelemediği anlaşılıyor. Şöyle ki, Dr. Celnarovà, kitapta benim, kadın'arın fuhuşa sürüklenişlerindeki tek nedeni «Sinema» olarak gösterdiğimi söylüyor. Kitabın I., II., III., baskıları bu konuda hiç bir yanılgıya yer vermeyecek kadar açıktır. Tam tersine, sinema etkilerden SADECE biri olarak örnek gösterilmiştir. Dileyenler, hem de defalarca yinelenmiş olan bu gerçeği üç baskıyı da karşılaştırarak bulabilirler. Kanımca, bu haksız eleştirinin gerisinde bazı öznel nedenler bulunmaktadır ki,

bunlara burada değinmek istemiyorum.

(270) Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği bir yarışmada ikincilik kazanan Avukat Özgül Ertem'in bu konuda başarılı tesbitleri olmuştur. Bkz. «Yaşadığımız Yüzyılda Türk Kadınının Yeri», **Cumhuriyet**, 2-3-4-5 eylül 1976, s. 4 Ayrıca bkz. Türkiye'de Kadının Sosyo-ekonomik Durumu, TİB (Tüm İktisatçılar Birligi) Yay. No. 13. ss. 86-87-88

(271) 1984'de yayına başlayan SAÇAK dergisinin birinci ve on birinci sayılarında «Türkiye'de Kadın»ın yazarı Aytunç Altındal'ın görüşleri DE yanlıştır denilmekteydi. Yazarlardan Bayan Zileli, benim görüşlerimin de Şirin Tekeli'nin görüşlerinin de yanlış olduklarını (Sayı I) belirttikten sonra «Kendi» (?) görüşlerinin doğru olduğunu vurguluyordu. İlginçtir ki, Zileli, benim Tekeli ve arkadaşlarına yönelttiğim eleştirilerle Tekeli'yi eleştirirken, Tekeli'nin benim görüşlerime yönelttiği genel eleştirilerle de beni eleştirmekteydi!!! «Kendi» görüşlerinin ne olduğu ise, gerçekte YOKTU, tek kelimeyle. SAÇAK'ın 11. sayısında (ss.5-12) Ayşe Demiröz adlı bir yazar da benim kadınlara «Verilmiş» haklardan söz ettiğimi gerçekteyse böyle bir durum olmadığını belirtiyor. Aynı yazar yazısının biraz ilersinde aynen şöyle yazıyor: «Kaldı ki, her reform, her bir anlamda devrim biraz «tepeden inmedir» (a.ç.)» Bu ne anlama gelir, ben çözemedim? Türkiye'de kadınlara verilen haklar biraz «tepeden inme» mi, değil mi? Sırf eleştiri olsun diye eleştiri yazılırsa böyle absurd yargılara varılır. Öte yandan, Türkiye'de kadınlara haklar verilmiş mi, yoksa Türkiye'de Kadınlar örgütlü ideolojik mücadeleler vererek bunları almışlar mı sorusu tartışılmayacak kadar açıktır. Demiröz, bunu Atatürkcüler'e bir sorsun, öğrensin. Ben tek örnek vereyim. Daima sözünü dinledikleri Prof. Emre Kongar, ki katışıksız Atatürkcüdür, «Türk Kadınının Kültürel ve Toplumsal Gelişimi» başlıklı yazısında (M. Sanat, 110/15 1984) Türk kadınına «verilmiş» olan hakları sergilemektedir. Ben bunu 12 yıldır söylüyorum. Acaba hata kimde? Bu konuda dileyenler Sibel Özbudun'un «Niçin Feminizm Değil?» başlıklı kitabına bakabilirler. Feminizm'in Türkiye'ye getirilişi ve Devletce desteklenişi hususunda ayrıntılı bilgi vardır,

sözkonusu kitapta.

(272) **Yeni Ortam**, 13 Kasım 1973 s. 2. Öte yandan, 9-10 Ekim 1973'te açıklanan Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Adalet İstatistikleri Şubesi'nin raporuna göre kadın suçlular arasında köy kadınları başta gelmektedir. Dar gelirli ailelerin kadınları, mesleksiz, ailelerinin isteğiyle evlenmek zorunda bırakılan, evlerine 150-500 TL. aylık giren kadınlar suç işlemekte baştadırlar.

(273) Sosyalizm ve Komünizm için bkz. **Principles of Communism**, F. Engels, Marx-Engels Collected Works, Vol, 6. p. 335,

(274) Kadın olsun erkek olsun, her insan ancak sınıfının ve toplumunun bilincine varabildiği taktirde kendisinin bilincine varabilir.

(275) Üretimci-emek sahibi kadının cinsel bağımsızlığını kazanabilmesi, sınıfının iktisadi-siyasal bağımsızlığını elde edebilmesiyle birlikte gerçek anlamda nesnelleşebilir. Yoksa, dilediği takdirde her kadın kendisini «**Özgür Kadın**» ilân edebilir! Kapitalizmin getirdiği şartlamalar ve değerlere göre de «**pek**» kınanmaz, tersine böyle bir düzeni dolaylı ya da dolaysız yollarla savunmakta olan bazı Erkek'leri de sevindirecek bir haber olur bu. Kapitalist toplumda herhangi bir kadının tek başına (individual) «**Özgür Kadın**» olduğunu düşünmesi ya da ilân etmesi son tahlilde, daima bazı erkekleri memnun etmekten başka bir anlam ve işlev taşımaz. Çünkü hiç kimse tek başına «**Özgür**» olamaz. Bu haliyle (as such) «**Özgürlük**» sadece bir soyutlamadır; maddi ön koşul, bağıntı ve durumlarından kopartılmış, yalıtılmıştır.

(276) Hürriyet, 2/11/1982. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Dr. Kılıçoğlu tarafından yapılan araştırma sonuçları.

(277) **Hürriyet**, 28/11/1982, s. 18

(278) **Hürriyet** 4/7/1981, ss. 1-11

(279) Peter Schmid, Die Weltwoche, Zurich, 27 Mai 1949. Cited by Gotthard Jaschke, **Der Islam in der neuen Turkei** 1951.

(280) **Congrès Mondial des Femmes**, 1953. Rapports Interventions, Documents. Edité par la Federation Democratique Internationale des Femmes.

(281) Feminizm niçin başarılı olamadı ve olamazdı, bu konu

Türkiye'de ilk kez tarafımdan gündeme getirilmiştir. Bunun gerekçelerini çeşitli yayın ve panellerde defalarca iş'edim. Tabiidir ki, bu görüş çok eleştirildi. Şimdilerde ise kabul görmüş gibidir. Bu konuda SÜREÇ dergisinin çeşitli sayılarında ilginç yazılar vardır. Ayrıca, bkz: YAZKO Edebiyat (Sayı 8 ve 10, Haziran 81 ve Ağustos 81), YANKI (Sayı, 637, 13-19 Haziran 1983), Edebiyat 81 (Sayı, 7, 1 Aralık 1981), BİLİM ve SANAT (Sayı 15, MART 1982) dergilerindeki yazı ve açıklamalarım.

(282) Güneş, 18 Ekim 1983, s. 1

(283) M. Kemal Atatürk'ün «Devrimciliği ve Antiemperyalizmi» konusunda Bkz: «Kemalizm ve Antiemperyalizm» A. Altındal, SÜREÇ/Sayı 4. 1980

(284) **Turkey : An Economic Appraisal** by Thornburg, Spry, Soule The 20th century Fund, 1949, s. VIII.

EK I

(285) Plagiarism: başkalarının düşünce ya da eserlerini kendine intikal ettirmek; böylece başkalarının düşüncelerini fiilen alıp (o düşüncenin gerçek üreticisini göstermeden) kendi çıkarlarına alet etmek. («**Plagiarism**» için bkz: Marx . Engels, Col. Works. Vol. 5. p. 500.)

(286) BM'in ve özellikle Kadın Komisyonunun faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. **United Nations System and the Elimination of the Discrimination Against Woman. Conference Backgro und Paper, 11 Juno 1975.** E/CONF. 66/BP/1. [NOT: Arap Kadınlar Birliği 1971'de bu komisyona üye olmuştur.]

(287) Bu beyanattan bazı aktarmalar yapalım. «(...) Eşitlik, gelişme, barış temasını takdire şayan bir şekilde toparlayan Uluslararası Kadınlar Yılı Programı, bizzat Kilise'nin canlı ilgisinden uzak değildir. Eşitlik, ancak kadın, erkek, insan kişinin elle tutulur hayali (sureti) olduğu Tanrı'yla evlâtlık ilişkisindeki saygının temelinde varolabilir. (...) Kadının saygınlık ve misyonunu daima kuvvetlendirmek gibi hayırlı bir amaçla Uluslararası Kadınlar Yılı hazırlanmasında bütün yardımcı olanlara, Kutsal Bakire'nin (M'eryem) imajını bir örnek olarak sunuyoruz.» «Vatikan, 6 Kasım 1974. Bkz: IWY Bulletin 1975, no. 3, Ocak 1975, ss. 3/4.

(288) Bu plan için bkz: «Femmes du Monde Entier» UDKF ya-

yını. Sayı 4/1975, s. 8.

(289) Unutulmasın, BM'deki Kadın Komisyonu 1946'dan bu yana «var»?

(290) Bkz: İş Dönüşü Türk-İş Yayınları No. 58. Şubat 1968. Bu kitap Türkiye Radyolarında yayınlanan «İş Dönüşü» programlarından hazırlanmıştır.

(291) a.b.k. s. 103.

(292) F. Engels, **Anti-Dühring**, p. 128/129.

(293) Marx - Engels, **Selected Works**, pp. 210/211. Ayrıca bkz: pp. 222, 228, 229. Ayrıca konuyla ilgili olarak Gotha Programı'nın Eleştirisi'ne ve tüm Kapital'e bakılabilir. Kapitalist üretim tarzında «Eşitlik» ve «Ücret» devrimci bir istek olarak yanyana (getirilemeyecek iki kavramdır. Havanda su dövmek isteyenler getirebilirler tabii, o başka!

(294) Lenin, **Toplumda Kadının Rolü Üzerine**, Ürün Yay., ss. 54/55.

(295) Bkz: **Woman's Rights**, Anna Coote and Tess Gill. A. Penguin Special, Reprinted with revisions 1974, pp. 20 - 30.

(296) The Financial Times. Monday, November 15, 1976, p. 9.

(297) Türkiye'de kadının iş/çalışma hayatındaki durumunu inceleyen ve ücret/maaş endekslerini belirli ölçüde yansıtan bir inceleme için bkz. **Woman at Work**, Oya Çiftçi, Turkish Public Administration Annual. Sevinç Matbaası-Ankara, 1975.

(298) Nitekim Almanya'daki bir «İlerici» kadın derneği, 8 Mart'ı düzenledikleri baloda göbek atarak, çiftetelli oynayıp, döner yiyerek kutlamaya başlamıştır, bile. (Bkz. Milliyet Gazetesi, Avrupa Baskısı. 28 Mart 1977, s. 3.)

(299) Türkiye'de kadınlar, kendilerine Tepeden-indirme ile verilen Batılıca haklar karşısında ağır diyetler ödemişlerdir. Bir kadın öğretim üyesinin de belirttiği gibi, **«Türkiye'de özellikle 1920'lerin ikinci yarısındaki sosyo-kültürel devrimlerden sonra İstanbul'da salgın halini alan intiharların yeni evlilerde özellikle genç kadınlarda yüksek oranlara ulaşması, özgürlükle birlikte gelen sorumlulukların kadın kişiliğinde bir sarsıntı ve bunalıma yolaçtığını açıklamaktadır. Bu yıllarda boşanma oranları da çok yüksektir.»** (Bkz: Türkiye'de Değişen Kadın-Erkek İlişkileri, Prof. Dr. Nezahat Arkun. İ. Ü. Psikoloji Bölümü. 28/10/1976. Milliyet, s. 2.)

KAYNAKLAR

ADIVAR, Halide Edip. **Mor Salkımlı Ev**, Yeni Matbaa, 1963.

Ahmet Refik. **Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı**, İstanbul Devlet Matbaası, 1931 **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı**, Devlet Basımevi, 2. Basılış, 1935.

AKALIN, Abdülhamit. **Peygamber Anneleri**, Okat Yayınları, 1960.

AKINCI, Sırrı Doç. Dr. «Bocalayan Kafalar» (makale)

ALTINDAL, A. «L'Expérience de la Turquie» (makale)

— Take Tea and See/Take LSD and Be», **Uyuşturucu Maddeler Sorunu**, Hastürk Yayınları, 1972.

— **Niçin Eşit İşe Eşit Ücret Değil**, Süreç Yayıncılık, İstanbul 1984.

ARSLAN, Ali. **Kadınlara Hitap** (Hadis-i Şerifler) Arslan Yayınları, 1973.

ATATÜRK, M. Kemal. **Nutuk**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1972.

Aydınlık, «Fevkalade Amele Nüshaları», Katkı Yayınları, Belgesel Sosyalizm Serisi, No. 1, Ocak 1975. Derleyen : Ali Ergin Güran.

BARNETT, R. D. **Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age**, Cambridge University Press, 1967.

BAREILLES, Bertrand. **Les Turcs**, Lib. Academique, 1917

BECHTEL, Edgar H. S. **The Proclamation of Telepinus. Hittite** Crestomaty. New Haven Yale University Press, 1935.

BEER, Max. **The General History of Socialism and Social Struggles**, Russel and Russel, 1957.

BELEN, Fahri. **20. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, Remzi Kitabevi, 1973.

BENABED, H. H. «La Condition de la Femme Musulmane», L'Islam et l'Occident, Cahiers du Sud, 1947.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Bilgi Yayınları, 1973

BİN NUN Shoshana R. **The Tawananna in the Hittite Kingdem**, Heidelberg 1975, Carl Winter Universitatsverlag (doktora tezi).

Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, Tan Matbaası, 1964.

CAHEN, Claude Prof. **Pre-Ottoman Turkey**, Sidwick and Jack-

son, 1968.
CERAM, C. W. **Gods, Graves and Scholars**, Bentam Books, 2. Basım, 1972.
CERRAHOĞLU, A. (Kerim Sadi). **Türkiye'de Sosyalizm**, (1848-1925), Alfabe Matbaası, İstanbul, 1968.
COLES, Paul **The Ottoman Impact on Europe**, Thames and Hudson, Londra, 1968.
Congress Mondial des Femmes, 1953. **Rapports, Interventions, Documents**, La Federation Democratique Internationale des Femmes.
COOK, M. A. (ed.) **A History of the Ottoman Empire to 1730**, Cambridge University Press, 1976.
COOTE, Anna and GİLL, Tess. **Women's Rights**. A Penguin Special. Reprinted with Revisions, 1974.
COULSON, N. J. «A History of Islamic Law» **Islamic Surveys** (2), Edinburg University Press, 1964.
CRAVEN, Milady **Voyage de Milady Craven a Constantinople**, Paris, MDCCLXXXIX.
ÇİTÇİ, Oya. **Women at Work, Turkish Public Administration Annual**. Sevinç Matbaası. Ankara, 1975.
DANIŞMAN, Zuhuri. **Koçi Bey Risalesi**, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 1972.
DARGA, Muhibbe A. Dr. **Eski Anadolu'da Kadın**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2033, 1976.
DAVER, Bülent Doç. Dr. «Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasi Elit» (seçkinler) (makale)
DAVISON, Roderic H. **Reform in the Ottoman Empire** 1856-1876, Princeton University Press, 1963
DEEN, Edith. **All of the Women of the Bible**, Harper and Brothers, N. Y. 1955.
DİNÇER Evinç. **Türk Toplumunda Kadın Sorunu**, Toplum Yayınları (Kadın ve Sosyalizm II. Cilt, A. Bebel), 1966.
DİVİTÇİOĞLU, Sencer. **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu** Köz Yayınları, 1971.
DORYS, Georges. **Abdul-Hamid Intime**, Paris, P. V. Stock, 1901.
DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. **Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı** Enderun Kitabevi, 1972.
Encyclopedie ed l'Islam, 34, 1927 (Leyde-Paris)

ENGELS, Friedrich. **Ailenin Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni**, Sol Yayınları, 1971

— **Principles of Communism**, Marx-Engels Collected Works, Vol. 6, Lawrence and Wishart.

— Anti-Dühring, Lawrence and Wishart.

ERBAKAN, Necmeddin, **Üç Konferans**, Fetih Yayınevi, 5. baskı. 1974.

FAULKNER, R. O. **Egypt. From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramses III.** Cambridge University Press, 1966.

FERMANEL, Fauvel. Maudouin de LAUNAY et de STOCHOVE. **Le Voyage d'Italie et du Levant.** A. Rouen, chez Jean Viret, Imprimeur ordinaire du Roy au haut des degrez du Palais 1670. Avec **Privilege.**

FRİEDMAN, **Isaiah. Germany, Turkey and Zionism** (1897-1918), Oxford University Press, 1977.

FROSSARD, Emilien. **Lettres Ecrits d'Orient.** Deuxieme Edition. Toulouse/Imprimerie de A. Chauvin (CHAUVİN), 1856.

GARAUDY, Roger. **Sosyalizm ve Islamiyet.** Yön Yayınları 1965

GAULİS Bertho Georges. **La Nouvelle Turquie**, Librairie Armand Colin, **Paris**, 1924.

German Foreign Office Documents. German Policy in Turkey (1941-43). Ministry of Foreign Affairs of the U.S.S.R. Archives Division, Foreign Languages Publishing House, 1948, Sovjetinstitutet, Finland 10680. Türkçesi: **Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)** Havass Yayınları, İstanbul. 1977.

Gılgamış Destanı, Hürriyet Yayınları, Doğu Klasikleri dizisi. 1973.

GOLOĞLU, Mahmut. **Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?** Goloğlu Yayınları, 1973.

GREER, Germaine. **Sex and Destiny**, Secker and Warburg, Londra 1984.

GURNEY, O.R. **The Hittites**, Pelican, 1976.

GUTERBOCK, G.H. **The Hurrian Element in the Hittite Empire.** (Kupper)

GÜNAL, Yılmaz. «Zinada Şikayet Hakkı», A. Ü. SBF Dergisi, cilt XX, Mart 1965 no. 1

GÜZEL, Serap. «Türk Sporunda Kadın», **Süreç Dergisi**, sayı 7. 1981.

HINES, W. D. SOMERWELL, Breton. GARDNER, O.F. KEMMERER, E. W. WHİTTLESAY, C. R. WRİGHT Jr. H. A. TRIVANOVITCH, Vaso. **Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki.** Mali İşler Evkaf Mehmet İhsan Matbaası, Ankara.

HİÇYILMAZ, ERGUN. **Türk Spor Tarihi**, 1973.

— **Niçin Kitlesiz Spor Değil**, Süreç Yayıncılık, 1984

Histoire Universelle, Depuis Le Commencement du Monde Jusqua'à Present (...) Histoire Moderne, Tome Dix-neuvime. Contenant une partie de T'histoire de l'Empire Ottoman Türkçesi: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, HAVASS Yayınları, İstanbul 1978.

IMBERT, Paul. **Osmanlılarda Yenileşme Hareketleri**, , HAVASS, İstanbul, 1981.

La Renovation de L'Empire Ottoman, Lib. Academique Paris, 1977.

ILGAR, İhsan. **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın.** Kervan Yayınları, 1973.

d'ISTRIA, Dora. **La Poésie des Ottomans.** Second Edition. Paris 1877.

— **Osmanlılarda Şiir**, HAVASS Yayınları, İstanbul, 1981.

İNAN, Afet Prof. Dr. **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması/Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri.** Milli Eğitim Basımevi, 1968.

— **Ellinci Yılda /Tarihten Geleceğe**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 1973.

İş Dönüşü, Türk-İş Yayınları no: 58, Şubat, 1968.

İZ, Mahir. **Tasavvuf**, Rahle Yayınevi, 1969.

JASCHKE, Gotthard. **Der Islam in der Neuen Turkei**, 1951.

KINAL, Fürüzan Dr. **Eski Anadolu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVII. Seri no. 7. 1967.

KISSINGER, Henry Dr. **A World Restored/The Politics of Conservatism in a Revolutinary Age.** The Universal Lib. 1984.

KIVILCIMLI, Hikmet Dr. **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Tarih ve Devrim Yayınları**, 1974.

KOLLONTAI, A. «Novaia Moral i Rabochii Klass» (Moscow 1919) of. **Masters of Russian Marxism**, Thornton Anderson, Appleton Century - Crofts, Political Ssience Series. Meredith Corporation, 1963.

— **Fahişelik ve Onunla Mubareze Çareleri**, Halk İştirakiyun Fırkası Yayın Organı, I. Katkı Yayınları, Belgesel-Sosyalizm Serisi, No. 2 Derleyen: Ali Ergin Güran.

KUPPER, J. R. **Northern Mesopotamia and Syria**, The Cambridge Ancient History Cambridge University Press, 1966.

Kutbüddin İzniki. **Mürşid-i Mütehhilin** (Evli Müslümanlara Rehber). Bedir Yay. 1973.

LEBON, Gustave. **Les Premiers Civilisations**, Flammarion, 1889.

LENİN, V. I. **Sovyet İktidarı ve Kadınların Durumu**, Toplu Eserler cilt: 30.

— **Toplumda Kadının Rolü Üzerine**, Ürün Yayınları.

LLOYD, Seaton. **Early Highland Peoples of Anatolia**, Thames and Hudson, Londra 1967.

LUNDBERG, Ferdinand. **Parabalaları**, E Yayınları, 1973.

Mahmut Esat. **İslam Tarihi**, Tan Matbası, 1965.

MACQUEEN, J. G. **The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor**, Thames and Hudson, Londra, 1975.

MANCINI, Jean-Gabriel. **Fahişelik ve Kadın Ticareti**, Varlık Yayınları 1973.

MARX, Karl. **A Contribution to the Critique of Political Economy**, Progress Publishers, First Printing, 1970.

— **Capital, A Critique of Political Economy**, 5. Printing, Progress Publishers, 1974.

— **Economic and Political Manuscripts of 1844**, Progress Publishers, Moscow, Fourth Edition, 1974.

— **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, Sol Yayınları, 1970.

— **Grundrisse**, The Pelican Marx Library, 1973.

— **On Revolution**, McGraw Hill, The Karl Marx Library, Vol. I, 1971.

— **Pre-Capitalist Economic Formations**, Lawrence and Wishart, 1964.

— **Theories on Surplus Value**, Progress 1969.

MARX, Karl . ENGELS, Friedrich. **Collected Works**, Vol. 4-5-6, Lawrence and Wishart, 1976.

— **Feuerbach - Opposition of the Materialist and Idealist Outlooks**, Lawrence and Wishart, 1968.
— **Selected Works**, Lawrence and Wishart, 1968.
MEVDUDİ, **Kur'an Açısından Kadın**, Fikir Yayınları, 1974.
Milli Eğitim İstatistikleri, Yükseköğretim 1979-1980, DİE Yay.
MOREL, Eugène. **La Turquie et Ses Reformes**. 1866. Türkçesi: Türkiye ve Reform'ları, SÜREÇ Yayıncılık, 1984.
NEWTON, Sir Isaac. **Observations Upon the Prophecies of Daniel and the Apocalypse of St. John**, Londra, 1773.
Öğretmen Dağılımı, Talim Terbiye Dairesi Yayınları, İstanbul, 1973.
PERNOT, Maurice. **L'Inquiétude de l'Orient, En Asie Musulmane**, Libraire Hachette, 1927 .
RAMSAUR, E. E. **Jöntürkler ve 1908 İhtilali**, Sander Yayınları, 1972.
RYCAUT, Paul (esq). **The Present State of the Ottoman Empire /Turkish Politics/Their Military Discipline**, in three books, Londra, 1668.
SANDARS, N. K. **The Epic of Gılgamesh**, Penguin Classics, 1975.
SAVCI, Bahri Prof. «Türk Devletinde Tarihi Akış İçinde İnsan Hakları» (makale)
SELEK, Sabahattin. **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1963.
SENCER, M. **Sosyolojik Açıdan İslam Felsefesi Tarihi**, Erk Yayınları, 1974.
— **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, May Yayınları, 1974.
SERTEL Sabiha. **Roman Gibi**, Narodna Prosvesta, Sofya, 1969.
SERTEL, Zekeriya. **Hatırladıklarım**, 10905-1950), 1968.
SHAW, Stanford J. **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Cambridge** University Press, Vol.I, 1976.
SLOANE, Williams M. **The Balkans/A Laboratory of History**, The Abington Press, N. Y.
STEINSALTZ, Adın. **The Essential Talmud**, Bentam, 1976.
STEINHAUS, Kurt. **Atatürk Devrimleri Sosyolojisi**, Sander Yayınları, 1970.
ŞANDA, H. Avni. **Reaya ve Köylü**, Habora Yayınları.
Şeyh Bedreddin. **Varidât**, İnceleme ve Çev. C. Yener, Elif Yayın. 1970.
ŞNUROV, A. **Türkiye Proletaryası**, Yar Yayınları, 1973.

TANJU, Haluk Cemil. **Tunçderililer**, İstanbul Matbaacılık, 1969.

TAŞKIRAN, Tezer. **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.

The Letters and Works of Lady Montagu, Yay. Lord Wharcliffe, 1861, 3rd. ed. in 2 vols. by W. Moy Thames, N. Y. 1970.

THORNBURG, Max Weston. SPRY, Graham, SOULE, Georges. **Türkiye Nasıl Yükselir?** Nebioğlu Yayınevi, 1949.

THORNBURG, Spry, Soule. **Turkey An Economic Appraisal**. The 20 th. Century Fund, 1949.

TİB (Tüm İktisatçılar Birliği). **Türkiye'de Kadının Sosyal - Ekonomik Durumu**, TİB Yayınları, No. 13, 1976.

TOPALOĞLU, Bekir. **İslam'da Kadın**, Yağmur Yayınları, 1973.

TOPÇUOĞLU, Hamide. «Kadınların Çalışma Saikleri» (makale)

Türkiye İstatistik Yıllığı, 1931, DİE Yayınları

TÜZÜNER, Abdullah Atıf. **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Çeltüt Matbaacılık, 1973.

United Nations System and the Elimination of the Discrimination Against Women. Conference Background Paper. 11 June 1975. E/CONF. 66/BP/1.

VERYARD, E. M. D. **An Account of Diverse Choice Remarks, Taken in a Journey Through the Low Countries (... as Also A Voyage to the Levant)** printed by Sam Farley, 1701.

WATT, Montgomery. «The Influence of Islam on Medieval Europe» **Islamic Surveys**, (9) Edinburg University Press, 1972.

WHEELER, T.S. Robert Maddin, J. D. Muhly, «Ingots and the Bronze Age Copper Trade in Mediterranean», **The Magazine of Archeology/Anthropology**, Vol. 17, no. 4, 1975.

YETKİN, Çetin. **Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç-yüzü**, Varlık Yayınları 1964.

NE DEDİLER / SEÇMELER

«(Türkiye'de Kadın) 1950'den bu yana en geniş içeriği olan ilk kitap. Aytunç Altındal başarılı bir işlev vermiş. Kitabı eline alan kişinin bırakmak istemeyeceği bir kitap.»

UYANIŞ / 25 Şubat 1975

«... 1975 yılının BM'ce «Kadın Yılı» ilân edilmesi nedeniyle, burjuvazinin süs bebekleri için boş bir hayli lâkırdı edilecektir hiç kuşkusuz. Doğrusu bu kof sözleri dinlemek yerine açıp okumalı Aytunç Altındal'ın kitabını.»

YENİ ORTAM / 7 Mart 1975

«Ülkemizde kadın sorununu ta yüzyıllar ötesinden alıp belgelere dayandırarak günümüze kadar inceleyen Aytunç Altındal arkadaşımızın Türkiye'de Kadın adlı kitabı, kadın konusunda hiç bir şüpheye yer bırakmayacak ölçüde aydınlatıcı bir araştırma olmuştur.»

TEKSTİL DERGİSİ / Mart - Nisan 1975

«Altındal, bir toplumbilimci tavrıyla Türkiye'de kadın sorununu enine boyuna ele alıyor. Uzun bir inceleme ve araştırma döneminin ürünü olan kitap yalnız çağdaş Türk toplumunda değil, Anadolu'da gelmiş geçmiş bütün uygarlıklardaki kadın'ın toplum içindeki yerlerini, biyolojik yaşamın sürekliliği, toplumsal ve ekonomik işbölümündeki görevleri açısından irdelemesini yapıyor.»

Zühtü Bayar

VATAN / 18 Nisan 1975

«Oysa bilinmektedir ki, bugüne değin, ülkemizde kadın sorununa ne yaklaşılmış, ne de kesenkes bir katılmayı gerçekleştirmiştir kadınlarımız. Altındal'ın incelemesinin ilk önemi burada başlıyor. Ülkemiz kadınını geniş bir tarihi perspektif içine alması, bu süreç içinde egemen sınıflarca yapılmış şaşırtmacaları saptaması, sözünü ettiğimiz platform için ilginç veriler getiriyor.»

Ziya Temeltaş

YAYIN HABERLERİ / 1 Mayıs 1975

«Altındal tarihi perspektif içinde Marksist bir yöntemle, Türkiye'de kadın sorununa bilimsel bir tavırla yaklaşıyor.»

CUMHURİYET / 5 Haziran 1980

«Türkiyeli üretimci-emek sahibi kadının bağımsızlık mücadelesinde yol gösterici öneriler içeren tek kitaptır, Türkye'de Kadın.»

KİTAPLAR / Ağustos 1980

«İzleyebildiğimiz ve dikkate değer bulduğumuz kadarı ile bu kitapların ilki Aytunç Altındal'ın Türkiye'de Kadın adlı eseriydi.»

CUMHURİYET / 22 Nisan 1982

Aytunç Altındal

Türkiye'de Kadın

Genişletilmiş 4. Basım

NE DEDİLER / SEÇMELER

"... A. Altındal's book has remained but an informative overview of certain characteristic traits in the life of women on the territory of Minor Asia from the times of the Hittites up to modern times."

DR. XENİA CELNAROVA
ASIAN and AFRICAN STUDIES / 1977-XIII.

"Bu kitap, ülke sorunlarının, bilimsel ve gerçekçi olarak, nasıl ele alınacağını göstermesi bakımından da öğretici bir değer taşımaktadır."

ADNAN CEMGİL
DÜŞÜN/Eylül 1984

süreç